

มรดกของชาติ

เล่ม ๙

สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ
สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี

มรดกของชาติ

เล่ม ๙

สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ
สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี

เรื่อง มรดกของชาติ เล่ม ๙
คณะกรรมการมรดกของชาติ
ในคณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ
สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี
จัดพิมพ์เผยแพร่ ครั้งที่ ๑ จำนวน ๔,๐๐๐ เล่ม

สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ. คณะกรรมการมรดกของชาติ.
มรดกของชาติ เล่ม ๙. __ กรุงเทพฯ : สำนักงานเสริมสร้าง
เอกลักษณ์ของชาติ, ๒๕๔๓.

๑๒๘ หน้า.

๑. รวมเรื่อง. ๒. วัฒนธรรมไทย. ๓. ไทย __ ความเป็นอยู่
และประเพณี.

I. ชื่อเรื่อง

๐๘๙.๙๕๙๑๑

ISBN ๙๗๔-๗๗๗๒-๕๕-๘

ภาพ

นางสาวอนุตรา หงษ์สุวรรณ

นายกิตติ จันทร์ส่อง

นายสมบัติ สุธรรมรักษ์

นายวรทัศน์ ฤกษ์สิทธิสวัสดิ์

พิมพ์ที่บริษัท เซเว่น พรินติ้ง กรุ๊ป จำกัด

๕๕๕ ซอย ส. ธรรมินทร์ ๕ ถนนประชาอุทิศ ห้วยขวาง กรุงเทพฯ ๑๐๓๒๐

โทร. ๒๗๔๔๐๓๐-๕

คำนำ

มรดกทางศิลปวัฒนธรรมนันทนาการที่บรรพชนของชาติได้สร้างสรรค์
สั่งสม และส่งต่อสู่อนุชนเป็นลำดับมานั้น ควรกล่าวได้ว่าเป็นสมบัติทางศิลปวัฒนธรรม
ที่อนุชนของชาติพึงน้อมรับไว้เป็นแบบแผน แนวทางแห่งความคิดและการปฏิบัติ
เพื่อการสร้างสรรค์และจรรโลงสังคมและประเทศชาติให้ตั้งมั่นและยั่งยืนอยู่บนพื้นฐาน
ที่มีวัฒนธรรมอันเหมาะสม เจริญไปข้างหน้าอย่างมั่นคงและดำรงเอกลักษณ์ของชาติไว้ได้
โดยไม่ขาดจากรากเหง้าดั้งเดิม หากการรักษา มรดกของชาติทางศิลปวัฒนธรรมไว้ได้
จัดการกับการดำเนินชีวิตและการงานบนพื้นฐานของศิลปวัฒนธรรมที่แสดงเอกลักษณ์
อย่างมีคุณค่า ก็ย่อมรักษาชาติให้ยืนยงอยู่ได้โดยแท้

คณะอนุกรรมการมรดกของชาติ ในคณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ
สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี ซึ่งได้รับมอบหมายให้ปฏิบัติหน้าที่ในการเผยแพร่
มรดกของชาติ โดยจัดทำหนังสือ “มรดกของชาติ” เพื่อเผยแพร่สาระมรดกทาง
ศิลปวัฒนธรรมของชาติออกสู่สาธารณะมาเป็นลำดับ

หนังสือ “มรดกของชาติ” เป็นการประมวลบทความของผู้ทรงคุณวุฒิ
ทางศิลปวัฒนธรรมสาขาต่างๆ ซึ่งได้นำไปออกอากาศทางสถานีวิทยุอย่างต่อเนื่องระหว่างปี
นำมาจัดทำเป็นรูปเล่มหนังสือ เพื่อการขยายผลของการเผยแพร่สาระอันเนื่องด้วยความรู้
เรื่อง “มรดกของชาติ” แก่ ประชาชน นักศึกษา นักเรียนทั่วไป ให้ได้รับรู้ ให้เกิด
ความภาคภูมิใจ ยังการเห็นสำคัญในการจะผดุงรักษาและยืมนิติที่จะสืบทอดมรดกของชาติ

คณะอนุกรรมการมรดกของชาติ คาดว่าสาระของบทความแต่ละเรื่องในหนังสือ
เล่มนี้คงจะเป็นที่ควรแก่ความสนใจและอำนวยประโยชน์แก่ความรู้เนื่องด้วยมรดกของชาติ
อันเป็นสิ่งที่ชาวเราทั้งหลายพึงร่วมมือร่วมใจกันผดุงรักษาให้ยั่งยืนต่อไป

คณะอนุกรรมการมรดกของชาติ
ในคณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ
สิงหาคม ๒๕๔๓

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ กับการสถาปนาวัดสุทัศน์เทพวราราม	๑
พระพุทธเสฏฐมุนี	๒๒
พระราชพิธีฉัตรมงคล	๒๙
โครงการหลวงกับรางวัลเกียรตินิยม “รามอน แม็กไซไซ”	๓๕
มณฑป	๔๖
พระพุทธรูปนาคปรกในวัฒนธรรมไทย	๕๓
จิตรกรรมของไทยในอดีต	๕๕
พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติของไทย	๖๐
คันท้อง	๖๖
เครื่องถม	๗๐
เครื่องคร่ำ	๗๗
โบราณพืชมรดกของไทย	๘๑
เสื้อ-สาด	๘๕
โคลงโลกนิติและโคลงโลกนิติจำแลง	๙๑
พากย์ เจริญไชย	๑๐๑
แม่นม	๑๐๗
การซ่อมบูรณะฉัตรประจำฐานชุกชี พระพุทธมหามณีรัตนปฏิมากร	๑๑๔

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ กับการสถาปนาวัดสุทัศน์เทพวราราม

นายประพัฒน์ ตรีณรงค์

พระวิหารวัดสุทัศน์เทพวราราม

การสถาปนาวัดสุทัศน์เทพวราราม ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยตามแนวพระราชดำริในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ได้ยุติลงเพราะสิ้นรัชกาล ผลของการดำเนินการอันเป็นพระราชภารกิจสำคัญๆ นั้นสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว สรุปลงไว้ในหนังสือ “เรื่องประวัติวัดสุทัศน์เทพวราราม” ที่ท่านเรียบเรียงว่า “การสร้างพระวิหารพระศรีศากยมุนี ในรัชกาล

ที่ ๒ เพียงแต่ตัวประธานพระวิหารยังไม่มีมุขเด็จ หน้าหลังทั้ง ๒ ด้าน ชำนานประมาณ ๑๐ ปี ยังไม่สำเร็จบริบูรณ์ ยังไม่ได้ยกช่อฟ้าใบระกา และยกบานประตูหน้าต่าง ทรงสร้างบานประตูยักค้างอยู่ ก็ทรงพระประชวร ครั้นถึงวันพุธ แรม ๑๓ ค่ำ เดือน ๘ ปีวอก ฉศก จุลศักราช ๑๑๘๗ พ.ศ. ๒๓๖๘ ก็เสด็จสวรรคตอยู่ในราชสมบัติ ๑๔ ปี ๑๐ เดือน”

การสถาปนาวัดสุทัศน์เทพวรารามในรัชสมัย

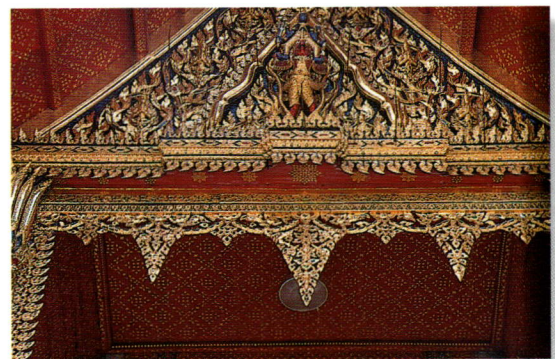

วัดสุทัศนเทพวราราม

หน้าบันมุขเด็จแก่สลักรูปนารายณ์ทรงสุบรรณ

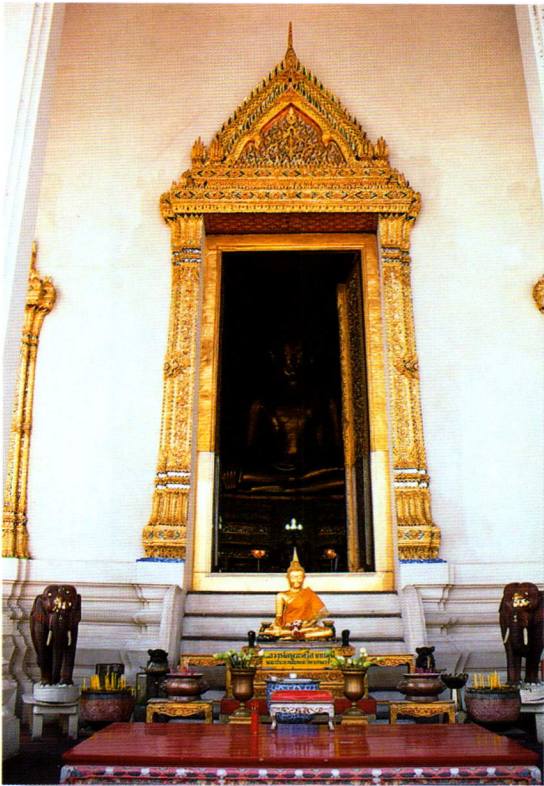
พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ คงเป็นไปตามแนวพระราชดำริในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช สมเด็จพระบรมอัยกาธิราช และแนวพระราชดำริในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย สมเด็จพระบรมชนกนาถ

ใต้ท้องบันสลักรูปนารายณ์ทรงสุบรรณ

สืบต่อมา การสถาปนาได้เริ่มขึ้นในจุลศักราช ๑๑๙๖ (พ.ศ. ๒๓๗๗) ห่างจากปีสิ้นรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ๕ ปี โดยมีพระราชดำริตามที่กล่าวไว้ในหนังสือ “เทศนาพระราชประวัติ รัชกาลที่ ๓ ฉบับกรมราชบัณฑิตจัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๖๒” ว่า “วัดพระโตนั้น เมื่อในปัจฉิมรัชกาลแห่งพระบาทสมเด็จพระบรมชนกนาถ ก็ได้โปรดให้ทำพระวิหารใหญ่ขึ้น การก็ยั้งค้างไม่ทันแล้ว เชิญพระศรีศากยมุนีขึ้นไว้ การอื่นก็มีได้กระทำอะไรลงก็พอเสด็จสวรรคตล่วงไป ครั้นนี้จะต้องชวนชาวให้เสร็จจนได้”

การสถาปนาครั้งนี้ พระบาทสมเด็จพระ-

ซุ้มประตูทางเข้าพระวิหาร

นั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมอบหมายหน้าที่ให้มีผู้กำกับดูแลงานเป็นขั้นเป็นตอน เพื่อให้งานสำเร็จดังพระราชปณิธาน กล่าวคือ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระพิทักษ์เทเวศร ชั้น ๒ ขณะทรงดำรงพระอิสริยยศดีเป็นพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นพิทักษ์เทเวศร ต้นราชสกุล กุญชร กับพระยาศรีพิพัฒน์รัตนราชโกษา แพ บุญนาค ขณะนั้นมีบรรดาศักดิ์พระพรหมบริรักษ์ ป็นหน้าที่กันดูแลทำการทั่วไปทั้งพระอาราม

และเพื่อให้ทราบถึงการดำเนินการก่อสร้างอย่างชัดเจนเป็นขั้นเป็นตอน จึงขอกล่าวเป็นเรื่องราว ดังนี้

ตัวประธานพระวิหารในส่วนที่ยังค้างอยู่ทั้งภายนอกและภายใน

ภายนอก คงจะโปรดให้มุ่งหลังคาด้วยกระเบื้องเคลือบสี เพราะงานส่วนนี้พลโทดำเนียร เลชะกุล ขณะมียศเป็นพันเอก กองประวัติศาสตร์ กรมยุทธการทหารบกได้กล่าวไว้ในเรื่อง **“ตำนานวัดสำคัญ ๕ วัด”** ว่า

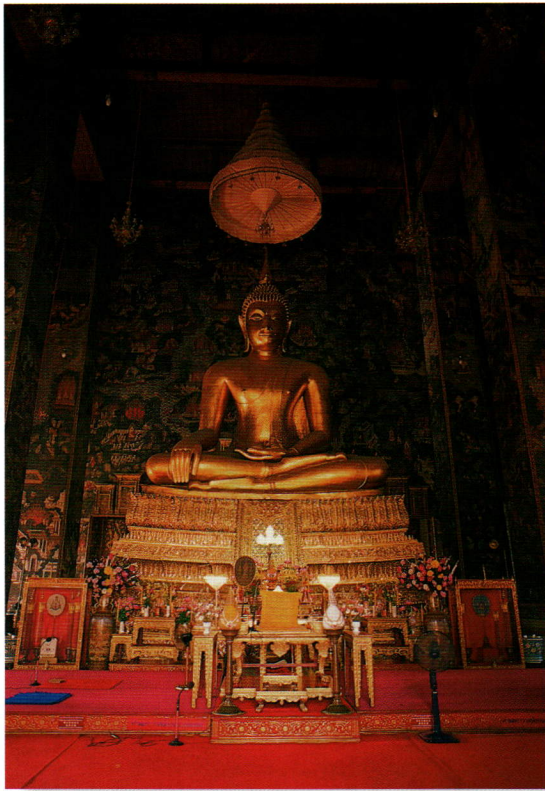
“แม้ว่าจะทรงเร่งการก่อสร้างอย่างไรๆ ตัวพระวิหารหลวงพ่อโต ซึ่งค้างมาแต่รัชกาลก่อน รัชกาลที่ ๒ ก็คงสำเร็จไปเพียงยกเครื่องบนขึ้นได้เรียบร้อยพอคุ้มแดดคุ้มฝนเท่านั้น”

ดังนั้น จึงเห็นว่าพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวคงจะโปรดให้รีบเร่งทำหลังคาพระวิหารเป็นการถาวรก่อนเพราะสามารถป้องกันสิ่งต่างๆ ภายในพระวิหาร เช่น พระศรีศากยมุนี พระประธานที่ประดิษฐานอยู่เหนือรัตนบัลลังก์หรือชุกชีกับการช่วยให้ช่างที่ดำเนินการสร้างสรรค์สิ่งภายในต่อไปได้โดยสะดวก เช่น การเขียนภาพจิตรกรรมฝาผนัง เป็นต้น

งานต่อจากหลังคา ก็คือ การยกซ่อฟ้าใบระกาทางหงส์ งานนี้ในหนังสือ **“ประวัติวัดสุทัศนเทพวราราม”** ฉบับพิมพ์ในงานยกซ่อฟ้าพระวิหารพระศรีศากยมุนี พ.ศ. ๒๕๑๖ กล่าวไว้ว่า

“ซ่อฟ้าทำด้วยไม้ของเดิมประดับกระจกปัจจุบันปิดทองทึบ ซ่อฟ้าตัวใหญ่ยาว ๔.๒๗ เมตร

พระศรีศากยมุนี

ทรงหลังคามุขเด็จหน้าหลังเป็น ๒ ชั้น ๑ ลด เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า มุขใต้ช่อประดับด้วยช่อฟ้าข้างละ ๒ ตัว ๒ ข้างรวม ๔ ตัว รวมมุขเด็จ ๒ ข้างเข้าด้วยกันทั้งหมดเป็นช่อฟ้า ๘ ตัว

ใบระกาทางหงส์ (หัวนาค) ทำด้วยไม้ของเดิมประดับกระຈกทั้งสิ้น ๕๒ ตัว ที่หน้าบันมุขเด็จแกะสลักภาพนารายณ์ทรงสุบรรณ ที่คูหาใต้ท้องบันสลักลายสาหร่ายรวงผึ้งงามยิ่งนัก”

เรื่องของมุขเด็จหน้าหลังของพระวิหารตามหลักฐานที่อ้างมานั้น มีผู้วิจารณ์ว่าสร้างมาแต่ครั้งรัชกาลที่ ๒ แล้ว ๑ ชั้น มาสร้างเสริมในรัชกาลที่ ๔ อีก ๑ ชั้น ท่านผู้นี้คือพลโทดำเนียร เลขะกุล โดยอ้างสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ที่ทรงวิจารณ์ไว้ว่า

“และให้ต่อหลังคาพระวิหารด้านหน้าและหลังขึ้นอีกชั้นหนึ่งถัดลงมาจากชั้นบน สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ผู้ทรงเป็นเอกทัศคະในศิลปะทุกแขนง ทรงวิจารณ์การเสริมสร้างหลังคานี้ว่าเท่าที่สร้างไว้แต่ในรัชกาลที่ ๒

นั้น พระวิหารหลังนี้มีส่วนสูงมากเกินไป ไม่รับกับส่วนกว้าง ทำให้ดูไม่งาม การเสริมสร้างหลังคาหน้าหลังจึงเป็นการแก้ส่วนลัดให้ดูดีขึ้น ไม่เห็นผอมชะลูดโดดเด่นอย่างพระวิหารวัดพนัญเชิง กรุงเก่า”

ด้วยเหตุผลดังกล่าว จึงเห็นว่า หลังคามุขเด็จหน้าหลังที่สร้างเป็น ๒ ชั้นนั้น คงเป็นตามเหตุผลของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ที่ทรงวิจารณ์ไว้

ส่วนบานหน้าต่างพระวิหารที่ทำในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น ด้านนอกแกะสลักเป็นลายแก้วชิงดวงตลอดทั้งบาน ปิดทองประดับกระຈก แม้จะมีการแก้ไขเพิ่มเติมในรัชกาลที่ ๔ ให้บันล้ายด้วยปูนน้ำมันเป็นเครื่องต้นไม้และรูปสัตว์ทับลงบนลายของเดิมแล้วปิดทอง แต่หาได้ปิดทับลายเดิมจนมืดไม่ ยังเห็นลายเดิมอยู่แม้ในปัจจุบัน

การสร้างภายหลังได้เพิ่มเติมติดตั้งช่อฟ้าใบระกาทางหงส์ และยกบานประตูหน้าต่างเข้าติดตั้งได้กระทำสำเร็จลงในวันเดือนปีใดไม่ปรากฏหลักฐานแน่ชัด หากจะประมาณกาลก็น่าเป็นก่อนลงมือสร้างพระอุโบสถเมื่อ พ.ศ. ๒๓๗๗ ลายกรอบชุ้มประตูหน้าต่างด้านละ ๓ ช่อง และลายกรอบชุ้มหน้าต่างด้านละ ๕ ช่องนั้น บางท่านกล่าวรวมๆ กันเรียกว่า **ชும்บันแถลง** ที่ช่อกัน ๒ ชั้น บางท่านกล่าวแยกกันว่า ลายกรอบชุ้มประตูเป็นแบบทรงบุษบก ลายกรอบชุ้มหน้าต่างเป็นทรงเรือนแก้วเป็นปูนปั้นปิดทองประดับกระຈกสี

การสร้างตัวประธานพระวิหารในส่วนที่ยังค้างอยู่ภายนอก ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวได้สำเร็จลง ต่อจากนี้จะกล่าวถึงงานภายในพระวิหารสืบต่อไป

ภายในพระวิหาร มีงานที่จะทรงกระทำเป็นหลายอย่าง เช่น การที่เกี่ยวกับพระศรีศากยมุนี พระปฏิมาประธาน งานจิตรกรรมฝาผนังงานจิตรกรรมบนแผ่นบานหน้าต่างและบานประตูด้านในจิตรกรรมที่บานเฉลวประตูและหน้าต่าง และจิตรกรรมในกรอบที่ติดประดับเหนือช่องบานประตู

และหน้าต่าง เป็นต้น จะขอกล่าวและนำชมเป็นเรื่องราว โดยลำดับ

เรื่องเกี่ยวกับพระศรีศากยมุนี พระปฏิมาประธานองค์นี้ ได้กล่าวถึงประวัติและการอัญเชิญขึ้นประดิษฐานเหนือรัตนบัลลังก์ ในรัชกาลที่ ๑ และรัชกาลที่ ๒ มาแล้ว ส่วนเรื่องที่จะกล่าวในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็คือ

พระราชทานนาม ได้กล่าวมาแล้วว่าในรัชกาลที่ ๑ และรัชกาลที่ ๒ พระศรีศากยมุนีมีพระนามเรียกกันโดยทั่วไปว่า พระใหญ่ข้าง พระโตข้าง จนเป็นเหตุให้เรียกเป็นชื่อวัดกันว่าวัดพระโต หรือวัดพระใหญ่ ถึงรัชกาลนี้ พระราชทานนามว่า พระศรีศากยมุนี แต่บางท่านกล่าวว่า พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ พระราชทานซึ่งโดยเหตุผลแล้วน่าจะพระราชทานนามว่า พระพุทธศรีศากยมุนี คือมีคำว่า “พุทธ” เติมเข้ามา เหมือนพระนามพระตรีโลกเชษฐ พระปฏิมาประธานในพระอุโบสถ ก็เพ็งมาพระราชทานเป็นพระพุทธตรีโลกเชษฐ โดยเติมคำว่า “พุทธ” ในรัชกาลที่ ๔

ภาพจิตรกรรมฝาผนังภายในพระวิหาร

และเหตุผลอีกประการหนึ่งก็คือ การเขียนจิตรกรรมบนผนังพระวิหารนั้นเขียนพระพุทธรประวัติของพระอดีตพุทธเจ้าไว้เพียง ๒๗ พระองค์ ซึ่งความจริงแล้วจะต้องมี ๒๘ พระองค์ โดยรวมถึงพระศรีศากยมุนีอีกพระองค์หนึ่ง

ส่วนเหตุผลที่ว่าเหตุใดพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงพระราชทานนามว่า ศรีศากยมุนี เรื่องนี้คงเป็นเพราะได้ทรงศึกษาเรื่องพระอดีตพุทธเจ้าอย่างละเอียดถี่ถ้วนเพราะจะต้องโปรดให้ช่างเขียนพระประวัติลงบนฝาผนังทั้ง ๔ ด้านของพระวิหารที่ได้ทรงกำหนดไว้ พระศรีศากยมุนีที่ได้ทรงนำมาพระราชทานเป็นนามของพระโตหรือพระใหญ่นั้นก็เพราะพระพุทธเจ้าพระองค์นี้คือพระองค์ปัจจุบัน ได้เสด็จดับขันธปรินิพพานมานานเกินกว่า ๒,๐๐๐ ปีแล้ว ควรจะจัดเป็นพระอดีตพุทธเจ้าได้ จึงได้โปรดให้นำเอาพระนามที่แท้จริงของพระองค์มาเป็นพระนามของพระพุทธปฏิมาประธานพระองค์นี้ พระนามที่แท้จริงหรือพระนามเดิมของพระองค์ก็คือ พระโคตมศากยมุนี ดังที่ศาสตราจารย์หลวงบริบาลนุริภณห์

กล่าวไว้ในเรื่อง “ประวัติเรื่องพระสำคัญๆ ของมหายาน” และได้บรรยายเรื่องที่พระพุทธเจ้าโคตมศากยมุนี ได้เคยเสด็จขึ้นไปพบพระเมตไตรยหรือที่พุทธศาสนิกชนฝ่ายเถรวาทเรียกกันว่า **พระศรีอาริย์** หรือ**พระศรีอาริย์เมตไตรย**บนสวรรค์ชั้นดุสิต ซึ่งจะเสด็จอุบัติมาตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นพระองค์ต่อไป เพราะพระพุทธโคตมศากยมุนีได้ทรงแต่งตั้งพระเมตไตรยให้เป็นพระพุทธเจ้าสืบต่อพระองค์

พระโคตมศากยมุนีเรียกกันสั้นๆ ว่า พระศากยมุนี แต่ที่มีคำว่า “ศรี” อยู่หน้าพระนามเป็นพระศรีศากยมุนีนั่น คงจะเป็นเพราะความนิยมของไทยเราที่จะให้คำว่า “ศรี” เติมหน้าคำที่เป็นชื่อบุคคล สถานที่และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เช่น พ่อขุนศรีอินทราทิตย์ กรุงศรีอยุธยา พระศรีศาสดา และกรุงศรีสัตนาคนหุต เป็นต้น คำว่า “ศรี” พจนานุกรม

ภาพจิตรกรรมฝาผนังภายในพระวิหาร

ฉบับราชบัณฑิตยสถานนิยมไว้ว่า “น.มิ่งขวัญ ความ
สง่า แสงความสุขใส ความสว่าง ความเปล่งปลั่ง
ความงาม ความดี ความน่ารักความเจริญ ความร่ำรวย

ลาภ ความสำเร็จ มงคล ความเป็นใหญ่ อำนาจ
ราชศักดิ์ฯ” และด้วยความหมายที่ดีดังกล่าวนี้
พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงได้พระ-

ภาพจิตรกรรมฝาผนังภายในพระวิหาร

ภาพแกะสลักศิลาบริเวณหลังฐานชุกชีของพระศรีศากยมุนี

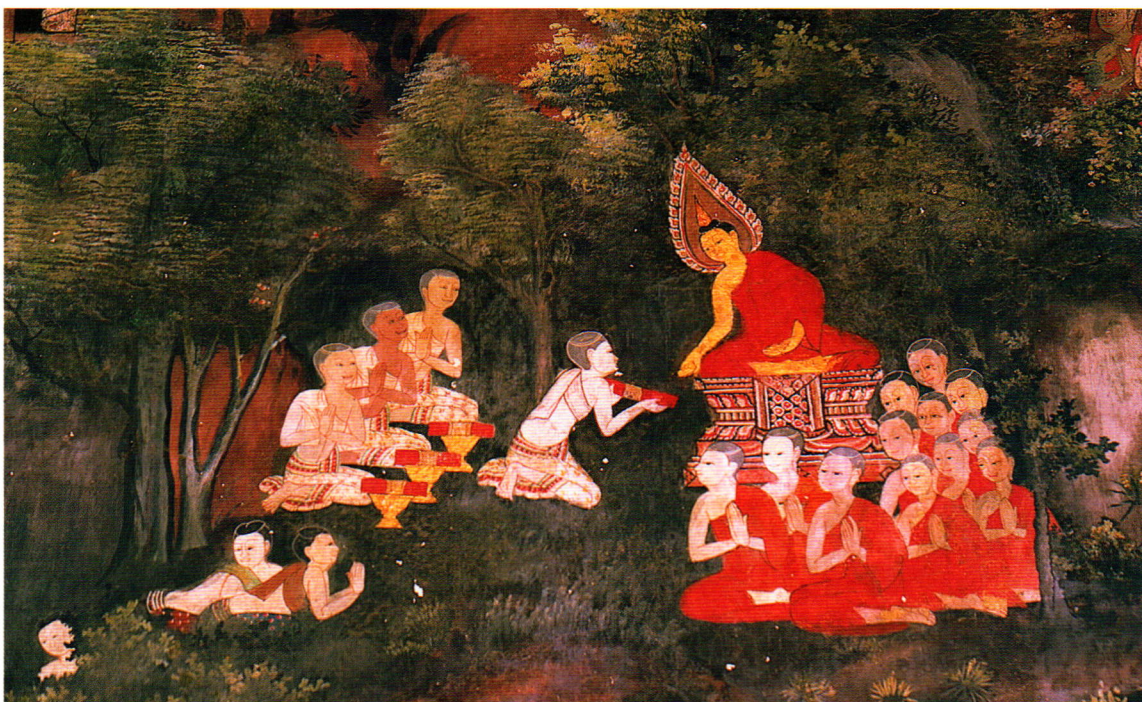
ราชทานนาม พระโต หรือพระใหญ่ว่า พระศรีศากยมุนี แต่อย่างไรก็ดี เมื่อจะเขียนพระนามตามทางราชการ ก็น่าจะเขียนว่า **พระพุทธศรีศากยมุนี** ที่พระบาท

ภาพจิตรกรรมฝาผนังภายในพระวิหาร

สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทานไว้เป็นครั้งสุดท้าย

เรื่องที่เกี่ยวข้องกับพระศรีศากยมุนี ยังมีข้อที่น่าสังเกตอยู่อีกก็คือ ภาพสลักศิลาที่ติดประดับอยู่ทางด้านหลังฐานชุกชีหรือรัตนบัลลังก์ เป็นภาพสลักหินดำขนาดสูง ๒.๔๐ เมตร กว้าง ๐.๙๕ เมตร อยู่ในกรอบลายใบเทศ พลโทดำเนียร เลชะกุล กล่าวว่า เป็นฝีมือช่างสมัยทวารวดีเข้าใจว่าคงจะนำมาจากนครปฐมในรัชกาลที่ ๒ เพราะเป็นฝีมืออย่างเดียวกันกับที่พบที่นครปฐม ศาสตราจารย์หม่อมเจ้าสุภัทรดิศดลกุล ทรงอธิบายภาพสลักศิลาแผ่นนี้ไว้ในหนังสือ

ภาพจิตรกรรมฝาผนังภายในพระวิหาร

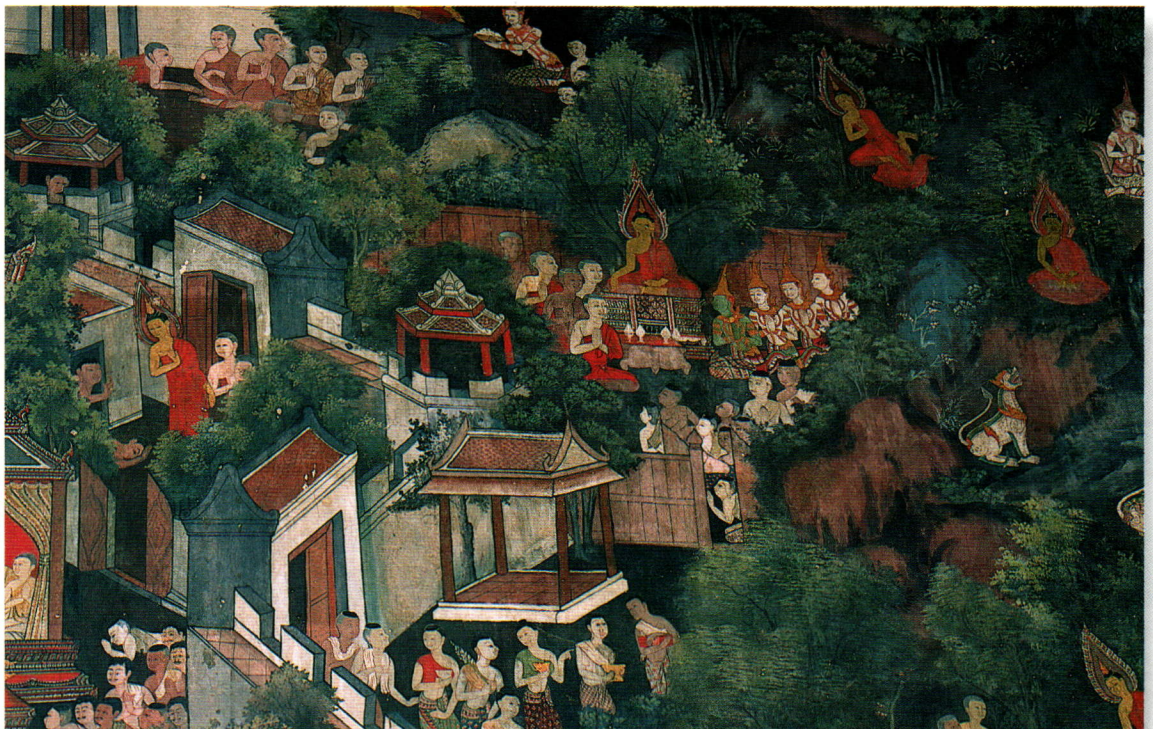

ภาพจิตรกรรมฝาผนังภายในพระวิหาร

“ศิลปะในประเทศไทย” กรมศิลปากร จัดพิมพ์เมื่อวันที่ ๒๗ กันยายน พ.ศ. ๒๕๐๕ โรงพิมพ์คิวพร มีข้อความว่า

“ประติมากรรมศิลปะอื่นๆ ครั้งหนึ่งคงจะได้มีภาพประติมากรรมเกี่ยวกับพระพุทธประวัติตอนต่างๆ อยู่เป็นจำนวนมาก แต่ในปัจจุบันภาพเหล่านั้นคงเหลืออยู่เป็นจำนวนน้อย ตัวอย่างที่งดงามน่าชมมีอยู่ในพระวิหารวัดสุทัศนเทพวราราม กรุงเทพฯ แต่ก็เป็นที่น่าเสียดายที่ได้ถูกปิดทองเสียเนิ่นหนา ภาพสลักแผ่นนี้มีอายุระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๒-๑๓ เราอาจ

เปรียบเทียบประติมากรรมแผ่นนี้ได้กับจิตรกรรมเรื่องเดียวกันที่ถ้ำอชันดาในประเทศอินเดีย ถ้าภาพสลักที่วัดสุทัศน์ฯ ไม่ได้รับมาโดยตรงจากถ้ำอชันดา ศิลปกรรมทั้ง ๒ แบบก็คงจะมาจากแบบดั้งเดิมอันเดียวกัน ภาพตอนล่างสลักเป็นยมกปาฏิหาริย์ มีพระพุทธองค์อยู่ตรงกลาง พระอินทร์และพระพรหมถือแสอยู่ทั้งสองข้าง ได้เบื้องพระยุคลบาทของพระองค์มีดอกบัวขนาดใหญ่รองรับ ดอกบัวนี้ประคองอยู่โดยพระยานาคซึ่งมีร่างกายเป็นมนุษย์แต่มีเศียรนาค ๗ เศียรแผ่พังพานอยู่เบื้องหลังพระยานาคนั้นสมมติว่าอยู่ใต้บาดาล อันเป็นสถานที่รองรับก้านบัวซึ่งเป็นแกนของมนุษย์โลก ใต้บัลลังก์ด้านหนึ่งของพระพุทธองค์ มีบรรดาเจ้านายซึ่งเสด็จมาแสดงความชื่นชมในปาฏิหาริย์ของพระพุทธองค์ และอีกด้านหนึ่งก็คือนักบวชที่พ่ายแพ้ นักบวชเหล่านี้ คือ พวกดาบสเปลือยกาย และดาบสเกล้าผมสูง ซึ่งไม่อาจต่อสู้กับปาฏิหาริย์ของ พระพุทธองค์ได้ เหนือขึ้นขึ้นไปมีพวกเทวดากำลังพนมหัตถ์แสดงคารวะต่อพระพุทธองค์อยู่ด้วยความ

ภาพจิตรกรรมฝาผนังภายในพระวิหาร

ภาพจิตรกรรมบริเวณเสาของพระวิหาร

เคารพ เบื้องหลังบัลลังก์ก็คือต้นมะม่วงอันเกิดขึ้นจากปาฏิหาริย์ มีกิ่งก้านรองรับพระพุทธรูปในปางต่างๆ พระพุทธรูปเหล่านี้แสดงปางด้วยพระหัตถ์ขวาหรือพระหัตถ์ซ้ายเพื่อให้ได้ส่วนลัดกันเป็นคู่ๆ และในกรณีหนึ่งการต้องการความได้สัดส่วนนี้ก็ชนะปางที่เคยทำกันมาแต่ก่อน คือเกิดมีภาพพระพุทธรูปบรรทมตะแคงซ้ายเพื่อให้เป็นคู่กับรูปที่บรรทมตะแคงขวา เหนือมันขึ้นไปเป็นภาพพระพุทธรูปกำลังประทับอยู่บนบัลลังก์ในสวรรค์ มีพระอินทร์และพระพรหมยืนถือแล้อยู่ ๒ ข้าง เบื้องล่างทางด้านขวาของพระพุทธรูป พระพุทธรูปมารดา กำลังประทับอยู่ ณ ที่นี้ ช่างได้สลักให้เห็นเป็นภาพสตรีอย่างชัดเจน แม้ว่าตามตำราได้กล่าวไว้ว่า พระพุทธรูปมารดาได้ทรงปฏิสนธิใหม่เป็นผู้ชาย รอบๆ บัลลังก์ก็มีเทวดาองค์อื่นจากสวรรค์ชั้นต่างๆ มาชุมนุมกันเพื่อฟังพระพุทธรูปทรงแสดงธรรมแด่พระพุทธรูปมารดา

การสถาปนาวัดสุทัศนเทพวราราม ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓

ภาพจิตรกรรมบริเวณเสาของพระวิหาร

ภาพจิตรกรรมบริเวณด้านในหน้าต่างพระวิหาร

ได้กล่าวถึงการสร้างพระวิหารพระศรีศากยมุนีในส่วนที่ยังค้างมาแต่รัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย พระบรมชนกนาถ คือ ได้โปรดเกล้าฯ ให้มุงหลังคา ยกช่อฟ้าใบระกาทางหงส์ และยกบานประตูหน้าต่างเข้าติดตั้งตามตำแหน่งแห่งที่ กับการถวายพระนามพระโต ซึ่งเป็นพระปฐมมาประธานว่า พระศรีศากยมุนี รวมทั้งประดับแผ่นศิลาจำหลักพระพุทธรูปประวัติศิลปะสมัยทวารวดีที่เบื้องหลังรัตนบัลลังก์

ต่อไปนี้จะกล่าวถึงงานด้านจิตรกรรมภายในพระวิหารที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้ช่างเขียนหรือจิตรกรเขียนภาพจิตรกรรมสืบต่อจากที่พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยได้โปรดเกล้าฯ ให้เขียนเพียงเรื่องไตรภูมิหรือเตภูมิกถาไว้ที่เสาใหญ่ภายในพระวิหาร

๘ ต้น โดยโปรดให้เขียนภาพจิตรกรรมฝาผนังทั้ง ๔ ด้านของพระวิหารเป็นพระประวัติในอดีตชาติของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เมื่อเสด็จอุบัติเป็นพระโพธิสัตว์ในสมัยพระอดีตพุทธเจ้า ๒๗ พระองค์ เริ่มแต่มังคละด้านทิศเหนือ ด้านทิศตะวันออก ด้านทิศใต้ และด้านทิศตะวันตก โดยลำดับ

แต่ก่อนที่จะนำเข้ามาชมภาพจิตรกรรมดังกล่าวนี้ ขอความรู้เกี่ยวกับความสำคัญของจิตรกรรมในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวที่บรรดาท่านผู้รู้ได้แนะนำไว้มาเป็นพื้นฐานทำความเข้าใจในเมืองต้น ดังนี้

ในเรื่อง “ภาพจิตรกรรมไทย” ของศาสตราจารย์ ศิลป์ พีระศรี ซึ่งเขียนไว้เป็นภาษาอังกฤษ และศาสตราจารย์พระยาอนุมานราชธน แปลไว้มีข้อความตอนหนึ่งว่า

“ว่าถึงสมัยรัตนโกสินทร์ ยังมีภาพที่งามๆ เหลือเป็นตัวอย่างอยู่ที่วัดสุทัศน์ฯ วัดสุวรรณาราม วัดดุสิตาราม วัดระฆังฯ และพระที่นั่งพุทไธสวรรย์ ภาพจิตรกรรมเหล่านี้สร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๑ ที่ ๒ และที่ ๓ วัดเก่าสมัยรัตนโกสินทร์สร้างขึ้นในระยะเวลาต่อจากเมื่อพระนครศรีอยุธยาถูกทำลายแล้ว ไม่รู้ช้านัก เพราะฉะนั้นจึงอาจคิดเห็นได้ว่าศิลปะจากจิตรกรรมรวมทั้งสถาปัตยกรรมก็คงดำเนินรอยตามแบบอย่างของสมัยอยุธยา ยิ่งกว่านั้นเราอาจจะถือเอาได้ว่าจิตรกรของอยุธยาอาจมาทำงานศิลปต่อที่กรุงเทพฯ ก็ได้เพราะฉะนั้นภาพจิตรกรรมที่งามๆ ของสมัยรัตนโกสินทร์ระยะต้นๆ ควรจะถือได้ว่าเป็นผลิตกรรมชั้นคลาสสิกของศิลปะนี้”

และในหนังสือ “ศิลปะในประเทศไทย” ของกรมศิลปากรที่จัดพิมพ์ในเทศกาลเข้าพรรษา ๒๕๒๐ เนื่องในการจัดนิทรรศการพิเศษแบบศิลปในประเทศไทย คัดเลือกจากพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติส่วนภูมิภาค กล่าวไว้ตอนหนึ่งว่า

“ภาพจิตรกรรมสมัยรัตนโกสินทร์รุ่งเรืองที่สุดในสมัยรัชกาลที่ ๓ ซึ่งในรัชกาลนี้มีอิทธิพลของศิลปะ

จีนเข้ามาปณอยุ่บ้าง ดังอาจจะเห็นได้จากภาพจิตรกรรมในพระอุโบสถและพระวิหารวัดสุทัศนเทพวราราม และในพระอุโบสถวัดสุวรรณาราม..”

หลักฐานเกี่ยวกับจิตรกรรมไทยดังที่อ้างนั้นได้ชี้ให้เห็นความสำคัญของจิตรกรรมไทย โดยเฉพาะจิตรกรรมภายในพระวิหารวัดสุทัศนเทพวรารามได้รับการยกย่องรวมอยู่ด้วย

นอกจากนี้ ยังมีความเห็นของนายชนิต อยู่โพธิ์ผู้เคยดำรงตำแหน่งอธิบดีกรมศิลปากรที่ได้เขียนไว้ในคำนำของหนังสือ “คุณค่าของจิตรกรรมฝาผนัง” ของศาสตราจารย์ ศิลป์ พีระศรี ตอนหนึ่งเกี่ยวกับคุณค่าของจิตรกรรมฝาผนังโดยทั่วไปว่า

“ภาพเขียนสีหรือจิตรกรรมฝาผนัง ที่นิยมเขียนกันไว้เป็นพุทธบูชาตามผนังโบสถ์ วิหาร ศาลาการเปรียญ ในคูหาภายในองค์พระปรารักษ์ พระสถูปเจดีย์ และที่ผนังถ้ำ เป็นต้น ซึ่งอาจเรียกเป็นเฉพาะว่า “ภิตติจิตรกรรม” นั้น เคยมีอยู่ในท้องที่หลายแห่งในประเทศไทย และที่เขียนลงไว้ในสมุดไทย เช่น สมุดเรื่องไตรภูมิ เป็นต้นก็มี ภาพเขียนสีหรือจิตรกรรมเหล่านี้ ส่วนมากเขียนเป็นรูปพระพุทธรูปเจ้าหรือเรื่องราวตามที่มีอยู่ในพุทธประวัติและในนิทานชาดก เชื่อกันว่า นอกจากจะเขียนขึ้นเพื่อประดับตกแต่งพื้นผนังโบสถ์วิหารเป็นต้นแล้ว ความมุ่งหมายที่สำคัญในการเขียนจิตรกรรมเหล่านี้ขึ้น ก็เพื่อที่จะน้อมนำชักจูงให้ผู้ดูผู้ชมเกิดความเลื่อมใสศรัทธาในพระบรมพุทธรศาสนา ส่วนผู้ที่มิศรัทธาเลื่อมใสอยู่แล้ว เมื่อได้ชมภาพเหล่านี้ ก็จะทำให้สับสนสับสนทางจิตใจ ประสาททราบบรรยากาศเรื่องราวอยู่บ้างแล้ว เมื่อมาได้เห็นภาพเขียนแสดงเรื่องราวตามที่ได้สับสนสับสนมา คำสั่งสอนเกี่ยวกับเรื่องราวในพระศาสนาจะติดตาและประทับอยู่ในดวงใจ ก่อให้เกิดศรัทธาเลื่อมใสยิ่งขึ้น นับเป็นวิธีประกาศพระศาสนาด้วยจิตรกรรมอีกทางหนึ่ง

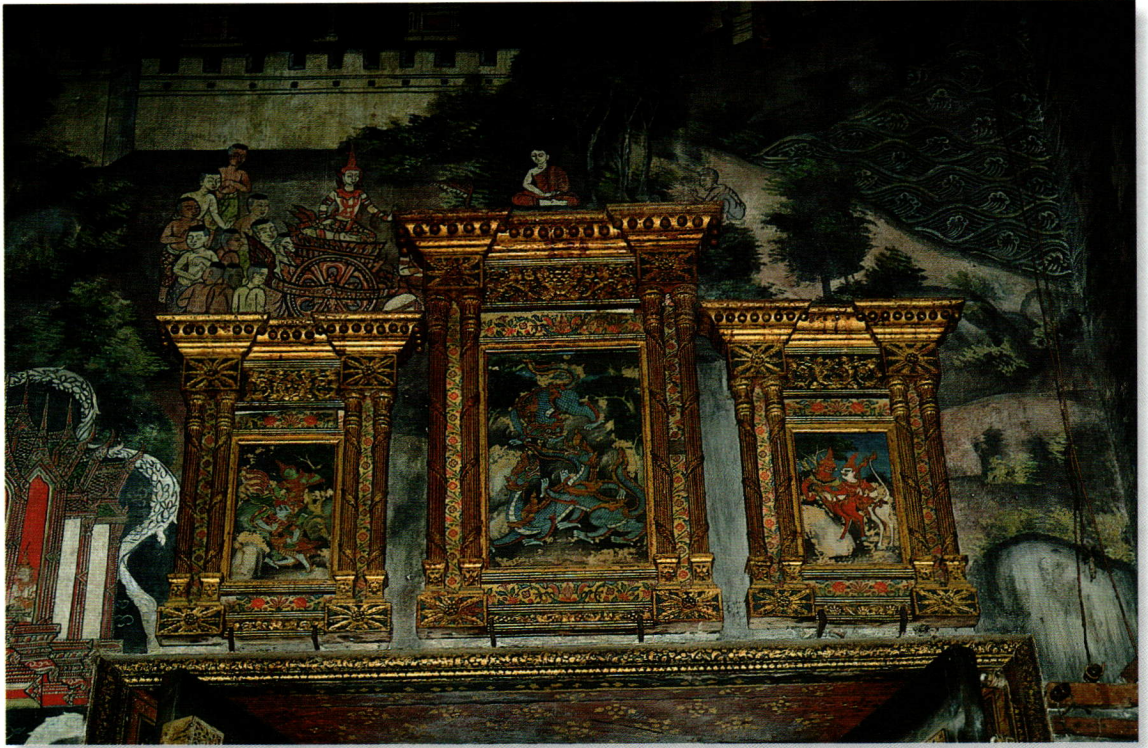
นอกจากประโยชน์เกี่ยวแก่พระศาสนา

ภาพจิตรกรรมบริเวณด้านในประตูพระวิหาร

ดังกล่าวแล้ว จิตรกรรมเหล่านี้ยังมีคุณค่าในการศึกษาหลักวิชาและแบบอย่างฝีมือช่างที่มีสืบมาแต่โบราณ ทั้งยังเป็นหลักฐานสำคัญยิ่งที่จะใช้ประโยชน์เป็นอย่างดี ในการศึกษาค้นคว้าทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีอีกด้วย เพราะศิลปินและช่างเขียนในสมัยใด ก็ย่อมถ่ายทอดความเป็นไปและสิ่งแวดล้อมในสมัยนั้นออกไปในจิตรกรรมที่ตนสร้างขึ้นด้วย จิตรกรรมเหล่านี้จึงเป็นเสมือนเอกสารที่จารึกเรื่องราวแสดงถึงความเป็นอยู่และจารีตประเพณี และในบางกรณีการดูจากภาพเหล่านี้ จะเข้าใจแจ่มแจ้งชัดเจนเสียยิ่งกว่าอ่านจากที่พรรณนาไว้เป็นตัวหนังสือหรืออักษรจารึกใดๆ เช่น เราต้องการจะทราบว่า คนในสมัยนั้น ในท้องถิ่นนั้นแต่งกายไว้หมกกันอย่างไร ปลุกบ้านเรือนเคหสถานแบบไหน มีเครื่องทำมาหากินกันอย่างไร แม้จะมีหนังสือพรรณนาหรือเอกสารบันทึกไว้ แต่ถ้ามีภาพเขียนหรือจิตรกรรมโบราณปรากฏอยู่ เราจะได้ดูด้วยความเข้าใจแจ่มแจ้งชัดเจนดีกว่า หรือถ้าไม่

ภาพจิตรกรรมเหนือบานประตูพระวิหาร

มีหนังสือหรือเอกสารใดๆ กล่าวไว้ แต่มีภาพเขียนปรากฏอยู่ ก็จะเป็นประโยชน์อย่างยิ่ง ดังนี้ เป็นต้น”

ต่อจากนี้ขอนำชมจิตรกรรมฝาผนังภายในพระวิหารวัดสุทัศนเทพวรารามสืบต่อไป ดังได้กล่าวมาแล้ว ภาพจิตรกรรมฝาผนังในพระวิหารแห่งนี้เป็นเรื่องพระอิตตปุตเจ้า ๒๗ พระองค์ โดยเริ่มต้นจากพระพุทธรูปต้นหังกรเป็นองค์ที่ ๑ เหตุที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้ช่างเขียนเขียนไว้เพียง ๒๗ พระองค์ ก็คงจะเป็นเพราะทรงพระราชดำริว่า พระองค์สุดท้ายหรือพระองค์ที่ ๒๘ นั้น ทรงนำพระนามมาถวายเป็นพระนามของพระโตคือพระศรีศากยมุนีแล้วพระประวัติเป็นที่ทราบกันดีอยู่แล้วในวงการพระพุทธศาสนาทั้งฝ่ายหินยานและฝ่ายมหายาน แม้จะออกพระนามต่างๆ กันว่า พระโคตมะหรือพระโคตมบ้าง หรือที่ทางฝ่ายมหายานออกพระนามว่า พระโคตมศากยมุนี เป็นพระมานุสีพุทธรองค์ที่ ๕ บ้างนั้นเป็นพระพุทธรูปองค์เดียวกัน แต่ที่เรียกต่างกันไปเพราะเรียกตามโคตร

หรือชาติกำเนิด กับเรียกตามราชตระกูลหรือพระราชวงศ์ กล่าวคือ เรียกตามโคตรก็เรียกว่าพระโคตมะหรือพระพุทธรโคตมะ เรียกตามราชตระกูลหรือพระราชวงศ์ก็เรียกพระศากยมุนี ศากยวงศ์นั้นมีหลายสาขา รวมทั้งโคตมนั้น ก็เป็นสาขาหนึ่งของศากยวงศ์ด้วย ซึ่งฝ่ายมหายานมักเรียกรวมกันว่า พระโคตมศากยะ และด้วยเหตุที่เรื่องของพระศรีศากยมุนีมีพระประวัติเป็นที่ทราบกันดีดังกล่าวแล้ว จึงมิได้มีภาพจิตรกรรมปรากฏที่ฝาผนัง

พระอิตตปุตเจ้า ๒๗ พระองค์ นี้ เป็นไปตามหลักฐานที่ปรากฏในหนังสือ “ชินกาลมาลีปกรณ์” ซึ่งอาศัยข้อความจากคัมภีร์พุทธรวงศ์ คัมภีร์สุวิมลวิลาสินี และคัมภีร์ทีปวงศ์ เป็นต้น มากำหนดเป็นจำนวนไว้ พร้อมกับกำหนดเวลาที่พระพุทธรเจ้าเสด็จอุบัติไว้เป็นกัปหรือกัลป์ คำว่า กัป หรือกัลป์ พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานนิยามไว้ว่า “ระยะเวลาอันนานเหลือเกิน โบราณถือว่าโลกประลัยครั้งหนึ่งเป็นลัคนกัปหนึ่ง บางทีใช้คู่กัน... เช่น นานนับกัปกับ

พุทธันดร”

กับหรือกลับอันเป็นระยะเวลาที่พระอดีตพุทธเจ้าเสด็จอุบัติมีชื่อต่างกันบ้างเหมือนกันบ้าง ดังนี้

๑. สารมณฑกัป มีพระพุทธเจ้า ๔ พระองค์ คือ พระพุทธตันหันกร พระพุทธเมธังกร พระพุทธสรณังกร และพระพุทธที่ปังกร

๒. สารกัป มีพระพุทธเจ้า ๑ พระองค์ คือ พระพุทธโกณฑัญญะ

๓. สารมณฑกัป มีพระพุทธเจ้า ๔ พระองค์ คือ พระพุทธมังคละ พระพุทธสุมนะ พระพุทธเรวตะ และพระพุทธโสภิตะ

๔. วรกัป มีพระพุทธเจ้า ๓ พระองค์ คือ พระพุทธโณมทัสสี พระพุทธปทุมะ และพระพุทธานารทะ

๕. สารกัป มีพระพุทธเจ้า ๑ พระองค์ คือ พระพุทธปทุมุตตระ

๖. มณฑกัป มีพระพุทธเจ้า ๒ พระองค์ คือ พระพุทธสุเมธะ และพระพุทธรุชตะ

๗. วรกัป มีพระพุทธเจ้า ๓ พระองค์ คือ พระพุทธปิยทัสสี พระพุทธอรรถทัสสี และพระพุทธรัชมทัสสี

๘. สารกัป มีพระพุทธเจ้า ๑ พระองค์ คือ พระพุทธสิหัตถะ

๙. มณฑกัป มีพระพุทธเจ้า ๒ พระองค์ คือ พระพุทธติสสะ และพระพุทธรุสสะ

๑๐. สารกัป มีพระพุทธเจ้า ๑ พระองค์ คือ พระพุทธวิปัสสี

๑๑. มณฑกัป มีพระพุทธเจ้า ๒ พระองค์ คือ พระพุทธสิขี และพระพุทธรุสสะ

๑๒. ภัทรกัปหรือสุนทรกัป มีพระพุทธเจ้า ๕ พระองค์ คือ พระพุทธรุสสะ พระพุทธโกณฑมนะ พระพุทธรุสสะ พระพุทธโคตมะและพระพุทธรุสสะหรือพระศรีอาริย์ ซึ่งจะมาตรัสรู้ในอนาคต

ในหนังสือ “ชินกาลมาลีปกรณ์” ฉบับที่ ศาสตราจารย์ แสง มณีวิบูลย์ แปลอธิบายถึงเรื่อง พระพุทธเจ้าเสด็จอุบัติในกัปต่างๆ ไว้ว่า

“มีกัป ๒ กัป คือ สุธัญญกัปและอสุธัญญกัป ทั้ง ๒ กัปนั้น กัปใดพระพุทธ พระปัจเจกพุทธ และ พระเจ้าจักรพรรดิ มิได้บังเกิดขึ้น กัปนั้นชื่อสุธัญญกัป เพราะว่างเปล่าจากผู้มีคุณสมบัติ ส่วนอีกกัปหนึ่งชื่อ อสุธัญญกัป เพราะไม่ว่างเปล่าจากผู้มีคุณสมบัติ อสุธัญญกัปนั้น มี ๕ อย่าง คือ สารกัป ๑ มณฑกัป ๑ วรกัป ๑ สารมณฑกัป ๑ และภัทรกัป ๑ กัปทั้ง ๕ นั้น พระพุทธโกณฑัญญะ พระพุทธปทุมุตตระ พระพุทธ สิหัตถะ และพระพุทธวิปัสสี แต่ละพระองค์ๆ เกิด ในกัปใด กัปนั้นชื่อสารกัป พระพุทธสุเมธะ พระพุทธรุชตะ พระพุทธติสสะ พระพุทธรุสสะ พระพุทธสิขี พระพุทธรุสสะ เหล่านี้ ทุกๆ ๒ พระองค์เกิดในกัปใด กัปนั้นชื่อ มณฑกัป พระพุทธโณมทัสสี พระพุทธปทุมะ พระพุทธานารทะ พระพุทธปิยทัสสี พระพุทธอรรถทัสสี พระพุทธรัชมทัสสี เหล่านี้ ทุกๆ ๓ พระองค์ เกิดใน กัปใด กัปนั้นชื่อวรกัป พระพุทธตันหันกร พระพุทธ เมธังกร พระพุทธสรณังกร พระพุทธที่ปังกร พระพุทธมังคละ พระพุทธสุมนะ พระพุทธเรวตะ พระพุทธโสภิตะ ทุกๆ ๔ พระองค์ เกิดในกัปใด กัปนั้นชื่อสารมณฑกัป พระพุทธรุสสะ พระพุทธรุสสะ พระพุทธรุสสะ พระพุทธรุสสะ เหล่านี้ ทุกๆ ๕ พระองค์ เกิดในกัปใด กัปนั้นชื่อภัทรกัป”

ด้านทิศเหนือ ด้านนี้เป็นผนังที่ตรงกับ พระพักตร์ของพระศรีศากยมุนี เรียกกันว่า ผนัง หุ้มกลอง เป็นด้านสะกด ผนังตอนล่างมีประตู พระวิหารด้านหน้า ๓ ประตู ผนังที่เหลือจากการทำ เป็นช่องประตูแล้ว เขียนภาพจิตรกรรมพระประวัติ ของพระอดีตพุทธเจ้า ๖ พระองค์ แต่ละพระองค์มี เส้นแบ่งเป็นแนวบอกเขตไว้อย่างชัดเจน เพื่อป้องกัน ไม่ให้เกิดความสับสนแสดงพระประวัติของแต่ละ พระองค์ มีดังนี้

๑. พระพุทธตันหันกร ภาพอยู่บนพื้นผนังตั้ง แต่มุมด้านซ้ายมือถึงริมประตูที่ ๑ และระหว่างประตู ที่ ๑ กับประตูที่ ๒ รวมทั้งผนังเหนือบานประตูที่ ๑

ภาพจิตรกรรมด้านในหน้าต่างของพระวิหาร

ขึ้นไปจดกับแนวเขตส่วนที่เป็นพระประวัติของ พระพุทธเมธังกร ซึ่งอยู่ตอนบน ประวัติสังเขปของ พระพุทธตันหังกรมีว่า พระองค์เป็นพระราชโอรส ของพระเจ้านนทิสเนมหาราช ครองกรุงนันทดินคร พระราชมารดาพระนามว่า พระนางสุนันทราชเทวี เมื่อเสด็จประพาสพระราชอุทยานทอดพระเนตรเห็น นิमित ๔ ประการ คือ คนแก่ คนเจ็บ คนตาย และ บรรพชิต จึงเสด็จมหาภิเนษกรรมณี หรือออกทรง ผนวชโดยทรงช้างพระที่นั่ง ทรงบำเพ็ญเพียรจนตรัสรู้ ภายใต้อร่มไม้สัตตบรรณหรือต้นตีนเป็ด ทรงบำเพ็ญ พุทธกิจจนปรินิพพาน ครั้งนั้น พระโพธิสัตว์เจ้าของ เราหรือพระพุทธโคตมะเสด็จอุบัติเป็นพญาสุทนต์- จักรพรรดิ ครองกรุงสุรินทวดีนคร ทรงสร้างมณฑป แก้ว ๗ ประการ และพระวิหารถวายแด่พระพุทธเจ้า แปดหมื่นสี่พันองค์ แล้วทรงสละราชสมบัติเสด็จออก ทรงผนวช

๒. พระพุทธเมธังกร ภาพอยู่เหนือพระประวัติ

ของพระพุทธตันหังกร ด้านซ้ายติดกับริมผนัง ด้านขวาจดส่วนที่เป็นภาพของพระพุทธที่บังกร ซึ่ง อยู่เหนือช่องประตูที่ ๒ และจดส่วนที่เป็นภาพของ พระพุทธสรณังกร ซึ่งอยู่เหนือส่วนที่เป็นภาพของ พระพุทธที่บังกร พระองค์เป็นพระราชโอรสของ พระเจ้าสมุททิลราช ครองกรุงเมฆละหรือเมฆลานคร พระราชมารดาพระนามว่า พระนางสุปริยราชเทวี ทรงสละราชสมบัติออกทรงผนวช และได้ตรัสรู้ ภายใต้อร่มไม้กิ่งสุกะหรือต้นทองกวาว ทรงกระทำพุทธกิจ จนปรินิพพาน ครั้งนั้น พระโพธิสัตว์เจ้าทรงอุบัติเป็น โสรมนัสพราหมณ์ อยู่เมืองโสรมนสนคร ทรงมี พระราชศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธเจ้าได้สร้าง พระมณฑปแก้ว ๗ ประการ รักษาศีล สร้างพระวิหาร และพระอารามถวายสามหมื่นสี่พันแห่งแล้วเสด็จ ออกทรงผนวช

๓. พระพุทธสรณังกร ภาพอยู่ตอนบนเหนือ ภาพพระพุทธที่บังกรด้านขวามือจดส่วนที่เป็นภาพ พระพุทธโกณฑัญญะ พระองค์เป็นพระราชโอรสของ พระเจ้าสุทนต์มหาราชครองกรุงกสิณารายณ์ราชธานี พระราชมารดาพระนามว่า พระนางยศวดีเทวี ทอด พระเนตรเห็นนิमित ๔ ประการ จึงเสด็จออกทรง ผนวชโดยทรงช้างพระที่นั่ง ตรัสรู้ภายใต้อร่มไม้ปาล์ม หรือต้นเลียบ แต่บางแห่งว่าใต้อร่มไม้ปาล์มหรือ ต้นแคฝอย ทรงกระทำพุทธกิจจนปรินิพพาน ครั้งนั้น พระโพธิสัตว์เจ้าทรงอุบัติเป็นยศวพราหมณ์ บ้าน สุนันทวดี ได้ปลูลาดผ้าห่มบนกองทรายที่ตนได้พูนไว้ แล้วอาราธนาพระพุทธเจ้าให้ประทับพร้อมด้วย พระสาวก ถวายภัตตาหาร แล้วสร้างมณฑปถวาย จากนั้นก็ออกบวช

ในสมัยของพระอดีตพุทธเจ้าทั้งสามพระองค์ ทรงอุบัติและได้เล่าพระพุทธประวัติไว้โดยสังเขปนั้น พระพุทธเจ้าของเรา หรือพระพุทธโคตมะ แม้จะได้ เสด็จอุบัติเป็นพระโพธิสัตว์ ทรงบำเพ็ญมหากุศล มากมายถวายแด่พระอดีตพุทธเจ้าทั้งสามพระองค์ นั้นก็ตาม แต่มิได้ทรงรับพุทธพยากรณ์ว่าจะทรง

ภาพจิตรกรรมด้านในหน้าต่างของพระวิหาร

เป็นพระพุทธรูปเจ้าในอนาคต เหตุที่มีได้ทรงรับ
พุทธรูปพยากรณ์ก็เพราะยังทรงบำเพ็ญธรรมสโมธาน
๘ ประการ ไม่ครบบริบูรณ์ ธรรมสโมธาน
๘ ประการนั้นมีกล่าวไว้ในหนังสือ ชินกาลมาลีปกรณ์
ว่า

“ธรรมสโมธานหรือการประจวบเหมาะ ๘
ประการคือ เป็นมนุษย์ ๑ มีเพศชาย ๑ เหตุคือจิตที่
อาจบรรลุพระอรหันต์ได้ในชาตินั้น ๑ ได้พบเห็น
พระพุทธรูป ๑ ได้บรรพชา ๑ มีคุณสมบัติ ๑ มีอธิการ
คือ การสะสมบุญกุศลโดยปรารถนาจะเป็นพระพุทธรูป ๑
สมัครใจจะเป็นพระพุทธรูป ๑...”

เมื่อล่วงสมัยพระอดีตพุทธเจ้าสามพระองค์แล้ว
สมัยพระอดีตพุทธเจ้าพระองค์ที่ ๔ ธรรมสโมธาน
ของพระพุทธรูปของเรา (พระพุทธรูปโคตมะ) ก็บริบูรณ์
และทรงได้รับคำพยากรณ์จากพระอดีตพุทธเจ้า
พระองค์ต่อมาทั้ง ๒๓ พระองค์ ด้วยเหตุนี้
ภาพจิตรกรรมฝาผนังบางแห่ง เช่น ที่กรุวัดราชบูรณะ

จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จึงเขียนไว้เพียง ๒๔
พระองค์ รวมทั้งพระพุทธรูปโคตมะ

ต่อจากนั้น ขอกล่าวถึงจิตรกรรมฝาผนังด้าน
เหนือสืบท่อไป

๔. พระพุทธรูปที่ปึงกร ภาพอยู่เหนือประตูที่ ๒
(ประตูกลางของพระวิหาร) และจดกับส่วนที่เป็นภาพ
ของพระอดีตพุทธะทุกด้านตั้งแต่องค์ที่ ๑ ที่ ๒ ที่ ๓
ที่ ๕ และที่ ๖ พระองค์เป็นพระราชโอรสของพระเจ้า
สุทนต์มหาราช ซึ่งบางแห่งว่า พระเจ้าสุทนต์มหาราช ครอง
กรุงโรมมวดีนคร พระราชมารดาพระนามว่า พระนาง
สุเมธราชเทวี มีพระมเหสีพระนามว่า ปทุมราชกัลยา
และพระราชโอรสพระนามว่า อุกฤษณ์ธกุมาร เสด็จ
ประพาสพระราชอุทยานทอดพระเนตรเห็นนิมิต ๔
ประการ จึงเสด็จออกทรงผนวชโดยทรงช้างพระที่นั่ง
พร้อมทั้งราชบริพารจำนวนมาก เมื่อทรงผนวชแล้ว
เข้าวันหนึ่งเสด็จออกบิณฑบาต ณ เมืองๆ หนึ่ง
ชาวบ้านถวายข้าวมธุปายาส และทรงรับหญ้าคาจาก
สุนัขท้าว ตรีสรูได้ร่วมไม้ปลิงครั้งนั้น พระ-
โอรสได้เข้าทรงอุบัติเป็นสุเมธดาบสได้ทอดกายเป็น
สะพานให้พระพุทธรูปและพระสาวกดำเนินข้ามแม่น้ำ
ไป และรับพุทธรูปพยากรณ์จากพระพุทธรูปพระองค์นี้
เป็นครั้งแรกจะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธรูปเจ้าพระนามว่า
โคตมะหรือโคตมพุทธเจ้าในอนาคต

๕. พระพุทธรูปโกณฑัญญะ ภาพอยู่ริมผนังด้าน
ขวามือเหนือพระพุทธรูปมั่งคละ พระองค์เป็นพระราช-
โอรสของพระเจ้าอนันตเทวหรือสุนันทะ ครองกรุง
โรมมวดีนคร พระราชมารดาพระนามว่า พระนางสุชาดา
มีพระมเหสีพระนามว่า รุจิราชกัลยา และพระราช-
โอรสพระนามว่า วิชิตเสนะกุมาร ทรงสละราชสมบัติแล้ว
เสด็จโดยราชรถเทียมม้า ๔ ม้าออกทรงผนวชรับข้าว
มธุปายาสจากนางยโสธรา และหญ้าคาจากสุนัขท้าว
ชีวกมาปูลาดเป็นบัลลังก์ตรัสรู้ภายใต้ร่มไม้สาละกัลยาณิ
(ต้นขนาง) ปรีณิพพานที่จันทราวม พระสรีระของ
พระองค์รวมกันเป็นแท่งเดียว มหาชนจึงัญญะเชิญเข้า
มาบรรจุในพระเจดีย์ ครั้งนั้น พระโอรสได้ทรงอุบัติ

เป็นพระเจ้าวิจิตาวิ ครองเมืองจันทวดี ถวายมหาทาน
แต่พระพุทธรเจ้าและพระสาวกมากมาย

๖. พระพุทธร่มงคล ภาพอยู่ริมผนังด้านขวามือ
ใต้ภาพพระพุทธรโกณทัตญะ และบริเวณผนังระหว่าง
ประตูบานที่ ๒ กับที่ ๓ และระหว่างประตูที่ ๓ ถึงมุม
ผนังพระองค์ พระราชโอรสของพระเจ้าอู่ตรมหาราช
ครองกรุงอุตรนคร พระราชมารดาพระนามว่า พระนาง
อู่ตรราชเทวี มีพระมเหสีพระนามว่า ยศวดีราชกัลยา
และพระราชโอรสพระนามว่า ศิวลกุมาร พระองค์
ทรงม้าพระที่นั่งชื่อลงกฎขัณฑร ออกทรงผนวช
เพราะทอดพระเนตรเห็นนิมิต ๔ ประการ ทรงรับ
ข้าวมธุปายาสจากนางอู่ตรา และหย้าคาจากอู่ตรา-
ชีวก ตรัสรู้ภายใต้ร่มไม้ขนาดพิกุลหรือต้นกาเกทิง
ปริณิพพานที่พระอุทยานเวสสภู ครั้งนั้น พระโพธิสัตว์
ทรงอุบัติเป็นสุชาติพราหมณ์ ได้จ้างช่างชื่อ อินทมานพ
สร้างมณฑปถวาย

ด้านทิศตะวันออก ผนังด้านนี้โดยทั่วไปแล้ว
เรียกว่า ด้านรี เพราะจะมีความยาวกว่าด้านสะกด
แต่พระวิหารแห่งนี้ด้านสะกดและด้านรีมีความยาว
เท่ากันเป็นรูปสี่เหลี่ยมจตุรัส มีช่องหน้าต่าง ๕ ช่อง
เขียนภาพประวัติพระอดีตพุทธะ ๘ พระองค์โดยเริ่ม
ตั้งแต่พระองค์ที่ ๗ ถึงที่ ๑๔ ดังนี้

๗. พระพุทธรุสมณะ ภาพอยู่บนผนังหน้าต่าง
ช่องที่ ๑ ถึงริมภาพตอนล่างของพระพุทธร และ
บริเวณช่องว่างส่วนล่างระหว่างหน้าต่างช่องที่ ๑ กับ
ที่ ๒ พระองค์เป็นพระราชโอรสของพระเจ้าสุทนต์มหาราช
ครองกรุงเมฆละนคร พระราชมารดาพระนามว่า
พระนางสิริมาราชเทวี มีพระมเหสีพระนามว่า วัฏฐสกา
และพระราชโอรสพระนามว่า อนุปมกุมาร ทรงช้าง
พระที่นั่งเสด็จออกทรงผนวช พร้อมด้วยข้าราชการ-
บริพารจำนวนมาก ทรงรับข้าวมธุปายาสจากนางอินเฆ
ณ บ้านอนโหมนิคม และหย้าคาจากอนุปมาชีวก
ตรัสรู้ภายใต้ร่มไม้ขนาดพิกุล ปริณิพพานที่อังคาราม
ครั้งนั้นพระโพธิสัตว์ ทรงอุบัติเป็นพญานาค ชื่อ
อดุลนาคราช ถวายทิพยโภชนาการแด่พระพุทธรเจ้า

และพระสาวกจำนวนมาก

๘. พระพุทธรเวตะ ภาพอยู่เหนือพระพุทธร-
ุสมณะ พระองค์เป็นพระราชโอรสของพระเจ้า-
วิบุลยมหาราช ครองกรุงธัญญวดี พระราชมารดา
พระนามว่า พระนางวิมุติราชเทวี มีพระมเหสีพระนาม
ว่า สุนันทา และพระราชโอรส วรุธราชกุมาร เสด็จ
ออกทรงผนวชโดยราชรถเทียมม้า ๔ ม้า พร้อมด้วย
ข้าราชการบริพารทรงรับข้าวมธุปายาสจากนางธัญญะ
และหย้าคาจากธรรณือชีวก ตรัสรู้ภายใต้ร่มไม้ขนาด-
พิกุลหรือต้นกาเกทิง ปริณิพพานที่มหาบุรี ครั้งนั้น
พระโพธิสัตว์ทรงอุบัติเป็น อติเทวพราหมณ์ได้ถวาย
ผ้าห่มของตนแด่พระพุทธรเจ้า

๙. พระพุทธรโสภิตะ ภาพอยู่ระหว่างหน้าต่าง
ช่องที่ ๒ กับที่ ๓ และบริเวณเหนือหน้าต่างช่องที่ ๒
จัดภาพส่วนล่างของพระพุทธรอนโหมทัสสี พระองค์เป็น
พระราชโอรสของพระเจ้าสุธรรมมหาราช ครองกรุง
สุทิมมนคร พระราชมารดาพระนามว่า สุธรรมราชเทวี
มีพระมเหสีพระนามว่า มะกิลละและพระราชโอรส
พระนามว่า สิทธราชกุมาร ทอดพระเนตรเห็นนิมิต ๔
ประการ จึงทรงผนวชในปราสาทแล้วเจริญญาณปาน
สติกรรมฐาน ได้รู้ปาวจร ๔ แล้วทรงรับข้าวมธุปายาส
จากพระมเหสี แล้วเสด็จออกจากปราสาทโดยลอย
พระองค์ออกมาพร้อมกับสตรีผู้เป็นบริวาร ตรัสรู้
ภายใต้ร่มไม้ขนาดพิกุล ปริณิพพานที่สิทธาราม ครั้ง
นั้นพระโพธิสัตว์ทรงอุบัติเป็นสุชาติพราหมณ์ พัง
พระธรรมเทศนาของพระพุทธรเจ้า

๑๐. พระอนโหมทัสสี ภาพอยู่เหนือพระพุทธร
โสภิตะ กับพระพุทธรูปมูมะ พระองค์เป็นพระราชโอรส
ของพระเจ้ายศมหาราช ครองกรุงจันทวดี พระราช-
มารดาพระนามว่า พระนางยโสธรราชเทวี มีพระ
มเหสีพระนามว่า สิริมา และพระราชโอรสพระนามว่า
อุปวาระกุมาร ทอดพระเนตรเห็นนิมิต ๔ ประการ
จึงเสด็จประทับสุวรรณสีวิกาออกทรงผนวช ทรงรับ
ข้าวมธุปายาสจากนางอนุปมะ และหย้าคาจาก
อนุปมาชีวก ตรัสรู้ภายใต้ร่มไม้ชัสนพิกุลหรือ

ต้นกรพำขาว ปรีณิพพานที่ธัมมาราม ครั้งนั้นพระโพธิสัตว์ทรงอุบัติเป็นยักษ์ชื่อ ยักษ์เสนา พาบริวารออกถวายมหาทานแด่พระพุทธเจ้าและพระสาวกเป็นจำนวนมาก

๑๑. พระพุทธปทุมะ ภาพอยู่ระหว่างหน้าต่างช่องที่ ๓ กับที่ ๔ และเหนือช่องที่ ๓ จดส่วนกลางของพระพุทธอโนมทัสสี กับพระพุทธนารทะ พระองค์เป็นพระราชโอรสของพระเจ้าอสมมะหาราช ครองกรุงจัมปกะนคร พระราชมารดาพระนามว่า พระนางอสมมาราชเทวี มีพระมเหสีพระนามว่า อุตรา และพระราชโอรสพระนามว่ารมยะกุมาร ทอดพระเนตรเห็นนิมิต ๔ ประการ จึงทรงราชรถเทียมม้าเสด็จออกทรงผนวชทรงรับข้าวมธุปายาสจากนางสุธัญญา และหย้าคาจากอนันทชิวก ตรัสรู้ได้ร่มไม้โสณกพุกษหรือต้นอ้อยช้างบางแห่งเรียก ต้นเพกา ปรีณิพพานที่ธัมมาราม ครั้งนั้นพระโพธิสัตว์เป็นพญาไกรสรราชสีห์เกิดศรัทธาปสาทะในพระพุทธเจ้าจึงเปล่งเสียงคำรามแล้วอดอาหาร ๗ วัน

๑๒. พระพุทธนารทะ ภาพอยู่เหนือพระพุทธปทุมะ และอยู่ระหว่างภาพพระพุทธอโนมทัสสี กับพระพุทธสุเมธะ พระองค์เป็นพระราชโอรสของพระเจ้าสุทโธมหาราช ครองกรุง ธิญญวดี พระราชมารดาพระนามว่า พระนางอโนมราชเทวี มีพระมเหสีพระนามว่าวิจิตเสนา และพระราชโอรสพระนามว่า นัมมัตตะกุมาร เสด็จดำเนินโดยพระบาทออกทรงผนวชพร้อมด้วยราชบริพาร ทรงรับข้าวมธุปายาสจากพระมเหสีและหย้าคาจากนายสุทัสน์ คนรักษาพระราชอุทยาน ตรัสรู้ได้ร่มไม้มหาโสณกพุกษ ปรีณิพพานที่ธัมมาราม ในเมืองสุทสนบุรี ครั้งนั้นพระโพธิสัตว์ทรงอุบัติเป็นวลียดาบส ถวายภัตตาหารแด่พระพุทธเจ้าและพระสาวก

๑๓. พระพุทธปทุมุตตระ ภาพอยู่ระหว่างหน้าต่างที่ ๔ กับที่ ๕ และเหนือหน้าต่างที่ ๔ จดส่วนล่างของภาพพระพุทธนารทะ พระองค์เป็นพระราชโอรสของพระเจ้าอนันทนะนาธิบดี ครองกรุง

หังสาวดี พระราชมารดาพระนามว่า พระนางสุชาดา มีพระมเหสีพระนามว่า พสุตตะ พระราชโอรสอุตรกุมารทอดพระเนตรเห็นนิมิต ๔ ประการ พอมีกระแสพระราชดำริจะเสด็จออกทรงผนวช อัครดีปราชสารถีประทับอยู่ก็ลอยไปลง ณ ที่ใกล้ต้นสลพฤกษ์หรือต้นสน พระองค์จึงเสด็จลงจากปราสาท ตัดพระเมาลี แล้วทรงรับผ้ากาสาพัสตร์จากเทวดา อัครดีปราชสารถีลอยกลับพระราชวังทรงรับข้าวมธุปายาสจากนางรูปานนทเศรษฐีและหย้าคาจากสุจิตราชีวก ตรัสรู้แล้วเกิดดอกบัวผุดขึ้นมารองรับพระบาท ปรีณิพพานที่นันทาราม ครั้งนั้นพระโพธิสัตว์ทรงอุบัติเป็นชฎิลคหบดี ได้ถวายผ้าไตรจีวรแด่พระพุทธเจ้า

๑๔. พระพุทธสุเมธะ ภาพอยู่เหนือหน้าต่างช่องที่ ๕ ระหว่างพระพุทธนารทะกับมุมพระวิหาร พระองค์เป็นพระราชโอรสของพระเจ้าสุทตมหาราช ครองกรุงสุทสนนคร พระราชมารดาพระนามว่า สุทตนะราชเทวี มีพระมเหสีพระนามว่า สุททาและพระราชโอรสพระนามว่า สุนันพลมิชกุมาร ทรงช้างพระที่นั่งเสด็จออกทรงผนวชพร้อมด้วยราชบริพาร ทรงรับข้าวมธุปายาสจากนางนังกุละและหย้าคาจากคิริวัฒนาชีวก ตรัสรู้ได้ร่มไม้nimph (นิม-พะ) หรือต้นสะเดา ปรีณิพพานที่เมธาราม ครั้งนั้นพระโพธิสัตว์ทรงอุบัติเป็นอุทรมานพ อยู่บ้านชนบทเกิดความเลื่อมใสในพระพุทธเจ้า จึงขุดทรัพย์ที่ฝังไว้ขึ้นมากระทำมหาทานบูชาพระรัตนตรัย

ด้านทิศใต้ ผนังด้านนี้เป็นด้านสกัดเรียกกันว่า ด้านหุ้มกลองเหมือนด้านหน้าเป็นด้านที่อยู่เบื้องพระประธาน (ด้านหลัง) พระศรีศากยมุนี มีช่องประตูใหญ่ ๓ ช่องเป็นประตูหลังของพระวิหาร มีภาพพระอิตตพุทธะ ๖ พระองค์ ดังนี้

๑๕. พระพุทธสุชาตะ ภาพอยู่ด้านข้างทางซ้ายมือและเหนือประตูช่องที่ ๑ ไปจนจดประตูที่ ๒ จดภาพพระพุทธรูปยัสสสี และพระพุทธอตถทัสสี พระองค์เป็นพระราชโอรสของพระเจ้าชนาธิบดี

บางแห่งว่าทรงพระนามว่าพระเจ้าอุคตะ ครองกรุง
สุ้มงคลนคร พระราชมารดาพระนามว่า พระนาง
ปภาวดีราชเทวี มีพระมเหสีแต่ไม่ปรากฏพระนามและ
มีพระราชโอรสพระนามว่า อุปลเสนกุมาร เสด็จออก
ทรงผนวช โดยทรงม้าพระที่นั่งมีสีเหมือนโคแดงทรง
รับข้าวมธุปายาสจากนางสุรินทศเรษฐี ตรัสรู้ภายใต้
ร่มไม้มหาเวฬุ หรือไผ่ใหญ่ ปรีณิพพานที่คิลาาราม
ครั้งนั้น พระโพธิสัตว์ทรงอุบัติเป็นพญาจตุที่ปก-
บรมจักรพรรดิทรงบูชาพระรัตนตรัยด้วยสมบัติ
๔ ทวีปและแก้ว ๗ ประการ

๑๖. พระพุทธปิยทัสสี อยู่เหนือพระพุทธ-
สุชาตะ ด้านซ้ายมือจดมูมผ่น ด้านขวามือจดภาพ
พระพุทธอรรถทัสสี และพระพุทธัมมทัสสี พระองค์
เป็นพระราชโอรสของพระเจ้าสุทนต์มหาราช ครองกรุง
สุธัญญนคร พระราชมารดาพระนามว่า พระนาง
จันทราภักถียา มีพระมเหสีพระนามว่าวิมาลา และ
พระราชโอรสพระนามว่า กัญจนเวฬุกุมาร ทอด
พระเนตรเห็นนิมิต ๔ ประการ จึงเสด็จออกทรง
ผนวช โดยทรงพระราชรถเทียมม้า ๔ ม้า ทรงรับข้าว
มธุปายาสจากนางวลิกา และหย้าคาจากสุชาดาชิวก
ตรัสรู้ใต้ร่มไม้กัฏฐพฤษภหรือต้นกุ่มบก ปรีณิพพาน
ที่อัสสัมมาราม ครั้งนั้น พระโพธิสัตว์ทรงอุบัติเป็น
กัลปพราหมณ์ ได้ฟังพระธรรมเทศนาของพระ
พุทธเจ้าที่เมืองคิริวันนนคร เกิดความเลื่อมใส
บริจาคทรัพย์จำนวนมหาศาลสร้างพระอารามถวาย
และสมาทานศีล

๑๗. พระพุทธอรรถทัสสี ภาพออยู่เหนือ
พระพุทธัมมทัสสี กลางผนังตอนบน พระองค์เป็น
พระราชโอรสของพระเจ้าสาครราช ครองกรุงโสภณนคร
พระราชมารดาพระนามว่าพระนางสุทนต์นาราชเทวี
มีพระมเหสีพระนามว่าวิสาขา และพระราชโอรส
พระนามว่าเสละกุมาร ทอดพระเนตรเห็นนิมิต ๔
ประการ จึงทรงม้าพระที่นั่งชื่อสุทนต์ สีเหลืองล้วน
ออกทรงผนวชพร้อมด้วยข้าราชการจำนวนมาก
ทรงรับข้าวมธุปายาสจากนางนาคชื้อ สุรินทรนาค

และหย้าคาจากพญาธรรมจุณนาคราช ตรัสรู้ภายใต้
ร่มไม้จัมปะกะหรือต้นจำปา ปรีณิพพานที่อนามาราม
ครั้งนั้นพระโพธิสัตว์ทรงอุบัติเป็นสุทนต์พราหมณ์แห่ง
เมืองจัมปะกนครออกบวชเป็นดาบส ได้ฟังพระธรรม
เทศนาของพระพุทธเจ้าแล้วเกิดศรัทธาเลื่อมใสถวาย
ดอกไม้ทิพย์

๑๘. พระพุทธธรรมทัสสี ภาพออยู่เหนือประตู่
กลางและใต้พระพุทธอรรถทัสสีพระองค์เป็นพระราช
โอรสของพระเจ้าสรณราช ครองกรุงสรณนคร
พระราชมารดาพระนามว่าพระนางสุนันทราชเทวี
มีพระมเหสีพระนามว่า วิจิโกพี และพระราชโอรส
พระนามว่า บุญวัณณกุมาร เสด็จประพาสพระราช
อุทยานทอดพระเนตรเห็นนิมิต ๔ ประการ เมื่อเสด็จ
กลับมายังปราสาททรงพระราชปรารภว่าจะเสด็จออก
ทรงผนวช ปราสาทที่ประทับก็ลอยมาสู่ต้นไม้พิมพล
พฤกษ์หรือต้นมะพลับ พระพรหมน้ำผ้ากาสาฬหพัสด์
มาถวายในปราสาท เมื่อเสด็จลงจากปราสาทฯ ก็ลอย
ขึ้นสูงแล้วเกิดต้นมหาโพธิ์ขึ้นบนชลาปราสาท
ปราสาทก็ลอยต่ำลงมาอีกครั้ง จึงทรงผนวชพร้อมกับ
ข้าราชการบริวารจำนวนมาก ทรงรับข้าวมธุปายาสจาก
พระมเหสีและหย้าคาจากคิริวันนมานพ ปรีณิพพาน
ที่เกสราาราม ครั้งนั้นพระโพธิสัตว์ก็ทรงอุบัติเป็น
พระอินทร์นำดอกไม้ทิพย์ลงจากดาวดึงษ์ลงมาถวาย

๑๙. พระพุทธสิทธัตถะ ภาพออยู่เหนือพระ-
พุทธติสสะ และติดผนังพระวิหารด้านขวาเป็น
พระพุทธเจ้าพระองค์เดียวในสารกัป พระองค์เป็น
พระราชโอรสของพระเจ้าอุเทนราชหรือพระเจ้าชัยเสน
ครองกรุงวภารนคร พระราชมารดาพระนามว่า
พระนางสุปัสสาหรือพระสุผัสสา พระมเหสีพระนาม
โสมนันต์และพระราชโอรสพระนาม อนุปมกุมาร ทรง
สละพระราชสมบัติแล้วทรงวาทอง เสด็จออกผนวช
พร้อมด้วยข้าราชการบริวารจำนวนมาก รับข้าวมธุปายาส
จากนางสุเนตตพราหมณี และหย้าคาจากพรหม-
มานพตรัสรู้ใต้ต้นกรรณิกา เสด็จปรีณิพพานที่
อนามาราม ครั้งนั้นพระโพธิสัตว์ทรงอุบัติเป็น

มงคลพราหมณ์แห่งเมืองสุรเสนะได้นำผลหัวาประจำ
ชมพู่ทวีปมาถวาย

๒๐. พระพุทธตีสสะ ภาพอยู่ระหว่างประตู
กลางกับประตูด้านขวามือและบริเวณเหนือประตูติด
กับภาพพระพุทธสิทหัตถะ พระองค์เป็นพระราชโอรส
ของพระเจ้าชนะสนทมหาราช ครองกรุงเขมราชธานี
พระราชมารดาพระนามว่า พระนางปทุมราชเทวี
พระมเหสีพระนามพระนางสุภัทรา พระโอรสพระนาม
อานันทกุมาร เสด็จทรงม้าชื่อ โสภิตตระ ออกทรง
ผนวชพร้อมข้าราชบริพาร ทรงรับข้าวมธุปายาสจาก
นางจีระและหย้าคาจากวิชิตสังคามมานพ ตรัสรู้ได้
ต้นอสนะหรือต้นประดู่ลายเสด็จปรินิพพานที่นันทาราม
ครั้งนั้นพระโพธิสัตว์ทรงอุบัติเป็นสุชาติดาบสได้
อภิเษกสมมาบัติ แล้วทรงนิรมิตฉัตรกับดอกไม้ทิพย์
แล้วนำดอกไม้ทิพย์บรรจุในผอบใหญ่นำมาบูชา
พระรัตนตรัย

ด้านทิศตะวันตก ผนังด้านนี้เป็นผนังด้านรี
มีภาพพระอดีตพุทธเจ้า ๗ พระองค์ และมีหน้าต่าง
อยู่ ๕ ช่อง เช่นเดียวกับกับผนังด้านตะวันออก มี
ภาพอดีตพุทธเจ้าตั้งแต่พระองค์ที่ ๒๑ ถึงที่ ๒๗
โดยลำดับ ดังนี้

๒๑. พระพุทธปัสสะ ภาพอยู่ระหว่างหน้าต่าง
ช่องที่ ๑ และที่ ๒ ซึ่งนับตั้งแต่ขวามือเป็นหลัก กับ
อยู่เหนือบริเวณช่องหน้าต่างดังกล่าว จนบริเวณภาพ
พระพุทธวิปัสสี พระองค์เป็นพระราชโอรส พระเจ้า
ไชยเสนราช ครองกรุงกาลิกะหรือนครกาลี พระราช
มารดาพระนามว่า พระนางสิริมาราชเทวี พระมเหสี
พระนาม พระนางกิลาคิตมี พระราชโอรสพระนาม
อุปมกุมาร ทรงสละราชสมบัติแล้วทรงช้างพระที่นั่ง
ออกผนวช ทรงรับข้าวมธุปายาสจากนางสิริมาวัฒนา
และหย้าคาจากศิริวัฒนดาบส ตรัสรู้ได้ต้นอาลมก-
ฤกษ์หรือต้นมะขามป้อม เสด็จปรินิพพานที่เสนาราม
ครั้งนั้น พระโพธิสัตว์ทรงอุบัติเป็นพระยาวิชิตาวี
ครองกรุงอรินทมะนคร ได้ทรงสดับพระธรรมเทศนา
แล้วถวายไทยธรรมแด่พระพุทธเจ้าและพระสงฆ์ได้

คำพยากรณ์ว่าจะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า

๒๒. พระพุทธวิปัสสี ภาพอยู่เหนือภาพ
พระพุทธปัสสะ พระองค์เป็นพระราชโอรสของพระเจ้า
พันธุมะหรือพันธุมตะ ครองกรุงพันธุมวดี พระราช-
มารดาพระนามว่าพระนางพันธุมวดี มีพระมเหสี
พระนามว่า พระนางสุทัศนา และมีพระราชโอรส
พระนามว่าสมวัตตชนธกุมาร ทอดพระเนตรเห็นนิมิต
ทั้ง ๔ จึงเสด็จออกทรงผนวชด้วยราชรถเทียมม้าทรง
รับข้าวมธุปายาสจากนางสุทัศนะ และรับหย้าคาจาก
สุชาติมานพ ตรัสรู้ได้ต้นปาดลีหรือต้นแคฝอย เสด็จ
ปรินิพพานที่สุมิตตาราม ครั้งนั้น พระโพธิสัตว์ทรง
อุบัติเป็นพญาอตุลนาคราช ได้นิมิตทิพมณฑปถวาย
พระพุทธเจ้าฯ ทรงพยากรณ์ว่าจะได้ตรัสรู้เป็น
พระพุทธเจ้า

๒๓. พระพุทธสิขี ภาพอยู่ระหว่างหน้าต่างที่ ๒
และที่ ๓ กับอยู่เหนือหน้าต่างที่ ๒ จดบริเวณภาพ
พระพุทธวิปัสสี และพระพุทธเวสสกุ พระองค์ก็เป็น
พระราชโอรสของพระเจ้าอรุณหรืออรุณวันตะ ครอง
กรุงอรุณวดี พระราชมารดาพระนามว่า พระนางปภาวดี
มีพระมเหสีพระนามว่า พระนางสัทพามา และพระราช
โอรสพระนามว่าอตุลยกุมาร ทอดพระเนตรเห็นนิมิต
ทั้ง ๔ จึงเสด็จออกทรงผนวชโดยทรงช้างพระที่นั่ง
ทรงรับข้าวมธุปายาสจากนางปิยทัสสีและหย้าคาจาก
อโนมดาบสตรัสรู้ได้ต้นเสตัพภฤกษ์หรือต้นมะม่วงขาว
เสด็จปรินิพพานที่ทุสสาราม ครั้งนั้น พระโพธิสัตว์
เสด็จอุบัติพระยาอิรินมหาราช ทรงจำหน่ายช้าง
พระที่นั่งมงคลหัตถี บริจาคพระราชทรัพย์บูชา
พระรัตนตรัย

๒๔. พระพุทธเวสสกุ ภาพอยู่ต่อจากภาพ
พระพุทธวิปัสสี ภาพพระพุทธสิขี และภาพพระพุทธ-
กุกสันธะ พระองค์เป็นพระราชโอรสของพระเจ้าสุปติ
หรือบุบผวดี ครองกรุงอนิเมนนครหรืออนุปเมนนคร
พระราชมารดาพระนามว่าพระนางยสวดี มีพระมเหสี
พระนามว่า พระนางสุจิตรา และพระราชโอรส
พระนามว่า สุปพุทธกุมาร ทอดพระเนตรเห็นนิมิต

ทั้ง ๔ ได้เสด็จออกทรงผนวชโดยทรงวทอง ทรงรับ
ข้าวมธุปายาสจากนางนาคชื่อ คิริวัฒนา และรับ
หญ้าคาจากพญานรินทนาคราช ตรัสรู้ได้ต้นมหาสาละ
หรือต้นลำหลวง ปรีณิพพานที่เขามาราม ครั้งนั้น
พระโพธิสัตว์เสด็จอุบัติเป็นพระยาสุทศนราช ครอง
กรุงสรณนคร ทรงสร้างพระคันธกุฎีถวายเป็นที่

๒๕. พระพุทธกัณณะ ภาพอยู่ระหว่างช่อง
หน้าต่างที่ ๓ กับที่ ๔ และเหนือช่องที่ ๓ จดภาพ
พระพุทธเวสสภู พระองค์เป็นบุตรของอัครีท-
พราหมณ์ปุโรหิต แห่งกรุงเหมวดี ที่พระเจ้าเชมราช
ครองราชย์ พระมารดาชื่อ นางวิสาขาพราหมณี มี
ภรรยาชื่อวิโรจนาพราหมณี และมีบุตรชื่ออนุตระ
พราหมณ์กุมาร เห็นนิมิตทั้ง ๔ จึงขึ้นรถเทียมม้าออก
บวชรับข้าวมธุปายาสจากนางวิริณฑพราหมณีและรับ
หญ้าคาจากสุทธานพ ตรัสรู้ได้ร่มไม้สิริสพทกษหรือ
ต้นชึก ปรีณิพพานที่เขามาราม ครั้งนั้น พระโพธิสัตว์
ทรงอุบัติเป็นพระเจ้าเชมราชได้ทรงถวายผ้าไตรจีวร
และโอสถต่างๆ แต่พระพุทธเจ้าและพระอริยสงฆ์

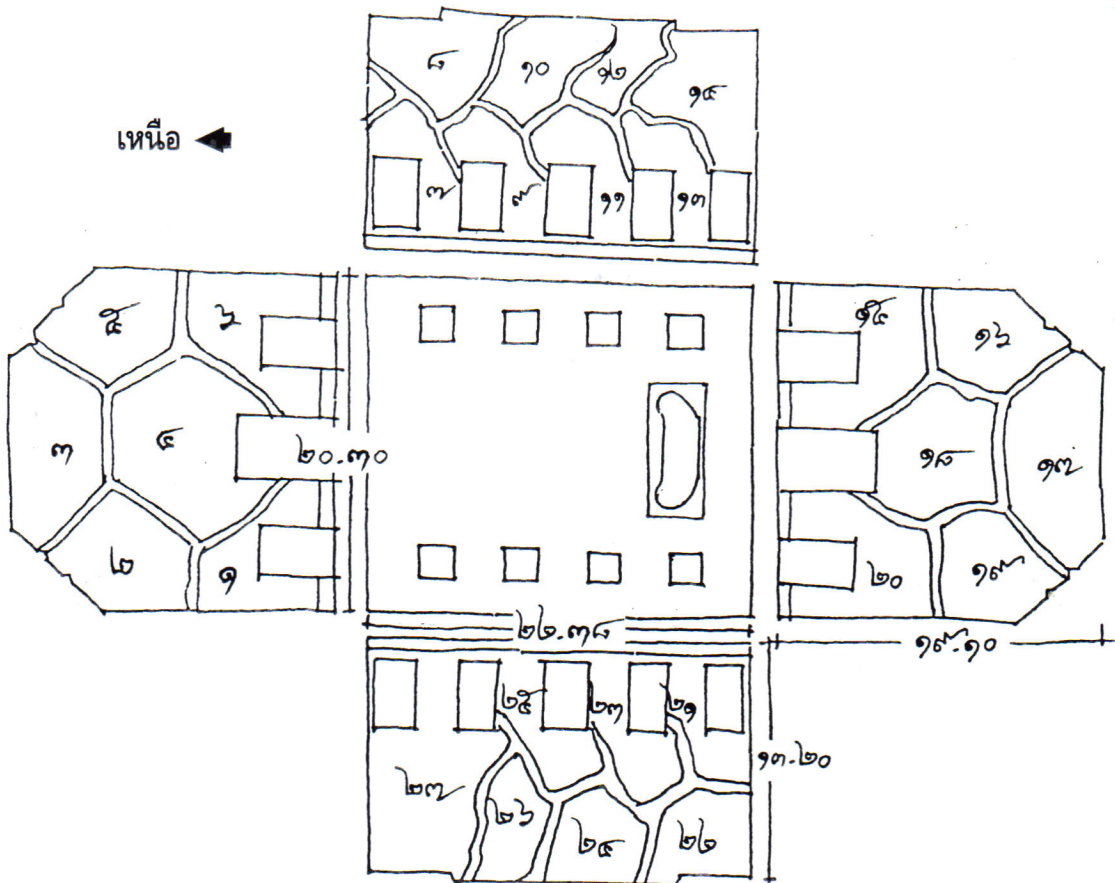
๒๖. พระพุทธโกนาคมนะ ภาพอยู่เหนือ
พระพุทธกัณณะ ต่อจากพระพุทธเวสสภูพระองค์
เป็นบุตรของยัญญพราหมณ์ปุโรหิตของพระเจ้า
โคภราชผู้ครองกรุงโสภวดีนคร มารดาชื่อนางอุตตรา
พราหมณี ภรรยา มีบุตรชื่อสัตถาหะ เห็นนิมิต ๔
ประการ จึงออกบวชรับข้าวมธุปายาสจากนางอัครี-

เสนะพราหมณีและหญ้าคาจากนันทมานพ ตรัสรู้ได้
ร่มไม้อุทุมพรหรือต้นมะเดื่อ ปรีณิพพานที่ปัณฑาราม
ครั้งนั้นพระโพธิสัตว์ทรงอุบัติเป็นพญาบรรพตราช
ครองกรุงมิถิลานครทรงอาราธนาพระพุทธเจ้าและ
พระสาวกจำพรรษาในพระราชอุทยานและถวายผ้า
ไตรจีวร

๒๗. พระพุทธกัสสปะ ภาพอยู่ระหว่างช่อง
หน้าต่างที่ ๔ กับที่ ๕ และเหนือช่องหน้าต่างทั้งสอง
พระองค์ทรงอุบัติเป็นพรหมทัตพราหมณ์ราชปุโรหิต
แห่งกรุงพาราณสี มารดาชื่อนวดิพราหมณี ภรรยา
ชื่อสุนันทา บุตรชื่อนิชิทเสนกุมาร เห็นนิมิต ๔ ประการ
จึงคิดว่าจะออกบวช ทันใดนั้น คิริณนทปราสาท
อันเป็นที่อยู่ได้ลอยขึ้นสู่อากาศและลอยตัวไปยัง
ต้นนิโครธพฤกษ์หรือต้นไทร โดยมีบรรดาเทพเทวา
ห้อมล้อมตามไปด้วย พอถึงต้นนิโครธพฤกษ์
ก็ลอยขึ้นมาประดิษฐานอยู่บนชานาของปราสาท
พระองค์จึงก้าวลงจากปราสาทตัดเกสรรับผ้ากาสา-
พัสตร์จากพระพรหม รับข้าวมธุปายาสจากนาง
สุนันทาพราหมณี และหญ้าคาจากนางโสณะ ตรัสรู้ได้
ร่มนิโครธพฤกษ์นั้น ปรีณิพพานที่เสตัพยอุทยาน ใน
นครเสตัพยกาลิรัฐ ครั้งนั้น พระโพธิสัตว์ทรงอุบัติเป็น
มานพชื่อโชติมาล ได้ออกบวชแล้วทำความดีงามแต่
พระพุทธเจ้าเป็นอันมาก

ตัวอย่างการลำดับภาพแสดงเรื่องวรรณกรรม
 จิตรกรรมฝาผนังภายในพระวิหาร วัดสุทัศนเทพวราราม กรุงเทพฯ
 แผนผังแสดงการลำดับภาพ เรื่อง พระอดีตพุทธ ตั้งแต่องค์ที่ ๑-องค์ที่ ๒๗

๑. พระพุทธตถันหังกร	๑๐. พระพุทธอโนมทัสสี	๑๙. พระพุทธสิหัตถะ
๒. พระพุทธเมธังกร	๑๑. พระพุทธปทุมะ	๒๐. พระพุทธติสสะ
๓. พระพุทธสรณังกร	๑๒. พระพุทธนารทะ	๒๑. พระพุทธปัสสะ
๔. พระพุทธทังกร	๑๓. พระพุทธปทุมุตระ	๒๒. พระพุทธวิปัสสี
๕. พระพุทธโกณฑัญญะ	๑๔. พระพุทธสุเมธะ	๒๓. พระพุทธสิขี
๖. พระพุทธมังคละ	๑๕. พระพุทธสุชาตะ	๒๔. พระพุทธเวสสภู
๗. พระพุทธสุมนะ	๑๖. พระพุทธปิยทัสสี	๒๕. พระพุทธกุสัณณะ
๘. พระพุทธเรวัตตะ	๑๗. พระพุทธอติทัสสี	๒๖. พระพุทธโกนาคมนะ
๙. พระพุทธโสภิตะ	๑๘. พระพุทธธัมมทัสสี	๒๗. พระพุทธกัสสป

พระพุทธเสฏฐมุนี

นายบรรเจ็ด อินทจันทร์ยง

วัดสุทัศนเทพวราราม

พระพุทธเสฏฐมุนี เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย นั่งสมาธิราบพุทธศิลป์แบบรัตนโกสินทร์ ตอนต้น หน้าตัก ๔ ศอก คืบ นิ้ว พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๓ โปรดเกล้าฯ ให้หล่อสร้างขึ้นเมื่อ พุทธศักราช ๒๓๘๒ โดยนำโลหะจากกลักผืนที่ยึดได้และทำลายมาหล่อเป็นองค์พระ แต่เดิมเรียกกันตามปากชาวบ้านว่า “พระกลักผืน” ต่อมาพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๔ ได้ถวายพระนามให้เรียกใหม่ว่า “พระพุทธเสฏฐมุนี” ปัจจุบัน พระพุทธรูปองค์นี้ ประดิษฐานอยู่ในศาลาการเปรียญวัดสุทัศนเทพวราราม กรุงเทพมหานคร ความเป็นมาของพระพุทธรูปองค์นี้มีเรื่องเนื่องในพระราชพงศาวดารในสมัยพระบาทสมเด็จพระ-

นั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ดังนี้

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ เสด็จขึ้นครองราชย์อยู่ระหว่างปีพุทธศักราช ๒๓๖๘ ถึงพุทธศักราช ๒๓๙๔ เป็นพระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ ๒ มีพระนามเดิมว่าพระเจ้าลูกยาเธอพระองค์เจ้าทับ เมื่อเจริญพระชนม์ได้ทรงช่วยราชการงานการเมืองต่างๆ เป็นที่ไว้วางพระราชหฤทัยในสมเด็จพระบรมชนกนาถโปรดเกล้าฯ ให้ทรงกรมขึ้นเป็น กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ เมื่อสมเด็จพระบรมชนกนาถสวรรคต ได้รับอัญเชิญขึ้นเป็นพระบรมกษัตริย์มี พระบรมนามาภิไธยว่า พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ ทรงปกครองด้วยทศพิธราชธรรม บำรุงการ

ศึกษาดูแลการศาสนา ขยายการพาณิชย์ เจริญไมตรี กับนานาชาติ การค้าจึงเจริญเฟื่องฟู ด้วยเหตุที่ ทรงกอบกู้เอื้ออาทร ให้เป็นहितานุหิตประโยชน์ แก่ พระบรมวงศานุวงศ์ และข้าทูลละอองธุลีพระบาท ตลอดจนไพร่ฟ้าประชาราษฎร์ อีกทั้งการค้าที่ชาวต่างชาตินำมาขายให้แก่ชาวนคร พลเมืองของแผ่นดินก็มี หลายสิ่งหลายอย่างที่เป็นคุณแก่ชีวิตก็นับว่าเป็น ประโยชน์ต่อแผ่นดิน ทำให้บ้านเมืองเจริญรุ่งเรือง แต่มีสินค้าชนิดหนึ่ง ซึ่งนำมาจำหน่ายขายคล่อง มี กำไรได้ดกผลมหาศาล ผู้ขายร่ำรวยมั่งคั่งได้เงิน ทองเป็นกอบเป็นกำจนขึ้นชื่อว่าเศรษฐีนายห้างแต่ผู้กิน ผู้เสพผู้ใช้ แม้จะมีความสุขแต่ก็บั่นทอนชีวิต ต้อง รับทุกข์ทรมานมัวเมาติดอย่างเลิกเสพมิได้ ถ้าหยุด เลิกก็ต้องลงแดงเจ็บปวดทรมานทุกข์ป่วยเจ็บอย่างสาหัส แต่สินค้านี้ดูก็ยังมีคุณอยู่บ้างในการเข้าผสมเป็นยา แก่ปวดรักษาโรคบางชนิดได้ อย่างไรก็ตามเมื่อดูผล รวมของผู้เสพติดเข้าก็เป็นโทษอย่างมหันต์สิ่งนั้นก็ คือ สิ่งที่เราเรียกว่า “ฝิ่น”

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรง เห็นโทษภัย และความวิบัติอย่างร้ายแรงที่บั่นทอน ชีวิตให้ผู้เสพต้องตกเป็นทาส ทรมานดูเหมือนตายทั้ง เป็น ร่างกายซูบซีดผอมลงๆ บั่นทอนกำลังวังชา ประสาทหลอน วิปริตต่างๆ อีกทั้งยังต้องสิ้นเปลือง ทรัพย์สิ้นเงินทอง ต้องเป็นผู้ป่วยพิการทั้งทางกาย และทางจิต ไร้ความสามารถและถ้าบ้านเมืองใดมีผู้ ติดฝิ่นมาก ก็มักเกิดโจรผู้ร้ายลักขโมยชุกชุมสภาพ บ้านเมืองเกิดความอ่อนแอ เพราะมีแต่ผู้ป่วยเต็มบ้าน เมืองเสี่ยงต่อภัยพิบัติเปิดช่องให้ศัตรูเข้ามาฉวย โอกาสย่ำยีได้โดยง่าย พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า- เจ้าอยู่หัว ทรงเป็นพระมหาธรรมิกราชาธิราช ทรง ห่วงใยไพร่ฟ้าข้าแผ่นดิน ทรงอาทรต่ออาณาประชาร- าชราษฎร ทรงเห็นภัยพิบัติร้ายแรงที่อาจจะเกิดขึ้นต่อ ไพร่ฟ้าอาณาประชาราษฎร์ ทรงเห็นฝิ่นเป็นภัย บั่นทอนประเทศชาติ เพื่อเป็นการตัดไฟแต่ต้นลม ด้วยการต่อต้านสิ่งเสพติดนี้ จึงโปรดเกล้าโปรด กระหม่อม ให้มีพระราชโองการประกาศห้ามสูบและ

ซื้อขายฝิ่น ประกาศนี้ออกเมื่อ ณ วันพฤหัสบดี เดือน ๖ ขึ้น ๕ ค่ำ ปีกุน เอกศกจุลศักราช ๑๒๐๑ ตรงกับวันที่ ๑๘ เมษายน พุทธศักราช ๒๓๘๒ คำประกาศนี้ ต่อมาได้โปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ ตีพิมพ์อย่างระบบการพิมพ์ของบาทหลวงฝรั่ง หมอสอนศาสนา ตามประวัติการณของคณะ บาทหลวงโปรเตสแตนท์ในประเทศไทยบันทึกไว้ว่า “ได้พิมพ์คำประกาศครั้งแรกเรื่องห้ามสูบและซื้อ ขายฝิ่น ๓,๐๐๐ แผ่น เมื่อวันที่ ๒๗ เมษายน ปี ค.ศ. ๑๘๓๓ สถานที่พิมพ์คือ โรงพิมพ์ของหมอบลัดเล” แต่หมอบลัดเลได้บันทึกไว้ว่าได้ตีพิมพ์ถึง ๑๐,๗๐๐ ฉบับ ก็คงจะเผื่อเสียก็ได้กระมัง นับว่าเป็นการพิมพ์ ประกาศของทางราชการไทยเป็นครั้งแรก แต่การ พิมพ์นั้นต้องใช้เวลาพิมพ์ถึงเดือนเศษจึงแล้วเสร็จ ข้อความในประกาศพระราชโองการซึ่งออกประกาศ เมื่อวันที่ ๑๘ เมษายน พุทธศักราช ๒๓๘๒ มี ข้อความดังนี้

ประกาศห้ามสูบและซื้อขายฝิ่น

“ด้วยเจ้าพระยาพระคลังว่าที่สมุหพระกลาโหม” รับพระราชโองการใส่เกล้าใส่กระหม่อม ทรง พระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมสั่งว่า ตั้งแต่ เสด็จขึ้นราชภิเษกเสวยราชสมบัติ ตั้งพระทัยจะ บำรุงพระบวรพุทธศาสนา รักษาแผ่นดิน ปกครอง พระบรมวงศานุวงศ์ ข้าทูลละอองธุลีพระบาท และ ราษฎรลูกคำพาณิช จะให้ทำมาหากินปราศจากโทษ จะให้มีประโยชน์ทรัพย์สินอยู่เย็นเป็นสุขทั่วไป โดย พระทัยตั้งต่อพระโพธิญาณ กอรปไปด้วยพระมหา กรุณาแก่สรรพสัตว์เป็นอันมาก ทรงพระราชดำริเห็นว่า คนสูบฝิ่นเป็นเลี้ยนหนามพระพุทธานุภาพ ให้แผ่นดิน เกิดจลาจลต่างๆ ฝิ่นเป็นของชั่วห้ามปรามสืบต่อมา ทุกแผ่นดิน โปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้มีพระราช บริหาร บัญญัติแจกประกาศไปแต่ก่อน ห้ามมิให้ผู้ใดๆ ซื้อฝิ่นขายฝิ่น ฝิ่นสุกฝิ่นดิบของผู้ใดมิ ให้เอามาส่งไว้ในพระคลังในซ้ายให้สิ้นเชิงกว่าจะผ่อนเอาออกไปขาย เสียได้นอกประเทศ อย่าให้เอาฝิ่นไว้กับบ้านเรือน โรงร้าน เรือนพลอยลักซื้อขายแก่กัน ถ้ามีฝ่าฝืนจับได้

พระกลัณเฑียร หรือพระพุทธรูปปฐมพุทธ

ให้เอาฝิ่นตั้งปรับไหมเจ้าของฝิ่น ๑๐ ต่อ ฝิ่นที่จับได้นั้นโปรดให้เอาไปขายเสียนอกประเทศ ได้ราคาเท่าใดก็ให้หักเงินปันยกลงให้เจ้าของฝิ่น ให้ข้าราชการตั้งกองปรับไหม โดยพระทัยจะทรงมานคนโลภที่ซ่อนฝิ่นไว้ซื้อขาย ให้เสียทรัพย์ค่าปรับไหม จะได้เช็ดทลอบแลคนที่เห็นแก่แผ่นดิน มีกตัญญูรู้พระเดชพระคุณสมเด็จพระพุทธิเจ้าอยู่หัว เอาฝิ่นมาส่งฝากไว้ตามกฎหมายพระราชบัญญัติก็มี ที่เป็นคนพาลสันดาลโลก จะเอากำไรในการซื้อฝิ่นขายฝิ่น ก็ยังลอบซื้อขายอยู่จนมีผู้จับได้ต้องปรับไหมก็มากหลายราย แต่ให้ตั้งกองจับปรับไหมมา ก็หนักกว่าสิบปีแล้วยังลอบลักรับซื้อเอาฝิ่นเข้ามาขายมากขึ้นกว่าแต่ก่อน คนสูบฝิ่นกินฝิ่นก็ชุกชุมขึ้นหาเช็ดทลอบละเวนเสียไม่ สมเด็จพระพุทธิเจ้าอยู่หัว จึงทรงพระปราบจะระงับตัดรอนฝิ่นจะไม่ให้มีอยู่ในแผ่นดิน และฝิ่นนี้ก็ไม่ให้มีพืชผลต้นลำอยู่ในแคว้นขอบขัณฑสีมา ฝิ่นนี้มาแต่หนานาประเทศ ไม่มีคนรับรองซื้อหามาแล้วฝิ่นก็จะสิ้น คนที่เคยสูบฝิ่นไม่มีที่ซื้อแล้วก็จะลดหย่อนผ่อนสูบน้อยลงพอจะอดเสียได้บ้าง ที่คนไม่เคยสูบฝิ่นก็จะมิได้คบ

พากันสูบฝิ่นกินฝิ่นต่อไป แลทุกวันนี้ลูกค้าพาณิชในกรุงเทพมหานครที่มีสำเนา เรือเสา เรือใบไปค้าขายนอกประเทศ ยังซื้อฝิ่นซ่อนเร้นเข้ามาซื้อขายแก่กัน อีกอย่างหนึ่งลูกค้านอกประเทศรู้ว่าลูกค้าในแคว้นแคว้นกรุงเทพมหานคร จะแอบซื้อขายฝิ่นกันได้อยู่จะบันทุกฝิ่นมาลอบซื้อลอบขายอยู่ปลายเขตปลายแดน มีผู้รับซื้อส่งต่อกันเข้ามา ฝิ่นจึงมีเสมออยู่ในแผ่นดินไม่ขาด แลว่าการลอบลักซื้อขายฝิ่นกันดังนี้ ก็ซื้อขายกันเป็นเงินทั้งสิ้น เงินทองในแผ่นดินออกไปนอกประเทศเพราะค้าฝิ่นกันโดยมาก จำจะห้ามปราบจับกุมทำให้เช็ดทลอบจงได้ จึงมีพระราชโองการดำรัสสั่งเจ้าพระยาพระคลังว่าที่สมุหพระกลาโหม ให้สืบสวนคอยสกัดจับลูกค้าเจ้าของฝิ่น และผู้รับซื้อฝิ่น ครั้น ๔ เดือน ๔ ปีจอ สัมฤทธิศก เจ้าพระยาพระคลังว่าที่สมุหพระกลาโหม ออกไปส่งกองทัพ ณ ทะเล รู้ความว่าอายจันเรือพายเข้ามาจอดขายฝิ่นอยู่ที่สมมุขสองลำบอกขึ้นมากกราบบังคมทูลพระกรุณาทรงทราบใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท โปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้พระยาอนรุธฤทธิโกศา พระยาวิเศษศักดิ์ดา

คุมทหารเป็นเมืองสมุทรปราการ ลงเรือรบออกไปติดตามจับจีนเรือพายได้ฝั่ง ๒๓ ปัก อ้ายจีนเรือพายให้การว่า แวะเข้าบ้านแหลมขายฝิ่นให้ผู้มีชื่อที่บ้านแหลม ๘ ปัก จึงโปรดให้พระมหาเทพออกไปชำระจับได้อ้ายจีนผู้รับซื้อเป็นหลายรายชักต่อกันไป ได้ให้ข้าหลวงแยกกันไปชำระพวกซื้อฝิ่นตามหัวเมืองฝ่ายทะเลอยู่แล้ว แต่ในกรุงเทพมหานคร หัวเมืองปักซีใต้ฝ่ายเหนือทั้งปวง ไทยจีนลูกค้าพานิชก็ยังเอาฝิ่นนั้นไว้แอบซื้อขายแก่กันมีอยู่โดยมากแต่ก่อนโปรดให้ข้าราชการตั้งกองชำระ แต่คนสืบเสาะจับกุมเอาฝิ่นมาตั้งปรับใหม่เป็นแต่ข้าราชการผู้น้อยชำระ สืบสวนจับฝิ่นหาได้ฝิ่นสิ้นไม่ ครั้นนี้สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวจะทรงชำระ จึงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมดำรัสสั่งตั้งแต่พระบรมวงศานุวงศ์ มีกรมหลวงรักษัรณเรศเป็นประธานและเจ้าพระยาบดินทร์เดชาสมุทรนายก เจ้าพระยาพระคลังว่าที่สมุหพระกลาโหม แลเสนาบดีข้าทูลละอองธุลีพระบาท ผู้มีกตัญญูรู้พระเดชพระคุณช่วยรักษาแผ่นดินพร้อมกันให้ช่วยกันสืบสาวชำระเอาตัวเจ้าของฝิ่นให้สิ้นจงได้ ถ้าชำระได้ตัวผู้ที่เอาฝิ่นไว้ ก็ให้มิโทษหลวงโทษปรับใหม่ให้เช็ดทาบทั้งจะให้ผู้อื่นกลัวเกรงพระราชอาญาอาณัติจรรายให้บังอาจซื้อฝิ่นขายฝิ่นต่อไปอีก ฝิ่นไม่มีแล้วก็จะได้สิ้นสิ้นหนามแผ่นดินไปอย่างหนึ่ง แต่ยังทรงพระอาลัยเจ้าของภาษีเจ้าลั่วลูกค้าวานิช ที่ได้พึ่งพระบารมีอาศัยแผ่นดินค้าขายหากินมีความสุขมา จะมีฝิ่นอยู่ก่อนแล้วจะเอาฝิ่นมาบอกกล่าวก็กลัวจะได้ความผิดและอายอัปยศจะสู้บปัดซุ่มซ่อนฝิ่นไว้ โดยใจประมาทก็จะหาพินไม่ คงจะชำระสืบสาวเอาได้ก็ต้องพระราชอาญาได้ความพินาศฉิบหายยับเยินสูญสิ้นชื่อเสียงไปเสียเปล่า สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว ทรงกรุณาเมตตาแก่ไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินเป็นอันมาก โปรดเกล้าโปรดกระหม่อมจะให้โอกาสแก่ผู้มีฝิ่นอยู่นั้น ให้เอาฝิ่นมาแลกโทษ จะยกโทษหลวงโทษปรับใหม่พระราชทานให้เหมือนที่ครั้งปริบะกา นพศก โจรกำเริบลักช้างม้าโคกระบือ ต้องทำโทษประหารชีวิต เมียนตีจำใส่คุกไว้ตามกฎหมาย ทรงเห็นว่าโจรทั้งนี้เป็นไพร่ฟ้า

ข้าแผ่นดินจะต้องทุกข์โทษชั่วนี้ชั่วหน้า จึงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม ให้ประกาศปาวร้องราษฎรผู้ใดกระทำโจรกรรมหยาบเข้ามาแต่ก่อน ให้มาแลกโทษบอกความจริงกับแม่กองผู้ชำระ พวกโจรทั้งปวงรู้สึกโทษตัวกลัวพระราชอาญา พวกกันเข้ามาแลกโทษเป็นอันมาก โปรดให้ยกโทษพระราชทานให้ตั้งค่าฤชาตระกูลการ ก็โปรดห้ามมิให้กองชำระเรียกเอาแล้วพระราชทานพระราชโอรสโอรสสั่งสอนให้ได้สติรู้สึกตัวจะได้ละเสียซึ่งความชั่วอันกระทำมาแต่หลัง ถ้ากลับตัวได้ตามคำโบราณว่าต้นคดปลายตรงก็คงจะเอาความสุขได้ในชั่วนี้แลภายหลัง โดยพระทัยกอบไปด้วยพระมหากรุณาเมตตา จะทรงสงเคราะห์ไพร่ฟ้าประชากรให้ได้ความสุขต่อไป

แลผู้ซึ่งมีฝิ่นอยู่นั้นก็เหมือนกัน ด้วยแต่ก่อนได้ประมาทหลงเกินไปแล้ว รู้สึกโทษตัวกลัวความผิดก็ให้เอาฝิ่นที่มีอยู่มาแลกน้อยเท่าใด ให้เอาฝิ่นมาแลกโทษ ถ้าผู้ใดเอาฝิ่นมาแลกโทษสิ้นโดยดีแล้ว ถึงว่าแต่ก่อนจะซื้อฝิ่นขายฝิ่นมามากน้อยประการใด ก็โปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ยกโทษพระราชทานนี้ให้ทั้งโทษหลวงโทษปรับใหม่ หากมีกับผู้ที่มาแลกโทษไม่สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวขอเสียอย่างเดียวแต่อย่าให้ซื้อฝิ่นขายฝิ่นต่อไป แลฝาง พริกไทย นอระมาด (นอ-ระ-มาด) งาช้าง เร่ว กระวาน เป็นของต้องห้ามมาแต่ก่อนก็โปรดให้ค้าขายกับของอื่นบรรดาของสินค้ามีอยู่ในแผ่นดิน ให้ซื้อขายตามสมควรปรารถนาหาให้ห้ามปรามไม่จนชั่ว กลือ เป็นของสำหรับพระนครก็ได้ทรงผ่อนปรนให้ซื้อขาย โดยพระทัยปรารถนาจะให้เจ้าภาษี เจ้าลั่ว ลูกค้าวานิช พึ่งพระบรมโพธิสมภาร มีทรัพย์สินบริบูรณ์มั่งคั่งเป็นเศรษฐีขึ้น จะได้งามพระนครไปภายหลัง และฝิ่นไม่เป็นของสินค้าซึ่งจะเอาฝิ่นเป็นสินค้าซื้อขายแก่กันนั้นหาขอบไม่ จะทรงห้ามเสียให้เด็ดขาด จึงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้กรมหลวงรักษัรณเรศ เจ้าพระยาบดินทร์เดชาที่สมุหนายก เจ้าพระยาพระคลังว่าที่สมุหพระกลาโหม เสนาบดีผู้ใหญ่เป็นแม่กองพร้อมด้วยข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อย ตั้งกองชำระฝิ่นที่

พระพุทธเสฏฐมุนีปัจจุบันประดิษฐานอยู่ในศาลาการเปรียญวัดสุทัศนเทพวราราม

กรุงเทพพระมหานคร โปรดให้เจ้าพระยาพลเทพกับพระมหาเทพออกไปตั้งกองสืบสาวชำระฝิ่น ณ เมืองเพชรบุรี เมืองสมุทรสงคราม เมืองสาครบุรี เมืองนครชัยศรี ให้พระยามหาอำมาตย์ พระยาวิสุทธิโกษา จมื่นไชยพร จมื่นอินทรามาตย์ ออกไปตั้งชำระฝิ่น ณ เมืองชลบุรี เมืองฉะเชิงเทรา เมืองปราจีน เมืองนครนายก ได้โปรดให้มีตราออกไปถึงเจ้าพระยาอมราช พระยาศรีพิพัฒน์ให้ชำระฝิ่น ณ เมืองสงขลา แล เมืองถลาง เมืองพังงา เมืองตะกั่วทุ่ง เมืองตะกั่วป่าก็ได้โปรดให้พระยาไชยาออกไปชำระอยู่แล้ว ถ้ากองชำระ ณ กรุงเทพพระมหานคร ชำระไทยจีนมีเชื้อเจ้าของฝิ่นเกี่ยวข้องออกไป ณ หัวเมืองก็จะมีตราออกไปให้ข้าหลวงจับส่งเข้ามาชำระได้ส่วน ณ กรุงเทพพระมหานคร ถ้ากองชำระ ณ หัวเมืองชำระเกี่ยวข้องถึงไทยจีน ณ กรุงเทพพระมหานคร ก็ให้ข้าหลวงบอกหนังสือเข้ามาจะเอาตัวผู้ซึ่งเกี่ยวข้องส่งออกไปให้ชำระ ณ หัวเมือง ให้ข้าหลวงกองชำระฯ สืบสาวบรรจบถึงกันกับกองชำระ ณ กรุงเทพพระมหานคร สุดแต่จะให้ชำระสืบเอาฝิ่นให้สิ้น ถ้าผู้ใดๆ ซึ่งอยู่ในแขวงจังหวัดกรุงเทพพระมหานครมีฝิ่นอยู่นาน้อยเท่าใด ให้เอาฝิ่นมาลูแก่โทษให้สิ้น ถ้าผู้ใดมีฝิ่นอยู่มิได้เอาฝิ่นเข้ามาลูแก่โทษชุ่มซ่อนฝิ่นไว้ ปรารภจะค้าขายหากินในการซื้อฝิ่นขายฝิ่น ไม่กลัวเกรงพระราชอาญา ก็เป็นอกุศลผลกรรม จะให้บังเกิดความวินาศฉิบหาย จะทรงพระราชดำริให้สืบสวนชำระได้ตัวผู้ที่มีฝิ่นพิจารณาเป็นสัจจะแล้วจะให้กระทำโทษลงพระราชอาญาโดยสาหัส ควรจะประหารชีวิตก็จะให้ประหารชีวิตเสียอย่าให้มีผู้เอาเยี่ยงอย่างซื้อฝิ่นขายฝิ่นอยู่ในแผ่นดินต่อไป ให้เจ้าเมืองปลัดยกกระบัตร กรมการผู้รักษาเมืองเอาตราสำหรับที่ปิดหมายแจกไปไว้กับนายอำเภอ ท่านัน พัน นายบ้าน ราษฎรไทยจีนลูกคาวานิชซึ่งตั้งบ้าน ตั้งเรือนตึกโรงร้านอยู่เรือแพให้สิ้นแขวงอำเภอให้รู้จกทั่วอย่าให้ขาดได้ตามรับสั่งหมายมา ณ วันพฤหัสบดี เดือนหก ขึ้นห้าค่ำ จุลศักราช ๑๒๐๑ ปีกุน เอกศก ฯ”

เมื่อประกาศพระราชโองการออกไปตามหัว

เมืองแล้ว ปรากฏว่าในพระนครและหัวเมืองใกล้เคียง การเก็บกัก การซื้อ การขายฝิ่นเป็นของต้องห้าม แต่ตามหัวเมืองห่างไกลยังมีการลักลอบซื้อขายกันอยู่เนืองๆ เมื่อความทราบถึงพระเนตรพระกรรณในปีพุทธศักราช ๒๓๘๒ ในพระราชพงศาวดาร รัชกาลที่ ๓ ซึ่งเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ (ข้า บุนนาค) เรียบเรียงไว้ว่า “ครั้นเดือน ๖ ข้างขึ้น โปรดให้จมื่นราชมาตย์ จมื่นรักษพิมาร หลวงเสน่หรัรักษา ไปชำระฝิ่นหัวเมืองฝ่ายตะวันตก ตั้งแต่เมืองปรางตลอดไปถึงเมืองระนองฝ่ายตะวันตก ตั้งแต่เมืองตะกั่วป่าตลอดไปถึงเมืองถลางได้ฝิ่นดิบ ๓๗๐๐ ฝิ่นสุก ๒ ทาบเศษ ส่งเข้ามาเผาเสียที่หน้าพระที่นั่งสุทาสวรรค์”

การเผาฝิ่นครั้งนั้น โปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้จัดการเป็นพิธีใหญ่มีการบวงสรวงประกาศแจ้งเทพอารักษ์ ขออำนาจคุ้มครองปกป้องรักษาพระราชอาณาจักรความประกาศดังนี้ “ว่า นโม ๓ จบ แล้วว่า อิติปิโส จนจบ สวากขาโต จนจบ แล้วจึงตั้งอาารณาข้าพเจ้าพุทธเจ้า พญาธรรมปริชา หลวงธรรมสุนทร หลวงเมธาธิบดี ขุนศรีวิโวหาร ราชบัณฑิตยอาจารย์ ทั้งปวงพร้อมกัน ขอกระทำอัญชฌนะกิจ อาารณาลัจจาธิษฐานเฉพาะพระพักตร์พระศรีรัตนตรัยเจ้า ด้วยสมเด็จพระบรมชัฎยาศิบบดินทรปิ่น ประชา มหาสมมุติเทวราช พระบาทพิตรพระเจ้าอยู่หัว ผู้ทรงพระราชศรัทธาโพธิจักริต หมายมั่นบำเพ็ญพระมหันตมโหฬารธิการบารมีมิ่งมฤฎพุทธการกธรรม จานงพระฤไทยจะให้สำเร็จพระสัวยสรพรพชญ พุทธรัตนอนาวรณญาณพระบวรสันดาน นั้นชุ่มชื่นด้วยพระขันตี แลพระเมตตากรุณาคุณทรงพระราช ประสงค์ที่จะให้เป็นหิตานุหิตประโยชน์แก่อเนกนิกร ราชบรรลัษย์ ทรงปฏิบัติในเทศกุตศกรมมณฑพิช ราชธรรม มอบพระองค์เป็นโยมอุปฐากแก่พระ รัตนตรัยเอาพระทัยใส่ในกิจศานูปถัมภก ยกย่อง พระบวรพุทธศาสนา ให้ถาวรวัฒนาการ รุ่งเรืองขึ้นทั้ง ฝ่ายคันถะธุระแลวิปัสสนาธุระ ทรงสร้างพระไตรปิฎก พระพุทธรูป พระสถูปเจดีย์ วิหาร อุโบสถธรรณวาไ้เป็น ที่ไหว้ที่สักการะบูชา แลทรงถวายนิยัตถ์ครีธานะภัตร

ไต่ตรวนแก่พระสงฆ์ทุกๆ พระอารามตามสมควรมิได้ขาด ทรงพระกรุณาพระราชทานส่วนพระราชกุศลทั้งปวงนี้ให้ทั่วไปแก่เทพา มนุษย์อินทร์พรหมมียักษ์ตั้งแต่อารักษ์เทพยดาภูมิเทพยดาขึ้นไป ตลอดถึงภวค์พรหมเบื้องขวานั้นตลอดไปในอนันตจักรวาล เบื้องต่ำตลอดถึงสัตว์ในอวิจิตเทพพระเจ้าทั้งหลายผู้มีทิพเนตรทิพโสตร จงมีจิตโรสมันสปรามะชินดีปรีดาอนุโมทนาส่วนพระราชกุศลที่ทรงพระราชอุทิศเป็นนิจดังนี้ จงทุกๆ พระองค์ จงบอกกันต่อไป ที่ยังมิได้อนุโมทนาจะได้้อนุโมนารับเอาส่วนพระราชกุศลผลทานนาทิบารมี บัดนี้ ทรงพระราชดำริ กอปรด้วยพระกรุณาคุณทรงเห็นว่าข้าราชการแลราษฎรชายหญิงในกรุงนอกกรุงทั่วเขตแดน กระทำทุจริตคบกันสุมยาฝิ่นสินทรัพย์สิ่งของทองเงินเครื่องอุปโภคบริโภคเสีรูปพรรณสัณฐานจนใช้ราชการมิได้ก็มีอันมาก ทรงพระราชดำริจะให้เป็นที่ดานุหิตะประโยชน์ไปในภายภาคหน้า จึงทรงพระกรุณาโปรดฯ ให้เก็บเอาฝิ่นให้สิ้นเชิง กระทำแผนปกิฉะเสีย มิให้ข้าราชการแลราษฎรสูบต่อไปในเบื้องหน้า จึงทรงพระกรุณาให้ข้าพระพุทธเจ้าอาราธนาอัญเชิญเทพยเจ้าทุกสถาน ลักเคกา-เมจรูป เข้าพระบาทขอเชิญเทพยเจ้าอันสถิตยในทิพพิมานเมืองสวรรค์ ชั้นน้อกามาพจรแลโสฬศมหาพรหมทั้งสิบหกชั้นฟ้า คิริสิขรตตฤ ขอเชิญทั้งภูมิเทพยดาอันสิงสถิตยในยอดคิริ มีพระมเหสี เป็นอาทิ แลเทพยเจ้าอันสิงสถิตยในเหวหุบห้วยละหานอันตลิกเขมาเน ขอเชิญทั้งอมรเทพยอันสิงสถิตยในอากาศัญญกะพิมาน ลอยอยู่ในอัมพรวิธิประเทศ ที่เปรมภูเลจคาเม ขอเชิญทั้งเทพยเจ้าอันสิงสถิตยในขอบเขตทวีปใหญ่และทวีปน้อยทุกถิ่นฐานบ้านแลนิคมชนบทแลราชธานีบุรีใหญ่น้อยนานาตรวนาคูหน ขอเชิญทั้งภูมิเทพยดาอันสิงสถิตยในต้นพฤษภลดาวัลย์อรัญประเทศ ปาระหงและปาษฎุเคหวตฤมหิ ขอเชิญทั้งอารักษ์เทพยดาอันสิงสถิตยใน

เคสสถาน เป็นต้น คือ พระเลื้อเมือง พระทรงเมือง และเทพยดา อันรักษาเสวตรบรรณันตร และเทพยเจ้าอันบริรักษ์ ในจังหวัดพระราชนิเวศน์มหาสถาน เขตเตขอเชิญทั้งอารักษ์เทพยเจ้าอันบริรักษ์อภิบาลในที่นาแลที่สวน ขอเชิญเทพยเจ้าทั้งปวงประชุมชวนกันมาสมโภชสนันนิบาต ในประเทศที่นี้ให้พร้อมเพรียงกันอย่าให้บุคคลผู้ใดผู้หนึ่งอยู่ในกรุงเทพมหานคร และนานาประเทศทั้งปวงลวงลักเอาฝิ่นเข้ามาจำหน่ายซื้อขายในกรุงเทพมหานครนี้เป็นอันขาด ถ้าบุคคลผู้ใดมิได้ถือสัตย์กตัญญูต่อสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวแลฝ่ายพระราชอาณัติจักรขึ้นลอบลักเอาฝิ่นเข้ามาซื้อขายในกรุงเทพมหานคร แลนิคมคามชนบทประเทศทั่วเขตแดนกรุงเทพมหานครนี้ก็ดี ขอเชิญเทพยเจ้าทั้งปวงแต่บรรดาซึ่งได้รับเครื่องพลีกรรมแลทานาภิธานสังข์ ซึ่งทรงพระราชอุทิศให้จงเข้าดลจิตจกนำผู้กระทำผิดไปสู่ที่อื่น อย่าให้ฝิ่นพระราชอาณัติจักรลวงเขตแดนเข้ามาได้ ขอเทพยเจ้าจงช่วยบันดาลให้เกิดการวิบัติต่างๆ ในทางน้ำ ทางบกบุคคลผู้ใดอาจสามารถจะเอาฝิ่นซ่อนหนีบเข้ามาได้ด้วยอุบายถ่ายเทประการใดก็ดี ขอเทพยดาเจ้าเข้าดลจิตให้มีผู้มาส่อเสียดจับเอาตัวบุคคลผู้นั้นให้จงได้ด้วยอาญาพคุณพระรัตนตรัย แลสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว ดังข้าพระพุทธเจ้าพรรณนามานี้ เถิด ฯ”

จากการเผาทำลายฝิ่นจำนวนมากได้มีลักฝิ่นที่ทำด้วยโลหะอยู่ไม่น้อย พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเล็งเห็นประโยชน์ของโลหะจากลักฝิ่น จึงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้นำมาหล่อพระพุทธรูป ซึ่งก็คือ พระพุทธรูปเสฏฐมุนี นั่นเอง ในครั้งนั้นต่อมากการซื้อขายฝิ่นได้หยุดขาดหายไปจากแผ่นดินสยาม ตั้งแต่ปีพุทธศักราช ๑๒๐๑ (พ.ศ. ๒๓๔๒) จนตลอดรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระราชพิธีฉัตรมงคล

นางสาวเพลินพิศ กำราญ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ทรงจุดธูปเทียนเครื่องราชสักการะพระบรมอัฐิสมเด็จพระบรมราชูปถัมภ์
ในพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย

พระราชพิธีฉัตรมงคล คือการบำเพ็ญพระราชกุศลเนื่องในวันบรมราชาภิเษกของพระมหากษัตริย์ เริ่มมีขึ้นในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยทรงพระราชดำริว่าวันที่พระองค์ได้เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติบรมราชาภิเษกตามขัตติยราชประเพณีนั้นเป็นมหามงคลสมัย นานาประเทศที่มีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขต่างถือเอาวันบรมราชาภิเษกเป็นวันนักขัตฤกษ์และจัดงานเฉลิมฉลอง ครั้งนั้นวันบรมราชาภิเษกของพระองค์ตรงกับวันที่เจ้าพนักงานฝ่ายหน้าฝ่ายในได้จัดงานสมโภชเครื่องขัตติยราชูปโภคที่ตนดูแลรักษาอยู่ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดเป็นพระราชพิธีทรง

บำเพ็ญพระราชกุศลฉลองสมโภชพระราชทานชื่อว่าพระราชพิธีฉัตรมงคล มีสวดมนต์ เลี้ยงพระ เวียนเทียนสมโภช พระมหาเศวตฉัตร เครื่องราชกกุธภัณฑ์

ต่อมาในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเจริญรอยตามเบื้องพระยุคลบาทพระบรมชนกนาถ และได้ทรงสร้างเครื่องราชอิสริยาภรณ์จุลจอมเกล้าขึ้นเพื่อพระราชทานแก่พระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่และผู้มีความดีความชอบต่อแผ่นดิน จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เพิ่มการพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์จุลจอมเกล้าอาลักษณ์อ่านประกาศพระราชพิธีฉัตรมงคล ทหารบกทหารเรือ ยิงปืนใหญ่เฉลิมพระเกียรติ ชุ่มชุมฉวย

ทรงประเคนจตุปัจจัยไทยธรรมกัณฑ์เทศน์

บังคมพระบรมรูปสมเด็จพระบูรพมหากษัตริยาธิราช
ครั้นรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า-
เจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เพิ่มการ
พระราชกุศลทักษิณานุปทาน ขึ้นก่อนวันพระราชพิธี
สมโภชพระมหาเศวตฉัตร เครื่องราชกกุธภัณฑ์ และ
ได้ถือปฏิบัติเป็นราชประเพณีสืบมา

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพล-
อดุลยเดช รัชกาลปัจจุบัน ทรงประกอบพระราชพิธี
บรมราชาภิเษกตามขัตติยราชประเพณี เมื่อวันที่
๕ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๔๙๓ ในปีต่อมา
เมื่อถึงวันบรรจบบรมราชาภิเษก ทรงพระกรุณา
โปรดเกล้าฯ ให้จัดงานพระราชพิธีฉัตรมงคล เป็นงาน
๓ วัน เริ่มตั้งแต่วันที่ ๓ พฤษภาคม ถึงวันที่
๕ พฤษภาคม ซึ่งมีรายละเอียดพระราชพิธีดังนี้

วันที่ ๓ พฤษภาคม เวลา ๑๖ นาฬิกา ๓๐ นาที
เสด็จพระราชดำเนินทรงบำเพ็ญพระราชกุศลทักษิณ-
านุปทาน ณ พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย ทรงพระราช-
อุทิศถวายแด่สมเด็จพระบูรพมหากษัตริยาธิราช

เจ้าพนักงานเชิญพระโกศพระบรมอัฐิพระบาทสมเด็จพระ
พุทธยอดฟ้าจุฬาโลก พระบาทสมเด็จพระพุทธ-
เลิศหล้านภาลัย พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว
พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบาท
สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบาทสมเด็จพระ
มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบาทสมเด็จพระปร-
ปกเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหา
อานันทมหิดล พระอัฐมรามาธิบดินทร พร้อมด้วย
พระโกศพระบรมอัฐิสมเด็จพระอัครมเหสี คือสมเด็จพระ
พระอมรินทราบรมราชินี สมเด็จพระศรีสุริเยน-
ทราบรมราชินี สมเด็จพระศรีสุภาลัย สมเด็จพระเทพ-
ศิรินทราบรมราชินี สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรม-
ราชินีนาถ สมเด็จพระศรีสวรินทิราบรมราชเทวี
พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า และสมเด็จพระนางเจ้ารำไพ-
พรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ ขึ้นประดิษฐาน
บนพระราชบัลลังก์ภายใต้ฉัตรพญาลาเศวตฉัตร
และเชิญพระพุทธรูปปางประจำพระชนมวาร (วันเกิด)
ของทุกพระองค์ประดิษฐานในพระที่นั่งบุษบกมาลา

ทรงทอดผ้าไตร พระสงฆ์สดับปกรณ์พระบรมอัฐิสมเด็จพระบรมอัฐิสมเด็จพระบรมราชูปถัมภ์

มหาจักรพรรดิพิมาน นิมนต์พระสงฆ์ ๒๓ รูป^(๑)สวด
พระพุทธรูป และพระราชคณาอีก ๑ รูป ถวาย
พระธรรมเทศนาภักดิ์หนึ่งแล้ว พระสงฆ์ทั้งหมด
สดับปกรณ์พระบรมอัฐิสมเด็จพระบรมราชูปถัมภ์

วันนี้แต่งกายเครื่องแบบครึ่งยศ

วันที่ ๔ พฤษภาคม เป็นวันเริ่มการพระราช
พิธีฉัตรมงคลและการเฉลิมฉลอง ณ พระที่นั่งดุสิต
มหาปราสาท เชิญพระพุทธรูปถวายวันประจำ
รัชกาลที่ ๑ ถึงรัชกาลปัจจุบัน (ยกเว้นรัชกาลที่ ๘
ซึ่งไม่มีพระพุทธรูปถวายวันประจำรัชกาล
เนื่องจากยังไม่ได้ทรงประกอบพระราชพิธีบรม
ราชาภิเษก) ประดิษฐานบนพระแท่นมุก และเชิญ
เครื่องราชกกุธภัณฑ์ มี พระมหาพิชัยมงกุฏ พระแสง

ขรรค์ชัยศรี วาลวิชนี พระแสงหว่านช้างเผือก ธา-
วพระกรไม้ชัยพฤกษ์ ธาพระกรศักดิ์สิทธิ์ ธาพระกร
เทวรูป ฉลองพระบาทเชิงงอน พร้อมด้วยพระแสง
สำคัญ ได้แก่ พระแสงดาบคาบค่าย พระแสงดาบ
ใจเพชร พระแสงดาบเวียด พระแสงดาบฟันปลา
(คมพระแสงเป็นลายฟันปลา) พระแสงขรรค์นวโลหะ
พระแสงดาบแฝด พระแสงดาบฝักทองเกลี้ยง
พระแสงดาบฝักมุก พระแสงดาบญี่ปุ่นฝักนิล
พระแสงดาบญี่ปุ่นฝักมรกต พระแสงตรีด้ามกรมช้าง
พระแสงตรีด้ามหยก ประดิษฐานบนพระแท่น-
นพปฎลมหาเศวตฉัตร หน้าพระแท่นนพปฎลมหา-
เศวตฉัตรตั้งเทวรูปชื่อพระราชมูทธารเชิฐหีบ
พระราชลัญจกรประจำรัชกาล และเทวรูปชื่อพระราช
บันฑิตารเชิฐพระแสงขรรค์พิธิ

^(๑) ต่อมาพ.ศ. ๒๕๔๓ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เชิญพระโกศพระบรมอัฐิสมเด็จพระมหิตลาธิเบศร อดุลยเดชวิกรม พระบรมราชชนก และ
พระโกศพระบรมอัฐิสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ออกประดิษฐานในการบำเพ็ญพระราชกุศลทักษิณานุปทานด้วย จึงเพิ่มพระสงฆ์สวด
พระพุทธรูปอีก ๒ รูป รวมเป็น ๒๕ รูป

พราหมณ์อ่านประกาศพระราชพิธีฉัตรมงคล ในพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท

เวลา ๑๖ นาฬิกา ๓๐ นาที พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เสด็จพระราชดำเนินยังพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ทรงจุดธูปเทียนเครื่องนมัสการบูชาพระพุทธปฏิมาชัยวัฒน์ และทรงจุดธูปเทียนเครื่องบูชาราชกกุธภัณฑ์ สมเด็จพระราชาคณะถวายศีล พระมหาราชครูอำนาจจารย์ประธานคณะพราหมณ์อ่านประกาศพระราชพิธีฉัตรมงคลแล้ว พระสงฆ์ ๒๐ รูปเจริญพระพุทธมนต์ จบแล้ว เสด็จพระราชดำเนินกลับ

วันนี้แต่งกายเครื่องแบบเครื่องยศ

วันที่ ๕ พฤษภาคม เป็นมงคลดิถีคล้ายวันที่ ทรงได้รับการถวายน้ำศักดิ์สิทธิ์จากทั่วราชอาณาจักร รับการถวายนพปฎลมหาเศวตฉัตร และรับถวายพระมหาพิชัยมงกุฎสวมพระเศียรพร้อมด้วยเครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์ในการพระราชพิธีบรมราชาภิเษก จึงกำหนดการพระราชพิธี ณ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท

เวลา ๑๐ นาฬิกา ๓๐ นาที เสด็จพระราชดำเนินสู่พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงจุดธูปเทียนเครื่องนมัสการบูชา

พระพุทธปฏิมาชัยวัฒน์ สมเด็จพระราชาคณะถวายศีล พระสงฆ์ ๒๐ รูป ที่เจริญพระพุทธมนต์เมื่อวันที่ ๔ พฤษภาคม ถวายพรพระและรับพระราชทานฉัตรเสร็จแล้วทรงประเคนจตุปัจจัยไทยธรรม พระสงฆ์กลับ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงจุดธูปเทียนบูชาราชกกุธภัณฑ์ พราหมณ์เบิกแว่น โห่หลวง พระบรมวงศานุวงศ์ องคมนตรี นายกรัฐมนตรี ประธานรัฐสภา ประธานศาลฎีกา ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ฝ่ายทหาร และพลเรือนรับแว่นเวียนเทียนสมโภชพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พระมหาเศวตฉัตร ราชกกุธภัณฑ์และพระแสงสำคัญ เมื่อเวียนเทียนครบ ๓ รอบแล้วพระมหาราชครูอำนาจจารย์ ประธานคณะพราหมณ์เจิมพระมหาเศวตฉัตร โห่หลวงผูกผ้าสีชมพูที่นพปฎลมหาเศวตฉัตร พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระสุหร่ายนพปฎลมหาเศวตฉัตร ราชกกุธภัณฑ์ พระแสงสำคัญ และพระราชลัญจกรประจำรัชกาล แล้วเสด็จพระราชดำเนินกลับ

เวลา ๑๒ นาฬิกา ทหารบก ทหารเรือ และทหารอากาศ ยิงปืนใหญ่เฉลิมพระเกียรติฝ่ายละ

พระราชทานราชอิสริยาภรณ์จุลจอมเกล้าแก่พระราชวงศ์และข้าทูลละอองธุลีพระบาท

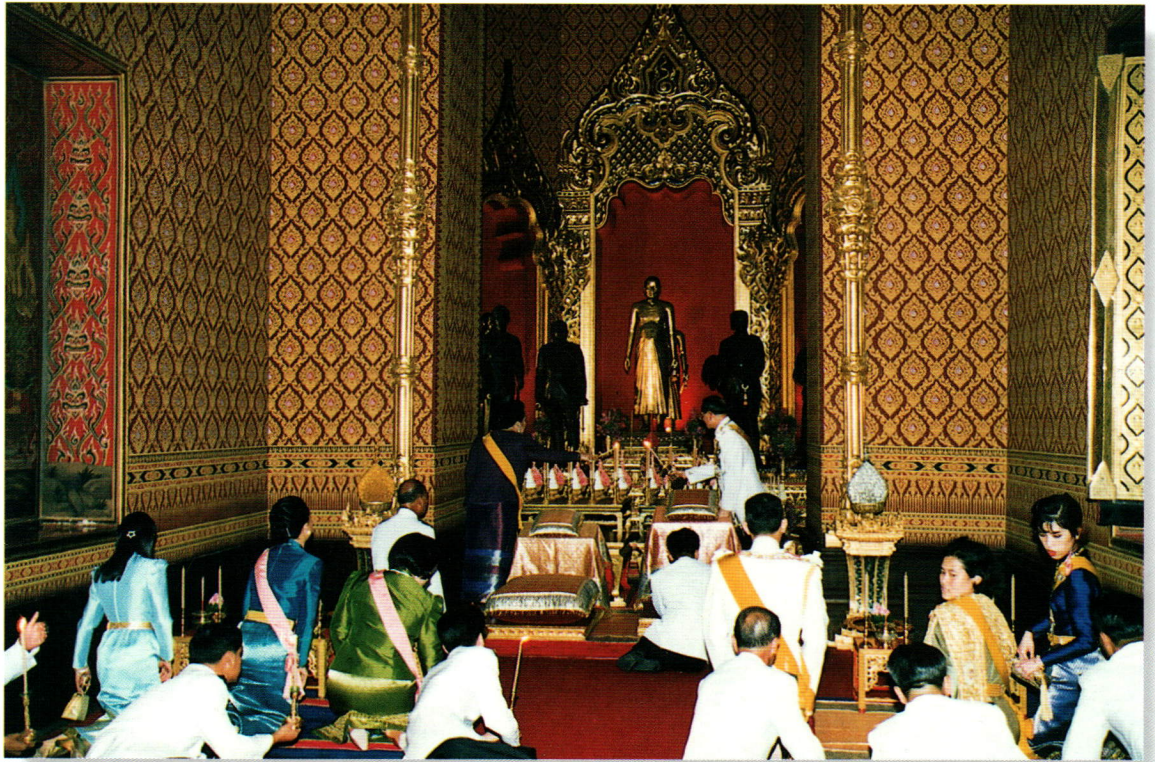
๒๑ นั้ด

งานเช้าวันที่ ๕ พฤษภาคม แต่งกายเครื่องแบบปกติขาว ประดับเหรียญ ได้แก่ เหรียญรัตนาภรณ์ เหรียญราชรุจิ หรือเหรียญที่ระลึกพระราชพิธีต่างๆ เช่น เหรียญบรมราชาภิเษก เหรียญรัชดาภิเษก เหรียญรัชมิ่งคลาภิเษก เหรียญกาญจนาภิเษก เป็นต้น

เวลา ๑๖ นาฬิกา ๓๐ นาที เป็นงานเสด็จออกมหาสมาคมในการพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์จุลจอมเกล้า เมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถเสด็จพระราชดำเนินถึงพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท สมุหพระราชพิธี สมุหพระราชมณฑลเศียร นำเสด็จเจ้าหน้าที่เชิญเครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์ตามเสด็จ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ประทับพระราชอาสน์บนพระแท่นหน้าพระราชบัลลังก์นพปฎลมหาเศวตฉัตรเจ้าหน้าที่เชิญพระมหาพิชัยมงกุฎทอดที่โต๊ะเคียงพระราชอาสน์เบื้องขวา ขณะนั้นตำรวจหลวงชูพุ่มดอกไม้ทอง เป็นสัญญาณ ชาวพนักงานกระหังแตร มโหระทึก ทหาร

กองเกียรติยศถวายความเคารพ แตรวงบรรเลงเพลงสรรเสริญพระบารมี ผู้ที่เฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทในมหาสมาคมยืนหนึ่งโดยดุชนั้ เมื่อสุดเสียงประโคมแล้ว ผู้เฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทถวายความเคารพพร้อมกัน ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าหน้าที่อาลักษณ์ สำนักอาลักษณ์และเครื่องราชอิสริยาภรณ์ สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี อ่านรายนามผู้ที่ได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์จุลจอมเกล้าฝ่ายหน้าฝ่ายในเข้าไปรับพระราชทานตามลำดับ เมื่อพระราชทานเสร็จแล้วเสด็จขึ้นพร้อมด้วยสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ มีสมุหพระราชพิธี สมุหพระราชมณฑลเศียร นำเสด็จ เจ้าหน้าที่เชิญเครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์ตามเสด็จ ขณะนั้นตำรวจหลวงชูพุ่มดอกไม้ทอง ผู้เฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทอยู่ในมหาสมาคม ถวายความเคารพ แตรวงบรรเลงเพลงสรรเสริญพระบารมีเช่นเวลาเสด็จออก พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เสด็จพระราชดำเนินไปประทับพักผ่อน พระที่นั่งราชกรัณยสภา

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ทรงจุดธูปเทียนเครื่องราชสักการะถวายบังคมสมเด็จพระบูรพมหากษัตริยาธิราช ที่ปราสาทพระเทพบิดร

พระบรมวงศานุวงศ์ องคมนตรี ข้าราชการ และผู้ที่ได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ จุลจอมเกล้า นาคอกไม้รูปเทียนแพ ไปรอผ้าทูลละอองธุลีพระบาท ณ ปราสาทพระเทพบิดรในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เมื่อพร้อมแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถเสด็จพระราชดำเนินโดยรถยนต์พระที่นั่งจากพระที่นั่งราชกรัณยสภาไปยังวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เสด็จพระราชดำเนินเข้าสู่พระอุโบสถ ทรงจุดธูปเทียนนมัสการพระพุทธมหามณีรัตนปฏิมากร พระสัมพุทธพรรณี พระพุทธรูปอดฟ้าจุฬาลงกรณ์ และพระพุทธรูปสี่ล้านาไลย แล้วเสด็จออกจากพระอุโบสถไปยังปราสาทพระเทพบิดร ทรงจุดธูปเทียนเครื่องราชสักการะถวายบังคมพระบรมรูปสมเด็จพระบูรพมหากษัตริยาธิราชเจ้ารัชกาลที่ ๑ ถึงรัชกาลที่ ๘ แล้วเสด็จพระราชดำเนินกลับ

พระบรมวงศานุวงศ์ องคมนตรี ข้าราชการ และผู้ได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์จุลจอมเกล้า ขึ้นถวายบังคมต่อไป

บ่ายวันนี้แต่งกายเครื่องแบบเต็มยศ สายสร้อย จุลจอมเกล้า

อนึ่ง โดยที่วันฉัตรมงคลเป็นวันนักขัตฤกษ์สำคัญของชาติ รัฐบาลจึงได้จัดงานสโมสรสันนิบาตที่ทำเนียบรัฐบาล นายกรัฐมนตรีได้กราบบังคมทูลเชิญเสด็จพระราชดำเนิน พร้อมด้วยพระบรมวงศานุวงศ์ และเชิวงคมนตรี คณะทูตานุทูต ผู้แทนองค์การระหว่างประเทศที่ประจำอยู่ในประเทศไทย สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร สมาชิกวุฒิสภา ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ทุกกระทรวงทบวงกรม และพ่อค้าคหบดีมาเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทถวายพระพรชัยมงคลเป็นประจำทุกปี

การแต่งกายเครื่องแบบเต็มยศ

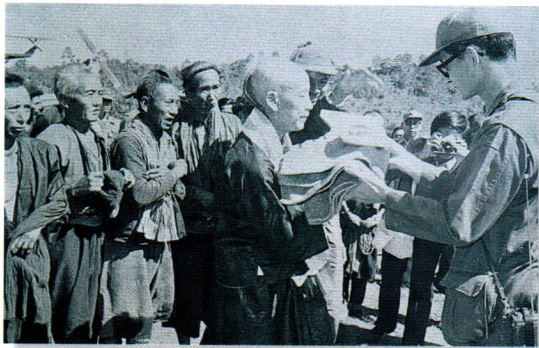
โครงการหลวงกับรางวัลเกียรตินิยม “รามอน แม็กไซไซ”

คุณหญิงคณิดา เลชะกุล

“โครงการหลวงได้เริ่มขึ้นเป็นกิจการที่เล็กๆ ซึ่งไม่เป็นโครงการ แต่เป็นการไปเที่ยวมากกว่า คือไปเที่ยวตามหมู่บ้านต่างๆ ก็ได้เห็นว่าควรที่จะช่วยประชาชนในการอาชีพ จึงได้นำสิ่งของไปให้เขาเพื่อที่จะพัฒนาการอาชีพของชาวบ้าน ต่อมาก็ได้เพิ่มขึ้น มีผู้เชี่ยวชาญและหน่วยงานราชการได้เข้ามาช่วย และมีคนส่วนหนึ่งช่วยเพื่อที่จะให้การส่งเสริมความเป็นอยู่ของประชาชนดีขึ้น ต่อมามีความร่วมมือขององค์กรต่างประเทศ ตลอดจนรัฐบาลต่างประเทศด้วย จึงขึ้นมาเป็นโครงการที่เรียกว่า **โครงการหลวง**”

พระราชดำรัสพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
พระราชทานเมื่อวันที่ ๒๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๓๗
เมื่อ ๓๐ ปีก่อน ชาวเขาในภาคเหนือทำอะไร
เลื่อนลอย ตัดไม้ทำลายป่าเพื่อปลูกข้าวและฝิ่น ข้าว
นั้นปลูกไว้กิน ส่วนฝิ่นนั้นปลูกไว้สูบและขายเป็นราย
ได้หลัก ทำให้ป่าต้นน้ำลำธารถูกทำลาย เหลือแต่เขา
หัวโล้นอยู่ทั่วไป พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรง
ห่วงใยทรัพยากรธรรมชาติอันมีค่าเหล่านี้ทุกครั้งที่
ทอดพระเนตรเห็น ขณะเสด็จพระราชดำเนินเยี่ยม
ราษฎรและข้าราชการ ตำรวจ ทหาร ทุกปี วัน

หนึ่ง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงขับรถยนต์
พระที่นั่งประพาสหมู่บ้านแม่ดอยปุย ใกล้พระตำหนัก
ภูพิงคราชนิเวศน์ จังหวัดเชียงใหม่ ทอดพระเนตรเห็น
ฝิ่นและท้อพื้นเมือง(แปะมุงท้อ)ที่แม่ปลูกไว้
ได้รับสั่งถามแม่ว่า นอกจากปลูกฝิ่นขายแล้ว เขา
มีรายได้จากพืชพรรณอื่นอีกหรือไม่ ก็ได้ทรงทราบว่า

ชาวเขาดอยปุยเก็บท้อพื้นเมืองลูกเล็กๆ ขาย ได้เงิน
เท่ากับฝิ่น จึงทรงพระราชดำริว่า ถ้านำกิ่งท้อพันธุ์
ต่างประเทศลูกใหญ่มาติดต่อกิ่งกับต้นท้อพื้นบ้าน
ให้ชาวเขามีรายได้มากกว่าฝิ่นแล้วฝิ่นก็จะสาบสูญ
ไปเองตามธรรมชาติ ดังนั้น จึงได้พระราชทาน
พระราชทรัพย์ส่วนพระองค์จำนวนสองแสนบาทแก่

เสด็จทอดพระเนตรโครงการหลวงตามพระราชดำริ ดอยอ่างขาง อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่

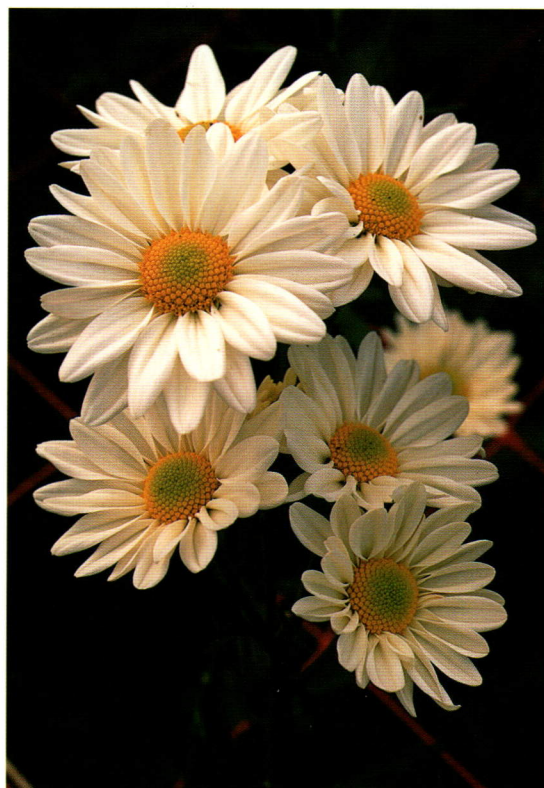

มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ที่มีสถานีทดลองปลูกไม้เมืองหนาวอยู่ใกล้พระตำหนักภูพิงคราชนิเวศน์ ให้ซื้อสวนข้างเคียงมาทำงานทดลองและวิจัยพืชเมืองหนาว ทั้งไม้ผล ไม้ดอก และพืชผัก มาส่งเสริมให้

ชาวเขาปลูกบนดอย ซึ่งจะทำรายได้ให้มากกว่าฝิ่น พระราชทานนามสวนนี้ว่า “สวนสองแสน”

ในปีเดียวกันนี้เอง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถเสด็จ

พระราชดำเนินโดยเฮลิคอปเตอร์พระที่นั่ง เพื่อทรง
เยี่ยมราษฎรชาวไทยภูเขาเผ่ามูเซอแดง บ้านห้วยผักไผ่
ตำบลม่อนปิ่น อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่ ได้ทอด
พระเนตรเห็นอ่างข้าง ซึ่งเป็นที่ราบกลางหุบเขา
มีอากาศหนาวเย็น แต่ป่าไม้ถูกทำลายจนเตียนโล่ง มี
แต่ไร่ฝิ่นออกดอกสะพรั่งไปทั้งหุบเขา ก็ทรงพระราช
ดำริว่า สภาพพื้นที่เช่นนี้ หากมีการพัฒนาที่ถูกต้องแล้ว
จะสามารถปลูกพืชเมืองหนาวได้ดี เพราะภูมิประเทศ
และอากาศเอื้ออำนวย จึงได้พระราชทานพระราช
ทรัพย์ส่วนพระองค์ซื้อที่ดินของชาวบ้านบริเวณเชิงขอบ
อ่างที่เรียกว่า **“บ้านคุ้ม”** เนื้อที่ ๑๐ ไร่ ในราคาพันห้า
ร้อยบาท สำหรับเป็นสถานีวิจัยพืชเมืองหนาว เรียก

ชื่อกันว่า **“สวนพันห้า”** ต่อมา หม่อมเจ้าภิศเดช รัชนี้
และคณะทำงานได้เลือก **“สวนพันห้า”** เป็นสถานีวิจัย
แห่งแรกของโครงการหลวง ได้รับพระราชทานชื่อว่า

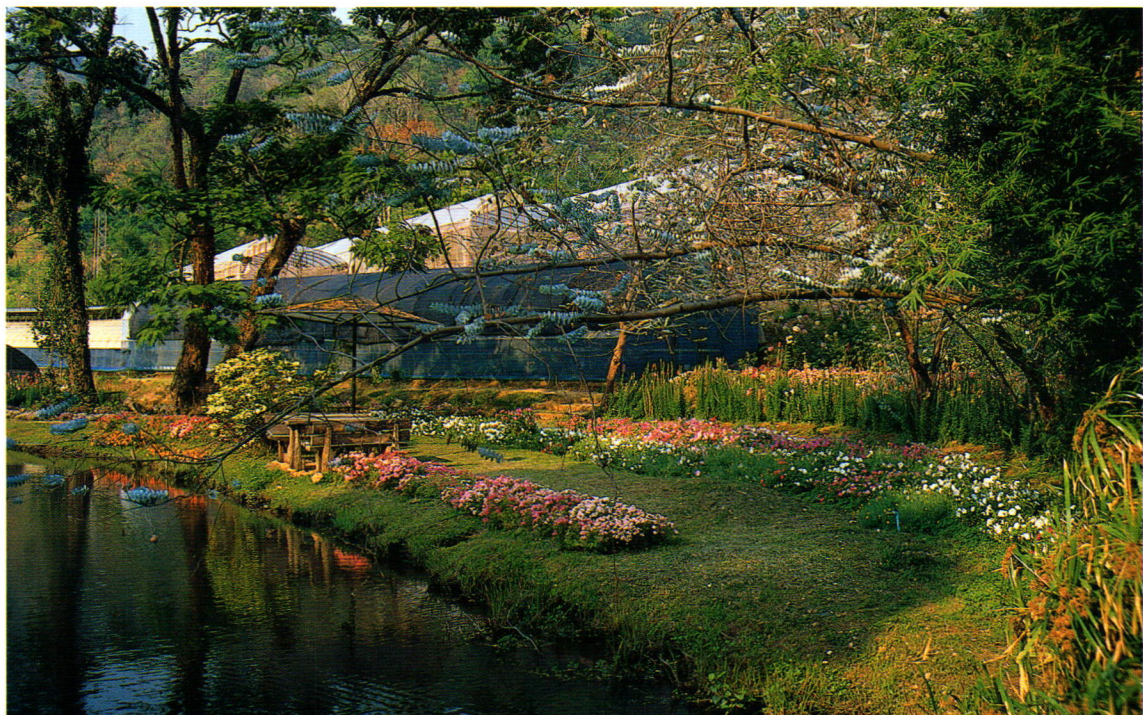
“สถานีเกษตรหลวงอ่างขาง”

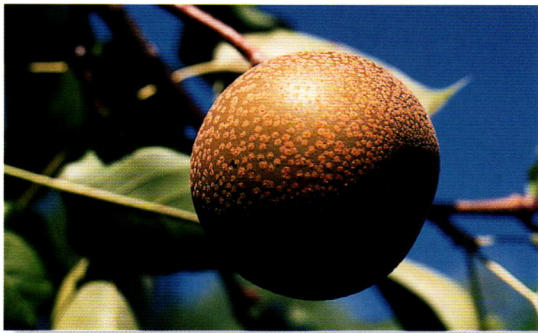
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตั้งโครงการหลวงขึ้น เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๑๒ มีชื่อเรียกว่า **“โครงการในพระบรมราชานุเคราะห์ชาวเขา”** มี หม่อมเจ้าภีศเดช รัชนี เป็นผู้รับสนองพระราชประสงค์ ต่อมาได้มีการเปลี่ยนชื่อให้เหมาะสมกับสภาพการณ์เป็น โครงการหลวงพัฒนาชาวเขา โครงการหลวงภาคเหนือ โครงการหลวง และได้จัดทะเบียนเป็น **มูลนิธิโครงการหลวง** เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๓๕

วิธีแก้ปัญหาเรื่องการทำไร่เลื่อนลอยและการปลูกฝิ่นของชาวเขาให้ได้ผลก็คือ ต้องหาพืชอื่นมาให้

ชาวเขาปลูกทดแทนและทำเงินให้มากกว่าฝิ่น โครงการหลวงได้ตั้ง **สถานีวิจัยขึ้น ๖ แห่ง** คือ **สวนสองแสน บนดอยบุญ สถานีเกษตรหลวงอ่างขาง**

สถานีวิจัยแม่หลอด สถานีเกษตรหลวงปางดะ
สถานีเกษตรหลวงอินทนนท์ สถานีวิจัยและส่งเสริม
ที่ขุนวาง โครงการหลวงได้นำพืชพรรณเมืองหนาว
มากมายหลายสิบชนิดมาวิจัยและทดลองปลูกบนที่สูง
โดยได้รับความช่วยเหลือจากประเทศต่างๆ ผลการ

ทดลองเกิดขึ้นซ้ำๆ แต่มีอัตราความสำเร็จสูง นักวิชา
การได้นำผลการทดลองนี้ถ่ายทอดสู่ชาวเขาที่ร่วมใน
การทดลองมาตั้งแต่ต้นให้ปลูกผัก ปลูกดอกไม้และ
พืชไร่ ตลอดจนเลี้ยงสัตว์ ขณะเดียวกันก็ร่วมกับ
โครงการหลวงปลูกป่าต้นน้ำลำธาร ปลูกพืชปรับปรุง
ดินที่อยู่ในสภาพเสื่อมโทรมให้กลับอุดมสมบูรณ์ขึ้น
ด้วย งานของโครงการหลวงได้ขยายออกไปอย่าง
กว้างขวาง มีศูนย์พัฒนาโครงการหลวงอีก ๓๕ แห่ง
ครอบคลุมพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่ ลำปาง ลำพูน และ
แม่ฮ่องสอน จนในที่สุด ชาวเขามีรายได้จากการปลูก
พืชผลเมืองหนาวมากขึ้นก็ลดการปลูกฝิ่นลงตามลำดับ

วันเวลาผ่านไปกว่า ๒๐ ปี อ่างทองและ
ดงดอยที่เคยเป็นไร่ผืนไปทุกทิวเขา บัดนี้กลายเป็นสภาพ
เป็นไร่กาแฟ ไร่ผัก ผลไม้ แปลงดอกไม้เมืองหนาวที่
ให้ผลตอบแทนเป็นมูลค่ามากกว่าผืนเสียอีก ประการ
สำคัญคือ นอกจากโครงการหลวงทำหน้าที่วิจัยส่งเสริม
และพัฒนาการปลูกพืชพรรณเมืองหนาวให้ชาวเขาแล้ว
ยังดูแลด้านการขนส่ง คัดบรรจุ เก็บรักษา และ
จำหน่ายให้อีกด้วย ผลผลิตและผลิตภัณฑ์จาก
โครงการหลวงทั้งหมดอยู่ภายใต้เครื่องหมาย **“ดอยคำ”**

พืชพรรณเมืองหนาวที่โครงการหลวงวิจัยแล้ว
นำไปส่งเสริม และพัฒนาให้ชาวเขาปลูกบนดอยใน
ภาคเหนือแทนผืนมีประมาณ ๑๐๐ ชนิด มีผักเมืองหนาว
๖๐ ชนิด เช่น ผักกาดต่างๆ แรดิช พริกยักษ์หวาน

กะหล่ำปลม ชุกินี บีทรูท แครอท หอมต้น กระเทียมต้น
เซเลอรี่ ถั่วแขก ฯลฯ ดอกไม้สวย ๒๐ ชนิด เช่น
เบญจมาศ เยอบีร่า อัลสโตรมิเรีย คาร์เนชั่น ไอริส
ฟริเซีย กุหลาบ ปักษาสวรรค์ ฯลฯ ไม้ผล ๑๒ ชนิด
เช่น บัวย พลับ พลัม ท้อ กีวี สาลี่ แอปเปิล เสาวรส
ทับทิม สตอเบอรี่ ฯลฯ และพืชไร่ พืชในร่ม เช่น ถั่ว
แดงหลวง มันฝรั่ง แพล็กซ์ที่เอาใบมาทอดผัดลน
เมล็ดคั้นเอาน้ำมันลนสิด เห็ดหอม เห็ดกระดุม
เห็ดถ่มมปิ๋ม เป็นต้น เมื่อผลผลิตเหล่านี้ออกสู่
ตลาดพร้อมกันมีปริมาณมากเกินไป พ่อค้าที่รับซื้อก็
กดราคาตามใจชอบ ดังนั้น เพื่อพยุงราคาพืชผล
ป้องกันการเอารัดเอาเปรียบ และให้เกษตรกรชาวเขา
ได้รับรายได้เต็มเม็ดเต็มหน่วยจากผลผลิตของตน
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงพระราชทานพระราช
ทรัพย์ส่วนพระองค์ให้โครงการหลวงตั้ง **โรงงานหลวง
อาหารสำเร็จรูป** ขึ้น ๓ แห่ง เพื่อเป็นตลาดรับซื้อผล
ผลิตต่างๆ จากชาวเขาบริเวณใกล้เคียงที่มีมากเกินไป
หรือผลผลิตที่ไม่ได้ขนาดสำหรับขายสด นำมาแปรรูป
เพื่อจัดจำหน่ายต่อไป

โครงการหลวงได้ตั้งโรงงานแปรรูปแห่งแรก

ขึ้นที่ตำบลแม่งอน อำเภอฝาง ซึ่งผลิตน้ำมะเขือเทศเข้มข้น ผลไม้เมืองหนาวบรรจุกระป๋อง ลีนจี่ลอยแก้ว ลำไยลอยแก้ว ข้าวโพดอ่อน หน่อไม้ หน่อไม้ฝรั่ง ฯลฯ ต่อมาไม่นานก็ตั้งโรงงานหลวงอาหารสำเร็จรูปแม่จัน

จังหวัดเชียงราย รับซื้อผลผลิตจากหมู่บ้านแม้ว กะเหรี่ยง มูเซอ อี้อ้อ เย้า โรงงานแปรรูปแห่งนี้ผลิต น้ํามถั่วเหลือง ข้าวโพดอ่อน ฯลฯ สำหรับโรงงาน หลวงอาหารสำเร็จรูป มข. ในมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ นั้น เกิดขึ้นในปีที่เกษตรกรปลูกสตอเบอรี่กันมากจนล้น ตลาด พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณา โปรดเกล้าโปรดกระหม่อม ให้อาจารย์ภาควิชา วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีการอาหาร ขณะนั้นสังกัด คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ แปรรูป สตอเบอรี่เป็นแยม ไวน์ และทำหน้าที่แปรรูปผล ผลิตจากโครงการหลวงตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา ปัจจุบัน อาหารแปรรูปของโครงการหลวงภายใต้เครื่องหมาย “ดอยคำ” มีเกือบ ๕๐ ชนิด ทั้งแยม น้ํามั่ง ผลไม้ ลอยแก้ว น้ํามผลไม้ขนาดชนิด กาแฟ ฯลฯ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชทาน พระบรมราโชวาทแก่เจ้าหน้าที่โครงการหลวงเมื่อครั้ง เสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมโครงการหลวงอาหารสำเร็จ รูป โรงงานเชียงใหม่ ตอนหนึ่งความว่า

“พวกเราต้องช่วยกันพัฒนาให้เกษตรกรของ เราได้อยู่ดีกินดี ชาดิบ้านเมืองของเราจึงจะไปรอด เรา

คงอยู่กันอย่างไม่สงบ ถ้าบ้านเมืองของเรามีแต่ความ
ยากจน มีแต่ใจผู้ร้าย เกษตรกรอยู่ดีกินดี พวกเราก็คง
พลอยอยู่ดีกินดีไปด้วย”

ในขณะที่มูลนิธิโครงการหลวงตั้งโรงงานหลวง
อาหารสำเร็จรูป เพื่อนำผลไม้ พืชผักเมืองหนาว และ
สมุนไพร มาแปรรูปบรรจุขวด กระป๋อง ขยายรายได้
เครื่องหมาย “ดอยคำ” โครงการหลวงก็ส่งเสริมให้
ชาวเขาปลูกพืชอีกหลายชนิดเพื่อนำมาทำแห้ง
โดยเฉพาะ เช่น ต้นข้าวโอ๊ต ข้าวสาลี เฟิร์น ดอกสแตติส
เป็นต้น นอกจากนี้ก็ให้ราษฎรเก็บวัชพืชและดอกไม้
ป่าที่ไร้ประโยชน์จากป่าเขา ชายทุ่ง ชายป่า มาทำให้แห้ง
แล้วผ่านกรรมวิธีทางวิทยาศาสตร์เล็กน้อย เช่น
ฟอกขาว ย้อมสี เพื่อตกแต่งให้สวยงามขึ้น มาทำเป็น
ผลิตภัณฑ์ไม้ประดับแห้ง เป็นสินค้าส่งขายใน
ประเทศและต่างประเทศที่ได้รับความนิยมและสั่งซื้อ
มากขึ้นตามลำดับ การดำเนินงานของโครงการ
ผลิตภัณฑ์ไม้ประดับแห้งของมูลนิธิโครงการหลวงนี้
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชทานแนว
พระราชดำริให้บริหารงานในลักษณะที่คล่องตัว และ
มีรายได้พึ่งตนเองในลักษณะการดำเนินธุรกิจ ทำนอง

เดียวกับที่โปรดให้โรงงานหลวงอาหารสำเร็จรูปดำเนิน
งานแบบทันสมัย และพึ่งตนเองในรูปแบบธุรกิจ
คือ จัดตั้งเป็น**บริษัทดอยคำอาหารสำเร็จรูป** โดยมี
สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์เป็นหุ้น
ส่วนใหญ่

ตลาดต่างประเทศที่จำหน่ายผลิตภัณฑ์ไม้

ระดับแห่งมูลนิธิโครงการหลวง ได้แก่ ญี่ปุ่น ไต้หวัน มาเลเซีย อินโดนีเซีย เกาหลี จีน คูเวต สาธารณรัฐอาหรับเอมิเรต อังกฤษ ฝรั่งเศส เป็นต้น ผลิตภัณฑ์ที่ได้รับความนิยมมาก ได้แก่ บุงา รองลงมาเป็นประเภทดอกไม้แห้งจัดในกระถางดินเผา ตะกร้าหวาย ตะกร้าไม้ไผ่ ต้นบอนไซดอกไม้แห้ง เป็นต้น สินค้าที่ได้รับการสั่งซื้อ ส่วนใหญ่จะมีขนาดเล็ก ราคาไม่แพง และประหยัดพื้นที่ในการจัดส่ง สำหรับสีของดอกไม้แห้ง อังกฤษชอบดอกไม้สีอ่อนจนเกือบขาว ญี่ปุ่นชอบสีขาวๆ สีหวานๆ ละมุนละไม ประเทศในกลุ่มตะวันออกกลาง อินโดนีเซีย มาเลเซีย ชอบดอกไม้สีจี๊ดจ๊าด สดใส คล้ายฝรั่งเศสและคนไทย เช่น ม่วง แดง เหลือง ชมพู เป็นต้น สำหรับตลาดในประเทศ นิยมผลิตภัณฑ์ดอกไม้แห้งที่จัดในกระถาง ตะกร้า หวาย ไม้ไผ่ ต้นบอนไซ และช่อบูเกตที่ราคาไม่แพงเกินไป

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชทานพระราชดำริถึงผลการดำเนินงานของโครงการหลวง เมื่อวันที่ ๙ มีนาคม พุทธศักราช ๒๕๓๕ ตอนหนึ่ง

ความว่า

“...ผลนั้นก็ดังที่ท่านทุกคนได้เห็นประจักษ์แล้ว ทำให้คนภาคเหนือ ทั้งผู้ที่อยู่บนภูเขา ทั้งที่อยู่ในที่ราบ ได้รับการสนับสนุนและสงเคราะห์ช่วยให้พัฒนาตนเองขึ้นมา โดยทำให้สิ่งที่ปัญหาลดลงไป สิ่งที่เป็นปัญหานั้นก็ทราบกันทั่วไปว่า ในภาคเหนือมีปัญหาเกี่ยวข้องกับยาเสพติด การผลิตวัตถุดิบของยาเสพติด ซึ่งโครงการหลวงก็สามารถลดจำนวนของยาเสพติดนี้ลงได้อย่างเห็นได้ชัด และนอกจากนี้ ก็ได้ลดภัยของความเข้าใจผิดในระหว่างประชาชนบนภูเขาและประชาชนในที่ราบ ทำให้มีความร่วมมืออย่างดี ทั้งทำให้ความเป็นอยู่ของประชาชนทั้งหมดนี้มีฐานะดีขึ้น

เป็นผลให้ประเทศมีความเจริญเป็นส่วนรวม และมีความปลอดภัยมั่นคงในที่สุด”

ปัจจุบัน ชาวเขาได้เปลี่ยนแปลงวิถีการดำเนินชีวิต มีบ้านเรือนถาวรตั้งอยู่เป็นหลักแหล่ง มีการสมาคมกับคนพื้นราบอย่างกว้างขวาง ซึ่งชาวเขาค่อยๆ กลายสภาพเป็นชุมชนคนไทย เกิดความสำนึกว่าเป็นส่วนหนึ่งของประชาคม และเริ่มมีส่วนร่วมต่อการใช้สิทธิทางการเมือง

ในปีพุทธศักราช ๒๕๓๑ โครงการหลวงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้รับรางวัลรามอนแม็กไซไซ ซึ่งเป็นรางวัลทรงเกียรติจากมูลนิธิรามอนแม็กไซไซ ที่มีชื่อเสียงเกียรติคุณระดับโลกมากกว่า ๓๐ ปี ในฐานะที่ก่อให้เกิดความเข้าใจในระหว่างนานาชาติ (International Understanding) ดังคำประกาศเกียรติคุณตอนหนึ่ง ความว่า

“โครงการหลวงนั้นได้ผ่านการยอมรับแล้วว่าสามารถพิสูจน์ให้เห็นแจ้งว่า พืชเขตหนาวนั้นสามารถนำมาใช้ปลูกเป็นรายได้ทดแทนผืนแก๊สเขาทางภาคเหนือของประเทศไทยได้ โดยอาศัยความพากเพียรพยายามทั้งในระดับชาติและนานาชาติ

จากการให้ความช่วยเหลือแก่กุลของนานาประเทศ และร่วมกันประสานงานโดยหลายหน่วยงานในชาติ โครงการหลวงได้มีส่วนช่วยลดยาเสพติดพิษร้ายแรงของโลกลง และยังช่วยยกระดับความมั่นคงอยู่ดีกินดีแก่ชนชาวเขาทั้งหลายด้วย”

มณฑป

นายจุลทัศน์ พยาฆรานนท์

มณฑป คือ เรือนแบบหนึ่ง ลักษณะเป็นรูปสี่เหลี่ยม หลังคามักเป็นเครื่องยอดหรือเป็นแบบอื่นก็มี แต่โดยรูปคำ “มณฑป” โดยมากหมายถึง “เรือนยอด”

มณฑป จัดเป็นศาสนสถานประเภทหนึ่ง ได้รับการสร้างขึ้นไว้เป็นที่ประดิษฐานปูชนียวัตถุสำหรับพุทธศาสนาในอารามไว้เป็นที่บรรดาพุทธศาสนิกได้มาแสดงความเคารพบูชา ควรกล่าวได้ว่าเกิดมีกับอารามจำนวนไม่น้อยแห่งมาแต่สมัยนานมาแล้ว

การสร้างมณฑปขึ้นสำหรับเป็นที่ประดิษฐานปูชนียวัตถุไว้ในพระอารามแต่สมัยก่อนๆ ยังพอมีประจักษ์พยานเป็นวัตถุสถานเหลืออยู่ให้เห็นให้ทราบได้จำนวนไม่น้อยแห่ง กล่าวโดยวัตถุสถานประเภทมณฑป ที่มีในสมัยสุโขทัย ซึ่งมีอายุสมัยอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๘-๑๙ จัดเป็นมณฑปรุ่นเก่ามาก ทั้งนี้เนื่องด้วยก่อนสมัยสุโขทัยไม่ปรากฏอาคารสถานประเภทมณฑปหลงเหลืออยู่ให้เห็นได้ ดังนี้ควรลงความเห็นไว้ในขั้นต้นนี้ก่อนว่า มณฑปเมื่อสมัยสุโขทัยเป็นศาสนาคารประเภทหนึ่ง มีมาก่อนมณฑป ณ ที่ใดที่ได้สร้างในสมัยต่อมา

มณฑป ที่ได้รับการสร้างขึ้นในอารามแต่ละแห่งๆ เมื่อสมัยสุโขทัยนั้น โดยมากมักใช้ศิลาแลงเป็นทัพสัมภาระก่อสร้างตั้งแต่ส่วนฐานล่างตัวมณฑปขึ้นไปจนส่วนบนเครื่องบนที่เป็นหลังคา และใช้ปูนโบกฉาบผิวทับศิลาแลงที่เป็นโครงสร้าง กับตกแต่งด้วยการปั้นปูนทำเป็นลวดบัว และลวดลายตกแต่งให้สวยงาม

ลักษณะรูปทรงมณฑปสมัยสุโขทัย ส่วนมาก

ทำเป็นอาคารรูปทรงแท่งสี่เหลี่ยมด้านหน้าทำเป็นซุ้มหน้าบันซ้อน ๒ ชั้นและช่องคูหาเป็นทางเข้าไปในมณฑปภายในมณฑปเป็นห้องสี่เหลี่ยม เพดานสูง เชิงผนังด้านในสุดก่อเป็นฐานเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปปฏิมากรขนาดใหญ่องค์หนึ่ง มณฑปลักษณะดังอธิบายนี้แต่ละแห่งภายในไม่สู้สว่าง เนื่องด้วยแสงสว่างเข้าไปได้เพียงทางช่องคูหาที่อยู่ทางด้านหน้ามณฑปเดียวเท่านั้น

มณฑปสมัยสุโขทัยในวัดแต่ละแห่ง แม้รูปทรงอาคารสถานที่ได้รับการสร้างขึ้นในลักษณะอยู่ในรูปแท่งสี่เหลี่ยมเป็นอย่างดีเหมือนกันดี หากว่าในส่วนเครื่องบนหรือหลังคานั้นอาจทำต่างกันหลายรูปทรง ซึ่งรูปทรงที่ต่างกันนี้อาจลำดับและอธิบายให้ทราบได้ดังต่อไปนี้

หลังคาทรงธรรมา หลังคาทรงนี้ลักษณะคล้ายประทุน “รถ” หรือ ประทุนเกวียน เป็นอย่างรูปกากบกล้วยคว่ำ หอดยาวจากด้านหน้าไปจดท้ายอาคารตรงกลางพนมแหลมคล้ายสันนอกโก่ แล่นไปตามยาวสันหลังคา มณฑปหลังคาทรงธรรมานี้ มีแบบอย่างให้เห็นได้ เช่น มณฑปวัดสวนแก้วอุทยานน้อย มณฑปวัดพญาดำ เมืองศรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย เป็นต้น

หลังคาทรงคฤหหรือทรงจั่ว หลังคาทรงนี้ลักษณะคล้ายหลังคาทรงจั่ว ซึ่งประกอบด้วยหลังคา ๒ ผืน ตั้งเอียงเอนปลายบนเข้าบรรจบกันเป็นมุมแหลม มีความลาดเอียงของผืนหลังคาค่อนข้างชันหรือภาษาช่างเรียกว่า “กรวด” กระนั้นก็ดีทรงของหลังคาแบบคฤหหรือทรงจั่วนี้ มิได้ลาดเทลงตรงๆ แต่ทำ “บด” ทรงให้ตกลงพอสมควร แลดูคล้ายทรง

จอมแห มณฑปที่หลังคาทำเป็นแบบทรงคฤหหรือ
ทรงจั่วนี้ มีแบบอย่างให้เห็นได้ เช่น มณฑปวัดกุฎีราย
มณฑปวัดสระปทุม เมืองศรีสัชชนาลัย จังหวัดสุโขทัย
เป็นต้น

หลังคาทรงมณฑป หลังคาทรงนี้ลักษณะโดย
รวมเป็นรูปทรงกรวยสี่เหลี่ยม หรือทรงปิรามิด
ในส่วนรูปลักษณะนั้นเป็นอย่างหลังคาซ้อนลดหลั่น
กันขึ้นไป ๓ ชั้น แลดูคล้ายรูปชามคว่ำซ้อนเป็นเถา
หรือหัวเสาแบบที่เรียกว่า หัวเม็ดทรงมณฑป ในสมัย
หลังๆ มณฑปหลังคาทรงมณฑปนี้ มีแบบอย่างให้
เห็นได้ เช่น มณฑปพระร่วงพระลือ วัดพระศรีรัตน-
มหาธาตุ เมืองเซลิ้ง มณฑปวัดศรีชุม เมืองสุโขทัย
จังหวัดสุโขทัย มณฑปวัดหนองพิกุล จังหวัด
กำแพงเพชร เป็นต้น

มณฑปสมัยสุโขทัย ที่ได้รับการสร้างขึ้นใน
แต่ละอารามนั้น มีสาระสำคัญที่ควรสังเกต ๓ ประเด็น
คือ

ประเด็นแรก มณฑปได้รับการสร้างขึ้นเป็น
ประธานในบริเวณพุทธาวาส มีอาคารที่เรียกว่า “วิหาร”
สร้างต่อออกไปทางด้านหน้ามณฑป ประเด็นนี้มีแบบ
อย่างให้เห็นเช่น มณฑปที่วัดกุฎีราย มณฑปที่วัด
สระปทุม เมืองศรีสัชชนาลัย มณฑปที่วัดตระพัง
ทองหลาง เมืองสุโขทัย จังหวัดสุโขทัย เป็นต้น

ประเด็นที่สอง มณฑปได้รับการสร้างขึ้นเป็นที่
ประดิษฐานพระพุทธรูปปฏิมากรมีอาคารทรงยื่น หรือที่
เรียกว่า พระอัฐฐารศ ไว้ภายในมณฑปองค์หนึ่ง เช่น
มณฑปที่วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ เมืองเซลิ้ง มณฑป
ที่วัดมหาธาตุ เมืองสุโขทัย จังหวัดสุโขทัย เป็นต้น

ประเด็นที่สาม มณฑปขนาดใหญ่ มักทำเป็น
จตุรมุข เป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปปฏิมากร ๔
อิริยาบถ ประเด็นนี้มีแบบอย่างให้เห็นได้ เช่น
มณฑปพระลืออิริยาบถ ในอรัญญิก เมืองกำแพงเพชร
จังหวัดกำแพงเพชร มณฑปพระลืออิริยาบถ วัดพระ-
เชตุพน มณฑปพระลืออิริยาบถ วัดพระพายหลวง
เมืองสุโขทัย จัดสุโขทัย เป็นต้น

อนึ่ง มณฑปในสมัยสุโขทัยยังมีขนาดย่อมๆ

ทำขึ้นไว้สำหรับเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปปฏิมากร
ขนาดเล็ก ตั้งรายเรียง หรือตั้งประจำตามมุมของ
พุทธาวาสก็มี ซึ่งมีลักษณะคล้ายมณฑปขนาดใหญ่
แต่ย่อส่วนลง ส่วนเครื่องบนหรือหลังคานั้นทำเป็น
แบบเครื่องยอดทรงมณฑปโดยก่อรวบขึ้นไปในทรง
ปิรามิด แบ่งเป็นชั้นด้วยลวดบัวแบบต่างๆ กัน
มณฑปขนาดเล็กสำหรับไว้พระพุทธรูปปฏิมากรขนาด
เล็กนี้ เรียกชื่อเป็น ปฏิมาศร ก็เรียก

ในสมัยอยุธยา ระหว่างช่วงพุทธศตวรรษ
ที่ ๑๙-๒๓ อาคารสถานประเภทมณฑปยังเป็นที่นิยม
สร้างขึ้นต่อมาเป็นลำดับ ดังเห็นได้แห่งหนึ่งที่เป็น
มณฑป ณ อารามสำคัญอยู่ในย่านกลางพระนคร-
ศรีอยุธยา ที่ได้รับการสถาปนามาตั้งแต่ในรัชกาล
สมเด็จพระเจ้าทรงธรรม ดังมีความอ้างขึ้นไว้ใน
พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาเมื่อรัชกาลนั้น ดัง
ต่อไปนี้

“ศักราช ๙๖๕ ปีเถาศก สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
ให้ชักพระมงคลบพิตร อยู่ฝ่ายตะวันออก มาไว้ฝ่าย
ตะวันตก แล้วให้ก่อพระมณฑปใส่ไว้”

มณฑปเป็นที่ประดิษฐานพระมงคลบพิตร ซึ่ง
เป็นพระพุทธรูปปฏิมากรขนาดใหญ่ภายหลังมีเหตุตั้ง
ปรากฏความในพระราชพงศาวดาร เมื่อรัชกาลสมเด็จพระ
สรรเพชญ์ที่ ๘ หรือพระเจ้าเสืออ้างถึงโดยความ
ต่อไปนี้

“ครั้นปีระกาศตรีศก ศักราช ๑๐๖๕ ไฟฟาลง
ติดยอดมณฑป พระวิหารสูงมงคลบพิตร ไหม้เครื่อง
บนโถรมลง ถูกพระเศียรหักเพียงพระศอ ตกลงมา
ตั้งอยู่ ณ พื้นพระวิหาร”

ต่อมาในรัชกาล สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ
มีความในพระราชพงศาวดาร เนื่องจากเหตุการณ์ดังที่
เกิดขึ้นมาแล้วนั้น ดังต่อไปนี้

“อนึ่ง พระเศียรพระพุทธรูปพระสูงมงคลบพิตร
ซึ่งหักลงตั้งอยู่นั้น ให้ยกขึ้นต่อเสี้ย พระวิหารนั้น
อย่าให้ทำเป็นมณฑปเลย ให้ทำเป็นหลังคาเหมือน
วิหารทั้งปวง ทำอยู่ปีเศษจึงสำเร็จ”

ความเรื่องที่ยกมาพรรณนาให้ทราบนี้ โดย

ประสงค์แสดงให้เห็นว่า ความนิยมสร้างมณฑปได้มี
มาแล้วเมื่อสมัยอยุธยาตอนต้นๆ ซึ่งคตินิยมสร้าง
มณฑปเป็นที่ไว้หรือประดิษฐานปูชนียวัตถุนี้ ยังมี
ความในพระราชพงศาวดารเมื่อรัชกาลสมเด็จพระเจ้า
ทรงธรรม อีกความหนึ่ง ว่าด้วยการสถาปนามณฑป
ประดิษฐานพระพุทธรูป แรกพบในรัชกาลนั้นโดย
ความต่อไปนี้

“สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวตรัสทอดพระเนตรเห็น
แท่นรอยพระบรมพุทธรูป มีลายลักษณ์งจักร
ประกอบด้วยอักษรตรัสถามมงคล ๑๐๘ ประการ
สมด้วยพระบาลีแล้วต้องกับเมืองลังกาบอกเข้ามาว่า
กรุงศรีอยุธยา มีรอยพระพุทธรูปเหนือยอดเขา
สุวรรณบรรพตก็ทรงโสมนัสปรีดาปราโมท ถวาย
ทศนัยเหนืออุตมางคสิโรตม์ ด้วยเบญจางคประดิษฐ์
เป็นหลายครา กระทำสักการบูชาด้วยรูปเทียนคันธธส
จะนับมิได้ ทั้งท้าวพระยาเสนาบดีกวีราชปราชญ์
บัณฑิตชาติทั้งหลายก็ถวายวันทนประนามน้อมเกล้า
ด้วยเบญจางคประดิษฐ์ ต่างคนต่างมีจิตดีโสมนัส
ปราโมทยิ่งนัก กระทำสักการบูชา สมเด็จพระเจ้า
อยู่หัวอุทิศถวายวนาสถาเป็นบริเวณออกไปโยชน์
หนึ่งโดยรอบ แล้วทรงพระกรุณาตรัสสั่งให้ช่างจับ
การสถาปนาเป็นมณฑปสวมพระบรมพุทธรูป แล้ว
สร้างพระอุโบสถ พระวิหาร การเปรียญ ตึกกว้าน
กุฏิสงฆ์เป็นอันมากประการ”

มณฑป ซึ่งสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมโปรดให้

สถาปนาขึ้นสวมพระพุทธรูป ณ เขาสุวรรณบรรพต
แต่เมื่อรัชกาลนั้นมีรูปพรรณสัณฐานเป็นอย่างไร
ก็ยากที่รู้ได้ ด้วยเป็นการก่อนที่จะมาได้รับการ
บูรณะปฏิสังขรณ์เป็นการใหญ่ในรัชกาลสมเด็จพระ
เจ้าอยู่หัวท้ายสระซึ่งเป็นระยะเวลาห่างกันถึง
๑๑ รัชกาล หรือร้อยปีเศษ กระนั้นก็ตาม แม้มณฑป
พระพุทธรูปที่เมืองสระบุรี ได้รับการบูรณะ
ปฏิสังขรณ์ขึ้นในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวท้ายสระก็ดี
แต่ก็ไม่สู้ปรากฏเรื่องราวที่เป็นสาระพอจะเป็นที่ทราบ
ได้ว่า มณฑปพระพุทธรูป ที่ได้รับการบูรณะ
ปฏิสังขรณ์ใหม่นั้น รูปพรรณสัณฐานเป็นอย่างไร
คงมีแต่ข้อความสั้นๆ ในพระราชพงศาวดารกรุงศรี-
อยุธยาอ้างถึงการคราวนั้นไว้ดังนี้

“แลพระมณฑปพระพุทธรูป ปิดทอง
ประดับกระจกฝาผนังแล้ว เสด็จพระราชดำเนินขึ้น
ไปฉลองสมโภชพระพุทธรูป ๗ วัน”

กระนั้น ในกรณีเช่นนี้ยังนับว่าโชคที่อยู่บ้างที่
ยังมีวรรณกรรมสมัยอยุธยาตอนปลายเหลืออยู่บ้าง
โดยเฉพาะเรื่องบุญโนวาทคำฉันท์ ของพระมหานคา
ล้านกวดท่าทราย แห่งกรุงศรีอยุธยา ซึ่งท่านผู้นี้มี
ชีวิตอยู่ระหว่างรัชกาลสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ
กับรัชกาลสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวท้ายสระ มีเนื้อความ
สำคัญในวรรณกรรมเรื่องดังอ้างถึงนี้ ว่าด้วยรูป
พรรณสัณฐานมณฑปพระพุทธรูปโดยพิสดาร

“ระดับเป็นพระมณฑป
เพียงวิชยันตพิมาน
สถุขติสรวมพระพุทธรูป
ยังยอดศิขรบรรพ
ห้ายอดเยี่ยมเทียมเมฆ
ชลิตจพรณราย
กิงภาพพทบาทกาญจ
บราลีเยาวงศ์

วรรตโนฟาร
อมรเทพบุณกัน
มุณีนาถจอมธรรม
พตพิศโพรงพราย
จรัสดวงวิเชียรฉาย
รยบไซตสุริยงค์
จนมณีสการหงษ์
ช่อฟ้าประอนครัน

มีบรรจตุราช
 เครือซ้อนสลักกัน
 สุกีระหนาบชั้น
 เคียรลัตพรณราย
 กลับเกล็ดกระฉามาศ
 สลักรัตนจู
 ใบโพธิ์สุวรรณห้อย
 ลมพัดกระตึงตัง
 เสียงดุจสังคีต
 เพียงเทพบันเลง
 พางพื้นที่ถ่านบัตร์
 กรกุ่มสุกรีกราย
 สิ่งห่อหุ้มก็อมดวง
 เทพนมชนิดกิน
 อีสุทพญูแบก
 แยกเขี้ยวผงดทำ
 ผนังดาษกระจกแจ่ม
 กลแก้วผลึกเพรา
 ชุ่มสีทวาร
 กาพพรหมชโร
 ตาบแต่มีถนรกร้อย
 เจ็ดกลีบจงกลกลาย
 หน้าบรรณเขบีจบร
 ธรงไอยราตรี
 ช้อยกรชูสั่ง
 แสงรัตนสุนทร
 ไบบานทวาเรศ
 เพียงพิศณุกรรมสรรค์
 แม่ลายกระหนกนاب
 เกี่ยวก้านกระหนกเพลง
 คชสีห์สิงหราช
 องค์กรยศยง
 สุกีรีพในเครือวัล
 ภาลีผู้เลอศชาย
 ฉลัมภกข์ทุกทวาร
 ล้วนแล้ว ณ เครือพร

วรพาดกระหนกพัน
 กระเนาะแก้วกนกลาย
 ก็ทั้งนผาดหงาย
 ระกะก้านระดมดี
 ประดับกาษจรรณศรี
 กระจางจักกระจิงบัง
 ระยัย้อยบรจรง
 เสนาะศัพทอลเวง
 ดุริยดีประโคนเพลง
 ระเรื้อยจับระบำลาย
 เปนครุฑธออดูราผาย
 จะกระหยับเผยอบิน
 วิเชียรช่วงมณีนิล
 เนรศพื่อนฉออันรำ
 กระบองบิตก็กำยำ
 ดุจมีมโนเนา
 ชวลิตดูงามเงา
 ลลอกเลื่อนระลาญไป
 จรเรกขเรื่องไร
 กระหนาบเสาดูเพราพราย
 ประดับพลอยมณีนาย
 ประทะนาศดั่งดี
 ผจงปั่นเปนโกษี
 เคียรงามด้วยางอน
 ชล้งวาลบวร
 ประกายมาศละเลื่อมกัน
 ประดับมุกดูพรายพรณ
 นฤมิตประดิษฐ์แปลง
 ฉลอฉอชวาลแสง
 พิศสัตว์ฉวดวง
 กิณเรศเหมหงษ์
 หนุมานทยานกาย
 ก็กุ่มขรรคชูฉาย
 ตรีบะล้ากระบิลครัน
 อัฐบานบเพี้ยนกัน
 ณรายพรายลลายตา

พื้นในหิรัญลาด
รายรอบพระบาท
มณฑปยาวในนั้น
พวงกลิ้งสุมาลี

กีสาดอลลังกา
ทศพลวิมลมี
คนพรหมณีนี
ร่ายบายย้อยร่ำมเรือง”

(บุญโณวาทคำฉันท์ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๗๔ โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร)

มณฑปพระพุทธรูป ณ เขาสุวรรณบรรพต เมืองสระบุรี ซึ่งมีรูปพรรณสัณฐานอันวิจิตรงดงาม ดังความที่พระมหานาค สำนักวัดท่าทรายพรรณนา ให้นึกเห็นภาพลักษณ์ได้เช่นนี้ ภายหลังถูกทำลายลง ก่อนเวลาจะเสียกรุงศรีอยุธยาแก่ข้าศึกเล็กน้อย ซึ่งการสูญเสียมณฑปพระพุทธรูป ณ ที่นั้น มีความปรากฏในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาอ้างถึง ดังนี้

“ครั้น เดือนยี่ ปีกอ อัฐศก เพลาคำเกิดเพลิง ขึ้น ณ ท่าทราย ไหม้ลามมาสะพานช้าง ช้ามมาติด ป่ามะพร้าว ป่าโหนด ป่าถ่าน ป่าทอง ป่าหญ้า จนถึง วัดราชบูรณะ วัดมหาธาตุ เพลิงไปหยุดที่วัดจันทน์ดอ หนึ่ง จีนค่ายคลองสวนพลู ๔๐๐ เศษ ชวน กันขึ้นไปทำลายพระพุทธรูปเล็กเอาเงินดาดพื้น ทองหุ้มพระมณฑปน้อยลงสิ้น”

มณฑปที่มีในสมัยอยุธยา นอกเสียจากที่ได้กล่าวถึงแล้ว ยังมีมณฑปในที่อารามแห่งอื่นๆ อีกหลายแห่ง อาทิ มณฑป ๓ องค์สร้างคั่นอยู่ ระหว่างพระมหาสุป ๓ องค์ ณ วัดพระศรีสรรเพชญ์ มณฑปคู่หนึ่งตั้งเคียงพระมหาธาตุเจดีย์ ณ วัดพุทไธ-สวรรมมณฑปคู่หนึ่งตั้งอยู่ตอนหน้าพระมหาสุปเจดีย์ ณ วัดใหญ่ชัยมงคล ที่พระนครศรีอยุธยา เป็นต้น

ครั้นมาถึงสมัยรัตนโกสินทร์ คตินิยมสร้าง มณฑปขึ้นสำหรับไว้บูชาวัตถุ ก็ยังเป็นที่ยอมรับต่อกันมา มีการสร้างมณฑปขึ้นตามอารามทั้งในกรุง และนอกหลายต่อหลายแห่งด้วยกัน

ในที่นี้ขอกล่าวโดยเฉพาะถึงมณฑปกรุงรัตน-โกสินทร์ ซึ่งเป็นมณฑปขนาดใหญ่มีความวิจิตรงดงาม ยิ่งกว่ามณฑปองค์ใดๆ ในเมืองไทยมณฑปกล่าวถึงนี้ คือ ในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม กรุงเทพมหานคร

ความเป็นมาของมณฑปองค์แรกแห่งกรุงรัตนโกสินทร์นี้ สืบเนื่องมาแต่การเกิดเพลิงไหม้ขึ้นแก่ หอพระมณฑิยธรรมที่เก็บรักษาพระไตรปิฎกที่ได้รับการชำระขึ้นใหม่ ปีพุทธศักราช ๒๓๓๒ ซึ่ง เหตุการณ์ไฟไหม้ที่เกิดขึ้นในคืนที่ให้มีงานฉลอง สมโภชพระไตรปิฎกและหอพระมณฑิยธรรม นั้นเอง เรื่องของพระมณฑปในวัดพระศรีรัตนศาสดารามเมื่อคราวแรกสร้างในรัชกาลที่ ๑ มีเนื้อความ ในพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ต่อไปนี้

“ครั้นเวลาค่ำ จุดดอกไม้เพลิง ลูกพลุไปตก หลังคาหอพระมณฑิยธรรมเพลิงติดไหม้ขึ้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวดำรัสสั่งข้าราชการทั้งปวงให้เข้าไปยกตู้พระคัมภีร์ และขนพระไตรปิฎก ออกมาได้สิ้นเพลิงมิให้ไหม้ ไหม้แต่หอพระมณฑิยธรรมเท่านั้น และที่พระอุโบสถพระแก้ว นั้นลูกไฟไปไม่ถึง บริบูรณ์ได้อยู่จึงมีพระราชโองการดำรัสสั่งว่า เทพยดาผู้บำรุงรักษาพระพุทธรูปศาสนา เห็นว่าหอพระไตรปิฎกยังต่ำอยู่ จึงบันดาลให้เพลิงไหม้ แต่เฉพาะหอไตร มิให้ไหม้พระอุโบสถ ด้วยจะให้สร้างพระมณฑปขึ้นใหม่ไว้พระไตรปิฎก จึงมีพระราชดำรัสสั่งพระยายมราช (บุญนาค) ซึ่งเปนพระยาอุไทยธรรมแต่ก่อน กับพระยาราชสงคราม ให้เปนแม่กองทำพระมณฑป ให้ถมสระเดิมเสีย ขุดรากก่อพระมณฑปลงในที่นั้น ภายในพระมณฑปปูลาดด้วยแผ่นเงิน และตั้งตุ้มมณฑปประดับมุก เปนที่ไว้คัมภีร์พระไตรปิฎก ฉบับทอง ส่วนบริเวณรอบพระมณฑปนั้น มีชั้นชานและกำแพงแก้วเป็นที่หักบริเวณล้อมรอบพระมณฑป ลดพื้นลงมา ๓ ชั้น แล้วให้ขุดสระใหม่ลงเบื้องบูรพทิศก่ออิฐถือปูนรอบแล้วโปรดให้ช่างจำลองรูปสิ่งของสัมฤทธิ์ซึ่งได้มา

แต่เมืองบันทายมาศแต่ก่อน ๒ รูปนั้น ห่อเดิมขึ้นอีก ๑๐ รูป ทำฐานก่ออิฐถือปูน ตั้งไว้นอกประตูกำแพง แก้วล้อมพระมณฑปชั้นล่าง ประตูละคู่ทั้ง ๔ ประตู และตั้งไว้ตามมุมอีกมุมละรูปทั้ง ๔ มุม บนหลัง กำแพงแก้วทั้ง ๓ ชั้นนั้นให้คำโคมรูปหม้อปุดด้วย ทองแดงสำหรับตามประทีป ตั้งเรียงรายไปโดยรอบ หว่างโคมนั้นให้ปักฉัตรทำด้วยทองแดง มีใบโพธิ์ ห้อยลงรักปิดทองด้วยทุกชั้น บุษบาพระไตรปิฎกธรรม เป็นมโหฬารยิ่งนัก”

พระมณฑป ณ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม แรกสถาปนาเมื่อรัชกาลที่ ๑ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ดังกล่าวนี้อยู่มานานกว่า ๒๐๐ ปี และยังคงความ วิจิตรอยู่โดยไม่เสื่อมลงเลย

ในกรุงรัตนโกสินทร์ ต่อมาเมื่อรัชกาลที่ ๓

ควรกล่าวถึง พระมณฑป ที่มีความงามวิจิตรเป็นอีก ลักษณะหนึ่ง ซึ่งต่างไปจากมณฑปหรือพระมณฑป ที่มีมาแต่ก่อน

พระมณฑปองค์แรก คือ พระมณฑป หรือ หอไตร ณ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม กรุงเทพฯ สร้างขึ้นแทนหอไตรเดิมที่สร้างมาแต่รัชกาลที่ ๑ ลักษณะเป็นมณฑปจัตุรมุข ยอดเป็นทรงพระหามงกุฏ การตกแต่งประดับด้วยกระเบื้องถ้วยประดิษฐ์ เป็นลวดลายต่างๆ อย่างวิจิตรบรรจง ซึ่งรูปพรรณ สันฐานของพระมณฑปแห่งนี้ มีความพรรณนาอย่าง พิสดารในโคลงต้นเรื่องปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม พระนิพนธ์สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ต่อไปนี้

○ หอธรรมแห่งที่ห้อง
ทิศมุขทิศมณฑป
ยอดสูงเยี่ยงสุริยล
เนกมณฑกฐะกังไช้
○ มุขสี่มีเสริ้งแน่น
ระดับระดมราย
กระเบื้องเคลือบแบบคล้ายกระบวน
ย้ายเลศอย่างล้วนเยื้อง
○ กระเบื้องถ้วยบรรทบบ้าง
กุฎกัลเทียมกาญจน์
ไพจิตรฟางจันทร์เพ็ญ
แลเพริศแลแพรวล้ำ
○ พิดานพรรณดาศัพน์
เสาวภาคย์สพานสร
เตลาแต่งระลายเดิม
จินเลศจรจิตล้วนจ้าง
○ นับายนอกภาคนั้น
เหลียมแบ่งหลากบงเหลื่อ
ทาบศิลาที่ลายทั้ง
พิลาศพิศล้ำแพ้ว

ธรรมหน สติตเฮ
มาศไต้
สรรค์ยั้ง ยงนา
ก่องชม
สรวมวล สถัญญา
ดาษเรื่อง
ชลัปปาด เนตรนา
หลากย่น ฯ
เถือกบรร เเทืองเฮย
ทาบแก้ว
แจ่มผ่อง โปยมเฮ
พรั่งลาน ฯ
แดงกาย บนพ้อ
พล้าง
ไร่ติต อุไรฤ
เลขผจง ฯ
ผนัง เปดเฮย
แบบแล้ว
แหล่งทั่ว เชิงนา
เลื่อมพรรณ ฯ

○ เขียนลิ้นไขสบบข้อ

โดยนพตำนานแสดง

ผ่นภาคในพี

ครันที่ครบถ้วนคร้าว

○ หวางสถานวางที่ไว้

กอบประดิษฐ์ฎากาญจน์

สีพักตร์ลัฟพวงค์สร

ไพโรจน์พรวง์รุงแพรว

สังคี ดิเอย

เนื่องด้าว

นิจภาพ เทอญพ้อ

ทุกครา

ธรรมวาง ตู้นา

ประดับแก้ว

พิสุทธ ภาคย์เอย

อร่ามพราย ๆ

ประชุมศิลาจารึกวัดพระเชตุพน ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๑๗

พระมณฑปอีกองค์หนึ่ง ที่ได้รับการสร้างขึ้น
ในรัชกาลที่ ๓ คือ พระมณฑป ณ วัดพระศรีรัตน-
ศาสดาราม พระมณฑปแห่งนี้มีชื่อเรียกต่าง-
กันหลายชื่อ อาทิ พระเศวตภูคาร พระวิหารขาว
พระวิหารยอด เป็นต้น พระมณฑปลักษณะเป็น
อาคารจตุรมุข มุขตอนเหนือและมุขตอนใต้ยาวกว่า
มุขตอนตะวันออกและมุขตะวันตก ประตูทางเข้า
ภายในพระมณฑปอยู่ทางมุขตอนเหนือ ส่วนยอด
พระมณฑปทำเป็นทรงพระมหามงกุฏ การตกแต่ง
ประดับกระเบื้องถ้วยประดิษฐ์เป็นลวดลายต่างๆ
ตามแบบอย่างอันเป็นขนบนิยมและพระราชนิยมใน
พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระมณฑปที่ได้รับการสร้างขึ้นเมื่อรัชกาลที่ ๓
ทั้ง ๒ องค์ดังกล่าวถึงนี้ จัดเป็นรูปแบบที่มีลักษณะ

ต่างไปจากมณฑปที่ได้สร้างขึ้นแต่กาลก่อน กล่าวคือ
สร้างด้วยเครื่องก่ออิฐถือปูนทั้งองค์ประการหนึ่ง ทำ
ส่วนเครื่องบนเป็นทรงจตุรมุข ยอดเป็นทรงพระมหา
มงกุฏประการหนึ่ง กับการตกแต่งทำด้วยการประดับ
ด้วยชิ้นกระเบื้องถ้วยประดิษฐ์เป็นลวดลายต่างๆ อีก
ประการหนึ่ง

มณฑปหรือพระมณฑป เป็นศาสนาคารแบบ
หนึ่ง ได้รับการสร้างสรรค์ขึ้นเพื่อเป็นที่ประดิษฐาน
ปูชนียวัตถุ อันเป็นที่เคารพนับถือสำหรับพุทธศาสนิก
มาเป็นลำดับแต่ละสมัยๆ ดังพรรณนามาในที่นี่ จัดว่า
เป็นพุทธสถาปัตยกรรมที่แสดงให้เห็นประจักษ์ความ
ศรัทธาต่อพระพุทธรูปและภูมิปัญญาในการ
สร้างสรรค์งานสถาปัตยกรรมอย่างสำคัญและเป็น
อย่างยิ่ง

พระพุทธรูปนาคปรกในวัฒนธรรมไทย

นายสันติ เล็กสุขุม

โลกทัศน์แนวอุดมคติในดินแดนไทยผ่านช่วงเวลาอันยาวนานกว่าพันปี มีอันต้องปรับกระบวน เพราะผลกระทบจากความคิดแนวสมจริงอย่างตะวันตก ปรากฏการณ์สำคัญดังกล่าว มีประเด็นน่าสนใจ เช่น การสร้างพระพุทธรูปนาคปรก ซึ่งสะท้อนธรรมชาติของวัฒนธรรมไทยได้อย่างชัดเจน

การสร้างพระพุทธรูปนาคปรกได้แรงบันดาลใจจากเรื่องพุทธประวัติ หรือที่เรียกว่าพระปฐมสมโพธิกถา ดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ รวมทั้งลังกา รู้จักวรรณกรรมดังกล่าวมาแล้วตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ ๙-๑๐ ในประเทศไทย พระปฐมสมโพธิกถาคงมีการเรียบเรียงขึ้นในสมัยสุโขทัยครั้งรัชกาลพระยาสิทธิ สมัยล้านนา ก็คงมีด้วย อย่างช้าก็ในพุทธศตวรรษที่ ๒๑ อันเป็นช่วงเวลาของยุคทองแห่งวรรณกรรมในแคว้นล้านนา และคงรวมถึงที่กรุงศรีอยุธยาในช่วงเวลาใกล้เคียงกันนั้น

ล่วงมาสมัยกรุงเทพฯ ในรัชกาลที่ ๓ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พระปฐมสมโพธิกถาที่ตกทอดมา คงบกพร่องไม่ครบสมบูรณ์ จึงทรงอาราธนาสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรสให้ทรงเรียบเรียงขึ้นใหม่ ซึ่งเข้าใจว่าทรงค้นคว้าจากคัมภีร์โบราณต่างๆ เพิ่มเติมอีก จึงได้เป็นพระปฐมสมโพธิกถาที่ประกอบด้วยตอนต่างๆ มากถึง ๒๙ ตอน(ปริจเฉท) เริ่มตั้งแต่ วิวาทมงคลปริวรรต คือตอนอภิเษกสมรสพระพุทธบิดากับพระพุทธมารดา ถึงตอนสุดท้าย อันตรธานปริวรรต มีเนื้อความทำนายวาระสิ้นสุดของพุทธศาสนา

สำหรับ ตอนที่ ๑๑ มีชื่อว่า “โพธิสัตว์พัญญุ-ปริจเฉท” เล่าเรื่องที่เกิดขึ้นในช่วงเจ็ดสัปดาห์หลังการ

ตรัสรู้ อันเป็นช่วงเวลาที่พระพุทธองค์ทรงกระทำสภาวะแห่งพระสัมมาสัมพุทธเจ้าให้ครบถ้วนสมบูรณ์ โดยมีเหตุการณ์ในสัปดาห์ที่หก อันเป็นประเด็นในการสร้างพระพุทธรูปนาคปรก

เรื่องราวมีอยู่ว่า สัปดาห์นั้นพระพุทธองค์เสด็จไปประทับเสวยวิมุตติสุขใต้ต้นไม้จิก ตั้งแต่วันแรกของสัปดาห์นั้นแล้ว ที่อากาศวิปริต พายุฝนนอกฤดูกาล ทำให้เกิดน้ำท่วมเป็นอุทกภัย มุจลิน-ทนาคราชอาศัยอยู่ในสระน้ำใกล้บริเวณนั้น ได้ขึ้นมาขุดขนดกาย “...เป็น ๗ รอบแวดล้อมองค์พระศาสดาจารย์ แล้วก็แผ่พังพานอันใหญ่ป้องปกเบื้องบนพระ-อูตมังกคิโรตม์ หวังประโยชน์จะมีให้เย็นและร้อน ถูกต้องแดดลมฝน เหลือบุญแลสรรพสัปปชาติต่างๆ มาสัมผัสพระกรรชกาย...” จนเมื่อความวิปริตปรวนแปรทั้งหลายกลับเข้าสู่ปกติ มุจลินทนาคราชจึงแปลงกายเป็นมาณพหนุ่ม นุ่งน่มสการอยู่เฉพาะพระพักตร์

ในดินแดนไทยเมื่อพันกว่าปีมานี้ คือระยะแรกรับวัฒนธรรมพุทธศาสนาจากประเทศอินเดีย กำหนดเรียกว่าสมัยทวารวดี ช่วงสมัยนั้นได้ถ่ายทอดพุทธประวัติในสัปดาห์ที่หก คือพระพุทธรูปนาคปรก อันเป็นประติมากรรมแนวอุดมคติโดยได้ต้นแบบจากศิลปะอินเดีย และทำกันมาเป็นแบบแผนประเพณีในดินแดนไทย จนแม้ในปัจจุบันก็ยังทำสืบทอดกันมา

พระพุทธรูปนาคปรกแนวอุดมคติดังกล่าว คือ พระพุทธรองค์ประทับบนขนดพญานาค ซึ่งชูพังพานปกป้องอยู่เบื้องบน แต่รูปแบบอุดมคติที่กล่าวมานี้ แตกต่างจากที่ระบุไว้ในวรรณกรรม ที่ว่าพญานาคขุดลำตัวล้อมพระพุทธรองค์

อันที่จริงเรื่องราวปาฏิหาริย์ที่เน้นพุทธบารมี

เมื่อสื่อด้วยตัวหนังสือ ย่อมต้องอิงความสมจริงเพื่อโน้มนำจินตนาการของผู้อ่านขณะที่เรื่องราวเดียวกันนั้นเมื่อถ่ายทอดเป็นรูป หรือเป็นภาพ ความสมจริงก็มีเป็นทุนให้เห็น ให้จับต้องสัมผัสได้อยู่แล้ว งานออกแบบจึงได้เพิ่มเติมอุดมคติทั้งทางด้านศรัทธาในศาสนา และระสนิยมไว้โดยกรรมวิธีการช่าง จึงเกิดเป็นแบบอย่างพระพุทธรูปนาคปรก อันเป็นความสมบูรณ์ลงตัวในการออกแบบ โดยไม่มีเหตุอันใดจะปฏิเสธได้ เพราะได้รับความนิยมผ่านดินแดน ผ่านยุคสมัยมาจนเป็นแบบแผนประเพณี ตกทอดมาถึงปัจจุบันของเรา

พุทธประวัติตอนนี้ ในส่วนที่เป็นภาพเขียนและมีอายุนับพันปีในดินแดนไทย อาจจะไม่เคยมีอยู่แต่ชำรุดสูญหายไปจนหมด ครั้นผ่านลงมาในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น ช่างเขียนได้วาดไว้ที่ผนังกรุของปราสาทประธาน วัดราชบูรณะ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ซึ่งสร้างขึ้นในปี พ.ศ. ๑๙๖๗

ลักษณะของภาพจิตรกรรมฝาผนังนี้ เรื่องพุทธประวัติตอนดังกล่าว แปลกไปจากที่คุ้นเคยกัน ในที่นี้จะขอกกล่าวถึงเพียงประเด็นปลีกย่อยคือช่างไม่ได้วาดภาพพระพุทธรูปนาคปรกตามแบบแผนประเพณี และคงไม่ได้เป็นแบบอย่างที่นิยมกัน เพราะได้พบเพียงแห่งเดียวที่จิตรกรรมฝาผนังแห่งนี้ กล่าวคือ ช่างได้วาดไว้เป็นภาพพระพุทธรูปประทับบนเรือหัวพญานาค กระนั้นก็ยังนับว่าเป็นภาพแนวอุดมคติ อันเกิดจากจินตนาการแห่งความศรัทธาที่มีต่อพุทธบารมี

โดยทั่วไปแล้วรูปแบบใหม่ๆ สำหรับงานช่างทางศาสนา เกิดขึ้นอย่างค่อยเป็นค่อยไป เนื่องจากต้องใช้เวลานานสำหรับการคลี่คลาย ปรับเปลี่ยน เพราะคติทางศาสนามีกรอบมีเกณฑ์ที่รัดกุม จนยาก

ที่จะแปลกเพี้ยนไปได้โดยง่าย อย่างไรก็ตาม การเปลี่ยนแปลงที่ค่อนข้างรวดเร็วก็สามารถมีได้ หากเงื่อนไขสำคัญ เช่น ความคิด หรือระสนิยม ในสังคมนั้นมีการเปลี่ยนแปลงไป ดังตัวอย่างงานช่างสมัยกรุงเทพฯ เมื่อปลายรัชกาลที่ ๓ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งมีการเรียบเรียงวรรณกรรมพระปฐมสมโพธิกถาตั้งกล่าวมาข้างต้น

สังคมไทยในระบายนั้นมีการปรับเปลี่ยนสำคัญจากกระแสวัฒนธรรมต่างประเทศโดยเฉพาะกระแสความคิดแนววัฒนธรรมตะวันตก ซึ่งสร้างศิลปะแนวสมจริง หรือเรียกอีกอย่างว่า แนวสัจจะนิยม ที่เริ่มรุนแรงขึ้นทุกขณะ และมีผลต่อการสร้างงานศิลปะหรืองานช่างไทยอย่างรวดเร็ว

กล่าวคือ **“พระพุทธรูปนาคปรก”** อันเป็นลักษณะอุดมคติ คือ พระพุทธรูปประทับบนขดพญานาค ซึ่งสื่อถึงจินตนาการและความรู้สึกลึกซึ้งอันศักดิ์สิทธิ์ ก่อให้เกิดศรัทธาในพุทธบารมี โดยที่พญานาคเป็นส่วนประกอบ ครั้นมีการปรับเปลี่ยนเป็นแนวสมจริงให้ลำตัวหรือขดของพญานาคล้อมพระวรกายของพระพุทธรูปไว้ เพียงพระเศียรเท่านั้นที่เห็นพ้นจากขดพญานาค โดยมีพวงของพญานาคปรกป้องอยู่ข้างบน งานออกแบบแนวใหม่ตรงตามทิววรรณกรรมระบุ และงามตามศรัทธาที่อิงความสมจริง ที่พญานาคปกป้องพระพุทธรูปจากพายุฝนได้ดีกว่าแบบเก่า แบบใหม่นี้จึงชวนให้นึกเรียกว่า **“นาคปรกพระพุทธรูป”**

แต่แบบเก่าที่เรารู้จักกันดี ว่า **“พระพุทธรูปนาคปรก”** เป็นงานช่างแบบแผนประเพณี สืบทอดมานานกว่าพันปีในดินแดนไทยและยังนิยมกันจนทุกวันนี้มากกว่าแบบใหม่ที่นึกเรียกว่า **“นาคปรกพระพุทธรูป”** อันเป็นแนวสมจริง

จิตรกรรมของไทยในอดีต

นายสันติ เล็กสุขุม

นางมณีเมขลาอุ้มพระมหาชนกให้รอดจากจมน้ำ (มหาชนกชาดก) จิตรกรรมฝาผนัง ศิลปะอยุธยาตอนต้น (พ.ศ. ๑๙๖๗) ผนังกรุปรางค์ประธาน วัดราชบูรณะ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

๖๖ รังบันดาลใจในการวาดภาพของช่างโบราณ คือเรื่องเล่าในพุทธศาสนา ซึ่งแฝงไว้ด้วยหลักธรรมคำสั่งสอน เช่นเรื่องพระอดีตพุทธเจ้าที่เสด็จมาตรัสรู้บนโลกเมื่อสี่แสนห้าแสนกัลป์ จำนวนอันยาวนานจนนับไม่ได้นี้พระพุทธรูปของเราคือพระศากยมุนีเสวยพระชาติเป็นพระโพธิสัตว์ทรงศึกษาบำเพ็ญเพียรอยู่ในยุคของพระอดีตพุทธเจ้าเหล่านั้น นิทานชาดก คือเรื่องพระอดีตชาติโพธิสัตว์ของพระพุทธรูปเจ้าศากยมุนีเช่นกัน ทรงสั่งสมบุญบารมีเรื่อยมา ๔๕๐ ชาติ สืบชาติสุดท้ายคือทศชาติชาดกที่รู้จักกันดีและเรื่องพุทธประวัติ ซึ่งพระพุทธรูปเสวยชาติเป็นเจ้าชายสิทธัตถะโพธิสัตว์ ก่อนจะ

เสด็จออกผนวช และตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในที่สุด เรื่องอุดมคติปรัมปราดังกล่าวมานี้ ช่างเขียนโบราณได้นำมาถ่ายทอดเป็นภาพ วาดด้วยสีฝุ่นผสมกาว ประดับฝาผนังอุโบสถ วิหาร หรือวัดบนสมุดข่อย เป็นต้น

จิตรกรรมฝาผนังในสมัยสุโขทัยที่ยังหลงเหลืออยู่ วาดขึ้นเมื่อราว ๖-๗ ร้อยปีที่ผ่านมามีคุณค่าของเจดีย์รายในวัดเจดีย์เจ็ดแถว วัดศรีสัชนาลัย ภาพวาดเรื่องพระอดีตพุทธเจ้าของจิตรกรรมฝาผนังแห่งนี้ชำรุดมากจนเกือบจะเรียกว่าหมดสภาพแล้ว จึงไม่ต้องกล่าวถึงจิตรกรรมแบบแผนประเพณีที่มีอยู่ เก่าก่อนว่าจะไม่ชำรุดสูญหายไปหมดแล้วเป็นแน่

เทวดาชุมม (พุทธประวัติ) จิตรกรรมฝาผนัง ศิลปะอยุธยาตอนปลาย (ราวต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๓)
ผนังอุโบสถวัดใหญ่สุวรรณาราม จังหวัดเพชรบุรี

สมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้นเหลือจิตรกรรมฝาผนังที่วาดขึ้นเมื่อราวพ.ศ. ๑๙๖๗ ที่ปรากฏประจักษ์วัดราชบูรณะ พระนครศรีอยุธยา สภาพของจิตรกรรมดีพอใช้ เพราะวาดไว้ภายในผนังกรุงปรางค์ เมื่อवादเสร็จกรุงปิดตาย เพิ่งมาค้นพบเมื่อราว ๓๐ กว่าปีมานี้เอง ด้วยเหตุเพราะคนร้ายลอบทำลายกรูเข้าไป ขโมยสมบัติโบราณ หลักฐานอันเก่าแก่ทางด้านจิตรกรรมฝาผนังของกรุงศรีอยุธยาจึงเป็นที่ปรากฏ

ช่วงวาดสรุปเรื่องชาดกทั้งเรื่อง หรือตอนสำคัญในพุทธประวัติให้เป็นภาพเหตุการณ์ตอนเดียว จึงเท่ากับภาพนั้นเป็นสัญลักษณ์แทนทั้งเรื่อง หรือทั้งตอน รายละเอียดของภาพมีน้อย ใช้สีก็น้อย เพียงสีแดง สีขาว สีดำ ระบายเรียบและตัดเส้นขอบคม การปิดทองมีเฉพาะแห่ง เช่นภาพพระโพธิสัตว์ในเรื่องชาดก หรือภาพพระพุทธองค์ในเรื่องพุทธประวัติ

จิตรกรรมของสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนกลางแทบไม่เหลือหลักฐานอยู่อีกแล้ว ส่วนใหญ่คงवादประดับผนังอาคารที่มีหลังคาคลุม เช่น อุโบสถ วิหาร ต่อมาชำรุดเสียหายไปด้วยเหตุใดเหตุหนึ่ง เช่นจากภัยสงคราม หรือชำรุดไปตามสภาพในที่สุดเมื่อถูกทิ้งร้าง หลังคาซึ่งเป็นเครื่องไม้ชำรุด และทลายลงก่อนภาพวาดบนผนังเมื่อไม่มีหลังคาคลุม จึงตากแดดตากฝนจนเสียหายไปในที่สุด หรือไม่ก็เสียหายตั้งแต่

แรกเมื่อหลังคาทลายลงมา ก็พาให้ผนังซึ่งก่อด้วยอิฐลัมพังลงมาด้วย

หลักฐานจำนวนน้อยของจิตรกรรมฝาผนังสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลายก็มีเหตุผลเช่นเดียวกัน เข้าใจว่าไม่มีหลงเหลืออยู่ตามวัดในเกาะเมืองจังหวัดพระนครศรีอยุธยาเพราะส่วนใหญ่กลายเป็นวัดร้าง แต่วัดที่ห่างไกลออกไปนอกเมือง เช่นวัดใหญ่ประชุมกิจและยังมีพระสงฆ์จำพรรษาอยู่จิตรกรรมฝาผนังจึงยังหลงเหลืออยู่บ้าง นอกจากที่ยังมีอยู่ที่วัดโบราณในจังหวัดเพชรบุรี กรุงเทพฯ นนทบุรี เป็นต้น รวมทั้งจิตรกรรมสมุดข่อยจำนวนหนึ่ง ซึ่งเก็บรักษาไว้ที่ส่วนภาษาโบราณ หอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร เรื่องราวตามอุดมคติในศาสนายังสืบทอดกันมา แต่รูปแบบของจิตรกรรมได้ปรับเปลี่ยนไป โดยมีฉากเหตุการณ์หลายฉากต่อเนื่องกัน รายละเอียดเพิ่มขึ้น มักใช้สีบางใส และเว้นพื้นหลังของภาพเป็นอ่อน เช่น สีขาว

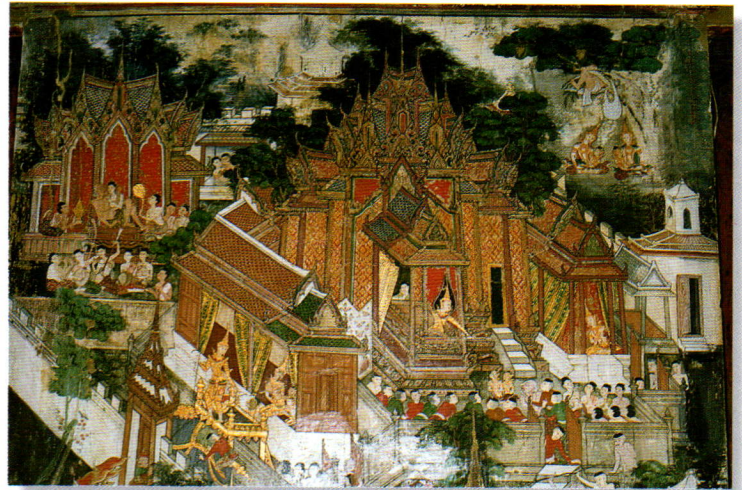
ช่วงเวลาสั้นๆ ของสมัยกรุงธนบุรี มีเพียงจิตรกรรมบนสมุดภาพไตรภูมิเป็นหลักฐานของการสืบทอดแบบแผนประเพณีช่างจากกรุงศรีอยุธยา ปัจจุบันเก็บรักษาไว้ที่กองเอกสารโบราณที่หอสมุดแห่งชาติเช่นกัน งานของช่างเขียนเจริญรุ่งเรืองอย่างยิ่งในสมัยรัตนโกสินทร์ มีอยู่ตามอุโบสถ วิหาร บางแห่งจิตรกรรมอยู่ในสภาพดีพอใช้เพราะได้รับการดูแลรักษา บางแห่งที่เชื่อว่าวาดขึ้นในรัชกาลที่ ๑ ก็ได้รับการซ่อมแซมมากในรัชกาลที่ ๓ เช่นจิตรกรรมฝาผนังของพระที่นั่งพุทไธสวรรย์ ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนครในกรุงเทพฯ ได้รับการยกย่องว่างดงามที่สุดแห่งหนึ่ง

ฝีมือช่างเขียนในรัชกาลที่ ๓ ยังเหลืออยู่หลายแห่ง เช่นอุโบสถวัดสุวรรณาราม วัดบางยี่ขัน ธนบุรี ลีลันที่ใช้สดเข้มกว่าเดิม รายละเอียดของภาพ เช่นภาพบุคคลมีประกอบฉากมากมาย ล้วนวาดอย่างประณีต ช่วยให้ผู้ชมเกิดความเพลิดเพลิน และเข้าใจเรื่องได้ง่ายขึ้น ความงดงามของภาพปราสาทราชวังที่เรื่องราวด้วยลีลันแซมด้วยประกายทอง เครื่องทรงของท้าวพญามหากษัตริย์ เครื่องสูง เครื่องราชูปโภค

ของพระองค์ ล้วนแล้วไปด้วยทอง วาดตัดเส้นเป็นรายละเอียดประดับประดาอย่างวิจิตร ช่างเขียนได้อาใจใส่กับภาพวิทัศน์ ภาพชีวิตประจำวันของผู้คนที่ประกอบอยู่ในฉาก อันเป็นส่วนหนึ่งที่เพิ่มความสมจริงด้วย

ปลายรัชกาลที่ ๓ เริ่มกระแสปรับเปลี่ยนทางด้านสังคมวัฒนธรรมอันเป็นผลกระทบจากการแพร่หลายเข้ามาของวัฒนธรรมตะวันตก งานช่างแบบประเพณี แนวเรื่องปรัมปราเริ่มกลายมาเป็นแนวสมจริงยิ่งขึ้น

หากจะกล่าวว่สมัยรัชกาลที่ ๓ เป็นช่วงเวลาที่ยุทธกรรมไทยประเพณีมีพัฒนาการสูงสุด ก็กล่าวได้อีกอย่างหนึ่งว่า รัชกาลนั้นเป็นช่วงสุดท้ายของงานจิตรกรรม **แนวอุดมคติถึงสมจริง** ก่อนที่จะหักเหมา ยังแนวทางใกล้ความสมจริงยิ่งขึ้นในระยะต่อมา เริ่มด้วยฝีมือล่ำสมัยของช่างเขียนชื่อขรรค์อินโง่งในรัชกาลที่ ๔ วาดภาพสะท้อนปรากฏการณ์ทางสังคมในช่วงเวลานั้น เช่นภาพชาวตะวันตกแต่งกายตามสมัยนิยม ตีกรามบ้านช่องอย่างตะวันตก แสดงกิจกรรมของผู้คน ซึ่งไม่เกี่ยวกับแบบอย่างและเรื่องราวปรัมปราในพุทธประวัติ หรือชาดก เช่นภาพวาดฝาผนังที่อุโบสถวัดบวรนิเวศวิหาร กรุงเทพฯ เป็นต้น ต่อเนื่องมาเป็นภาพวาดเล่าเรื่องพระราชประวัติรัชกาลที่ ๕ ที่ผนังพระที่นั่งทรงผนวช วัดเบญจมบพิตรฯ กรุงเทพฯ เมื่อเรื่องราวอันเป็นแรงบันดาลใจในการวาดภาพเปลี่ยนไปเช่นนี้ ลักษณะของภาพก็ต้องเปลี่ยนตามให้สอดคล้องกัน กล่าวคือ การวาดภาพเล่าเรื่องราวที่เกิดขึ้นจริง ก็ย่อมต้องวาดให้เป็นภาพ **แนวสมจริง** เช่นพระบรมรูปรัชกาลที่ ๔ ในเหตุการณ์เมื่อเสด็จไปที่ตำบลท่าวาบกอ จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ เพื่อทอดพระเนตรสุริยุปราคา พระบรมสาทิสลักษณ์รัชกาลที่ ๕ ในพระราชกรณียกิจต่างๆ รายละเอียดที่ประกอบฉากเหตุการณ์แต่ละตอนนั้น ช่างเขียนตั้งใจวาดถ่ายแบบให้เหมือนจริง รวมทั้งฉากต่างๆ ของเหตุการณ์ และอากัปกิริยา การแต่งกายของผู้คนในเหตุการณ์

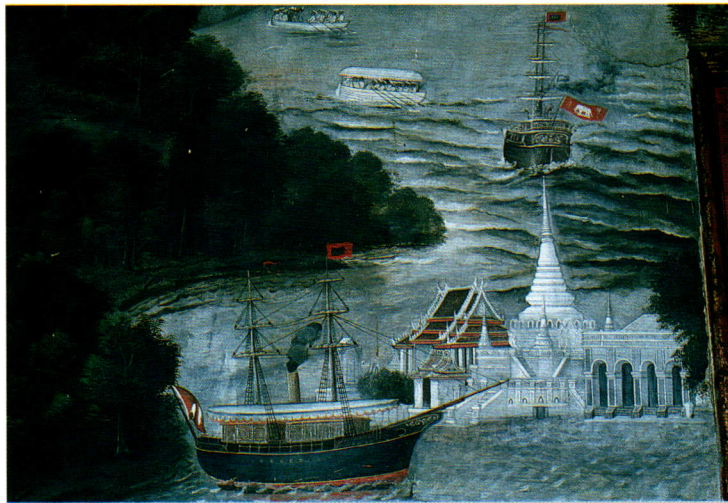
เวสสันดร (ชาดก) จิตรกรรมฝาผนัง ศิลปะรัตนโกสินทร์ (รัชกาลที่ ๓) อุโบสถวัดสุวรรณาราม เขตบางกอกน้อย กรุงเทพฯ

การปรับเปลี่ยนแนวความคิดและแบบอย่างช่างกรุงเทพฯ มีผลต่อจิตรกรรมของช่างหัวเมืองทั้งใกล้เคียง และห่างไกลด้วย โดยเฉพาะหัวเมืองห่างไกล เช่น ภาคเหนือ และภาคอีสานซึ่งมีแบบอย่างวัฒนธรรมเฉพาะของท้องถิ่น

ดินแดนของภาคเหนือในอดีต เรียกว่าล้านนามีเชียงใหม่เป็นราชธานี โดยเกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมพม่าตลอดมา ภาพวาดบนฝาผนังเก่าแก่เหลืออยู่น้อยมาก ที่ยังพอศึกษาได้แห่งหนึ่งเป็นเรื่องเล่าเกี่ยวกับการสร้างบุญกุศลก่อนจะได้เป็นพระอินทร์ วาดไว้บนแผงไม้คอสองวิหารน้ำแต้ม วัดพระธาตุลำปางหลวง จังหวัดลำปาง วิหารแห่งนี้เป็นอาคารโถงขนาดเล็ก สร้างขึ้นราวสามร้อยปีมาแล้ว จิตรกรรมฝีมือช่างล้านนารุ่นหลังในต้นรัชกาลที่ ๕ ที่สำคัญได้แก่ที่วิหารลายคำ วัดพระสิงห์ และจิตรกรรมฝาผนังวิหารวัดบวรนครหลวง จังหวัดเชียงใหม่ ที่จังหวัดน่าน ได้แก่จิตรกรรมฝาผนังของวิหารวัดภูมินทร์ และวิหารวัดหนองบัว เป็นต้น

จิตรกรรมฝาผนังของล้านนารุ่นหลังได้รับอิทธิพลศิลปะจากทั้งแนวประเพณีและแนวใหม่ของกรุงเทพฯ โดยรักษารายละเอียดและจารีตประเพณีของล้านนาไว้ได้อย่างเด่นชัด ความผูกพันอยู่กับพุทธศาสนาของชาวล้านนายังแนบแน่น ดังนั้นเรื่องปรัมปราซึ่งเริ่มพินาศไปแล้วที่กรุงเทพฯ ไม่ว่าจะ

พระสมุทรเจดีย์ สมุทรปราการ จิตรกรรมฝาผนัง ศิลปะรัตนโกสินทร์ (รัชกาลที่ ๔) ผนังพระที่นั่งทรงผนวช วัดเบญจมบพิตร กรุงเทพฯ

เป็นพุทธประวัติ ทศชาติชาดก หรือเรื่องชาดกนอกนิบาตซึ่งนิยมกันในท้องถิ่น เนื้อเรื่องมีทั้งรัก โศก ตื่นเต้นผจญภัยของพระโพธิสัตว์ ยังเป็นเรื่องที่ช่างนำมาวาด โดยวาดให้มีบรรยากาศสมจริงด้วยการสอดแทรกภาพชีวิตประจำวันของผู้คนที่แต่งกายตามสมัยนิยม หรืออาคารบ้านเรือนในสมัยนั้น

อีสานบางส่วนเคยมีชื่อเรียกว่าล้านช้าง ซึ่งบ่งถึงความผูกพันทางประวัติศาสตร์ที่โยงใยเป็นเครือญาติของผู้คนสองฝั่งโขงด้วย ตั้งแต่รัชกาลที่ ๓ อุบลราชธานีเป็นหัวเมืองแรกของอีสานที่รับพุทธศาสนาโดยตรงจากกรุงเทพฯ แทนที่แหล่งบันดาลใจเก่าแก่คือเวียงจันทน์ มีการสร้างอุโบสถวัดทุ่งศรีเมืองด้วยแบบอย่างสถาปัตยกรรมจากกรุงเทพฯ จิตรกรรมฝาผนังของอุโบสถก็มีแบบแผนของช่างหลวง โดยมีบรรยากาศของท้องถิ่นเข้าปะปนอยู่ด้วย อายุของภาพเขียนอาจไม่เก่าเท่าอุโบสถ บางส่วนคงเป็นงานของช่างระดับรอง และรวมทั้งงานคราวบูรณะของฝีมือช่างท้องถิ่นด้วย

จิตรกรรมฝาผนังพื้นถิ่นอีสานอย่างแท้จริงมีอยู่ทั่วไป ส่วนใหญ่วาดขึ้นราวครึ่งหลังหรือช่วงปลายศตวรรษก่อนนี้เอง เช่น สิมวัดสระบัวแก้ว บ้านวังคูน ขอนแก่น วัดโพธิ์ดำ บ้านน้ำคำ นครพนม วัดโนนประดู่ บ้านโพหนอง นครราชสีมา วาดประดับ

ผนังอุโบสถซึ่งทางท้องถิ่นเรียกอุโบสถว่า สิม บางแห่งวาดเฉพาะบนผนังด้านใน หรือบางแห่งทั้งผนังด้านในและด้านนอก การวาดประดับไว้ด้านนอกของผนังก็ด้วยเหตุที่ระหว่างพิธีกระทำสังกรรมของสงฆ์ เช่นพิธีบวช ชาวบ้านจะเข้าไปภายในสิมไม่ได้ ระหว่างรอพิธี ผู้รอจึงดูภาพได้ทั้งความรู้และความเพลิดเพลิน งานของช่างเขียนพื้นถิ่นอีสานมุ่งถ่ายทอดเรื่องราวมากกว่าจะคำนึงถึงกฎเกณฑ์ความงามสำหรับเขาคือความรู้สึก ความพึงพอใจที่ได้ถ่ายทอดจินตนาการของตนโดยอิสระ ภาพวาดพื้นบ้านอีสานจึงเรียบง่าย ชื่อ ดูไร้ฝีมือหากเทียบตามมาตรฐานของช่างกรุงเทพฯ แต่ความรู้ฝีมือเช่นนั้นถ่ายทอดความรู้สึกนึกคิดได้อย่างตรงไปตรงมา เพราะไม่มีระเบียบกฎเกณฑ์ขวางกั้น

เรื่องราวเกี่ยวกับความเชื่ออันเนื่องในพุทธศาสนา ได้แก่พระพุทธรูปประวัติ ทศชาติชาดก เจดีย์จุฬามณีและการเสด็จมานมัสการของพระศรีอารียะและของพระมาลัย เรื่องความกล้าหาญเสียสละผจญภัย สุทธคนศรั้า ตัวเอกคือวีรบุรุษหรือพระโพธิสัตว์ในชาดกนอกนิบาต ก็ได้รับความนิยมมากเพราะตอบสนองจินตนาการผู้คนในดินแดนห่างไกลนี้ได้เป็นอย่างดี

ในบรรดาวรรณกรรมดัดแปลงจากชาดกบางเรื่องของภาคกลาง ได้รับความนิยมในภาคอีสานจนจดจารเป็นภาษาท้องถิ่น หรือเล่าขานกันมา และกลายเป็นนิทานพื้นบ้านไปในที่สุด และนำมาวาดเป็นประดับผนังสิม เช่น ลินไซ รู้จักกันทางกรุงเทพฯ ในชื่อ สังข์ศิลป์ชัย พระลักพระลามทางกรุงเทพฯ รู้จักกันในชื่อรามเกียรติ์ เรื่องนิทานที่แฝงด้วยคุณธรรมพื้นถิ่นของช่างอีสานจึงคล้ายคลึงกับทางล้านนา แต่มีความแตกต่างที่ชัดเจนคือ ภาพวาดของช่างอีสานมีอิสระและเป็นพื้นบ้านยิ่งกว่า ส่วนช่างกรุงเทพฯ ขณะนั้น เริ่มเปลี่ยนไปวาดภาพสมัยใหม่แนวสากลตะวันตกกันแล้ว

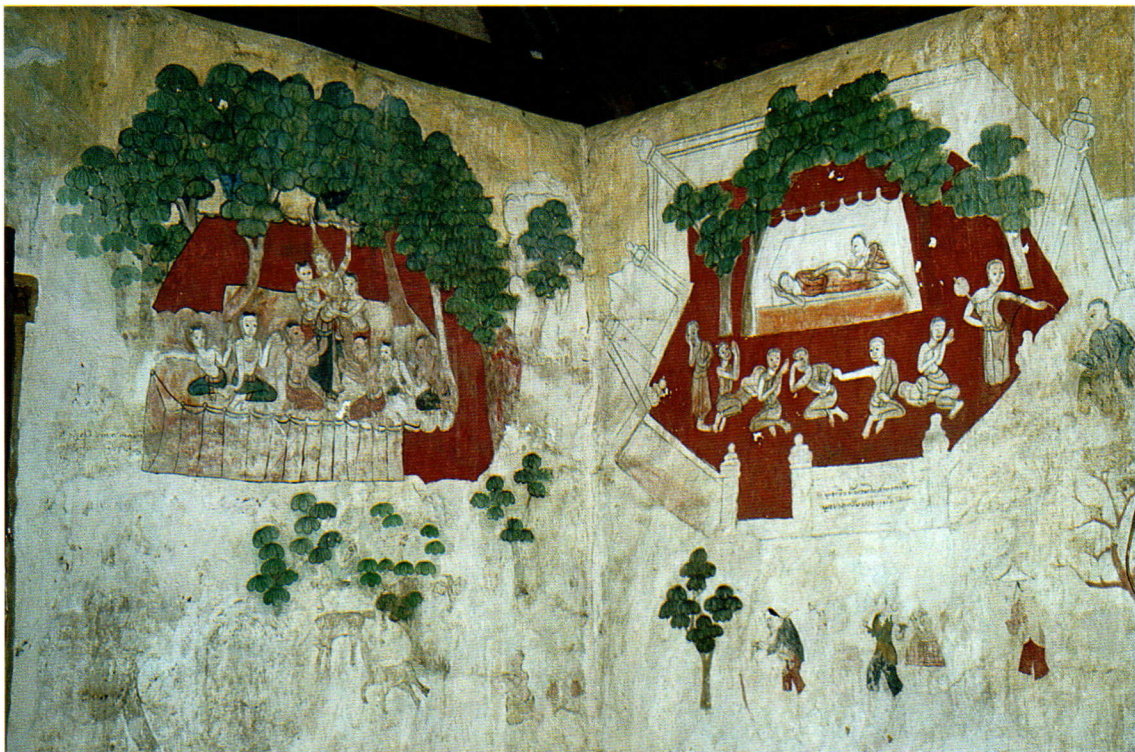
ดังกล่าวนี้นี้คือการสืบเนื่องมาในช่วงเวลาอันยาวนานของจิตรกรรมไทย ก่อนจะเป็นจิตรกรรม

ไทยร่วมสมัยในปัจจุบันซึ่งอาจไม่จำเป็นต้องอยู่ในกรอบเกณฑ์ของประเพณีโบราณ หรือไม่จำเป็นต้องอิงกับแนวความคิดทางศาสนาเสมอไป ความแตกต่างของแนวความคิด วิธีการแสดงออก ตลอดจนวัสดุมากมายที่ใช้สร้างงานจิตรกรรม คือภาพลักษณ์ของงานศิลปะร่วมสมัยในปัจจุบัน

เจ้าชายสิทธัตถะทรงประลองศิลปวิทยา (พุทธประวัติ) จิตรกรรมฝาผนัง ศิลปะรัตนโกสินทร์ สกลช่างล้านนา (ราวรัชกาลที่ ๕-๖) วัดบวรศรีท้าวหลวง เชียงใหม่

เจ้าชายสิทธัตถะประสูติ-พระพุทธองค์เสด็จสู่มหาปรินิพพาน (พุทธประวัติ) จิตรกรรมฝาผนัง ศิลปะรัตนโกสินทร์ สกลช่างอีสาน (ราว ๗๐ ปีที่ผ่านมา) ผนังอุโบสถ(เดิม) วัดบ้านนาควาย จังหวัดอุบลราชธานี

พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติของไทย

นางสงครี ประพัฒน์ทอง

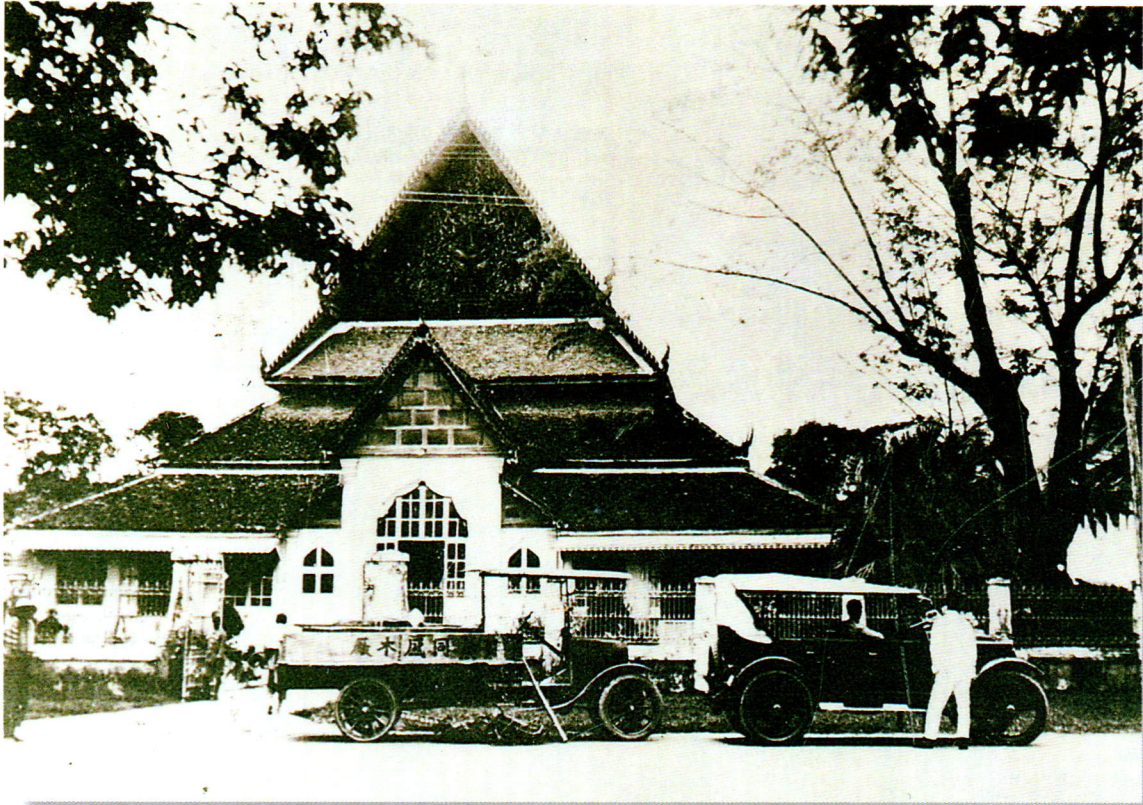

การจัดแสดงเอ็กซ์ิบิชั่น สมัยรัชกาลที่ ๕ ภายในหอคองคอคอดเคียว ในพระบรมมหาราชวัง หรือศาลาสหทัยสมาคมในปัจจุบัน ครั้งนั้นเรียกว่า “ตั้งมิวเซียม”

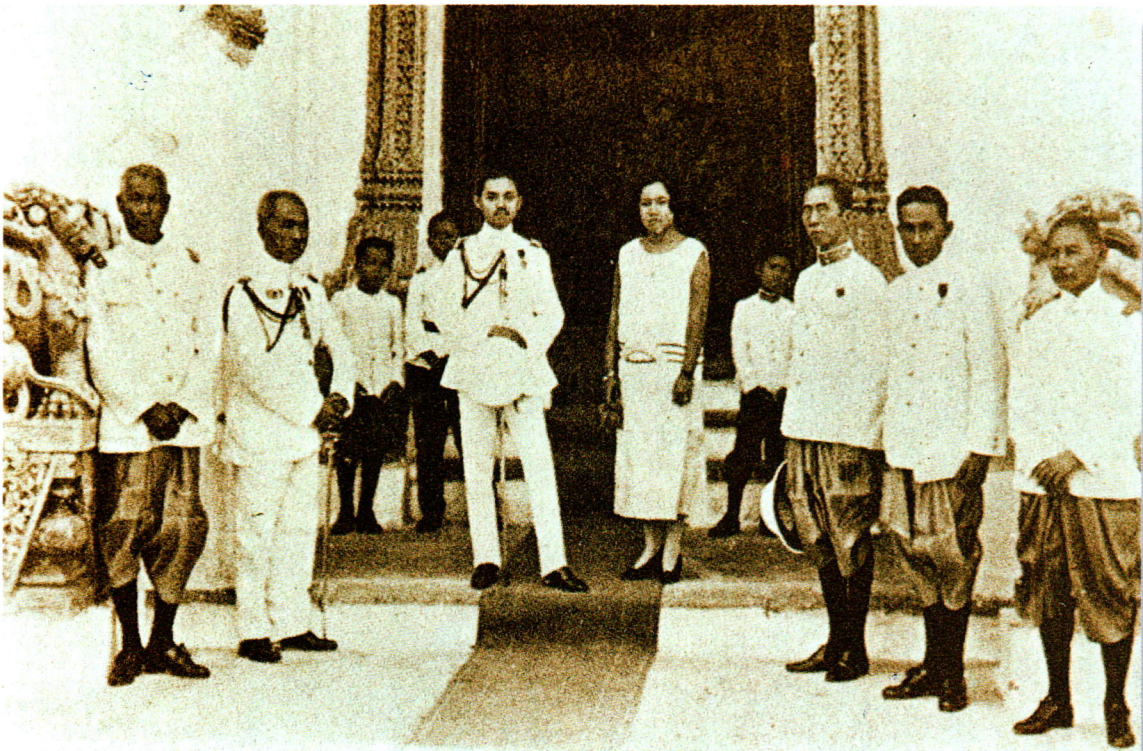
พิพิธภัณฑสถานในประเทศไทย ได้เริ่มขึ้นอย่างมีหลักฐานตั้งแต่เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้รวบรวมเครื่องบรรณาการและสิ่งของต่างๆ จากต่างประเทศมาเก็บรักษาไว้ที่พระที่นั่งราชฤดี ต่อมาเมื่อโปรดให้สร้างพระอภิเนาว์นิเวศน์ขึ้นในพระบรมมหาราชวัง ได้โปรดให้ย้ายสิ่งของต่างๆ เหล่านั้น มาไว้ที่พระที่นั่งประพาสพิพิธภัณฑ์ ในหมู่พระอภิเนาว์นิเวศน์ ด้วยมีพระราชดำริว่า ในรัชสมัยของพระองค์มีพระราชไมตรีกับประเทศมหาอำนาจในยุโรปและอเมริกา มีเครื่องบรรณาการมาถวายหลายอย่าง สมควรเก็บรักษาไว้เพื่อเป็นที่ระลึกทางพระราชไมตรีและเป็นเกียรติยศ

ของประเทศ จึงโปรดให้ออกแบบพระอภิเนาว์นิเวศน์เป็นอาคารแบบฝรั่งมีลักษณะคล้ายพระราชวังในยุโรป ดังนั้นทึกของราชทูตปรัสเซีย (เยอรมัน) ที่ได้เข้าเฝ้าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๕ ตอนหนึ่งความว่า “จากท้องพระโรงทูตและคณะได้รับเชิญให้ไปยังพระที่นั่งในบริเวณพระบรมมหาราชวังซึ่งสร้างตามแบบยุโรป ทางปีกด้านข้างตึกมีป้าย ROYAL MUSEUM และมีข้อความว่า PROTECT THIS MUSEUM และ RESPECT THIS ORDINANCE บันไดซึ่งนำสู่พระที่นั่งนั้นกว้างและมีสองระดับ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จฯ มาทรงต้อนรับแขกตรงประตู

พระที่นั่งควโมกขพิมาน และพระที่นั่งพุทไธสวรรย์ เมื่อครั้งย้ายการจัดแสดงพิพิธภัณฑ์ จากหอทองคอดีมาไว้ที่พระราชวังบวรสถานมงคล (วังหน้า) ซึ่งประชาชนรู้จักกันว่า มูเซียมหลวงที่วังหน้า

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณีบรมราชินี ทรงฉายพระบรมฉายาลักษณ์ ร่วมกับคณะกรรมการราชบัณฑิตยสภา หน้าพระที่นั่งพุทไธสวรรย์ เมื่อวันที่ ๑๐ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๖๕ เมื่อคราวเสด็จพระราชดำเนิน ทรงเปิดพิพิธภัณฑ์สถานสำหรับพระนคร

พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ รามคำแหง จังหวัดสุโขทัย

แล้วทรงนำไปยังห้องกว้างตกแต่งสวยงาม พื้นห้องปูพรมสีแดง ฝาผนังและเพดานประดับไม้บนโต๊ะและตู้รอบๆ มีหุ่นจำลองภาพท้องฟ้าและดาวนพเคราะห์พร้อมทั้งเครื่องมือฟิสิกส์ ดาราศาสตร์ และลูกโลกตั้งอยู่”

นอกจากจะทรงรวบรวมเครื่องบรรณาการและสิ่งของจากต่างประเทศแล้วยังทรงเริ่มต้นบทบาทของพิพิธภัณฑสถานในการเก็บรวบรวมโบราณวัตถุที่มีค่าต่างๆ ไว้เพื่อการศึกษา ดังปรากฏในพระราชหัตถเลขาของพระองค์ที่มีไปถึง เซอร์ยอร์น เบาร์ริง ราชทูตอังกฤษ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๙๘ กล่าวถึงสำเนาอักษรไทยโบราณที่ทรงศึกษาจากศิลาจารึกที่ทรงรวบรวมไว้ ความว่า “ข้าพเจ้าขอส่งสำเนาจารึกอักษรไทยโบราณ ซึ่งได้เริ่มประดิษฐ์คิดขึ้นในกรุงสยามฝ่ายเหนือ เมื่อปีคริสตศักราช ๑๒๘๒ นั้นมาให้ฯพณฯ ท่าน ๒ ฉบับ อักษรเหล่านี้คัดมาจากหลักศิลาจารึกอักษรนั้นๆ ไว้” ถึงแม้ว่าจะเป็นพิพิธภัณฑสถานส่วนพระองค์ไม่ได้เปิดให้ประชาชนได้ชมแต่ก็นับได้ว่าเป็นครั้งแรกที่กิจการพิพิธภัณฑสถานได้เริ่มก่อตั้งขึ้นในประเทศไทย

รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้ย้ายสิ่งของต่างๆ จากพระที่นั่งประพาสพิพิธภัณฑสถาน มาตั้งแสดงไว้ที่หอทองคองเคียว หรือศาลาสหทัยสมาคมในปัจจุบัน ต่อมาในการเฉลิมพระชนม-

พรรษา พ.ศ. ๒๔๑๗ โปรดให้ประชาชนทั่วไปได้เข้าชมพิพิธภัณฑสถานเป็นครั้งแรก ในวันที่ ๑๙ กันยายน ปีเดียวกันนั้น กรมศิลปากรจึงได้ถือเอาวันดังกล่าวเป็นวันกำเนิดพิพิธภัณฑสถานในประเทศไทย

การจัดแสดงสิ่งของต่างๆ ในครั้งนั้นเรียกว่า “ตั้งมิวเซียม” สิ่งของที่จัดแสดงประกอบด้วย เครื่องราชูปโภค อาวุธ เครื่องประดับ แร่ธาตุ และเครื่องบรรณาการจากต่างประเทศ เป็นต้น ประชาชนมีความสนใจมาก จำนวนผู้เข้าชมมีเจ็ดหมื่นถึงแปดหมื่นคน ดังนั้นในการเฉลิมพระชนมพรรษาปีต่อๆ มา จึงโปรดให้จัดตั้งมิวเซียมขึ้นอีก โดยประกาศให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการนำของต่างๆ มาตั้งที่หอนามิเซียม การตั้งมิวเซียมเป็นการจัดแสดงแบบชั่วคราวเฉพาะในการเฉลิมพระชนมพรรษาเท่านั้น

ต่อมาประมาณ พ.ศ. ๒๔๓๐ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้ย้ายการจัดแสดงพิพิธภัณฑสถานที่หอทองคองเคียว มาจัดแสดงที่พระที่นั่ง ๓ หลัง ในพระราชวังบวรสถานมงคลหรือวังหน้า คือ พระที่นั่งคิวโมกษพิมาน พระที่นั่งพุทไธสวรรย์ และพระที่นั่งอิศราวินิจฉัย ประชาชนทั่วไปในครั้งนั้นเรียกกันว่า “มิวเซียมหลวงที่วังหน้า” ตามประกาศที่ลงในหนังสือพิมพ์บางกอกไทม์ ฉบับวันที่ ๑๗ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๓๖ โดยพระสัณนิพนธ์ให้รู้ทั่วไปว่ามิวเซียมหลวงที่วังหน้า จะเปิดให้ประชาชนเข้าชมได้ในวันพุธ วันเสาร์ หรือวันพระ ตั้งแต่ ๑๐ โมงเช้าจนถึง ๔ โมงเย็น พิพิธภัณฑสถานในสมัยนั้นจัดได้ว่าเป็นพิพิธภัณฑสถานแบบถาวรเปิดให้ประชาชนทั่วไปได้เข้าชมเป็นปกติ แต่สิ่งของที่จัดแสดงอยู่ยังมีไม่มากนัก ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเห็นความสำคัญของโบราณสถานโบราณวัตถุที่จะรักษาไว้เป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีของชาติสืบไป จึงโปรดให้ออกประกาศจัดการตรวจรักษาของโบราณขึ้น ด้วยเหตุนี้ของโบราณที่สำคัญซึ่งทั้งสร้างไว้ในที่ต่างๆ ได้รวบรวมมาเก็บรักษาไว้ในพิพิธภัณฑสถานเป็นจำนวนมากขึ้น

มาถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชดำริว่า ศิลปวัตถุ โบราณวัตถุที่เก็บอยู่ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เป็นหลักฐานสำคัญที่แสดงถึงความเจริญ และอารยธรรมของประเทศ จึงทรงสนับสนุนกิจการพิพิธภัณฑสถาน พระองค์ได้พระราชทานสิ่งของต่างๆ ให้แก่พิพิธภัณฑสถาน โดยทรงมุ่งหวังที่จะให้เป็นตัวอย่างแก่ประชาชนทั่วไปดังพระราชดำรัสตอนหนึ่งในการเสด็จพระราชดำเนินทรงเปิดพิพิธภัณฑสถาน สำหรับพระนคร เมื่อวันที่ ๑๐ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๖๕ ความว่า “การศิลปนั้นอารยประเทศทั้งหลายย่อมถือว่าเป็นสิ่งสำคัญสำหรับชาติส่วนหนึ่ง เป็นของควรเก็บรักษาไว้ และควรบำรุงให้เจริญขึ้นโดยลำดับ ศิลปวัตถุก็ดี โบราณวัตถุก็ดี ย่อมเป็นส่วนหนึ่งของตำนานและพงสาวดารของชาติ เป็นสิ่งซึ่งแสดงให้เห็นความเจริญและอารยธรรมของประเทศตามลำดับกาล ทั้งเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นวิญญูณและอุปนิสัยของประชาชนแห่งชาตินั้นด้วย ด้วยเหตุเหล่านี้จึงเป็นของควรบำรุงรักษาไว้เป็นอย่างดี..... ถ้าหากว่าพิพิธภัณฑสถานนี้เป็นที่พอใจของท่านทั้งหลายแล้วก็หวังว่าจะได้รับความอุดหนุนบ้างตามโอกาส..... หรือจะยกสิ่งของเหล่านั้นให้แก่พิพิธภัณฑหรือทำพินัยกรรมให้ก็ดีย่อมจะช่วยให้พิพิธภัณฑนี้มีของที่มีค่าควรดู ควรชมมากขึ้นเป็นลำดับ เป็นการบำรุงความรู้ของมหาชน และจะได้เป็นสง่าแก่พระนครและเป็นสาธารณประโยชน์ ตลอดจนชนต่างชาติที่จะได้ชมศิลปวัตถุของไทย เป็นหนทางประกาศเกียรติยศ และอารยธรรมของประเทศสยามด้วยประการนี้”

พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเป็นที่รู้จักของประชาชนทั่วไปว่า เป็นสถานที่รวบรวมเก็บรักษา โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุหรือสิ่งของโบราณ เป็นเหมือนคลังมหาสมบัติ ที่เป็นหลักฐานสำคัญเป็นประโยชน์ในการศึกษาถึงความเจริญทางวัฒนธรรมของชาติ ซึ่งพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕ ได้ให้ความหมายของพิพิธภัณฑสถานไว้ว่า “สถาบันถาวรที่เก็บรวบรวมและแสดงสิ่งต่างๆ

พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พินาย จังหวัดนครราชสีมา

ที่มีความสำคัญด้านวัฒนธรรม หรือด้านวิทยาศาสตร์ โดยมีความมุ่งหมายเพื่อใช้เป็นประโยชน์ต่อการศึกษาล่าเรียนและก่อให้เกิดความภาคภูมิใจ”

หนังสือพิพิธภัณฑสถานวิทยา เรียบเรียง โดย นางจิรา จงกล ได้แบ่งพิพิธภัณฑสถานเป็น ๒ ประเภท คือ ประเภทที่หนึ่งแบ่งตามลักษณะการบริหาร หรือ ผู้เป็นเจ้าของ ได้แก่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พิพิธภัณฑสถานมหาวิทยาลัย พิพิธภัณฑสถานโรงเรียน พิพิธภัณฑสถานวัด พิพิธภัณฑสถานเอกชน เป็นต้น อีกประเภทหนึ่งแบ่งตามแขนงหรือหมวดวิชา หรือตามลักษณะสิ่งของที่รวบรวมไว้ เช่น พิพิธภัณฑ โบราณคดีประวัติศาสตร์ พิพิธภัณฑวิทยาศาสตร์ พิพิธภัณฑพื้นบ้าน เป็นต้น ในปัจจุบันนี้ประเทศไทย มีพิพิธภัณฑสถานมากมายหลากหลายประเภทบางแห่งเป็นพิพิธภัณฑสถานเฉพาะเรื่อง บางแห่งเป็นพิพิธภัณฑสถานรวมหลายเรื่องหลายแขนงหรือหลายหมวดวิชาไว้ด้วยกัน เพื่อให้นักเรียน นักศึกษา หรือ ผู้สนใจที่จะไปชมพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติได้เข้าใจ และไปใช้ประโยชน์ในการเข้าชมพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติดียิ่งขึ้น จึงขอแนะนำพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่น่าสนใจ ดังนี้

พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร เป็นพิพิธภัณฑสถานแห่งแรกที่เกิดขึ้นในประเทศไทย มีการจัดแสดงสิ่งของหลายประเภท มีทั้งสิ่งของ

พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ สงขลา จังหวัดสงขลา

เครื่องใช้ประจำพระองค์ของพระมหากษัตริย์ในพระบรมราชวงศ์จักรี และพระบรมวงศานุวงศ์ เครื่องประกอบสมณศักดิ์ของพระสงฆ์ โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุที่ได้จากการขุดค้นทางโบราณคดี พุทธศิลปะสมัยต่างๆ และเครื่องประณีตศิลป์ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร จึงเป็นพิพิธภัณฑสถานที่รวบรวมวิชาการหลายแขนงไว้ด้วยกัน แต่เน้นการ

พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ราชบุรี จังหวัดราชบุรี

จัดแสดงไปทางด้านโบราณคดี และประวัติศาสตร์ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติหลายแห่งที่เกิดขึ้นในเวลาต่อมา มีการจัดแสดงเช่นเดียวกัน เช่น พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ จันทรเกษม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ สมเด็จพระนารายณ์ จังหวัดลพบุรี พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ นครศรีธรรมราช จังหวัดนครศรีธรรมราช เป็นต้น

พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่มีการจัดแสดง โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ ที่ได้จากการดำเนินงานทางด้านโบราณคดีและประวัติศาสตร์ศิลป์ จะเป็นพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ตั้งอยู่ในบริเวณจังหวัดที่เป็นเมืองโบราณหรือแหล่งชุมชนของชนมาแต่เดิม เช่น พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ रामคำแหง จังหวัดสุโขทัย พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ อุททอง จังหวัดสุพรรณบุรี พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เจ้าสามพระยา และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ จันทรเกษม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ปราจีนบุรี จังหวัดปราจีนบุรี พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พิมาย จังหวัดนครราชสีมา และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ บ้านเก่า จังหวัดกาญจนบุรี เป็นต้น

พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ที่มีแนวทางจัดแสดงเป็นเฉพาะเรื่อง ได้แก่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนครศรี จังหวัดเพชรบุรี โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ ที่นำออกจัดแสดงเป็นสิ่งของเครื่องใช้ประจำอยู่ในพระที่นั่งต่างๆ ภายในพระราชวังพระนครศรี มาแต่เดิม จัดเป็นพิพิธภัณฑสถานที่เป็นอนุสรณ์สถานของรัชกาลที่ ๔ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ชวนาไทย จังหวัดสุพรรณบุรี จัดแสดงเรื่องราวชีวิตความเป็นอยู่ของชาวนาไทย เครื่องมือ เครื่องใช้ ในการทำนา ตลอดจนวิถีการทำนาของชาวไทยทั้งสี่ภาค พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติแห่งนี้สร้างขึ้นเพื่อเป็นอนุสรณ์ในสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร เมื่อคราวเสด็จพระราชดำเนินด้วยพระบาทเป่ล่าลงหว่านข้าวในแปลงนาสาธิตที่จังหวัดสุพรรณบุรี

พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ที่มีชื่อเสียงไปทั่วโลกคือ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ บ้านเชียง จังหวัดอุดรธานี นับว่าเป็นพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติทางโบราณคดีอีกแห่งหนึ่ง ที่จัดแสดงเฉพาะเรื่องราวและชีวิตของคนก่อนประวัติศาสตร์ในยุควัฒนธรรมบ้านเชียงที่องค์การสหประชาชาติได้ยกย่องให้เป็นมรดกโลกเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๓๕

มีพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติอีกประเภทหนึ่งที่เจ้าอาวาสเก็บรวบรวมโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุไว้มากมาย ยกให้จัดเป็นพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาตินั้นๆ มีการจัดแสดงโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ สำคัญๆ ที่ทางวัดรวบรวมไว้ และสิ่งของเครื่องใช้ของพระสงฆ์ที่ทางวัดได้มอบให้ภายหลังที่เจ้าอาวาสนั้นมรณภาพไปแล้ว มีพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ มัชฌิมาวาส จังหวัดสงขลา พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ อินทร์บุรี จังหวัดสิงห์บุรี พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ชัยนาทมุนี จังหวัดชัยนาท และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระพุทธชินราช จังหวัดพิษณุโลก

ในปัจจุบันนี้ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ มีบทบาทในการให้การศึกษา มาก ได้พยายามปรับปรุงการจัดแสดงให้เป็นประโยชน์ต่อการเรียนการสอนของนักเรียน นักศึกษาและครู โดยการเพิ่มเนื้อหาการจัดแสดงของท้องถิ่นให้มากยิ่งขึ้น มีเรื่องราวทางธรณีวิทยาของพื้นที่ในจังหวัดที่พิพิธภัณฑสถานนั้นตั้งอยู่ มีประวัติศาสตร์และโบราณสถานที่สำคัญ วิถีชีวิตของคนที่เคยอยู่อาศัยตั้งแต่โบราณจนถึงปัจจุบัน ขนบธรรมเนียมประเพณีตลอดจนบุคคลสำคัญของพื้นดินนั้นๆ คือ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ น่าน จังหวัดน่าน พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ อุบลราชธานี จังหวัดอุบลราชธานี พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ราชบุรี จังหวัดราชบุรี พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ร้อยเอ็ด จังหวัดร้อยเอ็ด และกำลังจะเปิดใหม่อีกแห่งหนึ่งคือ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ชุมพร จังหวัดชุมพร พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเหล่านี้นับเป็น

พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ น่าน จังหวัดน่าน

พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติประจำเมือง หรือจังหวัด ที่มีการจัดแสดงค่อนข้างจะสมบูรณ์ครอบคลุมในหัวข้อวิชาการเรียนแทบทุกแขนงวิชา นักเรียนนักศึกษา และครูผู้สนใจจะเข้าไปชมและหาความรู้ได้ตลอดเวลาในวันที่เปิดทำการ

พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ร้อยเอ็ด จังหวัดร้อยเอ็ด

คันท่อง

นายจุลทัศน์ พยาฆรานนท์

คันท่องเป็นเครื่องส่องหน้ามีมาแต่โบราณ สำหรับใช้ส่องดูหน้าตนเองเพื่อสำรวจรูปโฉมแห่งใบหน้า หรือใช้เป็นอุปกรณ์ช่วยในการสะท้อนภาพใบหน้า เมื่อส่องดูขณะแต่งหน้าให้งาม อุทาหรณ์เช่นนี้มิให้เห็นได้จากบทละครนอกพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เรื่องสังข์ทอง ตอนหนึ่งว่าด้วยพระธิดาทั้ง ๗ ของท้าวสามลแต่งตัวเตรียมจะไปเลือกคู่โดยความว่าด้วยการใช้คันท่อง ต่อไปนี้

“เมื่อนั้น
จึงพาทั้งเจ็ดธิดา

แต่งตัวตั้งใจจะให้งาม
แล้วอาบน้ำชำระอินทรีย์
กระจกตั้งคันท่องส่องเงา
ใส่น้ำมันกันกวดกระหมวดมวย

นวลนางมณฑาเสนาหา

ไปสรรสงครามคารวรี

ขมิ้นใส่ลัมมะขามขัดสี

ทาแป้งสารภีรินรวร

ผิวพรรณผ่องแผ้วงามฉลวย

ผัดหน้าด้วยแป้งญวนปนนวลแดง”

ความสนใจของคนต่อใบหน้าของตนเองนั้น เป็นปกติวิสัยมาตั้งแต่โบราณ อาจจะเนื่องมาแต่คนได้เห็นภาพใบหน้าตนเองสะท้อนบนผิวน้ำนิ่งๆ เป็นเบื้องต้น จึงเป็นเหตุให้ปรารถนาจะให้เห็นเงาใบหน้าของตนเองเพื่อการสำรวจ ชื่นชม และทำสิ่งที่คิดว่า จะปรุงแต่งโฉมหน้าให้เป็นที่พึงตาพอใจเป็นลำดับ เนื่องด้วยมีความปรารถนาเช่นว่ามานี้ จึงได้จัดทำภาชนะอย่างใดอย่างหนึ่งตามแต่จะหาได้ จนชั้นกลามะพร้าวซีกหนึ่งเอามาใส่น้ำส่องดูเงาใบหน้าของตัวเอง ซึ่งพฤติกรรมเช่นนี้ยังมีให้เห็นเช่นสำนวนไทยแต่ก่อนสำนวนหนึ่งที่ว่า “ให้ตักน้ำใส่กะโหลก ชะโงกดูเงา”

ต่อมา เมื่อคนได้ค้นพบแร่แล้วนำมาถลุงได้โลหะต่างๆ เช่น ทองแดง ดีบุก เงิน เป็นต้น นำมาทำเป็นเครื่องมือ เครื่องอาวุธ เครื่องอุปโภคต่างๆ ได้ตามสมควรแก่ความรู้ ความคิดและความสามารถที่จะพึงประดิษฐ์ทำได้แต่ในสมัยนั้น ซึ่งเรียกกันว่าสมัย

โลหะ กล่าวโดยเฉพาะในเมืองไทยเรา นี้ เป็นเวลาก่อนสมัยปัจจุบันนานกว่า ๔,๐๐๐ ปี

การค้นพบโลหะ และนำโลหะใช้ทำเป็นสิ่งของต่างๆ ได้นั้น ในหมู่เครื่องโลหะต่างๆ มีเครื่องใช้สิ่งหนึ่งได้รับการทำให้มีขึ้น เป็นเครื่องโลหะลักษณะกลมแบนคล้ายถาดขนาดย่อมๆ พอจับถือได้สะดวก และเหมาะสมมือ แผ่นโลหะกลมแบนนี้มักทำขึ้นด้วยโลหะผสมที่เรียกว่า สัมฤทธิ์ ผิวหน้าข้างหนึ่งเรียบเป็นมัน เมื่อนำขึ้นส่องหน้า จะเห็นเงารูปใบหน้าของผู้ส่องสะท้อนอยู่บนผิวแผ่นโลหะที่วาวนี้ เป็นภาพค่อนข้างชัด เครื่องใช้ทำด้วยสัมฤทธิ์ตามกล่าวนี้นี้ เรียกกันมาแต่โบราณว่า “แว่น” หรือ “แว่นส่องหน้า”

“แว่น” หรือ “แว่นส่องหน้า” ซึ่งลักษณะเป็นรูปกลมแบนคล้ายถาดขนาดเล็กๆ นี้ ที่เป็นหลักฐานตกค้างมาแต่อดีตรัฐสมัยมักเป็น “แว่น” ที่มีมาแต่สมัยลพบุรี (พุทธศตวรรษที่ ๑๗-๑๘) เป็นอย่างเก่าที่สุด

ความนิยมใช้แว่นเป็นเครื่องส่องหน้ามีปรากฏต่อมาจนในสมัยสุโขทัย (พุทธศตวรรษที่ ๑๗-๑๙) ทั้งนี้พืงเห็นได้จากรูปภาพลายลักษณะจำหลักในรอยพระพุทธรูปบาทแต่สมัยนั้น มีรูปภาพแว่นส่องหน้ารวมอยู่ในหมู่รูปภาพที่นับถือว่าเป็นสิ่งมงคลแห่งบทวาลัญช์แต่ละแห่งที่ได้รับการสร้างขึ้นสมัยนั้น

ว่าด้วยรูปลักษณะแว่นส่องหน้า ดังที่ปรากฏเป็นลายลักษณะในรอยพระพุทธรูป ลักษณะเป็นแว่นดวงกลม เข้ากรอบล้อมรอบวงแว่น มีคันเป็นด้ามสำหรับถือชูขึ้นส่องได้สะดวก ลักษณะของแว่นที่ติดคันเป็นด้ามสำหรับจับถือได้นี้เอง คงจะเป็นที่มาของคำว่า “คันส่อง” ซึ่งหมายความว่า คันแว่นสำหรับจับยกขึ้นส่อง แล้วภายหลังเพี้ยนมาเป็น “คันมอง” ซึ่งคำว่า “มอง” แปลได้ความว่า “กระจ่าง” ดูจะไม่ตรงกับการส่องดูรูปงานนัก

การใช้แว่นส่องหน้าหรือคันมองดังกล่าวมานี้ได้ใช้กันต่อมาอีกนานเพียงใด เป็นการยากที่จะคาดคะเน จนกระทั่งถึงสมัยอยุธยาประมาณรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช มีพ่อค้าต่างชาติโดยเฉพาะชาวฝรั่งเศสนำกระจกเงาเข้ามายังพระนครศรีอยุธยาเพื่อขายให้แก่ชาวเมือง เรื่องการนำเข้ากระจกเงาเป็นสินค้าสู่กรุงศรีอยุธยานี้ มีให้ทราบได้ในจดหมายของพ่อค้าคนหนึ่งชื่อมองซิเออร์เวเรต์ ฉบับลงวันที่ ๒๓ เดือนธันวาคม คริสต์ศักราช ๑๖๘๗ (พุทธศักราช ๒๒๓๐) ความตอนหนึ่งว่าด้วยกระจกเงา ดังนี้

“ในเรื่องกระจกเงาของมองซิเออร์เลอเบริงนั้น ข้าพเจ้าจะทำอย่างอื่นไม่ได้ เพราะในเมืองไทยก็มีแต่มองซิเออร์คอนซตันซ์คนเดียวที่จะทำธุระกันได้เท่านั้น และมองซิเออร์คอนซตันซ์ได้สั่งให้ข้าพเจ้ารอให้เรือได้ออกไปเสียก่อน เมื่อของข้าพเจ้ามีอยู่น้อยเท่าไรมองซิเออร์คอนซตันซ์จะรับซื้อไว้ให้หมด...

ในส่วนเรื่องผ้าต่างๆ กับกะละปิงหาและกระจกเงาที่ข้าพเจ้าพามาด้วยนั้น ก็เป็นเรื่องเช่นเดียวกับที่ข้าพเจ้าได้กล่าวมาแล้ว”

กระจกเงาที่ได้รับการนำเข้าจากต่างประเทศ

เมื่อคราวแรกจัดเป็นของแปลกและคงจะมีราคาสูงด้วยเป็นของมาแต่ต่างประเทศประการหนึ่ง กับต้องผ่านระบบการค้าแบบผูกขาดของทางราชการ ดังนั้นผู้คนที่จะสามารถซื้อหากระจกเงานำมาใช้ส่องหน้า คงมีจำนวนไม่สู้มากและต้องเป็นผู้มีฐานะทางการเงินดีด้วยจึงจะรู้ราคาจำหน่ายกระจกเงาได้ ทั้งนี้อาจยกเว้นในหมู่เจ้านายที่จะมีกระจกเงาใช้ได้ด้วยเป็นของบรรณาการอย่างหนึ่ง กับซื้อหามาได้ด้วยการลี้ภัยที่บริบูรณ์

กระนั้นก็ดี กระจกเงาที่เป็นของนำเข้ามาเมื่อสมัยแรกคงจะมีขนาดแผ่นหนึ่งๆ ไม่กว้างใหญ่เพราะต้องบรรทุกมาด้วยเรือเดินสมุทรซึ่งไม่สู้มีที่ทางสำหรับบรรจุสินค้าหลากหลายชนิดได้จำนวนมากๆ นักกระจกเงาซึ่งมีผู้ซื้อไปใช้จึงมีขนาดเล็กๆ เป็นพื้น

กระจกเงา ที่เอามาใช้เป็นเครื่องส่องหน้า มักตัดแต่งเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า เมื่อจำเป็นต้องถูกกระจกก็มักเป็นรอยมือทำให้ผิวกระจกหมองได้งายประการหนึ่ง กับการจับถือชูขึ้นส่องก็ติดจะหนักไม่พอเหมาะแก่กำลังมือถือดังเช่นจับถือแว่นส่องหน้ากันมาแต่ก่อน ดังนั้นจึงเกิดความคิดเอาไม้มาทำเป็นกรอบ นำแผ่นกระจกเงามาเข้ากรอบล้อมริมแผ่นกระจกเงาไว้โดยรอบเพื่อให้จับถือได้สะดวกขึ้น และยังกันมิให้ริมแผ่นกระจกเงาแตกเมื่อเผลอเอากระจกไปกระทบของแข็งๆ เข้าซึ่งปกติกระจกเป็นสิ่งที่แข็งแต่เปราะและแตกง่ายเรื่องเช่นนี้พืงทราบได้จากจดหมายของมองซิเออร์เวเรต์ฉบับเดียวกันกับที่อ้างมาแล้ว ดังความว่า

“ส่วนกระจกเงานั้นยังอยู่ครบบริบูรณ์ ยังจำหน่ายไม่ได้เลย แต่ข้าพเจ้าเชื่อว่า กระจกเงาที่ มองซิเออร์คอนซตันซ์คงรับเอาไปหมด เพื่อเอาไปเปลี่ยนกับกระจกที่แตก”

กระจกเงาแผ่นสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนาดย่อมๆ ภายหลังได้รับการทำกรอบไม้ล้อม แล้วนำขึ้นตั้งบนม้าไม้เตี้ยๆ โดยตั้งกรอบกระจกให้เอนไปทางด้านหลังเล็กน้อยให้ส่องศัพพเหมาะแก่ผู้ที่นั่งบนพื้นจะส่องกระจกเห็นหน้าตัวเองในกระจกโดยไม่ต้องชะเง้อหน้าเข้าไปให้ใกล้ ด้านหลังกรอบกระจกมีคันทวยค้ำ

ติดอยู่ระหว่างพื้นหลังผ้าไม้กับริมกรอบกระจกเงาทั้งสองข้าง ลักษณะการตั้งกรอบกระจกเงาติดอยู่บนหลังผ้าไม้โดยประกอบด้วยคันหอยทั้งคู่ค้ำยังอยู่เช่นว่ามานี้เครื่องตั้งแผ่นกระจกเงาทั้งคู่นี้จึงเรียกกันในภายหลังว่า “คันน่อง” หรือ “ม้าคันน่อง”

ความนิยมใช้คันน่องหรือม้าคันน่องนี้ตกมาถึง

สมัยรัตนโกสินทร์ยังได้ใช้กันแพร่หลายเป็นวงกว้างออกไปตามลำดับ ทั้งนี้พียงเห็นภาพสะท้อนจากวรรณกรรมสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ เช่น บทเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน ซึ่งกวีพรรณนาถึงสิ่งที่เป็นเครื่องเรือนสำหรับห้องที่อยู่ของสตรีแต่ละที่ๆ ไม่เว้นที่จะกล่าวถึงคันน่องเลย ดังเช่นอุทาหรณ์ต่อไปนี้

“หมายสำคัญมันคงตรงไป
อจกลับแสงสว่างกระจ่างห้อง
เครื่องแป้งแต่งไว้ดูงามครัน
คันน่องรองรับกระจกส่อง
พานหมากเครื่องนากมีมากมาย

กับอีกบางตอนว่าดังนี้

“เจ้าร่างน้อยนอนนิ่งบนเตียงต่ำ
คิ้วคางบางนอนอ่อนละไม
ผมเปลือยเลื้อยประลงจนป้า
ที่นอนน้อยน่านอนอ่อนดี
กระจกแจ่มจัดใส่คันน่องน้อย
ฉากบังจัดตั้งไว้ข้างเตียง

เข้าในห้องพิมด้วยฉับพลัน
มีเข้าของโตกพานทั้งเขียนชั้น
อัมพจันทร์สมคักดีจำหลักลาย
เครื่องทองตั้งไว้ดูเจิดฉาย
ม่านสายสอดดูแล้วห้อยกาง”

คมขางามแลลัมแจ่มใส
รอยไรเรียบระดับดี
งอนปลายเกศาอุสมศรี
มีหมอนข้างคู่ประคองเคียง
ไม้สอยช่นางามเกลี้ยง
อัมพจันทร์ตั้งเรียงในห้องน้อย”

ว่าด้วยคันน่องตามที่กล่าวมานี้ แม้ในการแต่งงานออกเรือนสมัยก่อน คนแต่สมัยนั้นยังถือว่าคันน่องเป็นเครื่องเรือนที่สำคัญชิ้นหนึ่ง ต้องจัดหาให้เจ้าสาวพาเอาไปใช้ในการขึ้นเรือนหอและอยู่กินกับเจ้าบ่าวต่อไปด้วย คตินิยมเช่นนี้พึงทราบได้จากบททำขวัญบ่าวสาวของเก่า ตอนหนึ่งดังนี้

“เครื่องสินสมรส ยกขึ้นมาหมด ตั้งไว้ในห้อง
เช็ดหน้าดอกคำ ขึ้นน้ำพานรอง หวีกระจกคันน่อง
โถแป้งน้ำมัน ยี่ภู่ปูนอน ฟูกหมอนม่านกันเตียงตั้ง
อัมพจันทร์ กระจกนักษัตรเขียนหมาก มีดพับตลับนาก
พานหมากของพลู เครื่องกินเครื่องอยู่ ชันน้ำจอกลอย
แหวนใหญ่ไม้สอย สาวน้อยหาไว้ เมื่อออกเรือนไป

เจ้าจะได้ครองกัน”

คันน่อง ดังที่ได้อธิบายมาเป็นลำดับนี้ สังเกตได้อย่างหนึ่งว่า คันน่อง มักเป็นเครื่องใช้ส่องหน้าสำหรับสตรียิ่งไปกว่าบุรุษ ทั้งนี้เนื่องด้วยสตรีนั้นมักเอาใจใส่ในการประทับรูปโฉมให้สวยสดงดงามอยู่เสมอ จึงจำเป็นต้องการเครื่องส่องหน้าเพื่อตรวจตรารูปโฉม โดยเฉพาะใบหน้าที่ตั้งแต่งแต้มขึ้นให้สวยงามนั้นได้โดยขนาดหรือไม่ทั้งในยามปกติ หรือเมื่อคราวออกรับแขกหรือและออกงานต่างๆ กิจวัตรของสตรีเช่นนี้เมื่อสมัยก่อนควรทราบได้จากความตอนหนึ่งในบทละครนอกเรื่องสังข์ทอง ดังต่อไปนี้

“เมื่อนั้น
จับกระหม่อมใส่หมันกันไว้
ทาแป้งแต่งตัวไม่มัวหมอง
นุ่งผ้าจกกลับจีบชายพก

รจนาสาระवलนควันได้
ถึงยากเย็นเชิญใจมิให้รัก
ผัดหน้านั่งมองส่องกระจก
แล้วยกของมาให้พัวกิน”

ความนิยมใช้คันฉ่องเป็นเครื่องส่องหน้ายังคงมีอยู่ต่อมาเป็นลำดับ จนกระทั่งถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีเครื่องเรือนชนิดต่างๆ ได้รับการนำเข้ามาจากต่างประเทศ มีการซื้อขายนำไปใช้ในพระราชวัง วัง และบ้านขุนนางดินอยู่เมื่อสมัยนั้น ในบรรดาเครื่องเรือนของต่างประเทศเหล่านั้น มีผ้าไหมขากลิ้ง ตอนหน้าติดลิ้นชักอย่างน้อยคู่หนึ่ง บนพื้นหลังผ้านี้ตอนริมในติดบานกระจกเงาเข้ากรอบเป็นรูปสี่เหลี่ยมบ้าง กรอบวงกลมบ้าง กรอบรูปวงรีบ้าง ประกับตั้งอยู่ระหว่างเสาตะเกียบคู่หนึ่ง กรอบกระจกนี้อาจผลักให้เอนไปทางตอนหลัง หรือจับเอนคว่ำมาทางตอนหน้าก็ได้ ปกติใช้ส่องเห็นรูปเงาตนเองได้ตั้งแต่ใบหน้าไปจนถึงเอว พื้นที่บนหลังผ้าตอนหน้ากระจกต่อออกมามีพื้นที่เหลือพอสำหรับตั้งโถแป้ง แปรงลับหวี ขวดน้ำหอม และเครื่องประทีปต่างๆ ได้พอสมควร เครื่องเรือนดังพรรณนามานี้ คนแต่ก่อนเรียกว่า “ผ้าเครื่องแป้ง” แต่ผ้าเครื่องแป้งที่วันนี้ทำตามธรรมเนียมข้างฝรั่ง คือทำขนาดพื้นผ้าสูงเสมอเอว เพื่อยืนหรือนั่งเก้าอี้ส่องกระจกได้สะดวก แต่ธรรมเนียมคนไทย กล่าวโดยเฉพาะสตรีไทยแต่ก่อน

ไม่นิยมยืน นิยมแต่นั่งกับพื้น ครั้นเมื่อประสงค์จะใช้ผ้าเครื่องแป้งตามสมัยนิยม จึงยกอย่างให้เหมาะสมกับธรรมเนียมไทย คือทำขาผ้าเครื่องแป้งให้เตี้ยลง พื้นผ้าเครื่องแป้งสูงจากพื้นเรือนเสมอศอกหนึ่ง เมื่อนำมาใช้นั่งส่องกระจกก็จะได้ส่วนกันกับผู้จะใช้ผ้าเครื่องแป้งที่ปรับขนาดเสียใหม่นี้

ผ้าเครื่องแป้งอย่างฝรั่ง แม้ปรับเข้าหาขนาดให้เหมาะสมแก่สตรีไทยแล้วนี้ คนรุ่นเก่ายังมักพอใจเรียกว่า คันฉ่อง ตามความเคยชินติดมาแต่กาลก่อน ดังนั้นผ้าเครื่องแป้งจึงมีชื่อเรียกเป็นอีกอย่างหนึ่งว่า คันฉ่อง

อย่างไรก็ดี เครื่องส่องหน้าเพื่อให้เห็นรูปโฉมตัวเอง ก็มีความเป็นมาและวิวัฒนาการจากการมองดูเงาตนเองในน้ำ ทำแผ่นโลหะขึ้นเป็นแว่นดวงกลมแบน กระทั่งมาถึงการมีกระจกเงาสำหรับฉายภาพตนเองสะท้อนกลับมาให้เห็น ล้วนเนื่องมาแต่ความปรารถนาของคนทุกยุคทุกสมัยที่จะได้เห็นใบหน้าหรือรูปโฉมของตัวเองได้ชัดเจน ความปรารถนากรณีเช่นนี้เป็นเหตุให้เกิดความขวนขวายที่จะให้ได้มาซึ่งสิ่งตอบสนอง จึงทำให้เกิดมีสมบัติทางวัฒนธรรมในรูปลักษณะของเครื่องส่องแต่ละลักษณะมาเป็นลำดับ

เครื่องถม

นายจุลทัศน์ พยาฆรานนท์

๑ เครื่องถม หมายถึง เครื่องอุปโภคบางชนิดเช่น
ขันน้ำ พาน คนโท กระโถน ผอบ เป็นต้น ที่มัก
ทำด้วยเงิน แล้วได้รับการตกแต่งผิวภายนอกให้เป็น
ลวดลายต่างๆ และถมพื้นระหว่างลวดลายนั้นด้วย
“ยาดำ” ทำให้พื้นเป็นสีดำขบลวดลายให้ดูเด่นชัดขึ้น
จากพื้น เครื่องอุปโภคชนิดที่ได้รับการตกแต่งด้วย
ลวดลายและถมพื้นด้วยยาดำเช่นนี้ จึงมีชื่อเรียกกัน
มาแต่ก่อนว่า “เครื่องถมยาดำ”

เครื่องถม หรือเครื่องถมยาดำ จัดเป็นงาน
ประณีตศิลป์ประเภทหนึ่งที่ได้รับการสร้างทำขึ้นสนอง
ความต้องการของสังคม มีทั้งที่เป็นเครื่องราชูปโภค
สำหรับพระมหากษัตริย์และเจ้านาย กับเป็นเครื่อง
อุปโภคสำหรับขุนนาง และสามัญชนทั่วไปที่มีฐานะดี
มาแต่โบราณกาลและต่อเนื่องมาเป็นลำดับจนกระทั่ง
ปัจจุบัน

ว่าด้วยการช่างทำเครื่องถม หรือเครื่องถมยา
ดำนี้ แม้ช่างไทยจะได้ทำขึ้นสนองความต้องการของ
ผู้คนต่างระดับกันในสังคมมานานแล้วก็ดี แต่ทว่า
ความเป็นมาของวิชาช่างทำเครื่องถมนี้ ก็ดังเช่น
วิชาช่างบางวิชาที่ช่างไทยได้รับความรู้และกรรมวิธีมา
แต่ที่อื่น แล้วนำมาปรับปรุงเปลี่ยนแปลงให้เหมาะสม
กับขนบนิยมและค่านิยมของไทย วิชาช่างนั้นก็กลายเป็น
ความรู้และกรรมวิธีอย่างไทยเป็นที่สุด วิชาช่างทำ
เครื่องถมนี้ก็เช่นกัน มีตำนานความเป็นมาดังพระ
อริยาบในสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา
ดำรงราชานุภาพ ทรงพระอริยาบขึ้นไว้ในลายพระ
หัตถ์ฉบับลงวันที่ ๑๑ กันยายน พุทธศักราช ๒๔๘๖
ที่ทรงมีไปทูล สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้า

กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ดังความต่อไปนี้

“จะเล่ายุทธต่อไปถึงประวัติของวิชาทำเครื่องถม
หม่อมฉันเคยเห็นในหนังสือที่ฝรั่งแต่ง ว่าวิชา
ทำเครื่องถมนั้นเป็นของพวกชาวอิหร่าน (เปอร์เซีย)
คิดประดิษฐ์ขึ้นก่อน เช่นเดียวกับหมากกรุกและคลี
ห้วปลาก็เป็นของชาวอิหร่านประดิษฐ์ขึ้นก่อนเหมือนกัน
ของเหล่านี้ฝรั่งได้แบบอย่างไปจากชาวอิหร่านทั้งนั้น
หม่อมฉันเห็นว่าเมืองไทยเราก็มียุทธและหมากกรุก
และเข้าใจว่าคลีห้วปลาก็มีมา แต่สมัยกรุงศรีอยุธยา
และยังมีของแบบอิหร่านอย่างอื่น คือยก่ำพระมาลากี
มีมาแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยาก็พวกแขกเจ้าเช่นนั้น เริ่ม
เข้ามาตั้งภูมิลำเนาอยู่ในเมืองไทยแต่รัชกาลพระเจ้า
ทรงธรรม ไทยเราจะได้แบบอย่างของเหล่านั้นมาจาก
พวกอิหร่านเหมือนฝรั่งดอกกระมัง หม่อมฉันได้ลอง
ค้นดูในหนังสือเก่าพบกล่าวถึงเครื่องถมก่อนเพื่อนใน
บาญชีเครื่องบรรณาการ ซึ่งส่งไปถวายไปเมื่อรัชกาล
สมเด็จพระนารายณ์ ว่าเจ้าพระยาวิชาเยนทร์ให้ทำ
ไม้กางเขนด้วย “เงินคร่ำยาดำ” ส่งไปถวายไป ความ
ส่อว่าคงเป็นเพราะวิชาเยนทร์จะอวดวิชาใหม่ของไทย
จึงเชื่อว่าไทยเราได้วิชาทำเครื่องถมมาจากพวกอิหร่าน”

ว่าด้วยตำนานที่มาวิชาช่างทำเครื่องถมนี้ ยังมี
พระอริยาบในสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรม
พระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงพระอริยาบขึ้นไว้ใน
ลายพระหัตถ์ลงวันที่ ๑๖ พฤศจิกายน พุทธศักราช
๒๔๗๘ ที่ทรงมีไปกราบทูล สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ
กรมพระยาดำรงราชานุภาพ โดยความต่อไปนี้

“เมื่อวันที่ ๑๓ นายห้างมารเถรตต์มาเฝ้า จะ
เอาตำนานการทำเครื่องถม เกล้ากระหม่อมก็ทราบ

น้อยเต็มที แต่แน่ใจว่าเป็นของมีมาแต่ครั้งกรุงเก่าแล้ว
ทราบโดยสังเกตเห็นกระบวนลายและรูปภาพมีชั้น
ฝีมือช่างกรุงเก่า แต่เรื่องราวชั้นกรุงเก่าไม่เคยฟังที่
ไหนเลย”

อนึ่ง เรื่องการช่างทำเครื่องถมนี้ สมเด็จพระ
พระยานริศรานุวัดติวงศ์ทรงมีพระอธิบายว่าด้วย
ที่มาของเครื่องถมขึ้นไว้ในลายพระหัตถ์ ลงวันที่ ๒๗
พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๔๘๑ ที่ทรงมีไปกราบทูล
สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระนคร-
สวรรค์วรพินิต ณ เมืองบันดุง ดังความต่อไปนี้

“เครื่องถมของสุมาตราเรียกว่า “ยาดัม” นั้น
แสดงอยู่ในตัวเองว่าเราเป็นครู เพราะคำนี้เป็นไทย
ไม่ใช่สุมาตราเป็นครูเรา อย่างไรก็ดี ได้นึกมานานแล้ว
ว่าเครื่องถมของเราคงเอาอย่างจาก “เครื่องบังกำหรี”
ในหนังสือเก่าๆ อันกล่าวถึงพระราชทานเครื่องยศ
ก็มีปรากฏอยู่ว่าพระราชทานคนโทบังกำหรี ตัวคนโท
ชนิดที่กล่าวนั้น แก่ล้ากระหม่อมเก็บไว้ก็มี แล้วจึง
เปลี่ยนแปลงเป็นคนโทถมไปในภายหลัง แต่จะ
เปลี่ยนแปลงไปเมื่อไรนั้น ต้องละไว้ให้อาจารย์ทาง
พงศาวดารเขาพูด”

เครื่องถม หรือเครื่องถมยาดำ มีที่กล่าวถึง
ตอนหนึ่งอยู่ในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา เมื่อ
รัชกาลพระเจ้าปราสาททอง เมื่อปีพุทธศักราช ๒๑๘๔
ความว่า

“ถึงเดือน ๑๐ กำปั่นอลิมัตลูกค้าเมืองเทศ
บรรทุกพรรณผ้า แลได้ผ้าเทศสูง เข้ามาถวาย ๒ ม้า
กับกันหย่นฝักดาถมยาราชวดีประดับพรัตน์เล่มหนึ่ง
สิ่งของนอกนั้นเป็นอันมาก”

ความในพระราชพงศาวดารดังที่คัดมานี้
แสดงให้เห็นว่าสมัยกรุงศรีอยุธยานั้น ได้มีการนำ
เข้าเครื่องถมในลักษณะบรรณาการจากชาวอิหร่านแล้ว
กระนั้นก็ดีความในพระราชพงศาวดารกล่าวถึง
เครื่องถม โดยเรียกว่า “ถมยาราชวดี” ซึ่งคำนี้ดูยังจะ
เป็นความคลุมเครือ ว่าเป็นเครื่องถมยาดำ หรือ
เครื่องถมลงยาราชวดี ประเด็นที่เป็นปัญหานี้ มี
พระอธิบายในสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้า

กรมพระนครสวรรค์วรพินิจ ในลายพระหัตถ์ที่ทรงมี
มากราบทูล สมเด็จพระพระยานริศรานุวัดติวงศ์
ดังนี้

“เรื่องถม ที่เรียกว่า ยาดำ นั้น ได้ความรู้เพิ่ม
ขึ้นไปอีกคือ เมื่อไปโซโลคราวนี้ ได้คำบอกเล่าจาก
เจ้าชายลูกสุสุหนั้นคนหนึ่งซึ่งเป็นคนไฟใจในศิลปกรรม
บอกว่าที่เรียก ยาดำ นั้นไม่เฉพาะแต่ถมจะเป็นสี
อะไรก็ได้ แต่อีกอย่างหนึ่งเรียกว่า ราชาวาระติ
(Radjawarti) ต้องเป็นน้ำยาสีเขียวล้วน รู้สึกปลาตใจ
มาก คือ คำนี้ตรงกับ ราชาวดี ของเรา (แต่มีอักษร
ร แหกเป็น ราชาวระติ) แต่ทำไมจึงว่ามีแต่สีเขียว

ครั้นถึงวันเช้าวัน สมเด็จพระ ประทานเครื่องถม
แก่สุสุหนั้นและระตูชายา สุสุหนั้นกลับอธิบายว่า
อย่างนี้เรียกว่า ยาดำ แต่เมื่อเป็นสีอื่นทำนองเดียวกัน
ก็เรียก ยาดำ เหมือนกัน ส่วนราชาวะตินั้นก็มีสีต่างๆ
ไม่เฉพาะแต่เขียว เป็นน้ำยาคนละอย่างกัน หม่อมฉัน
สันนิษฐานว่า คงจะเรียกน้ำยาซึ่งผสมจากโลหะ เช่น
อย่างถม ตลอดจนถมบัดจินว่า ยาดำ ส่วนน้ำยาซึ่ง
เป็นธาตุแก้วอย่างราชาวดีของเราจึงเรียกว่า ราชาวะติ
คือ แยกประเภทด้วยธาตุของน้ำยา ไม่ใช่ด้วยสี
ถ้าเช่นนั้นก็พอลงรอยกันกับไทยเรา”

ความเป็นมาตำนานเครื่องถมหรือถมยาดำนี้นั้น
คงจะสรุปลงให้ทราบว่าไทยเรารับความรู้มาจากชาว
อิหร่านแล้วริเริ่มทำขึ้นก่อนที่อื่นใดในภูมิภาคเอเชีย
อาคเนย์ ด้วยพระอธิบายในสมเด็จพระพระนคร-
สวรรค์วรพินิจ ดังต่อไปนี้

“ครั้นเมื่อเร็วๆ นี้ได้พบฝรั่งคนหนึ่ง เป็นคน
รู้จักกัน แกเล่าขึ้นว่าแกเล่นเครื่องถมสุมาตราได้เคย
เห็นเครื่องถมไทยขายในที่ต่างๆ บ้าง มีที่สิงคโปร์
เป็นต้น แต่เห็นเป็นของใหม่ น้ำยาไม่เหมือนกัน
หม่อมฉันได้ชวนให้แกมาดูของเก่าที่บ้าน จะเห็นว่า
คล้ายกับถมสุมาตราเพียงไร คุยกันไปกันมาได้ความว่า
เครื่องถมนั้นภาษามะลายูเรียกว่า ยาดำ ก็แปลว่า
ถมยาดำ เอาคำไทยไปใช้นั่นเอง ชาวละครคงเคยเรียก
ถมยาดำแต่พูดล้าเนียงชาวละครทั้งพยางค์สั้นข้างหน้า
จึงคงเหลือแต่ “ยาดำ” เจ็บปวดเต็มทีเพราะส่อให้เห็นว่า

กลับกลายเป็นสุมาตราเป็นศิษย์เราเสียแล้ว ไม่ใช่เป็นครูจึงรับเอาคำไปใช้ ถ้าเป็นของเขา คงต้องมีคำของเขา หรือจะสันนิษฐานว่า คำของเขาสูญก็ใช่เหตุ เพราะของยังมีอยู่ ชื่อไม่น่าสูญ

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าตำนานความเป็นมาของเครื่องถมหรือเครื่องถมยาค่า ได้เกิดมีช่างทำเครื่องถมขึ้นในสยามประเทศเมื่อใดเป็นแน่แท้ ยังไม่เป็นที่กระจ่างชัดก็ดี แต่เมื่อสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย มีเอกสารชิ้นหนึ่งเป็นหลักฐานแสดงให้เห็นว่า เครื่องถมหรือเครื่องถมยาค่าเป็นเครื่องอุปโภคที่ได้รับการผลิตออกเป็นสินค้า ที่คนทั่วไปสมัยนั้นพึงซื้อหาไว้ใช้ได้ไม่ยาก ความเรื่องนี้ปรากฏอยู่ในเอกสารจากหอหลวงเรื่องคำรขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม ตอนหนึ่งมีความพรรณนาว่าด้วย ตลาดในพระนครศรีอยุธยาเมื่อครั้งบ้านเมืองดี อ้างถึงย่านทำเครื่องถมไว้ดังนี้

“ถนนย่านป่าขันเงิน มีร้านขายขันชามผอบ ตลับของเครื่องเงินและถมยาค่า กำไลมือ แลท้าว ปิ่นช่น ปิ่นเขม กระจับปิง พริกเทศ ชูตพิศ ส่ายส้อย สังกวาล ทองคำ ชีวัก แลสายลวด ชื่อตลาดขันเงิน ๑”

ครั้นพ้นสมัยกรุงศรีอยุธยาแล้ว เมื่อกรุงรัตนโกสินทร์ได้ตั้งขึ้นเป็นราชธานีแห่งสยามประเทศ ต่อมา การช่างทำเครื่องถมซึ่งเป็นเครื่องอุปโภคประเภทหนึ่ง ยังได้รับความนิยมและต้องการของผู้คนในสังคมต่อๆ มาเป็นลำดับ ดังนั้นการทำเครื่องถมจึงได้รับการทำขึ้นเพื่อสนองตอบความต้องการดังกล่าวมาโดยลำดับ จนกระทั่งปัจจุบัน

การช่างทำเครื่องถม กล่าวเฉพาะเมื่อสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์นั้น นับว่ามีแหล่งทำการช่างเครื่องถมที่สำคัญอยู่สองแห่งใหญ่ด้วยกัน ความเรื่องนี้ สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงอ้างขึ้นไว้ในลายพระหัตถ์ ฉบับลงวันที่ ๒๔ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๔๘๓ ที่ทรงมีไปทูล สมเด็จพระยานนริศรานุวัดติวงศ์ โดยความว่า

“จะทูลบรรเลงต่อไปถึงเรื่องถมเมืองนครฯ การทำเครื่องถมในเมืองไทยสมัยกรุงรัตนโกสินทร์นี้

ทำแต่ในกรุงเทพฯ กับที่เมืองนครศรีธรรมราช ๒ แห่งเท่านั้น คนนับถือกันว่าฝีมือช่างถมเมืองนครฯ ทำดีกว่าในกรุงเทพฯ จนเครื่องถมที่ทำดีมักเรียกกันว่า “ถมนคร” เลยมีคำกล่าวกันว่าช่างถมเดิมมีแต่ที่เมืองนครฯ ชาวกรุงเทพฯ ไปเอาอย่างมาทำยังสู้ฝีมือครูไม่ได้”

เรื่องที่มีผู้กล่าวและเชื่อกันต่อๆ มาว่า การช่างทำเครื่องถมมีขึ้นในเมืองนครศรีธรรมราชมาแต่เดิมก่อนที่ใดนี้ หรือจะเกิดมีขึ้นที่ใดก่อนเมืองนครศรีธรรมราชนั้น สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงมีพระอธิบายขึ้นในลายพระหัตถ์ฉบับเดียวกับที่อ้างแล้ว โดยความต่อไปนี้

“เมื่อหม่อมฉันเป็นเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย ลงไปเมืองนครศรีธรรมราชอยากดูการทำเครื่องถม การนั้นพวกช่างก็ทำตามบ้านเรือนของตน อย่างเดียวกับที่บ้านพานถมในกรุงเทพฯ พวกกรมการเขาพาไปดูหลายแห่งสังเกตดูช่างถมแต่งตัวเป็นแขกมลายูทั้งนั้นที่เป็นคนไทยหาไม่ หม่อมฉันประหลาดใจถามเจ้าพระยาสุธรรมมนตรี (หนูพร้อม) เมื่อยังเป็นพระยานครฯ ท่านกล่าวความหลังให้ฟังจึงรู้เรื่องตำนานว่า เมื่อตอนปลายรัชกาลที่ ๒ เจ้าพระยานคร (น้อย) ยังเป็นพระยานครฯ ลงไปตีเมืองไทรได้เชลยมลายูมาก จึงเลือกพวกเชลยให้หัดทำการช่างต่างๆ หากครูลงไปจากกรุงเทพฯ บรรพบุรุษของพวกนี้ ได้หัดเป็นช่างถมสืบกันมาทุกวันนี้ ได้ฟังก็คิดเห็นตลอดถึงเหตุที่ว่าฝีมือช่างถมนครฯ ดีกว่าช่างถมกรุงเทพฯ ที่จริงเป็นเพราะช่างถมเมืองนครฯ เป็นเชลย เจ้าพระยานครฯ กวดขันอย่างเราเรียก “ทอดน้ำมัน” ให้ทำให้ได้ดังใจ แต่ช่างถมในกรุงเทพฯ ไม่มีใครบังคับกวดขันทำตามใจตนเอง หาได้พอกินแล้วก็พอใจ อันนี้เองเป็นมูลที่เครื่องถมเมืองนครฯ ทำฝีมือดีกว่ากรุงเทพฯ”

ว่าด้วยเรื่องการช่างทำเครื่องถมในเมืองนครศรีธรรมราช นอกเสียจากได้ครูช่างทำเครื่องถมลงไปแต่กรุงเทพฯ ดังพระอธิบายนั้นแล้ว ความว่าด้วยการช่างทำเครื่องถมเมืองนครฯ เพิ่งจะมีขึ้นเมื่อสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ยังปรากฏในลายพระหัตถ์ของ

สมเด็จพระปรมัยยิกายะราชานุภาพ ฉบับวันที่ ๑๖ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๔๘๓ ที่ทรงมีมาทูล สมเด็จพระปรมัยยิกายะราชานุวัตติวงศ์ ดังนี้

“ลายเครื่องถมเมืองนครฯ ขอบทำลายอย่างรัชกาลที่ ๒ คือ ที่เปนนกเทศ และมีรูปอรหันต์เป็นต้นทั้งนั้นส่อให้เห็นว่าการทำเครื่องถมที่เมืองนครฯ เพื่อพู่ขึ้นครั้งเจ้าพระยาฯ (น้อย) ในสมัยรัชกาลที่ ๒ มาจนถึงรัชกาลที่ ๓”

ว่าด้วยการช่างทำเครื่องถมในกรุงรัตนโกสินทร์ต่อไป แหล่งการช่างทำเครื่องถมในกรุงเทพฯ เป็นหมู่บ้านแห่งหนึ่งชื่อ “บ้านพานถม” หมู่บ้านนี้อยู่บริเวณริมคลองบางลำพู ฝั่งเหนือ นอกกำแพงพระนครออกไป ใกล้กับวัดปริณายกและใกล้กับสะพานเฉลิมวันชาติปัจจุบัน ช่างในหมู่บ้านนี้ทำการช่างเครื่องเงินและเครื่องถมยาคำจำหน่ายเป็นสินค้ามาเป็นลำดับ กล่าวโดยเฉพาะเครื่องถมทำที่หมู่บ้านพานถมนี้คุณภาพไม่สู้ดี โดยเฉพาะการคูนน้ำยาถมสีดำเหมือนถ่านไม่สู้เงาเป็นมัน ภายหลังการทำเครื่องถมในหมู่บ้านนี้ลดการทำลง คงเหลืออยู่แต่การทำเครื่องเงินเป็นพานอยู่บ้าน ๖-๗ บ้าน

การช่างทำเครื่องถมในกรุงเทพฯ ได้รับการฟื้นฟูและส่งเสริมขึ้นใหม่เมื่อปีพุทธศักราช ๒๔๕๓ โดยเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี (สนั่น เทพหัสดิน ณ อยุธยา) เมื่อสมัยที่ยังเป็นหลวงไพศาลศิลปศาสตร์ เจ้ากรมราชบัณฑิตยสถานครั้งนั้น ได้จัดให้มีกองช่างแกะแม่พิมพ์ไม้ขึ้นเพื่อใช้พิมพ์รูปภาพ ประกอบหนังสือแบบเรียนขึ้นก่อน ต่อมาได้ขยายกิจการทางการช่างต่างๆ เพิ่มขึ้นอีกหลายแผนก จนจัดตั้งเป็นโรงเรียนหัตถกรรมวัดราชบูรณะขึ้น ซึ่งต่อมาในปีพุทธศักราช ๒๔๕๖ ได้รับการปรับปรุงให้มีการศึกษาวิชาช่างต่างๆ อย่างมีระบบ และได้รับพระราชทานนามว่า โรงเรียนเพาะช่าง

การช่างทำเครื่องถม เป็นแผนกหนึ่งที่ได้รับการจัดให้มีขึ้นในโรงเรียนหัตถกรรมวัดราชบูรณะและต่อมาในโรงเรียนเพาะช่าง ซึ่งสมัยนั้นมี หลวงวิศาล

ศิลปกรรม (เชื้อ บัทมจินดา) เป็นหัวหน้าแผนกงานเครื่องถม นายหุຍ จิตตะกิตติ เดิมเป็นช่างถมอยู่ที่บ้านพานถม ภายหลังได้เป็นขุนปรางณีตถมกิจ กับนายรีน ท้าวฉน ภายหลังเป็นขุนประดิษฐ์ถมการ เป็นครูสอนวิชาการช่างทำเครื่องถม

ต่อมา ทางแผนกงานเครื่องถม ได้รับความร่วมมือจากพระยาเพชรปณี เจ้ากรมอำเภอกระทรวงนครบาลในเวลานั้น จัดหาตำรา “เครื่องถมนคร” มอบให้แผนกฯ ทางแผนกงานช่างถมได้นำความรู้จากตำรานั้นมาปรับปรุงการทำเครื่องถมให้ดีขึ้นคุณภาพยิ่งขึ้นเป็นลำดับ

ครั้นถึงปีพุทธศักราช ๒๔๖๑ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระมหากรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนเพชรบูรณ์อินทราชัย มาทรงดำรงตำแหน่งผู้บัญชาการโรงเรียนเพาะช่าง สมัยนั้นการช่างทำเครื่องถมเป็นที่ทรงสนพระทัยในผู้บัญชาการโรงเรียนมาก โปรดส่งเสริมการช่างทำเครื่องถมให้ก้าวหน้าไปกว่าที่เคยทำกันมาแต่โบราณยิ่งนัก กล่าวโดยเฉพาะการทำเครื่องถมโดยวิธีถาลดลายลงบนแผ่นกระจก แล้วอัดแบบลวดลายลงบนชิ้นงาน จึงใช้กรดกัดพื้นลวดลายให้ลึก แทนการแกะสลักด้วยมือมาแต่เดิม ซึ่งวิธีการใหม่นี้เป็นวิธีการเดียวกับการถาลดลายลงบนแผ่นกระจกและทำแม่พิมพ์ที่ใช้กันสมัยก่อน การเปลี่ยนแปลงไปในลักษณะพัฒนาวิธีการทำเครื่องถมนี้ มีบันทึกของหลวงวิศาลศิลปกรรม (เชื้อ บัทมจินดา) แสดงไว้ในเอกสารเรื่องศิลปกรรมไทย ที่ท่านเรียบเรียงขึ้นไว้ดังต่อไปนี้

“เรื่องทำลวดลายลงบนแผ่นเงินแทนสลักด้วยลิว ครั้งหนึ่งอาจารย์ฝรั่ง ครูในโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์บ้านสมเด็จพระยาฯ ครั้งนั้น ชื่ออาจารย์เทอร์จะกลับเมืองนอก พวกค่านุศิษย์ที่เป็นอาจารย์และเปนข้าราชการในกระทรวงธรรมการ ได้พร้อมกันทำหีบบุหรือถมหนึ่งหีบ มอบให้อาจารย์เทอร์ไปเป็นที่ระลึก จึงได้มาติดต่อดำรงโรงเรียนเพาะช่างทำกว้าง

ประมาณ ๗ นิ้ว ยาวประมาณ ๑๐ นิ้ว ข้าพเจ้าได้ทดลองทำลวดลายบนแผ่นเงิน ด้วยวิธีเขียนทำนองเขียนลายรดน้ำแล้วกัดด้วยกรด ข้าพเจ้าได้ทำขึ้นได้ผลดีอย่างเรียบร้อยงดงามดียิ่งกว่าสลักด้วยลวดมาก เพราะเส้นสายงดงาม ได้อย่างเส้นเขียน ดังนี้แล้วก็กระทำและลงยาถมไปจนสำเร็จเรียบร้อย

ต่อมาข้าพเจ้าให้นายติกาชาวญี่ปุ่นเขาถ่ายรูปทดลองดู เขาตอบว่าเขาทำไม่ได้ ทำได้แต่ทองแดง ข้าพเจ้าจึงได้ทดลองทำด้วยตนเองเป็นลายกรอบรูปเล็กๆ ได้เขียนเป็นแบบและถ่ายรูปพิมพ์ลงแผ่นเงินแล้วกัดด้วยกรด ก็ปรากฏได้ผลสำเร็จเรียบร้อย... ข้าพเจ้าได้ค้นคว้าและทดลองวิธีทำลวดลายลงบนแผ่นเงินด้วยวิธีถ่ายรูปและวิธีเขียนนับว่าได้ผลอันงามเลิศ ข้าพเจ้าเป็นผู้ค้นคว้าพบเป็นครั้งแรกในประเทศไทยได้ให้เป็นที่รับตำราไว้แก่โรงเรียนเพาะช่าง จึงได้แพร่หลายอยู่ในท้องตลาดประเทศไทยจนบัดนี้

การทำเครื่องถมด้วยกรรมวิธีดังที่หลวงวิศาลศิลปกรรมอธิบายไว้ในบทบันทึกเรื่องศิลปกรรมไทยนี้กล่าวได้ว่าเป็นความก้าวหน้าของกรรมวิธีในการทำเครื่องถมที่เป็นวิธีใหม่ คือทำได้ด้วยวิธีการทำสกรีนลายเส้นเข้าช่วยแทนการใช้มือแกะสลัก ทั้งยังได้เกิดการใช้โลหะชนิดที่มีใช้เงินหรือทองคำอาเมาทำเครื่องถมกับยังสามารถทำการลงยาถมเป็นสีดำได้ด้วยกรรมวิธีทางวิทยาศาสตร์อีกด้วย ซึ่งกรรมวิธีใหม่นี้ได้แพร่หลายอยู่ในปัจจุบัน

เครื่องถม ชนิดที่สร้างขึ้นด้วยกรรมวิธีใหม่กล่าวโดยเฉพาะที่สร้างขึ้นในโรงเรียนเพาะช่างสมัยนั้นมีลักษณะพิเศษประการแรกคือ ลวดลายหรือรูปภาพบนเครื่องรูปพรรณที่ลงยาถมเด่นชัด และเส้นคมดั่งเส้นเขียน ประการที่สองคือ น้ำยาถมดำสนิทขึ้นเงาเป็นมัน ประการหลังคือผิวด้านในเครื่องรูปพรรณเรียบเกลี้ยง ไม่มีรอยที่เกิดจากการสลักเหยียบพื้นจากด้านนอก โดยเหตุที่เครื่องลงยาถมดำทำขึ้นด้วยกรรมวิธีใหม่เกิดขึ้นในสมัยที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมขุนเพชรบูรณ์อินทราชัย ทรงดำรงตำแหน่งผู้บัญชาการโรงเรียนเพาะช่าง และเครื่องถมที่ผลิต

ออกไปจากสถานศึกษาวิชาช่างแห่งนี้มีคุณภาพและคุณค่าเป็นที่ยอมรับและต้องการแพร่หลายในหมู่ผู้นิยมใช้เครื่องถมมาก จนถึงกับมีการขนานนามเครื่องถมชนิดที่สร้างขึ้นใหม่นี้ว่า “ถมจุฬาราช” ซึ่งเนื่องมาจากพระนามของเจ้าฟ้าจุฬาราช คือ สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอกรมขุนเพชรบูรณ์อินทราชัย ผู้บัญชาการโรงเรียนเพาะช่างแต่สมัยนั้นนั่นเอง

งานช่างทำเครื่องถมในโรงเรียนเพาะช่างซึ่งเคยรุ่งเรืองอยู่สมัยหนึ่งต้องเลิกราไป ทั้งนี้เนื่องด้วยภัยจากสงครามโลกครั้งที่ ๒ โรงเรียนแห่งนี้ถูกระเบิดทำลายจนเสียหายยับเยิน ต่อมาเมื่อกลับตั้งโรงเรียนขึ้นใหม่แต่ไม่ได้จัดการศึกษาวิชาการทำเครื่องถมอย่าง “ถมจุฬาราช” ที่เคยทำชื่อเสียงให้แก่สถานศึกษาแห่งนี้ดังแต่ก่อน

ตำนานการทำเครื่องถม หรือเครื่องถมยาดำ ในสยามประเทศก็ดังอธิบายมาโดยลำดับนี้

ว่าด้วยกรรมวิธีในการทำเครื่องถมหรือเครื่องถมยาดำต่อไป กรรมวิธีทำเครื่องถมที่จะได้อธิบายเป็นลำดับๆ ต่อไปนี้ จะกล่าวเฉพาะกรรมวิธีทำเครื่องถมอย่างเก่าที่เป็นชนบนิยมนำกันมาแต่ก่อนพบวิธีการอย่างใหม่ ซึ่งทำขึ้นได้ด้วยวิธีสกรีนลายเส้นแล้วกัดพื้นให้ลึกด้วยกรด ทั้งนี้เพื่อเป็นการอนุรักษ์กรรมวิธีทางการช่างทำเครื่องถมไว้ให้ปรากฏและคงอยู่ให้เป็นประโยชน์แก่ผู้ที่สนใจใฝ่รู้ในการช่างศิลปกรรมไทยประเพณี จะได้เป็นที่สำเร็จประโยชน์ตามสมควร

กรรมวิธีทำเครื่องถมยาดำ โดยชนบนิยมาอย่างเก่าของช่างถมแต่ก่อน อาจลำดับกระบวนการออกเป็นแต่ละขั้นแต่ละตอนได้ ต่อไปนี้

- การคุมยาถม
- การทำรูปพรรณ
- การแกะสลักลวดลาย
- การลงยาถม
- การขัดผิวและแกะแร
- การขัดเงิน

กรรมวิธีทำเครื่องถมยาดำแต่ละขั้นตอน มีสาระที่พึงทราบได้เป็นลำดับๆ ไปดังนี้

การคุมยา

ยาหรือยาดำ เป็นวัสดุสำคัญยิ่งสำหรับการทำเครื่องถม ยาหรือยาดำนี้ ประกอบขึ้นด้วย เงิน ตะกั่ว ทองแดง และกำมะถันเหลือง นำมาหลอมเข้าด้วยกัน ให้เป็นเนื้อเดียวและเป็นสีดำ ใช้สำหรับถมพื้นระหว่างลวดลายเพื่อขับลวดลายให้เด่นชัด

ยาหรือยาดำนี้ แม้จะประกอบไปด้วย เงิน ตะกั่ว ทองแดง และกำมะถันเหลืองก็ดี แต่ว่าด้วยขนาดของแต่ละสิ่งใช้ส่วนต่างๆ กันไปตามความรู้ความชำนาญของช่างถมแต่ละคนๆ ซึ่งส่วนของแต่ละสิ่งที่จะนำมาประสมเข้าด้วยกันหรือเรียกว่า “คุมยา” นี้ช่างบางคนต่างก็มีตำรับเป็นของตนและมักปิดบังกัน กระนั้นก็ดี ยังมีตำราคุมยาถมของโบราณบอกส่วนประสมให้ทราบได้ตามนี้

ตำราที่ ๑	ใช้ เงิน	หนัก ๗	สิ่ง
	ทองแดง	หนัก ๖	บาท
	ตะกั่วดำ	หนัก ๗	บาท
	กำมะถัน	หนัก ๑๓	บาท
ตำราที่ ๒	ใช้ เงิน	๑ ๑/๓ ส่วน	
	ทองแดง	๕	ส่วน
	กะวูดำ	๗	ส่วน
	กำมะถัน	๑๓	ส่วน
ตำราที่ ๓	ใช้ เงิน	๑๕	ส่วน
	ทองแดง	๒๕	ส่วน
	ตะกั่ว	๓๐	ส่วน
	กำมะถัน	ไม่บอกส่วน	

การคุมยา คือ การนำส่วนประกอบแต่ละสิ่งคือ เงิน ทองแดง และตะกั่ว ตามขนาดใส่รวมลงในเบ้ามีฝาปิด เอาขึ้นตั้งบนเตาไฟ สูบลมหลอมไปจนเข้ากันเป็นเนื้อเดียว การคุมยาดำนี้ใช้ความร้อนประมาณ ๓๐๐ องศาเซนติเกรด ใช้เวลานานประมาณ ๔ ชั่วโมง เมื่อตัวยาทั้งสามสิ่งละลายเข้าด้วยกันดีแล้วเปิดฝาเบ้าขึ้น ชัดด้วยกำมะถันลงในเบ้าจนเห็นว่าตัวยาขึ้นสีดำเป็นเงา ไม่มีฟองและฝ้าแล้วจึงเทลงบนเบ้าจาน ปล่อยให้เย็นและจับตัวเป็นปึก แล้วเอาตัวยานี้ไปบดหรือป่น

ให้เป็นเม็ดเล็กๆ ขนาดเท่าเม็ดงา ตัวยาที่ป่นเป็นเม็ดๆ นี้เรียกว่า “เนื้อถม” หรือ “ยาถม” เก็บไว้ใช้ต่อไป

การทำรูปพรรณ

ทำเครื่องถม มักใช้เงินหรือทองคำนำมาทำเป็นรูปทรงต่างๆ เช่น ชัน พาน ผอบ หีบหมาก เป็นต้น ในการทำเงินหรือทองคำให้เป็นรูปทรงต่างๆ ตามความประสงค์นี้เป็นงานของ “ช่างรูป” ที่จะทำการให้สำเร็จ ด้วยวิธีการขึ้นรูปต่อไปนี้

ขึ้นรูปด้วยวิธีตีขึ้นเป็นรูป เช่น ขึ้นรูปชัน

ขึ้นรูปด้วยวิธีตัดต่อและเชื่อม เช่น ขึ้นรูปหีบหมาก

การแกะสลักลวดลาย

รูปพรรณที่ได้รับการขึ้นรูปให้เป็นรูปทรงต่างๆ เช่น ชันน้ำ หีบบุหรี พาน เป็นต้น ผิวภายนอกรูปพรรณดังว่านี้ยังเกลี้ยงและเรียบอยู่ เมื่อจะทำให้เป็นลวดลายหรือรูปภาพสำหรับลงยาถมดำให้เป็นลวดลายหรือรูปภาพตามต้องการนั้น ต้องจัดการเขียนร่างลวดลายขึ้นบนผิวภายนอกรูปพรรณเสียก่อน การเขียนร่างนี้ช่างเขียนใช้ “รง” ผ่นกับน้ำให้ได้ “น้ำยารง” สีเหลืองขุ่นๆ ทาลงบนผิวรูปพรรณให้ทั่ว ปล่อยให้แห้ง ยางแห้ง จึงเขียนร่างเส้นเป็นลวดลายหรือรูปภาพตามความประสงค์ขึ้นก่อน แล้วค่อยทำการแกะหรือสลักต่อไป

การแกะหรือสลักนี้ คือ การทำให้พื้นที่ส่วนที่เป็นพื้นหลังของรูปภาพหรือลวดลายซึ่งจะลงยาถมดำให้เป็นสีดำนั้น ได้รับการแกะ ค่อย ค่อยผิวรูปพรรณเอาเนื้อโลหะออกไป ทำให้ผิวระหว่างลวดลายหรือรูปภาพลึกลงไปเล็กน้อย

วิธีแกะช่างแกะจะใช้เหล็กแกะทำการแกะ ค่อย หรือค้อนผิวโลหะออกทีละน้อย ส่วนวิธีสลักช่างสลักจะใช้สิ่วตอก “เหยียบพื้น” คือ ตอกกดให้พื้นระหว่างลวดลาย หรือ “ช่องไฟ” ให้ลึกต่ำลงพอสมควร การทำให้พื้นต่ำลึกลงนี้ อาจทำได้ทั้งสองวิธีทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความถนัดของช่าง

เมื่อรูปพรรณอย่างใดอย่างหนึ่ง ได้รับการแกะ

หรือสลักให้พื้นลึกลงซึ่งเรียกว่า “เหยียบพื้น” แล้วก็จะเห็นลวดลายหรือรูปภาพลอยเด่นอยู่บนพื้นผิวรูปพรรณนั้น

การลงยาถม

เมื่อเตรียมทำพื้นรูปพรรณด้วยการ“เหยียบพื้น”เสร็จแล้ว จึงนำมาลงยาถม คือเอา “เนื้อยา” ที่บดทำเป็นเม็ดไว้ก่อนแล้วผสมกับ “น้ำประสานทอง” เคล้าให้เข้ากันพอข้นๆ เคลี่ยลงบนพื้นรูปพรรณ โดยเฉพาะส่วนที่ได้เหยียบพื้นไว้ให้ทั่วและเสมอกัน จึงใช้ไฟจากกล่อง “เป่าเล่น” เป่าลงที่เนื้อยา เมื่อเนื้อยาได้รับความร้อนจัดก็จะละลายเฝิ้มไหลอาบไปทั่วผิวรูปพรรณและจับผิวรูปพรรณติดแน่น เมื่อเป่าเล่นให้เนื้อยาจับผิวดีแล้ว ก็ทิ้งไว้ให้เย็นลง จึงนำรูปพรรณนั้นมาถาดด้วยตะไบ หรือขัดด้วยเหล็กขัดเพื่อขัดเอาน้ำยาถมที่จับอยู่บนผิวส่วนที่ไม่ต้องการออกให้หมด คงเหลือไว้แต่หน้ายาถมในพื้นที่เหยียบลายไว้เท่านั้น ขั้นสุดท้ายก็ใช้กระดาษทรายน้ำชนิดผิวละเอียดขัดแต่งผิวให้เรียบเกลี้ยง จนกระทั่งลวดลายหรือรูปภาพปรากฏเป็นสีเงินเด่นชัดบนพื้นสีดำซึ่งลงน้ำยาถมดำไว้นั้น เป็นสำเร็จขั้นตอนการลงยาถม

การขัดผิวและแกะเร

รูปพรรณลักษณะใดลักษณะหนึ่งซึ่งผ่านการลงยาถมดำแล้ว ต้องนำมาขัด “เก็บเงา” ให้ผิวเรียบเกลี้ยงเป็นมัน ปราศจากร่องรอยคลองตะไบ หรือขนแมวจากการขัดด้วยกระดาษทราย งานขั้นนี้ช่างถมใช้ “ถ่านไม้” เนื้ออ่อน ขัดถูแต่งผิวให้เรียบและเป็นมัน เมื่อขัดเรียบได้ที่แล้วจึงชำระล้างให้สะอาดและเช็ดให้แห้ง

รูปพรรณลงยาถมดำ ที่ขัดเก็บเงาแล้วนี้ ต้องนำมาแกะเรส่วนละเอียดภายในลวดลายแต่ละตัวหรือรูปภาพแต่ละรูปให้ชัดเจนสวยงามยิ่งขึ้น การแกะเรนี้ทำต่างกันสองลักษณะ คือ การแกะใช้ส่วแกะเป็นลายเส้นแสดงส่วนที่เป็นลายละเอียด เช่น หูตา จมูก ปาก ในรูปภาพคน หรือสัตว์ และตัวลายที่มีการแบ่ง การสอดไส้ เป็นต้น ส่วนการเร เป็นการใช้

ส่วแท่งเป็นเส้นสั้นๆ เรียงเป็นลำดับคล้ายการเรียงเพื่อแสดงระยะให้เห็นซ้อนทับกัน โดยเฉพาะในงานเรลวดลาย

การแกะเร จัดเป็นงานหนึ่งด้วยการลงยาถม ดำขั้นสุดท้าย ซึ่งงานขั้นสุดท้ายนี้ จัดเป็นงานประณีตที่ต้องใช้ฝีมือของช่างแกะเรที่มีความชำนาญและแม่นยำในกระบวนการลวดลายและรูปภาพที่จะทำการแกะเรมาก มิฉะนั้นแล้วงานลงยาถมดำจะลดคุณค่าลงไปไม่น้อย ถ้างานขั้นแกะเรทำด้วยช่างไม่สู้มีฝีมือ

การขัดเงา

งานขัดเงา จัดเป็นงานทำเครื่องถมยาดำขั้นท้ายสุด กล่าวคือนำเอาเครื่องถมยาดำซึ่งทำสำเร็จแล้วมาขัดชักเงาให้ผิวขึ้นมันเป็นเงา ช่างถมแต่ก่อนใช้ลูกบิดแก้วสีขาวขุ่นๆ ร้อยเป็นพวงนำมาขัดเงาเครื่องถมยาดำ โดยขัดในน้ำต้มลูกประคำดีควาย เมื่อขัดผิวขึ้นมันงามดีต้องการแล้ว ล้างด้วยน้ำสะอาดและเช็ดให้แห้ง เป็นอันสำเร็จเรียบร้อย พร้อมทั้งจะใช้สอยหรือจำหน่ายเป็นสินค้าต่อไป

อนึ่ง เครื่องถมยาดำนี้นี้มีทั้งชนิดทำด้วยโลหะเงิน เรียกว่า “ถมเงิน” ถ้าทำด้วยทองคำเรียกว่า “ถมทอง” การใช้ทองคำทำเป็นเครื่องถมยาดำไม่สู้มีมาก เนื่องด้วยทองคำมีราคาสูงกว่าเงิน จึงไม่สู้มีผู้นิยมกัน กระนั้นก็ตามที่ ชื่อว่าทองคำก็ยังมีในนิยามอยู่ดี ดังนั้นจึงมีการค้นหาวิธีทำถมทองด้วยวิธีอื่นเพื่อให้เครื่องถมเงิน เกิดเป็นสีทองคำให้ได้ ก็เกิดการค้นพบวิธีทำลวดลายสีเงินบนพื้นยาถมสีดำให้กลายเป็นสีทองคำ ด้วยวิธี “เปียกทอง” ทาทับลงบนลวดลายและทำให้ทองคำนั้นติดคงทนอยู่เช่นนั้นได้โดยไม่หลุดลอก ซึ่งวิธีการเปียกทองทານี้ ใช้ทองคำน้อยและประหยัดต้นทุนได้มาก เครื่องถมเงินที่เปียกทองทาให้กลายเป็นสีทองคำตามกล่าวนี้นี้ โบราณเรียกว่า “ถมตะทอง” ซึ่งมีกรรมวิธีต่อไปจากการทำเครื่องถมยาดำโดยพิสดาร แต่จะไม่นำมาอธิบายต่อไป เพราะเรื่องเครื่องถมสมควรยุติไว้เพียงเท่านี้

เครื่องคร่ำ

นายจุลทัศน์ พยาฆรานนท์

6 เครื่องคร่ำ หมายถึง สิ่งที่เป็นเครื่องอุปโภค
บางประเภทซึ่งมักทำด้วยเหล็ก เช่น มีด ดาบ ปืน
กรรไกร เป็นต้น ที่ได้รับการตกแต่งให้มีลวดลายด้วย
ทองคำบ้าง เงินบ้าง บนผิวของเครื่องอุปโภคนั้นเพื่อ
ให้สวยงามและมีคุณค่ายิ่งขึ้น

เครื่องคร่ำ ซึ่งทำลวดลายตกแต่งด้วยทองคำ
หรือเงินให้ติดถาวรอยู่บนผิวไว้ด้วยวิธี “คร่ำ” นี้ คำว่า
คร่ำ โดยนัยหลังจึงหมายถึงกิริยาหรือการปฏิบัติการ
ซึ่งเป็นไปตามความหมายมีในหนังสืออักขราภิธาน-
ศรับท์ของ ดร.บี บัลดเล อธิบายไว้ดังนี้

“คร่ำ คือ อาการช่างอย่างหนึ่ง เหมือนคนเอา
เงินบ้าง ทองบ้าง ตอกลงไปที่มีดบ้าง ของอื่นบ้าง
ให้ติดเป็นรูปต่างๆ นั้น

คร่ำเงิน คือ การช่างที่คนเอาเงินตอกลงไป,
ที่สิ่งของทั้งปวง, มีมีดแลดกรเป็นต้น, ให้ติดเป็น
ลวดลายแลรูปสัตว์ต่างๆ

คร่ำมีด คือ การที่คนเอาเงินแลทอง, ทำเป็น
ลวดลายต่างๆ คร่ำให้ติดลงไปที่มีดนั้น”

เครื่องคร่ำและคร่ำดั่งคำอธิบายนี้ จัดเป็นงาน
ศิลปะและการช่างศิลปกรรมประเภทหนึ่งที่คนไทย
รู้จักทำและใช้เครื่องคร่ำเป็นเครื่องอุปโภคประเภท
หนึ่งเพื่อสนองความต้องการของผู้คนในสังคม ได้ใช้
ประโยชน์มาตั้งแต่กาลก่อนนานไม่น้อย

กระนั้นก็ดี ว่าด้วยหลักฐานที่เกี่ยวกับเครื่อง
คร่ำนี้ไม่สู้มีหลักฐานอ้างอิงขึ้นไว้ที่ใดเกินไปกว่าสมัย
อยุธยา ซึ่งในสมัยอยุธยานั้นมีความเนื่องด้วยเครื่อง
คร่ำปรากฏในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา เมื่อ
รัชกาลสมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ ๒ คือสมเด็จพระ

พระนเรศวรมหาราช ตอนหนึ่งในเหตุการณ์ ปี
พ.ศ. ๒๑๒๙ คราวเสด็จพระราชดำเนินการพระราช
สงครามตีเมืองตะนาวศรี ว่าดังนี้

“แล้วสั่งโปรดิตาจารย์ทั้งหลาย ให้ประโคม
แตรสังข์ดุริยดนตรี เป่าพาทย์ฆ้องชัยในทันทีให้ฝรั่ง
แมนเป็นจุดจ่างคร่ำทองท้ายที่นั่ง ๓ บอกไล่กันเปน
สำคัญ”

หลักฐานที่เป็นเอกสารว่าด้วยเครื่องคร่ำซึ่ง
เหนือขึ้นไปกว่ารัชสมัยที่อ้างถึงนี้ไม่ปรากฏ แม้ใน
กฎหมายว่าด้วยตำแหน่งนาพลเรือนและนาทหาร
หัวเมือง ได้ตราขึ้นเมื่อรัชสมัยสมเด็จพระบรม-
ไตรโลกนาถ โดยเฉพาะที่อ้างถึงข้าราชการซึ่งเป็นช่าง
ต่างๆ ทำการในราชการของหลวงแต่สมัยนั้น เช่น
ช่างสิบหมู่ แต่ไม่มีที่กล่าวถึงช่างคร่ำที่ในราชการแต่
สมัยนั้นเลย ดังนั้นอาจเป็นไปได้ว่า การช่างคร่ำทองเงิน
มีขึ้นภายหลังรัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ
หรือก่อนรัชกาลสมเด็จพระนเรศวรมหาราชประมาณ
๒-๓ รัชกาล

เครื่องคร่ำหรือการช่างคร่ำนี้ นัยว่าเดิม
เป็นของชาวอาหรับ เรียกว่า DAMASCENE,
DAMASCENING ซึ่งคำเช่นนี้น่าจะมีที่มาจากชื่อ
เมืองดามัสกัส (DAMASCUS) เมืองหลวงของ
ประเทศซีเรีย ซึ่งเป็นเมืองสำคัญเมืองหนึ่งใน
บรรพกาลที่มีชื่อเสียงในทางการช่างศิลปกรรม โดย
เฉพาะการฝังทองหรือเงินทำเป็นลวดลายบนสิ่ง
อุปโภคชนิดที่ทำด้วยเหล็ก

เมื่อสมัยอยุธยานั้น กรุงศรีอยุธยาเป็นเมืองท่า
สำคัญเมืองหนึ่งในย่านเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

พ่อค้าชาวต่างชาติสมัยนั้นย่อมแวะเวียนมาค้าขายที่กรุงศรีอยุธยาเรื่อยๆ พ่อค้าชาวอาหรับก็เป็นพวกหนึ่ง ที่เดินเรือเข้ามาค้าขายและแลกเปลี่ยนสินค้ากับชาวสยามอยู่เสมอ ย่อมนำเอาสินค้าขึ้นชื่อของชาวอาหรับมาขายหรือแลกเปลี่ยนกับทางราชการและพลเมือง เครื่องคร่ำของชาวอาหรับก็นำจะนำเข้าในโอกาสที่ว่านี้ด้วย ชาวสยามจึงมีโอกาสดำเนินได้เห็นเครื่องคร่ำผ่านทางพ่อค้าชาวอาหรับมาแต่สมัยนั้น แต่เครื่องคร่ำซึ่งต้องใช้ฝีมือและความประณีตมาก ราคาที่จะซื้อขายกันในช่วงนั้นอาจจะแพงสูง สามัญชนทั่วไปจึงไม่อาจซื้อหามาใช้ตามปกติได้ คงจำหน้าให้แก่ม้าที่กำลังซื้อได้ คือราชสำนัก เจ้านายและขุนนาง เครื่องคร่ำสมัยแรกจึงน่าจะเป็นเครื่องอุปโภคที่ได้ใช้กันอยู่ในแวดวงจำกัด

ต่อมาในรัชสมัยสมเด็จพระเอกาทศรถ ได้มีชาวอาหรับตระกูลใหญ่ตระกูลหนึ่ง มีเจกอะหมัดและมเหหมัดสะอิดเป็นผู้นำบริวารแห่งตระกูลอพยพเข้ามายังกรุงศรีอยุธยา ขอพึ่งพระบรมโพธิสมภาร ทางราชการอนุญาตให้ชาวอาหรับตั้งบ้านเรือนอาศัยและทำการค้าอยู่ ณตำบลท่าเกวียน ใกล้พระนครศรีอยุธยา ภายหลังเจกอะหมัดได้ถวายตัวเข้ารับราชการในราชสำนักกรุงศรีอยุธยา มีบรรดาศักดิ์เป็นพระยาเจกอะหมัดรัตนราชเศรษฐี ต่อมาได้เป็นเจ้าพระยาบวรราชนายก

การอพยพของชาวอาหรับที่มีเจกอะหมัดเป็นผู้นำเข้ามาสู่กรุงศรีอยุธยาแต่สมัยนั้น คงจะมีชาวอาหรับที่เป็นช่างต่างๆ เข้ามาด้วย โดยเฉพาะช่างคร่ำ ซึ่งเป็นการช่างศิลปะสำคัญแขนงหนึ่งของชาวอาหรับ เข้ามาทำการช่างชนิดนี้ขึ้นในกรุงศรีอยุธยาเพื่อทำการค้าหรือรับจ้างทำงานคร่ำตามที่ผู้ต้องประสงค์ เครื่องคร่ำจึงเป็นที่รู้จักแพร่หลายเป็นลำดับมา

อนึ่ง ในส่วนราชการของหลวง ส่วนหนึ่งซึ่งเกี่ยวกับกรมช่าง ย่อมมีหน้าที่แสวงหาผู้ที่มีความรู้และฝีมือในการช่างมาประมวลขึ้นไว้เพื่อทำงานช่างต่างๆ ตามความต้องการของทางราชการเป็นประจำอยู่เป็นปกติ ดังนั้น การช่างคร่ำซึ่งเป็นงานฝีมืออัน

ประณีตจึงเป็นสิ่งที่สมควรรับเข้าไว้สำหรับกรมช่าง เพื่อสร้างเสริมสิ่งสวยงามอันจะใช้ประโยชน์ได้ในทางราชการต่อมา กรณีนี้จะพียงเห็นได้จากสิ่งเครื่องอุปโภค เครื่องคัสตราวุธที่เป็นของหลวงซึ่งตกทอดมาแต่สมัยอยุธยาจำนวนไม่น้อยขึ้น ได้รับการตกแต่งด้วยการคร่ำเงินบ้าง คร่ำทองบ้าง เป็นประจักษ์พยานมีอยู่

มาถึงสมัยรัตนโกสินทร์ งานคร่ำทองเงินยังเป็นที่นิยมสืบต่อมา โดยเฉพาะการทำคร่ำทองเงินในราชการนั้นสังเกตได้ว่าทางราชการให้ความสำคัญในการช่างแขนงนี้มาก ทั้งนี้จะเห็นได้จากบรรดาอาวุธคือปืนใหญ่ ปืนคาบศิลา เป็นต้น ที่สร้างขึ้นใหม่หรือมีใช้อยู่ในสมัยนั้นล้วนนิยมทำคร่ำทองหรือเงินเป็นการตกแต่งให้งานมีอยู่ดีขึ้นไป กรณีเช่นนี้พียงทราบได้จากบัญชีซื้อปืนใหญ่และพระแสงปืนต้น ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว บางตอนต่อไปนี้

“ฝรั่งเปิดหมวกอย่างใหญ่ ไม่ยราฟฟาตรรถคร่ำแล้ว ๑ ทลายค่ายโมกษศักดิ์ จากแล้ว ๑ กระบอก ปรบักษ์เปนจูลอยู้งหน้ายัง ๑ กระบอก รวม ๒ กระบอก มังกรใจกล้า ๑ กระบอก เหราใจร้าย ๑ กระบอกอย่างญวน คร่ำแล้ว ๒ กระบอกรวมแล้ว ๘ ยัง ๓ รวม ๑๒ กระบอก

ริมประตูต้นสนยัง ๒ บอก เลียดเงินทองลงลงแล้วยังไม่ได้คร่ำอยู่ริม ๒”

“คาบศิลา หลังสิ้นคร่ำทอง ๑ ไม่คร่ำ ๑ รวม ๒ ต้นที่นั้นคร่ำเงิน ๗ ทอง ๒ รวม ๙ ท้ายตลับ ๑๒ หลังม้าต้นเหลี่ยม ๓๓ กลม ๔ รวม ๓๘ ลำพัน ๑ นกขาย ๑ นกแฝด ๑ พม่า ๑ ฝรั่งเศส คร่ำทอง ๑ ไม่คร่ำ ๓๗ รวม ๓๘”

อนึ่ง ความนิยมใช้เครื่องคร่ำในหมู่ชนสามัญเมื่อสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ ยังพอมีหลักฐานให้ทราบได้จากบางตอนในบททำขวัญโกนจุก งานเชลยศักดิ์ คือ งานที่ไม่ใช่ของหลวงแต่สมัยนั้น พรรณนาเครื่องตั้งในพิธีดังนี้

“มีดกรไกรใส่พานสำริดรอง ปักแวนทองเทียนติดแวน ใบพลูคะแนนขวดน้ำมันหอมออก

สะพรั่งพร้อมบนเตียงพระ กระบี่ดาบวางระดะบันไดแก้ว เป็นถ้องแถวล้วนดาบญี่ปุ่นคร่ำด้ามทองถัก ปืนคร่ำจำหลักเป็นลายนอก ผูกทวนหอกปลอกทองถม ขอคร่ำด้ามกลมนั้นไว้กลาง โล่ห์เขนผูกข้างเป็นคู่คู่

การช่างคร่ำทองหรือเงิน ในชั้นหลังจัดเป็นงาน ประณีตศิลปประเภทหนึ่งในศิลปกรรมไทย แม้ว่า กรรมวิธีเดิมในการสร้างงานคร่ำทองเงินจะเป็นของ ชาวอาหรับมาก่อนก็ดี แต่กาลเวลาที่ผ่านมานานพอสมควร ย่อมเป็นโอกาสให้ช่างคร่ำไทยได้พัฒนา กรรมวิธีและปรับรูปแบบมาเป็นของไทยเสียมากกว่า ของดั้งเดิม ดังนี้ควรกล่าวได้ว่างานช่างคร่ำและเครื่อง คร่ำทองเงินเป็นประณีตศิลปประเภทหนึ่งใน ศิลปกรรมไทย

งานช่างคร่ำและกรรมวิธีในการคร่ำนั้น สิ่ง สำคัญอยู่ที่การนำทองคำหรือเงินมาจัดการชัก “ลวด” คือ ทองคำหรือเงินที่ผ่านการชักลดรูป “เลียด” ทำให้ เป็นเส้นขนาดเสมอด้วยลวดดอกไม้หว “ลวด” หรือ ทองเส้นและเงินเส้นนี้ เป็นวัสดุสำคัญที่จะใช้ฝังทำ เป็นลวดลายตกแต่งบนผิวเครื่องอุปโภคหรืออาวุธซึ่ง ทำด้วยโลหะต่อไป

การคร่ำทองหรือเงินให้ติดเป็นลวดลายบนผิว โลหะ ต้องอาศัยเครื่องมือต่างๆ ประกอบด้วย สิวสกดทำด้วยเหล็ก ลักษณะเป็นแท่งเล็กๆ ยาว ประมาณ ๘-๙ เซนติเมตร ปลายสิวแบน หน้าตัด และถูกทำให้คม สิวสกดนี้มี ๒ ขนาด คือ สิวสกดพื้น หน้าสิวกว้างประมาณ ๓-๕ มิลลิเมตร กับสิวสกด เล็บมือ หน้ากว้างประมาณ ๒-๓ มิลลิเมตร ช้อนเบา เหล็กเหยียบลายกรรไกร เป็นต้น

กรรมวิธีในการคร่ำทองหรือเงิน เริ่มจากการ ใช้สิวสกดผิวพื้นโลหะที่จะคร่ำทองหรือเงินลงเป็น ลวดลาย ให้เกิดเป็นผิวฟูขึ้นเพื่อจะได้จับเส้นลวด ทองหรือเงินติดถาวร การสับผิวนี้นี้ทำเป็น ๒ ระยะ คือ

การสับหนัก ใช้สิวสกดพื้นจับให้ตั้งเอียง เล็กน้อย สับไปตามแนวตั้งกลับหนึ่ง สับเป็น แนวเฉียงทางซ้ายกลับหนึ่ง สับเป็นแนวเฉียงไปทาง ขวากลับหนึ่ง และสับเป็นแนวขวางทับแนวที่สับไว้

แล้วอีกกลับหนึ่ง

การสับเบา ใช้สิวสกดเล็บมือจับให้ตั้งตรง เป็นแนวตั้ง สับทับแนวที่สับหนักไว้ทั้ง ๔ กลับนั้น แต่ตอกสิวสกดให้เบากว่าคราวแรก โดยสับไปตามแนว เฉียงซ้ายกลับหนึ่งแนวเฉียงขวากลับหนึ่ง แนวตั้ง กลับหนึ่งและแนวขวางอีกกลับ

เมื่อสับพื้นถึง ๘ กลับนี้แล้วผิวโลหะก็จะฟูขึ้น เรียกว่า “ผิวเกษร” จึงทำการเหยียบลายต่อไป

การเหยียบลาย คือ การนำเอาเส้นทองหรือ เส้นเงินมาฝังลงบนผิวโลหะที่สับ ๘ กลับไว้แล้ว กรณีนี้ถ้าจะคร่ำทองก็ใช้เส้นลวดทอง ถ้าคร่ำเงินก็ใช้ เส้นลวดเงินเป็นต่างหากกัน โดยนำลวดมาขด วาง วน ทำให้เป็นลวดลาย แล้วใช้เหล็กเหยียบลายตอกเบาๆ พอให้ลวดนั้นติดกับผิวพื้นไปจนหมดกระบวน ลวดลายที่ต้องการทำขึ้นในที่นั้น จึงจัดการ “กวดลาย” การกวดลายเป็นการย่ำให้ลวดลายที่ฝังไว้แน่นติด แนบสนิทกับผิวพื้น ทำโดยใช้ช้อนเบาเคาะย่ำเบาๆ ให้ทั่วบริเวณลวดลาย

การขัด เป็นงานขั้นสุดท้ายของกรรมวิธีคร่ำ เพื่อให้ผิวลวดลายที่คร่ำไว้นั้นเรียบสนิท การขัดนี้ แต่โบราณใช้หินแม่น้ำหน้าเรียบขัดถูแต่เบาๆ ปัจจุบัน นิยมใช้กระดาษทรายน้ำชนิดผิวละเอียดขัดเบาๆ พอ ให้ผิวเรียบสนิทไม่สะดุดมือ

เครื่องคร่ำอย่างไทยที่เป็นงานประณีตศิลป ประเภทหนึ่งนี้ ได้ใช้ในการตกแต่งสิ่งต่างๆ ที่ควร แยกให้ทราบได้ดังนี้

เครื่องราชูปโภค ได้แก่ พระแสงจักร พระแสง ขรรค์ พระแสงปืนต้นคาบซุต เป็นต้น

เครื่องยศตรา ได้แก่ หอก ดาบ ง้าว ขอ เป็นต้น เครื่องอาวุธ ได้แก่ ปืนใหญ่ ปืนคาบศิลา ปืนคาบซุต ปืนนกสับ เป็นต้น

เครื่องอุปโภค ได้แก่ ตะบันหมาก กรรไกร มิดเจียนหมาก แท่น เป็นต้น

เครื่องคร่ำและการช่างคร่ำ จัดเป็นศิลปกรรม และวิชาช่างศิลปกรรมไทย เป็นสิ่งที่ทั้งในสวน ราชการแห่งราชสำนักและเอกชนแต่ก่อนนิยมยกย่องว่า

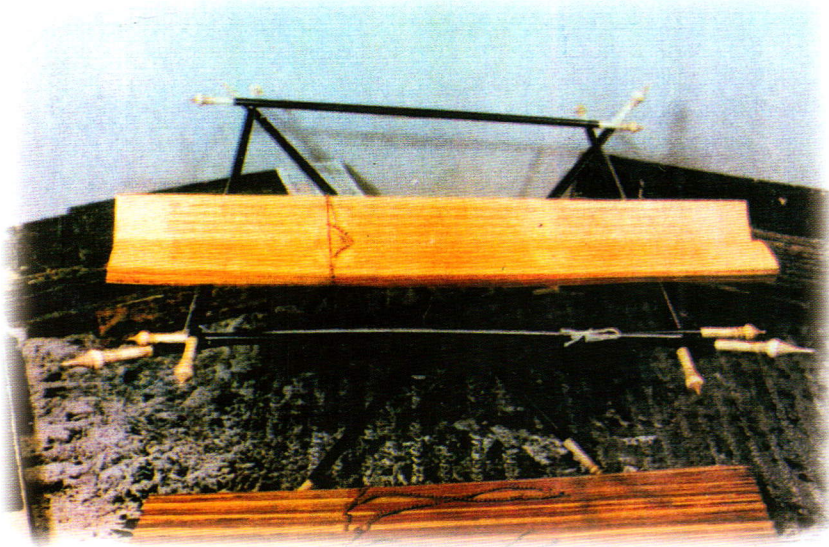

เป็นงานประณีตศิลป์ที่ทรงคุณค่าควรแก่การทำให้
ใช้สอย และพึงได้รับความพอใจจากการได้ใช้สอย
เครื่องคร่ำนี้ ต่างกว่าปัจจุบันงานประณีตศิลป์
ประเภทนี้จะห่างหายไปบ้าง แต่ก็ไม่ถึงกับสูญหายไป
จากสังคมไทยเสียเลยทีเดียว หากว่าผู้หนึ่งผู้ใดใน
เวลานี้มีเครื่องคร่ำสักชิ้นหนึ่งหรือหลายชิ้นอยู่ใน
ครอบครองและได้ประจักษ์เนื้อความตามที่อธิบายมา
นี้แล้ว ก็เชื่อว่าคงจะทะนุถนอมรักษาเครื่องคร่ำนั้น
เป็นอย่างดี ทั้งนี้ เหตุด้วยเครื่องคร่ำจัดเป็นสมบัติอัน
ทรงคุณค่ามาแต่อดีตโดยแท้

ใบลานพีชมรดกของไทย

นางเนาวรัตน์ พลเดช

ภาพเขียนเครื่องมือสำหรับวางคัมภีร์ใบลานเพื่อการอ่าน

ลาน เป็นต้นไม้ชนิดหนึ่งคล้ายต้นตาล แต่มีใบและทางยาวกว่าต้นตาล มีอายุประมาณ ๑๘-๒๐ ปี จึงจะมีดอกและผล ผลเป็นทะลายเหมือนหมากหรือมะพร้าวแต่ละผลมีขนาดเล็กเท่าขนมบัวลอย ใช้ทำขนมรับประทานได้ แต่เมื่อออกผลแล้วต้นลานก็ตาย ส่วนใบใช้ทำสิ่งของเครื่องใช้ต่างๆ มากมาย และที่สำคัญที่สุดคือการทำหนังสือใบลาน

คุณหญิงอารี กุลตันท์ อดีตอธิบดีกรมศิลปากรได้กล่าวไว้ในคำนำหนังสือคัมภีร์ใบลานฉบับหลวงในสมัยรัตนโกสินทร์ว่า “หนังสือใบลานเป็นเอกสารโบราณที่ใช้จดจารพระธรรมคำสั่งสอนในพระพุทธศาสนา และบันทึกเรื่องต่างๆ ที่เป็นบทนิพนธ์ของอดีตชนคนไทยโบราณนิยมเรียกหนังสือโบราณเหล่านั้นว่า คัมภีร์ใบลานหรือหนังสือโบราณ ทั้งนี้เพราะเรื่องในใบลานส่วนใหญ่จดจารพระธรรมและบทมนต์ต่างๆ อันศักดิ์สิทธิ์ รวมทั้งเรื่องอันเนื่องด้วยองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่งเป็นที่เคารพนับถือ

สูงสุดของพุทธศาสนิกชน”

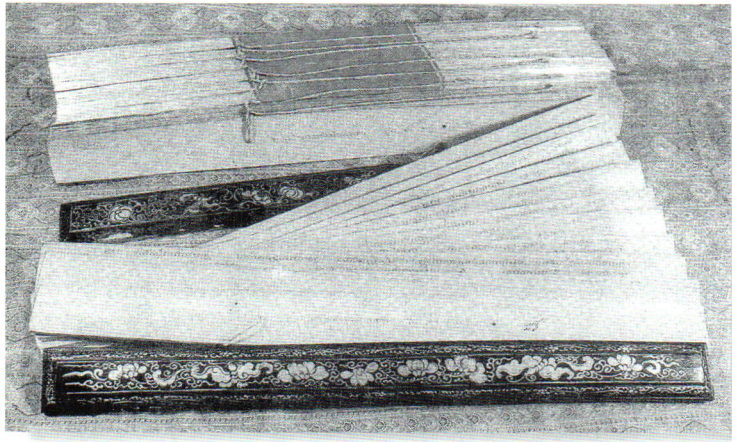
การสร้างคัมภีร์ใบลาน คัมภีร์ใบลานเกิดขึ้นในสมัยใด เรื่องนี้สันนิษฐานว่าการใช้ใบลานมาจารตัวหนังสือมีมาก่อนกรุงสุโขทัย อินเดียก็ใช้จารบนใบลาน คุณหญิงอารี กุลตันท์เขียนไว้ว่า “ความสำคัญของคัมภีร์ใบลานในประเทศไทยมีมาพร้อมๆ กับการยอมรับนับถือพระพุทธศาสนาของบรรพชนไทย” พุทธศาสนาเข้ามาในแคว้นสุวรรณภูมิตั้งแต่ก่อนตั้งกรุงสุโขทัยเป็นราชธานี แต่หนังสือใบลานฉบับที่มีอายุนานที่สุดในหอสมุดแห่งชาติปัจจุบัน เป็นฉบับชาดที่บิสมัยกรุงศรีอยุธยา รัชสมัยสมเด็จพระเอกาทศรถ จุลศักราช ๔๗๗ ตรงกับพุทธศักราช ๒๑๕๘ สภาพของใบลานยังสมบูรณ์ดี ตัวอักษรที่จารยังปรากฏชัดอ่านได้สะดวกมาก

ชาดที่บิ หมายถึง ขอบพระคัมภีร์ลงชาด

ทองที่บิ หมายถึง ขอบพระคัมภีร์ลงทอง

ขอบทองรองชาด หมายถึง ตรงกลางเป็นชาด

คัมภีร์แต่ละผูกจะตกแต่งลวดลายที่ไม่ปะกับปกหน้าปกหลัง และขอบคัมภีร์

สองข้างซ้ายขวาเป็นทอง

ซึ่งทั้ง ๓ ฉบับนี้เป็นของหลวง คือ ฉบับที่พระมหากษัตริย์โปรดให้สร้างขึ้น

ฉบับลานดิบ หมายถึง ฉบับที่ทำจากใบลานที่ไม่ได้ตกแต่งอะไรเลย มักเป็นฉบับราษฎร์

ขอบคัมภีร์จึงมีความสำคัญมากในการแยกว่าเป็นคัมภีร์ประเภทใด

การสร้างคัมภีร์ใบลานถือเป็นความนิยมที่เป็นมรดกวัฒนธรรมอย่างหนึ่งซึ่งปฏิบัติสืบเนื่องกันมาตั้งแต่สมัยเริ่มแรกมีพระพุทธศาสนาในประเทศไทยจนถึงปัจจุบัน โดยเฉพาะในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ พระมหากษัตริย์ทุกรัชกาลทรงสร้างพระคัมภีร์พระไตรปิฎกถวายเป็นพุทธบูชาโดยถือปฏิบัติเป็นโบราณราชประเพณีในพระองค์

กรรมวิธีจารใบลาน ใบลานที่นำมาใช้จารหนังสือนิยมใบที่ใกล้จะแก่เรียกว่า **ใบเพสลาด** ต้องเลือกขนาดใบให้เท่ากัน เจียนก้านออกม็ดรวมเข้าไว้หนึ่งคืบ ตากให้แห้งแล้วนำใบลานแต่ละใบมาแทงบนขอบ ขอบคือแผ่นไม้รูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าใช้ประกบด้านหน้าและด้านหลังใบลาน มีขนาดกว้างยาวเท่ากับใบลาน นำใบลานที่แทงแล้วประมาณ ๑๐-๒๐ ใบเรียงซ้อนกัน ประกบหน้าหลังด้วยขอบ แล้วเข้าควงอัดให้แน่นเพื่อติดขอบใบลานทั้งสองด้านให้เสมอกับขอบ จากนั้นคลี่ใบลานออกใช้ทรายละเอียดคั่วหรือตากแดดให้ร้อนจัดโรยลงบนใบลาน ใช้ลูกประคบ

ไปมาหลายครั้ง เพื่อให้หน้าลานสะอาดผิวเรียบเสมอกัน แล้วใช้เหล็กแหลมเผาไฟเจาะตามช่องที่แทงไว้ในตอนแรก เช็ดทำความสะอาดใบลานทีละใบเสร็จแล้วก็เป็นใบลานที่พร้อมจะใช้จารหนังสือได้ ก่อนจารลงบนใบลานต้องดีเส้นบรรทัดลงบนใบลานทุกใบ โดยใช้เส้นด้ายเหนียวซึ่งดัดกับกรอบไม้รูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าเป็นสายบรรทัด ใช้ลูกประคบชุบเขม่าไฟผสมน้ำมันขี้ผึ้งไปบนเส้นด้ายที่เป็นสายบรรทัดนั้น ดึงสายบรรทัดขึ้นแล้วปล่อยให้ติดลงไปบนลาน จะปรากฏเส้นบรรทัดบนใบลานตามต้องการ แล้วนำใบลานนั้นวางบนหมอนสำหรับถืองอจาร หมอนนี้ทำจากใบลานเรียงซ้อนกัน ๖-๗ ใบหุ้มด้วยผ้าซึ่งเย็บริมเรียบร้อยมีไม้ไผ่เหลาแหลมยาวประมาณ ๗-๑๐ เซนติเมตร เสียบทางด้านยาวของหมอนตามร่องลานข้างละ ๒ อันเพื่อใช้เป็นที่ยึดลานต้นฉบับ แล้วใช้เหล็กจารจารตัวหนังสือลงบนใบลาน โดยจารได้ทั้งสองหน้าของใบลานใบลานที่จารเสร็จแล้วมีรอยอักษรเส้นสีขาวอ่านได้ไม่ชัดเจน จึงต้องชุบด้วยเขม่าไฟผสมน้ำมันขี้ผึ้ง หมายถึงการใช้ลูกประคบสะอาดชุบเขม่าไฟผสมน้ำมันขี้ผึ้งให้หมดจากหน้าลาน ต้องใช้ทรายคั่วให้ร้อนก่อนราดลงบนใบลาน แล้วใช้ลูกประคบชุบเขม่าไฟผสมน้ำมันขี้ผึ้งไปบนทรายร้อนๆ เขม่าไฟกับน้ำมันขี้ผึ้งจะแทรกลงไปใรรอยจาร นอกนั้นหมดไปกับทรายร้อนๆ ไม่ทำให้ใบลานเปรอะเปื้อน คนโบราณมีคำทายว่า “อะไรเอ๋ย ลบหายลายผิด” ก็คือการใช้ลูกประคบเขม่าไฟผสมน้ำมันขี้ผึ้งนี้เอง ส่วนสีดำซึ่งลงไปใรรอยจารชัดเจนและปรากฏชัดจนไม่ลบเลือน มีความคงทนถาวร อยู่ได้นานนับร้อยปีขึ้นไป

หนังสือใบลานที่จารเสร็จแล้วทุกลาน ต้องมีเครื่องหมายบอกลำดับหน้าลานเรียกว่า **อังกา** อังกา คือตัวอักษรที่จารไว้หัวลานสำหรับบอกจำนวนใบลานที่จารแล้ว ๑๒ ใบเป็น ๑ อังกา ๒ อังกามี ๒๔ ลานเรียกว่า ๑ ผูก ถ้าเป็นเรื่องยาวจารผูกเดียวไม่จบก็ต้องจารหลายๆ ผูก

อักษรที่ใช้จารหนังสือใบลานส่วนมากเป็นอักษรขอม รองลงไปเป็นอักษรธรรมอีสาน อักษร

ธรรมล้านนา อักษรมอญ อักษรพม่า อักษรสิงหล และอักษรไทย

ภาษาที่ใช้จารส่วนมากเป็นภาษาบาลีหรือภาษามคร รองลงไปเป็นภาษาไทย ภาษาไทยอีสาน ภาษาไทยล้านนา ภาษาสันสกฤต เป็นต้น

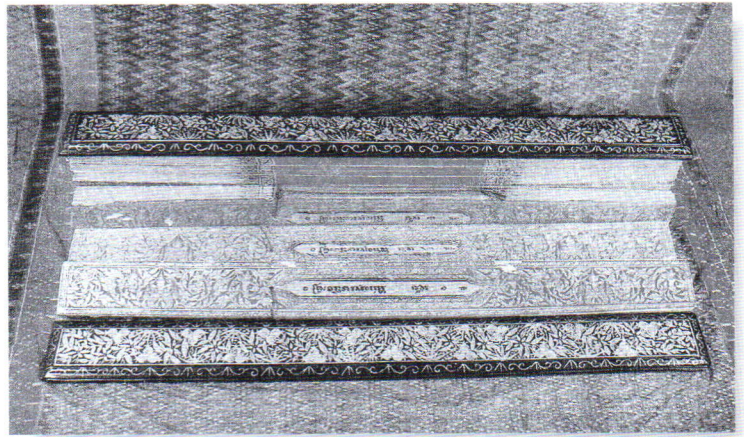
เส้นของหนังสือโบราณส่วนมากเป็นเส้นจาร รองลงไปเป็นเส้นชุบหมึก เส้นทอง ก็มีบ้างแต่เป็นส่วนน้อย มีเฉพาะฉบับชุบเส้นทองหน้าแรกของผู้ที่ ๑ เท่านั้น การตีพิมพ์ตัวอักษรไทยลงโบราณแทนการจารซึ่งจัดทำขึ้นด้วยเทคโนโลยีสมัยใหม่

เรื่องที่จารในหนังสือโบราณส่วนมากเป็นเรื่องในพระพุทธศาสนา ชาดก และวรรณคดี

คัมภีร์โบราณมีทั้งฉบับหลวงและฉบับราษฎร์ ฉบับหลวงคือคัมภีร์ที่พระมหากษัตริย์โปรดให้สร้างขึ้น ส่วนฉบับราษฎร์ได้แก่ราษฎร์ทั่วไป พระสงฆ์สามเณร อุบาสก อุบาสิกาสร้าง บางทีเรียกว่าฉบับ**เชลยศักดิ์** คือ ฉบับที่ไม่ได้อยู่ในทำเนียบของราชการ ซึ่งใช้บ่งบอกสมัยและรัชกาลไม่ได้

คัมภีร์โบราณที่จารเสร็จเรียบร้อยแล้วหลายๆ ผูก รวมกันเข้าเป็นคัมภีร์หนึ่งหรือมัดหนึ่งต้องมีใบขนานสองข้างเรียกว่า **ประกบ** คือ ใบปกปิดหน้าและหลังคัมภีร์ ซึ่งประติดประดยอย่างงดงาม เมื่อมัดแล้วต้องห่อผ้าเก็บไว้ ผ้าห่อคัมภีร์โบราณมีทั้งผ้าพิมพ์ลายอย่างฝ้ายดอก ผ้าทอยกดิน ผ้าปุม ผ้าไหม ผ้าต่วน เป็นต้น เมื่อห่อผ้าเรียบร้อยแล้ว มีป้ายบอกชื่อคัมภีร์ จำนวนผูก และลาน เรียกว่า **ฉลาก** ฉลากบอกคัมภีร์นี้ทำด้วยวัสดุต่างๆ มีทั้งทองเหลือง งามั้ ผ้า และหนัง เป็นต้น เมื่อห่อผ้าเรียบร้อยแล้วต้องใช้เชือกมัดให้แน่นเพื่อป้องกันฝุ่นละอองและสัตว์เข้าไปกัดกินโบราณ จึงต้องใช้เชือกยาวมาก ใช้พันเป็น ๕ เปลาะ เปลาะละ ๓ รอบ เชือกนั้นทำด้วยผ้าปอ ป่าน หรือไหมก็มี บางคนมีศรัทธาแก่กล้าเอาผมของตนเองมาถักเป็นผมเปียยาวๆ ใช้มัดคัมภีร์ก็มี

เนื่องจากรูปลักษณะของคัมภีร์โบราณมีความยาวมากกว่าความกว้างและมีน้ำหนักเบา คนไทยโบราณจึงสร้าง **กาะเยีย** ไว้สำหรับวางคัมภีร์โบราณ

คัมภีร์แต่ละผูกจะเรียงลำดับอยู่ภายในไม่ประกบ

เพื่อการอ่านหนังสือโดยสะดวกและเพื่อให้ความทนถือแก่คัมภีร์นั้น กาะเยีย ทำด้วยไม้กลึงเป็นแท่งกลมเล็กๆ ยาวประมาณ ๑๘ นิ้ว มีจำนวน ๘ อัน เจาะรูที่ปลายไม้ด้านหนึ่ง และตอนกลางอีกทีหนึ่ง ใช้เชือกหรือด้ายร้อยไขว้กัน เป็นที่วางหนังสือโบราณ

คัมภีร์โบราณต้องเก็บรักษาไว้เป็นอย่างดี จึงมีการสร้างหอพระไตรปิฎกเป็นที่เก็บรักษา เพื่อป้องกันมิให้มดปลวกกัดทำลาย หรือชำรุดเสียหายด้วยอันตรายต่างๆ ทั้งยังนิยมสร้างซ่อมเพิ่มเติมของเก่าที่ขาดหายหรือชำรุดไปตามกาลเวลา

ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์มีคัมภีร์พระไตรปิฎกฉบับหลวง ๑๔ ฉบับ ดังนี้

รัชกาลที่ ๑ ทรงสร้างฉบับครูเดิม ฉบับทองใหญ่ ฉบับรองทรง และฉบับทองชุบ

รัชกาลที่ ๒ ทรงสร้างฉบับรดน้ำแดง

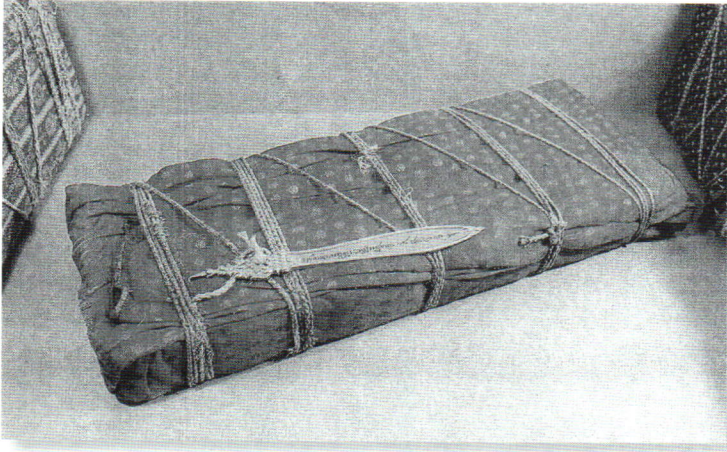
รัชกาลที่ ๓ ทรงสร้าง ๖ ฉบับ คือ ฉบับรดน้ำเอก ฉบับรดน้ำโท ฉบับทองน้อย ฉบับเทพชุมนุม ฉบับชุบยอ และฉบับอักษรรามัญ

รัชกาลที่ ๔ ทรงสร้างฉบับล่องชาด

รัชกาลที่ ๕ ทรงสร้างฉบับทองทิพย์

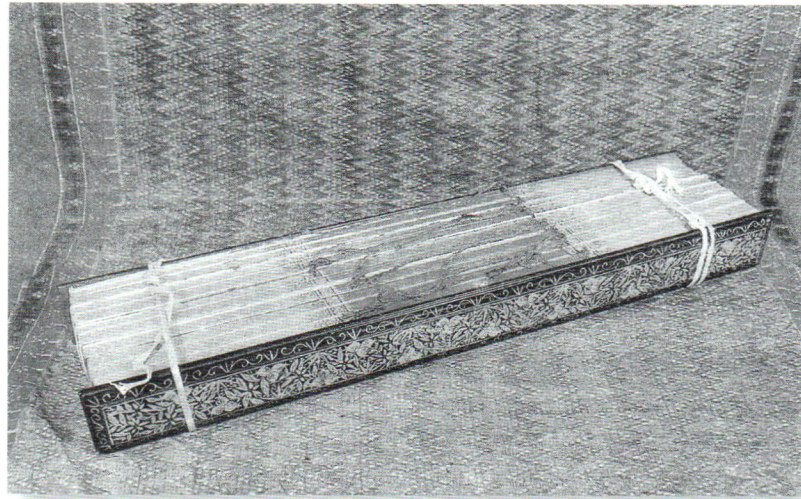
คัมภีร์พระไตรปิฎกฉบับหลวงแต่ละฉบับจะมีรูปลักษณะประจำรัชกาลที่สร้างปรากฏอยู่ในใบรองปก รูปสัญลักษณ์เขียนอยู่ภายในรูปวงรีด้วยเส้นทองบนพื้นรักดำ ประจำอยู่ที่ริมด้านขวาและซ้ายของลานตรงกลางมีอักษรเส้นจารบอกชื่อคัมภีร์

ผ้าห่อคัมภีร์ใบลานมีเชือกเส้นเดียวยาวติดต่อกัน มัดโดยรอบ แบ่งเป็น ๕ เปลาะ มีฉลากบอกชื่อคัมภีร์เลียบอยู่หน้าห่อคัมภีร์ด้วย

ใบลานนอกจากใช้จารพระคัมภีร์ในพระพุทธศาสนาและความรู้ด้านต่างๆ แล้วยังใช้ประโยชน์ทำสิ่งของเครื่องใช้ต่างๆ อีกมากมาย เช่น ทำตาลปัตรสำหรับพระสงฆ์ใช้ในพิธีกรรมต่างๆ สานเป็นปลาทะเพียนระบายสีสดใสแขวนบนเปลเด็กอ่อน ซึ่งจังหวัดพระนครศรีอยุธยามีชื่อเสียงในการทำปลาทะเพียนจนได้ส่งเป็นสินค้าออกไปต่างประเทศ ทำหมวก ในสมัยรัชกาลที่ ๖ นิยมคนไทยได้ประดิษฐ์ประดิษฐ์หมวกจากใบลานที่ทำลวดลายต่างๆ ได้งดงาม ทำเข็มขัดซึ่งถักลวดลายแปลกๆ ทำตะกร้า สุ่มกกระเจดเล็กๆ สำหรับใส่ของใช้ในครัวเรือน ปัจจุบันนี้ใช้ใบลานประดิษฐ์เป็นดอกไม้ต่างๆ ได้อย่างสวยงามด้วย

ผ้าห่อคัมภีร์ใบลานจะมีไม้ประกบคัมภีร์กำกับหน้าหลังผูกใบลาน และมีเชือกมัดไว้ส่วนหัวท้ายของคัมภีร์อีกชิ้นหนึ่ง

บรรณานุกรม

๑. ก่องแก้ว วีระประจักษ์ - การทำสมุดไทย และการเตรียมใบลาน ของหอสมุดแห่งชาติกรมศิลปากร, โรงพิมพ์ทางหุ้นส่วนสามัญนิติบุคคล สหประชาพาณิชย์ พุทธศักราช ๒๕๓๐
๒. ก่องแก้ว วีระประจักษ์, วิรัตน์ อนุนาทรวงกูร - คัมภีร์ใบลานฉบับหลวงในสมัยรัตนโกสินทร์, กองหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร จัดพิมพ์เนื่องในโอกาสฉลอง ๗๐๐ ปีลายสือไทย, โรงพิมพ์อมรินทร์การพิมพ์ พุทธศักราช ๒๕๒๗.
๓. น.ณ ปากน้ำ - สยามศิลปะ จิตรกรรม และสถาปัตยกรรม

เสื่อ-สาด

นางเนาวรัตน์ พลเดช

จะโกนจุกสุกดิบขึ้นลิบคำ

พวกเพื่อนบ้านวานมาผ่าหมากพลู

แก้ทำน้ายาจีนต้มดินหมู

บ้างมัดปูเสื่อสาดลาดพรมเจียม

ป ทกลอนข้างต้นนี้มาจากเรื่องเสภาขุนช้าง-
ขุนแผน ตอนนางทองประศรีทำพิธีโกนจุกให้แก่
พลายงามหลานชาย มีการจัดบ้านเรือนให้เรียบร้อย
รับแขกด้วยการปูเสื่อสาด

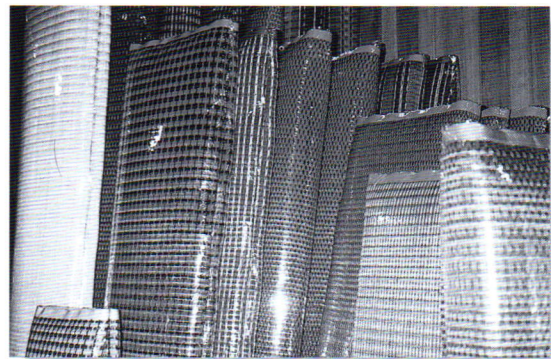
คำว่า “เสื่อสาด” มักจะใช้คู่กันเสมอในบท
กลอนหรือข้อความต่างๆ อันที่จริง เสื่อ และ สาด
มีความหมายเดียวกัน ภาษาไทยทางภาคกลางเรียก
เสื่อ ภาษาไทยทางภาคเหนือ ภาคอีสาน และภาคใต้
เรียกว่า สาด

เสื่อสาดเป็นเครื่องสานชนิดหนึ่งสำหรับปูนั่ง
และนอน เป็นหัตถกรรมพื้นบ้านของไทยที่มีมาตั้งแต่
สมัยโบราณ อันเกิดจากความคิดสร้างสรรค์และภูมิ
ปัญญาของคนไทย สะท้อนให้เห็นวัฒนธรรมและวิถี
ชีวิตความเป็นอยู่ของคนไทยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

การสานเสื่อสาดใช้พืชที่ต้นเป็นเส้น เป็นเถา
และใบยาวๆ เช่น หวาย กระจูด กก ใบมะพร้าว

ใบตาล เป็นต้น เมื่อเราเป็นเด็กบางคนเคยเล่นการ
สานเสื่อจากใบมะพร้าวตัดก้านกลางใบออกแล้วสาน
เป็นลายขัดธรรมดา กว้างพอปูนั่ง ต่อมาก็คง
วิวัฒนาการเพิ่มขึ้นด้วยการสานด้วยหวายหรือกก ซึ่ง
มีคุณภาพคงทนถาวรมากกว่า พร้อมทั้งประดิษฐ์
ลวดลายการสานให้งดงามมากขึ้น

การสานหรือทอเสื่อมีทั่วไปเกือบทุกภาคของ
ประเทศไทย

เส้นทางภาคเหนือ เท้าที่รวบรวมได้มีดังนี้

๑. สาดแหียง เป็นสิ่งที่ทำด้วยหวาย ส่วนมากชาวบ้านใช้รองศพในโลงศพ ปัจจุบันนี้หายากมาก

๒. สาดเต็ม เป็นสิ่งที่ทำจากทิวไม้ไผ่หรือผิวไม้ไผ่ ใช้สำหรับปูพื้น มีความกว้างประมาณ ๑ ถึง ๒ เมตร ความยาวประมาณ ๒ เมตรขึ้นไป พบในจังหวัดน่าน

๓. สาดหวาย ทำจากหวายทางเหนือซึ่งมีความยาวมาก เมื่อจะสานเสื่อเมื่อผ่าหวายแล้วต้องเหลาให้คมๆ แล้วจึงใช้สานเสื่อส่วนมากมักทำเป็นผืนใหญ่ๆ พบในจังหวัดน่านเช่นเดียวกัน ชาวบ้านกล่าวว่า ผู้ใดได้ใช้สาดหวายชนิดนี้ต้องเป็นคนร่ำรวยมีฐานะดี

เส้นทางภาคกลาง มีเสื่อลำแพน เป็นเสื่อที่สาน

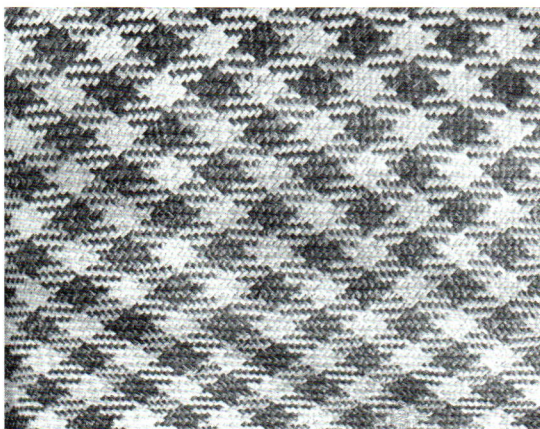
“แล้วทาโคลให้หกลานสงสารเหลือ

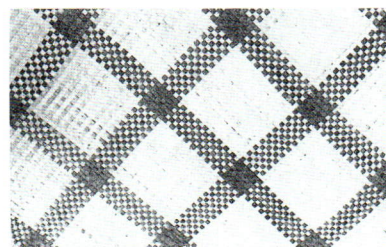
ด้วยตอกไม้ไผ่เป็นใหญ่ ใช้ทำผ้าเพดาน ปูรองของเป็นต้น

เสื่อลันไต้เป็นเสื่อซึ่งสานด้วยหวายตะค้าเป็นซี่ๆ ใช้ปูนั้งนอนได้ทนทาน เสื่อลันไต้ปรากฏในวรรณคดี เช่น เรื่องสังข์ทอง และเสภาขุนช้าง-ขุนแผน ตอนนางทองประศรีพบพลายงามหลานชายตอนหนึ่งว่า

มานั่งเสื่อลันไต้ปราศรัยถาม”

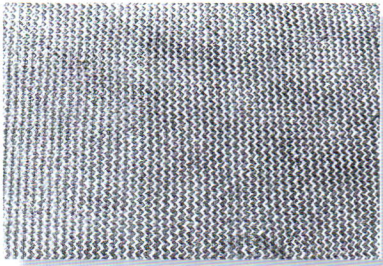

ลายสอ

ลายเสื่อกระจูด

ลายสองชรรมาดา

ลายดาวหั่งสี่

เส้นทางภาคตะวันออก เป็นเส้นทางที่มีชื่อเสียงที่สุดคือเส้นทางจันทบุรี ทำขึ้นในจังหวัดจันทบุรี ทำขึ้นจากต้นกก ซึ่งเป็นพันธุ์ไม้ที่ชอบขึ้นในที่ชุ่มชื้น ฝนตกชุก มีน้ำท่วมถึง เช่น ตามท้องนา ริมคลองหนองบึง กกที่ชาวจันทบุรีนำมาทอเสื่อเรียกว่า กกกลม การทอเสื่อกกแต่เดิมนิยมทำในหมู่ชาวนา โดยใช้เวลาวางใน ตอนกลางคืนจักกกสดแล้วนำไปตากแห้งเตรียมเก็บไว้ตลอดฤดูการทำนา หลังจากเก็บเกี่ยวแล้วก็ใช้เวลาที่เหลือทอเสื่อ เมื่อเสื่อจากใช้ในครัวเรือนก็นำไปขายในตัวเมือง ต่อมากลุ่มชาวนวนอพยพได้ยึดการทอเสื่อกกเป็นอาชีพหลัก เรียกว่า **“เสื่อญวนหลังวัด”** เพราะพวกญวนอาศัยอยู่ที่หลังโบสถ์วัดคาทอลิก พวกญวนสามารถในการประดิษฐ์ลวดลายให้งดงาม เช่น ทอเป็นภาพสัตว์ต่างๆ เป็นตราอาร์มของรัฐบาล เช่น ทอเป็นรูปช้าง รูปครุฑ เป็นต้น กิจกรรมการทอเสื่อของชาวนวนหยุดชะงักไปเมื่อบอพลอยที่จังหวัดจันทบุรีและจังหวัดตราดเพิ่งฟื้นขึ้นมาเมื่อ ๑๐ ปีก่อน ชาวนวนหันมาค้าขายพลอยจนทั้งการทอเสื่อ

ปัจจุบันนี้มีการทอเสื่อเป็นจำนวนมาก กกรรมชาติไม่พอเพียงในการหัตถกรรมและการอุตสาหกรรม จึงปลูกต้นกกเรียกว่า **“ทำนากก”** ต้องบำรุงใส่ปุ๋ยจนต้นกกอายุได้ ๔ ถึง ๕ เดือน จึงตัดมาใช้ได้ กกที่ตัดมานั้นนิยมนำมาทอเป็นคืบ ๕ คืบ จนถึง ๑๒ ถึง ๑๓ คืบ นำมาผ่าเป็นซีกเล็กๆ ประมาณชิ้นละ ๑ กระเบียดนี้เรียกว่า **“การจักกก”** โดยเหลือไว้แต่ผิวของต้นกกแล้วนำมามัดเป็นก้านนำ

ไปฝั่งลมให้แห้งสนิท เมื่อจะใช้ทอเสื่อจึงนำก้านนี้มาย้อมสี การย้อมสีนั้นต้องนำก้านมาแช่น้ำให้ชุ่มเสียก่อน ส้มก่อนสีย้อมมากให้เป็นสีแดงใช้เปลือกไม้ฝางย้อม ส่วนสีดำก็นำไปคลุกโคลน แต่ถ้าหากถูกน้ำก็หลุดลอกง่าย ปัจจุบันสีย้อมมากใช้สีเคมีชนิดเดียวกับสีย้อมผ้าไหม สีที่นิยมมากที่สุดได้แก่สีชา ในปัจจุบันการฟอกขาวนี้มีเพียงแห่งเดียวที่วังคุโชทัย ส่วนชาวจันทบุรีนิยมใช้สีชาของกกที่แห้งแล้วโดยธรรมชาติ เป็นสีออกเหลืองนวลเกือบขาว โดยคัดเลือกกกที่มีลำต้นค่อนข้างอ่อน ผิวกกจึงจะมีสีเรียบเสมอกันแล้วนำไปต้มน้ำเดือดผสมเกลือเล็กน้อย เพื่อให้คงสภาพสี และป้องกันมิให้เกิดเชื้อรา

เสื่อกกที่นิยมทอกันในจังหวัดจันทบุรีอยู่ที่อำเภอเมือง อำเภอท่าใหม่ อำเภอแหลมสิงห์ ปัจจุบันนี้มีโรงงานอุตสาหกรรมทอเสื่อเกิดขึ้นหลายแห่ง สามารถทอเสื่อด้วยเครื่องจักรวันละหลายสิบผืน ขนาดแคบที่สุด ๖๐ เซนติเมตร จนถึง ๑๖๕ เซนติเมตรและความยาวตั้งแต่ ๑๗๐ ถึง ๒๐๐ เซนติเมตร เนื่องจากเสื่อมีความกว้างมากไม่สะดวกแก่การขนส่งจึงมีผู้ประดิษฐ์ทำเป็นเสื่อพับขึ้น ทำให้สะดวกในการพกพาและการเก็บ

ในปัจจุบันนี้มีผู้นำเสื่อจันทบุรีมาประดิษฐ์เป็นของใช้หลายชนิด เช่น เสื่อพับ กระเป๋าถือ ที่รองจาน รองเท้า เข็มขัด กล่องใส่กระดาษเช็ดมือ กล่องใส่เครื่องสำอาง และเครื่องประดับผ้าหนังรูปต่างๆ ทั้งนี้เนื่องมาจากพระปรีชาสามารถของสมเด็จพระ

ต้นกระจุต

พระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินีในพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๗ เมื่อครั้งประทับอยู่ ณ สวนบ้านแก้ว อำเภอเมือง จันทบุรีเป็นเวลา ๒๑ ปี โปรดให้ข้าราชการบริพารในพระองค์ทำเป็นอุตสาหกรรมครอบครัวโดยใช้ชื่อว่า **“อุตสาหกรรมสวนบ้านแก้ว”** ต่อมาได้พระราชทานสวนบ้านแก้วให้กรรมการฝึกหัดครูตั้งเป็นวิทยาลัยครูจันทบุรีแล้วเสด็จกลับมาประทับที่วังสุโขทัย แม้ว่าพระองค์เสด็จสวรรคตไปแล้ว แต่สิ่งที่ได้พระราชทานไว้แก่ชาวจันทบุรีที่ยังประโยชน์ใหญ่หลวง ขณะนี้จันทบุรีได้นำหัตถกรรมพื้นบ้านออกสู่ตลาดต่างประเทศ เช่น สหรัฐอเมริกา ประเทศแถบยุโรปและเอเชีย เป็นอาชีพที่ทำรายได้ให้เมืองไทยเป็นอย่างมาก ทั้งยังได้นำเอาการทอเสื้อจันทบุรีไปเผยแพร่อบรมให้ชุมชนในภาคอีสานด้วย

เสื้อทางภาคใต้ เสื้อกระจุตเป็นเสื้อที่มีชื่อเสียง ไม่แพ้เสื้อจันทบุรี ทำด้วยกระจุตใบลำเจียก คล้าย

และคลุ้ม เป็นต้น

กระจุต เป็นพืชชนิดหนึ่ง ลักษณะคล้ายต้นกก แต่กลมกว่าไผ่กลวง เมื่อโตเต็มที่แล้วสูงประมาณ ๒ เมตร มีมากในบริเวณภาคใต้ ชอบขึ้นในที่ชื้นและน้ำขัง กระจุตมีมากที่อำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช และที่ตำบลทะเลน้อย อำเภอกวนขนุน จังหวัดพัทลุง แต่เดิมที่ตำบลทะเลน้อยยังไม่มี การปลูกกระจุตต้องไปซื้อที่ตำบลตะเคร็ง อำเภอชะอวด ได้รับความลำบากในการเดินทางมาก ต่อมาเมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๐ กำนันสุข ทองพูนเอียด กำนันตำบลทะเลน้อยเป็นคนแรกที่นำต้นกระจุตมาปลูกที่ทะเลน้อย บริเวณริมทะเลที่เป็นดินโคลนชาวพื้นเมืองเรียกบริเวณนี้ว่า **“โพระ”** หรือ **“พรุ”** นั่นเอง

การนำกระจุตมาทำเครื่องจักสานต้องนำต้นกระจุตที่มีตรวมกันไว้เป็นก้ามปูโคลนเสียก่อน ถ้าหากไม่คลุกโคลนเมื่อนำมาผึ่งแดดลำต้นกระจุตจะออกมาเป็นสีแดงและเหี่ยวใช้ไม่ได้หลังจากตากจนแห้งแล้วจึงนำไปทุบให้แบน แล้วนำไปสานเสื่อได้ ถ้าหากยังไม่สานจะเก็บไว้ได้นานเป็นปีหรือสองปี เสื่อกระจุตที่สานเสร็จแล้วผืนหนึ่งจะกว้างประมาณหนึ่งเมตรครึ่ง ยาวสองเมตรครึ่ง ถ้าหากมีลวดลายและย้อมหลายๆ สีราคาจะแพงขึ้นตามลักษณะของลวดลายที่นิยมสานกันมากได้ลายดาวล้อมเดือน ลายตัวหนังสือ ลายดอกจัน ลายสอง และลายธรรมดา สีที่ย้อมมักนิยมสีแดง สีเขียว สีน้ำเงิน ใช้สีย้อมเสื่อโดยเฉพาะชาวบ้านเรียกว่าสาตจุต

กระจุตทางภาคใต้เรียกว่า **“จุต”** นอกจากใช้สานเสื่อแล้ว ยังนำมาสานเป็นกระสอบหรือสอบ เช่น สอบหมาก สอบเกลือ สอบข้าวสาร เป็นต้น ปัจจุบันนี้การสานกระจุตได้วิวัฒนาการมาประดิษฐ์เป็นเครื่องใช้ต่างๆ เช่น หมวก พัด กระเป๋าทือ และเครื่องใช้อื่นๆ อีกมาก นอกจากนั้นพุทธศาสนิกชนนิยมสั่งทอเสื่อกระจุตผืนยาวเป็นลิบๆ เมตรเพื่อนำไปถวายวัด เมื่อปูใช้เสร็จแล้วก็ม้วนเก็บไว้ตามเดิมเป็นม้วนใหญ่ มาก จึงเป็นที่มาของคำว่า **“ม้วนเสื่อ”**

เสื่อลำเจียก ชาวใต้เรียกสาตลำเจียก หรือ

สาตปาหนัน ลำเจียกหรือปาหนัน เป็นต้นไม้จำพวก
เตยใบใหญ่ เป็นพุ่มขนาดกลาง สูงประมาณ ๔ ถึง
๕ เมตร ใบยาวเป็นรูปหอก คล้ายใบสับประรด การ
สานเสื่อลำเจียกนี้เดิมเป็นงานอดิเรกของชาวบ้านใน
จังหวัดกระบี่ แต่ที่ทำกันเป็นลำเป็นสันในขณะนี้อยู่ที่
หมู่บ้านคลองหมาก ตำบลคลองขนาน อำเภอเมือง
กระบี่ ชาวพื้นเมืองรู้จักการสานเสื่อลำเจียกมาเป็น
เวลาร้อยๆ ปีแล้ว ด้วยการสานสืบทอดกันมาหลายชั่วคน

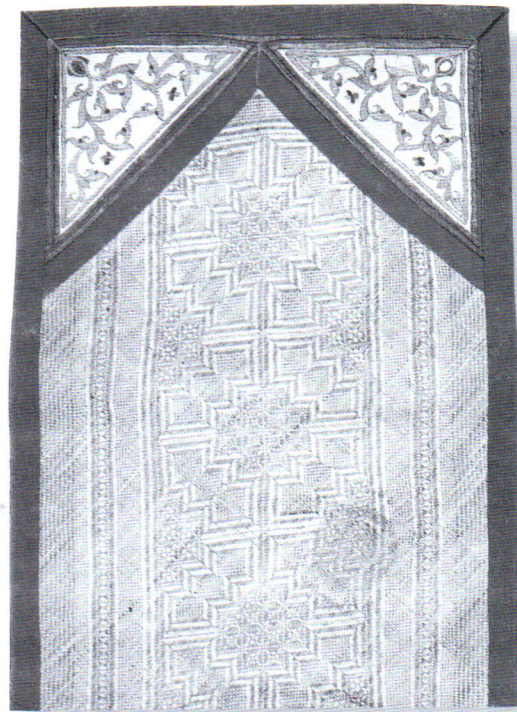
วิธีสานเสื่อลำเจียก นำใบลำเจียกสดๆ มาผ่า
หลังเอาหนามที่อยู่กลางใบออกแล้วฉีกไฟสีกสองสาม
นาทิต่อใบเป็นมัน จากนั้นเอาหนามที่ขอบใบออก
กรีดใบลำเจียกเป็นเส้นเท่าๆ กันมัดใบลำเจียกเป็นก๊ากๆ
แช่น้ำสะอาดประมาณ ๒ วัน เพื่อให้เส้นอ่อนแล้วตาก
แดดให้แห้ง นำใบลำเจียกไปรีดหรือขูดให้เส้นเรียบ
แล้วนำมาสาน ชาวบ้านประดิษฐ์ลวดลายต่างๆ
งดงามมาก เช่น ลายวงแหวน ลายลูกแก้ว ลายโรงช้าง
ลายดอกเลา ลายดอกจัน ลายตัวหนังสือ ลาย
รัฐธรรมนูญ ลายมัดสีหยา (ลายขัดสมาธิ) และลาย
มัสยิด เป็นต้น

เสื่อลำเจียกนี้ชาวบ้านสานไว้สำหรับปูนอนปู
นั่งตามบ้าน หรือสำหรับนำไปนั่งสวดมนต์ที่วัด สาน
ไว้สำหรับแต่งงาน และใช้รองศพก่อนนำไปฝัง เมื่อ
ฝังเสร็จแล้วก็ถวายวัด

สำหรับเสื่อลำเจียกที่สานไว้สำหรับแต่งงาน
จะทำลวดลายวิจิตรละเอียดลออมากเพราะบ่าวสาวใช้
ปูนอนแทนที่นอน โดยก่อนแต่งงานคู่หนุ่มสาวจะช่วย

“ค่อยเบาบางสร้างโคกเหมือนโรคพื้น

ได้ห่มสีหมอนเสื่ออ่อนลาย

เสื่อลำเจียก (ปาหนัน) ที่กระบี่

กันสานเสื่ออย่างน้อยที่สุด ๑๒ ผืน จนถึง ๓๐ ผืน
มากน้อยตามแต่ฐานะ แล้วนำเสื่อมาวางซ้อนๆ กัน
เสื่อผืนที่ซ้อนอยู่บนสุดตามยอดของเสื่อมุมต่างๆ
จะติดกระจกและปักด้วยไหมทองดินทาง เรียกว่า
“ยอดสาต”

เสื่อที่สานด้วยใบลำเจียกนี้ชาวบ้านเรียกว่า
“สาตอ่อน” สาตอ่อน เสื่ออ่อนหรือเสื่อปาหนันนี้มี
ราคาแพงและคุณค่า จึงปรากฏในวรรณคดีหลายเรื่อง
เช่นเรื่องรำพันพิลาปของสุนทรภู่ รำพันไว้ดังนี้

จะเดินยืนยังไม่ได้ยังไม่หาย

ค่อยคลายอายอุตุส่ำหทัยครองครองคุณ”

พระราชวิจารณ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่องจดหมายเหตุความทรงจำของกรมหลวงนรินทรเทวี ตอนนางนวลลงวัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช เมื่อทรงถวายเครื่องไทยทานแก่พระภิกษุสงฆ์ กล่าวว่า มี “...พัชนี ร่มแพร เสื่ออ่อน โอเถา โอคณะ....”

เสื่ออ่อนนี้เมื่อใช้แล้วต้องม้วนหรือพับเก็บรักษาไว้เป็นอย่างดี

เสื่อคล้า เสื่อคลุ้ม หรือ สาดคล้า สาดคลุ้ม คล้าเป็นไม้ล้มลุกชนิดหนึ่ง แตกแขนงตามลำต้น ใบกว้าง ส่วนคลุ้มแตกแขนงตอนปลาย ผิวแข็ง ใบคล้ายคล้า แต่ใหญ่กว่าทั้งคล้าและคลุ้มนำมาสานเสื่อได้ มักจะสานเป็นเสื่อผืนใหญ่ ใช้ปูนั่งนอน ใช้ทำฝาผนังหรือปูเป็นผ้าเพดานได้ ปัจจุบันนี้ตามบ้านพักในชนบทชายทะเล เจ้าของต้องการใช้วัสดุพื้นบ้านจึงนิยมใช้สาดคลุ้มสาดคล้าทำนํ้ามันจนขึ้นเงาทั้งมอดและปลวก ได้ปูเป็นผนังและผ้าเพดานดูงดงามดี

เสื่อนอกจากจะใช้ปูนั่งนอน และเป็นอุปกรณ์เครื่องใช้ต่างๆ แล้ว ยังกลายเป็นคำพังเพยและสำนวนไทยได้อีกด้วย เช่น

ม้วนเสื่อ

หมายถึง เสื่อพนักนอนหมดตัว หรือเลิกกิจการเพราะขาดทุน

เสียดูปูเสื่อ

หมายถึง เสียดูแลให้เป็นสุขสบาย

เสื่อผืนหมอนใบ

หมายถึง ผู้แสวงโชค มักใช้กับคนจีนที่เข้ามาแสวงโชคในเมืองไทยและมักจะได้ดีมีเงินเพราะความขยันขันแข็ง

รับหน้าเสื่อ

หมายถึง รับผิดชอบเอง รับกินเองใช้ในการพนัน

ยังมีข้อห้ามในการใช้เสื่อมาแต่โบราณ เช่น ห้ามเล่นเอาเสื่อห่อตัวเพราะโบราณใช้เสื่อห่อศพ ห้ามสละบดเสื่อเพราะกลัวของจะหล่นออกจากเสื่อ เป็นต้น

เสื่อ นับว่ามีความสำคัญต่อคนไทยมาตั้งแต่โบราณจนถึงปัจจุบันนี้ แสดงถึงภูมิปัญญาของคนไทยที่ได้สรรค์สร้างสิ่งอำนวยความสะดวกในวิถีชีวิต นับว่าเป็นมรดกอย่างหนึ่งของบรรพบุรุษไทยมอบไว้ให้แก่ลูกหลาน ทั้งยังใช้เหมาะกับภูมิอากาศของเมืองไทย ทั้งเคลื่อนย้ายพกพาและทำความสะอาดได้สะดวกง่ายดายมาก สมควรที่ลูกหลานไทยพึงอนุรักษ์ไว้มิให้สูญสลายไป

บรรณานุกรม

๑. เครื่องจักสาน - สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน เล่มที่ ๒๒
๒. จันทบุรี - หนังสือจันทบุรี เมืองแห่งทรัพย์ในดิน ถิ่นผลไม้เลื่องชื่อ, สำนักพิมพ์สารคดี เมษายน ๒๕๓๓
๓. จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. พระราชวิจารณ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่องจดหมายเหตุความทรงจำของกรมหลวงนรินทรเทวี
๔. วิบูลย์ ลี้สุวรรณ - หนังสือพจนานุกรมหัตถกรรมและอุตสาหกรรมพื้นบ้าน จัดทำโดยบริษัทเงินทุนอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย
๕. วิสา อัครเวรน์ - เสื่อจันทบูร, หนังสือที่ระลึกในพิธีเปิดหอสมุดแห่งชาติ รัชมังกลาภิเษก จันทบุรี วันพฤหัสบดีที่ ๔ สิงหาคม ๒๕๓๓
๖. สุนทรภู์ รำพันพิลาป, ชีวิตและงานของสุนทรภู์ กรมศิลปากรตรวจสอบชำระใหม่ขององค์การคำคุณสุภา พ.ศ. ๒๕๒๐

โคลงโลกนิติและโคลงโลกนิติจำแลง

นางสาวทรงสรรค์ นิลกำแหง

โลกนิติ หรือ **โลกนิติ** เป็นคำภีร์คำสอนของอินเดียที่โบราณจารย์ได้รวบรวมไว้และเป็นที่รู้จักกันมาเป็นเวลาช้านาน โดยเฉพาะในประเทศที่ได้รับอิทธิพลจากปรัชญาและวัฒนธรรมอินเดีย ทั้งได้รับความนิยมแพร่หลายมากกว่าคำภีร์อื่นในแนวเดียวกัน เช่น คำภีร์ธรรมนิตติ คำภีร์ราชนิตติ และคำภีร์สุตวัตนนิตติ ซึ่งล้วนมีเนื้อหาเป็นคติสอนใจ และให้แนวทางในการดำเนินชีวิตที่ถูกต้องดีงาม ตลอดจนเป็นหลักในการปกครองและบริหารบ้านเมือง เพราะคำภีร์โลกนิติมีขอบข่ายกว้างขวางครอบคลุมวิถีชีวิตของคนทั่วไปมากกว่า ส่วนภาษาตลอดจนความหมายก็ง่ายต่อการทำความเข้าใจมากกว่าคำภีร์อื่นๆ คำภีร์โลกนิติที่เข้ามาในประเทศไทย นอกจากจะแทรกอยู่ในสุภาษิตต่างๆ แล้ว ยังมีผู้แปลเป็นภาษาไทยทั้งร้อยแก้วและร้อยกรอง จำนวนที่รู้จักกันแพร่หลายมากกว่าจำนวนอื่นๆ คือ **โคลงโลกนิติ** ของ **สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิศร**

ผู้แต่งคำภีร์โลกนิติ

ในบทขึ้นต้นของคำภีร์โลกนิติมีข้อความว่า

“ข้าพเจ้านมัสการพระรัตนตรัยแล้ว จักขอแถลง ‘โลกนิติ’
ที่ประมวลมาจากคำภีร์ต่างๆ เป็นภาษามคธ (บาลี) โดยสังเขป”

(โลกนิติ ฉบับราชบัณฑิตยสถาน)

แต่ก็ไม่ปรากฏหลักฐานที่ได้ว่า “ข้าพเจ้า” ผู้รวบรวมคำภีร์โลกนิติขึ้นนี้คือนักปราชญ์ท่านใด ศาสตราจารย์ ดร. นิยะดา เหล่าสุนทร ได้วิจัยเกี่ยวกับความเป็นมาของคำภีร์โลกนิติไว้ในผลงานวิจัยเรื่อง “โคลงโลกนิติ : การศึกษาที่มา” (๒๕๒๗) ว่า มีความเชื่อเป็น ๒ กลุ่ม กลุ่มที่ ๑ เชื่อว่าเป็นของ **ขวามณีปุระ** ซึ่งอพยพหนีภัยสงครามจากเมืองมณีปุระในภาคเหนือของประเทศอินเดีย เข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ในประเทศพม่า กลุ่มที่ ๒ เชื่อว่าเป็นผลงานของ **จตุรงคพล** นักปราชญ์ชาวพม่าผู้มีชีวิตอยู่ในพุทธศตวรรษที่ ๑๙ อย่างไรก็ตาม ผู้แต่งคำภีร์โลกนิติเป็นผู้นับถือพระพุทธศาสนา และมีความรอบรู้ในคำภีร์คำสอนต่างๆ เช่น พระไตรปิฎก พระธรรมบท ชาดก ธรรมนิตติ หิโตปเทศ จานักยศตกะ เป็นอย่างดี คาถาในคำภีร์โลกนิติซึ่งแต่งไว้เป็นภาษาบาลีหรือภาษามคธ เท่าที่ปรากฏในวรรณกรรมไทยมี ๑๖๗ คาถา และมีหลายบทที่แปลงมาจากคาถาภาษาสันสกฤตในคำภีร์ต่างๆ ดังกล่าว

โลกนิติในวรรณกรรมไทย

สุภาษิตจากคำภีร์โลกนิติน่าจะแพร่หลายเข้ามาในประเทศไทยตั้งแต่สมัยสุโขทัย และคงจะได้รับความนิยมมากด้วยมีสาระจากคำสอนบางบทปรากฏในศิลาจารึกสมัยสุโขทัย เช่น ในศิลาจารึกหลักที่ ๑ พ่อขุนรามคำแหงมหาราช และศิลาจารึกหลักที่ ๕ ศิลาจารึกวัดป่ามะม่วง มีคำสอนว่า

“เห็นข่าวท่านบ่ใครพิน

เห็นสินท่านบ่ใครเดือด”

ซึ่งหมายความว่า เห็นข่าวของทรัพย์สินท่านก็ไม่อยากได้ ตรงกับคำสอนในโคลงโลกนิติว่า

“ทรัพย์สินท่านคืออิฐผา

กระเบื้อง”

สุภาษิตจากคัมภีร์โลกนิติได้มีผู้แปลเป็นภาษาไทยแล้วแต่งเป็นวรรณกรรมร้อยกรองและร้อยแก้ว เช่น

๑. โลกนิติ ฉบับร้อยกรอง มีหลายสำนวน เช่น

๑.๑ โคลงโลกนิติ เป็นการแปลคัมภีร์โลกนิติแล้วแต่งเป็นโคลงสี่สุภาพ แต่เพิ่มคาถาและภาชิตอื่นๆ ที่เชื่อกันว่าเป็นโลกนิติเข้าไปด้วย จำนวนคาถาและภาชิตจึงมีมากกว่าที่มีในคัมภีร์โลกนิติ นับเป็นวรรณคดีจากโลกนิติซึ่งเป็นที่รู้จักกันมากที่สุดทั้งในหมู่นักเรียนนักศึกษาและบุคคลทั่วไป โคลงโลกนิตินี้มีแต่งกันหลายสำนวน เช่น

โคลงโลกนิติ สำนวนเก่า น่าจะแต่งขึ้นก่อนสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ หรืออย่างน้อยก็ก่อนรัชกาลที่ ๓ มีหลายฉบับ ดังปรากฏในสมุดไทยซึ่งเก็บรักษาไว้ในหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร เมื่อสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิศร ทรงชำระโคลงโลกนิติ ก็ได้ทรงตรวจสอบจากโคลงโลกนิติ สำนวนเก่าฉบับต่างๆ เหล่านี้ ต่อมาเมื่อหอพระสมุดวชิรญาณจัดพิมพ์หนังสือ “ประชุมโคลงโลกนิติ” ครั้งแรกใน พ.ศ. ๒๔๖๐ ก็ได้รวมพิมพ์ไว้ทั้ง โลกนิติคาถาภาษาบาลี โคลงโลกนิติ สำนวนเก่า และโคลงโลกนิติ สำนวนของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิศร รวมทั้งสิ้น ๒๕๗ คาถา และ ๕๑๑ โคลง

โคลงโลกนิติ สำนวนของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิศร แต่งขึ้นระหว่าง พ.ศ. ๒๓๗๔-๒๓๗๘ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ปฏิสังขรณ์ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม กรุงเทพมหานคร แล้วให้จารึกตำรับตำราต่างๆ ทั้งด้านวรรณคดี โบราณคดี พระพุทธศาสนา ประเพณี ตำรายา ตลอดจนสุภาษิต ลงบนแผ่นศิลาที่ประดับผนังปูชนียสถานต่างๆ ที่ทรงปฏิสังขรณ์สำหรับให้ประชาชนได้ศึกษาหาความรู้ ในการนี้โปรดให้สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิศร ทรงชำระโคลงโลกนิติให้ถูกต้องตามพระบาลี แล้วจารึกไว้ที่แผ่นศิลาประดับศาลาทิศพระมณฑป รวมเป็นโคลง ๔๓๕ บท โคลงโลกนิตินี้ได้รับความนิยมแพร่หลายมากกว่าสำนวนอื่นๆ รวมทั้งใช้เป็นแบบเรียนในโรงเรียนในเวลาต่อมาด้วย

โคลงโลกนิติ เข้าใจว่าเป็นสำนวนของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) แปลจากคัมภีร์โลกนิติ ฉบับภาษาบาลี หนังสือวชิรญาณ เล่ม ๒ จ.ศ. ๑๒๔๗ ได้นำลงพิมพ์ทั้งคัมภีร์โลกนิติฉบับภาษาบาลี ซึ่งแบ่งออกเป็น ๗ กัณฑ์ โคลงโลกนิติ สำนวนพระยาศรีสุนทรโวหาร และโคลงโลกนิติ สำนวนสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิศร ไว้ในเล่มเดียวกัน เรียงตามลำดับสำนวน

โลกนิติคำฉันท์ ชุนสุวรรณสารวัดแต่งเมื่อ พ.ศ. ๒๓๘๕ เป็นคำฉันท์จำนวน ๒๖๕ บท ดำเนินเนื้อความตรงตามคาถาของคัมภีร์โลกนิติ

๒. โลกนิติ ฉบับร้อยแก้ว มีหลายสำนวนเช่นกัน เช่น

๒.๑ โลกนิติ ไตรพากย์ หรือ โลกนิติ คารม พ.ศ. ๒๔๖๑ สำนวนของพระสารประเสริฐ (ตรี นาคะประทีป) ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๖๑ ไม่ระบุชื่อผู้แต่งแปล ต่อมาในฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๖๙ จึงระบุชื่อ “นาคะประทีป” แต่

บางตำรากล่าวว่า เป็นผลงานร่วมกันของพระยาอนุমানราชชนกับพระสารประเสริฐ ที่เรียกว่า “ไตรพากย์” นั้นด้วยในแต่ละคาถาจัดทำเป็น ๓ ภาษา เพื่อสะดวกต่อการศึกษาเทียบเคียง คือ ภาษาบาลี ภาษาไทย (ร้อยแก้ว) และภาษาอังกฤษ จำแนกเนื้อหาเป็น ๗ กัณฑ์ คือ ปันทิตกัณฑ์ สาธุชนกัณฑ์ พาลพुरुชนกัณฑ์ มิตรกัณฑ์ อิตถีกัณฑ์ ราชกัณฑ์ และเบ็ดเตล็ด รวมทั้งสิ้น ๑๖๗ คาถา คาถาใดที่ตรงกับโคลงโลกนิติ สำนวนของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิศร ก็จะคัดโคลงบทนั้นๆ มาพิมพ์ไว้ด้วย

๒.๒ โลกนิติปกรณ์ ศาสตราจารย์ ร.ต.ท.แสง มนวิฑูร ได้แปลคัมภีร์โลกนิติเป็นภาษาไทย (ร้อยแก้ว) แบ่งออกเป็น ๗ กัณฑ์ เช่นเดียวกับ โลกนิติ ไตรพากย์ ในแต่ละกัณฑ์พิมพ์คาถาภาษาบาลีไว้ทางหน้าซ้าย พิมพ์คำแปลภาษาไทยไว้ทางหน้าขวา เทียบกันบทต่อบท รวมทั้งสิ้น ๑๕๘ คาถา

๒.๓ โลกนิติ-สุตวัชฌณนิตติ ฉบับราชบัณฑิตยสถาน ราชบัณฑิตยสถานได้ชำระและแปลคัมภีร์โลกนิติ และคัมภีร์สุตวัชฌณนิตติ เป็น ๔ ภาษา คือ คาถาภาษาบาลี คาถาภาษาบาลีเขียนเป็นอักษรโรมัน คำแปลภาษาไทย และคำแปลภาษาอังกฤษของคาถานั้นๆ เฉพาะภาคโลกนิติ แบ่งเนื้อหาเป็น ๗ กัณฑ์ รวม ๑๖๗ คาถา เช่นเดียวกับ โลกนิติ ไตรพากย์ จัดพิมพ์เผยแพร่ครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๕๔๐

สาระจากโคลงโลกนิติ

โลกนิติเป็นวรรณคดีประเภทคำสอนที่รู้จักกันแพร่หลายในประเทศไทยมากกว่า ๗๐๐ ปี และกล่าวได้ว่าเป็นที่รู้จักไม่แต่เฉพาะในกลุ่มนักเรียนนักศึกษาผู้สนใจวรรณคดีไทยเท่านั้น แต่ประชาชนคนไทยทุกคนจะรู้จักภาสิตคำสอนจากโลกนิตดียิ่งกว่าจากเรื่องอื่นๆ และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง จาก**โคลงโลกนิติ** สำนวนของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิศร ที่เป็นเช่นนั้น ผู้เขียนเห็นว่าโคลงโลกนิติมีสาระที่จับใจคนไทยใน ๓ ประการ คือ

๑. ขอบข่ายของคติคำสอน เป็นคำสอนที่จำแนกเนื้อหาตามลักษณะของบุคคลประเภทต่างๆ คือ ผู้รู้หรือผู้มีปัญญา คนดี คนพาล ผู้เป็นมิตร สตรี ผู้ปกครองหรือพระราชา และเบ็ดเตล็ด จึงกว้างขวางครอบคลุมความรู้สึนึกคิดและชีวิตความเป็นอยู่ทุกด้าน และมักนำไปกล่าวอ้างในวรรณคดีเรื่องอื่นๆ ด้วย เช่น โคลงบทที่ว่า

“วิชาควรรักรู้	ฤชาด
อย่าหมิ่นศิลปศาสตร์	ว่าน้อย
รู้จริงสิ่งเดียวอาจ	มีมั่ง
เลี้ยงชีพขำอยู่ร้อย	ชั่วหลือเหลนหลาน”

พระยาศรีสุนทรโวหาร ได้แต่งคำสอนเดียวกันนี้ไว้ใน “นิตินาสารก” พิมพ์ในหนังสือภาษาไทย เล่ม ๒ ว่า

“อันความรู้รู้กระจ่างยิ่งอย่างเดียว
แต่ให้เชี่ยวชาญเกิดคงเกิดผล
อาจจะชักเชิดชูฟูสกนธ์
ถึงคนจนพงศ์ไพร่คงได้ดี”

โคลงโลกนิติอีกบทหนึ่ง คือ

“ราชรถปรากฏด้วย	ธงชัย
ควันประจักษ์แก่กองไฟ	เที่ยงแท้
ราชาอิสระใน	สมบัติ
ชายย่อมเฉลิมเลิศแล้ว	ปิ่นแก้วเกษมหญิง”

ซึ่งสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ทรงแต่งไว้ในกฤษณาสอนน้องคำฉันท์ ว่า

“ธงไชยอันไฟบุลในองอน	เป็นอาภรณ์แห่งรถยาน
ธูมาก็ปรากฏแก่กรานต์	แลเกยกระเริงแสง
ราชาภิปรากฏเป็นปิ่น	นครินทร์เขตระแวว
สวามีเป็นศรีสวัสดิ์แสดง	คักดิสง่าแก่นารี”

๒. เนื้อหาของคติคำสอน โดยที่โลกนิติเป็นคำสอนของอินเดียโบราณ ปรากฏว่าอินเดียกับไทยนั้นมีความเชื่อบางประการคล้ายคลึงกันอยู่มาก ทำให้คนไทยเข้าใจความหมายเปรียบเทียบในคำสอนนั้นๆ ได้ดี ทั้งบางคติก็ตรงกับนิทานชาดกและคติพื้นบ้านที่คนไทยรู้จักดี บางคติก็มีสาระตรงกับคติของชาติอื่นๆ ด้วย เช่น

คติคำสอนบทที่เปรียบเทียบกับนิทานชาดกเรื่อง**นกแขกเต้า** หรือ สัตติคุมพชาดก ใน นิบาตชาดก ในโคลงโลกนิติกล่าวว่า

“ได้เห็นนักปราชญ์ไซ้	เป็นสุข
อยู่ร่วมเรือนหายทุกข์	คำเข้า
ผู้พาลสั่งสอนปลุก	ใจดัง พาลนา
ยลเยี่ยง นกแขกเต้า	ตกต้องมือโจร”

คติคำสอนที่ตรงกับสุภาษิตไทยว่า “หมากัดอย่ากัดตอบ” หรือในสุภาษิตพระร่วงว่า “สุวานขบอย่าขบตอบ” ในโคลงโลกนิติกล่าวว่า

“หมาใดตัวร้ายขบ	บาบา
อย่าขบตอบต่อหมา	อย่าซึ่ง
ทรชนชาติชั่วงา	รุธโทษ
อย่าโกรธอย่าหน้าบึ้ง	ตอบถ้อยถือความ”

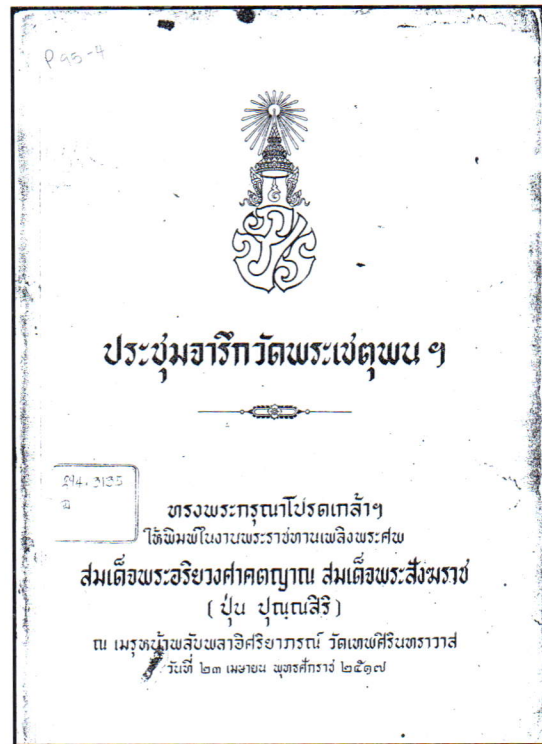
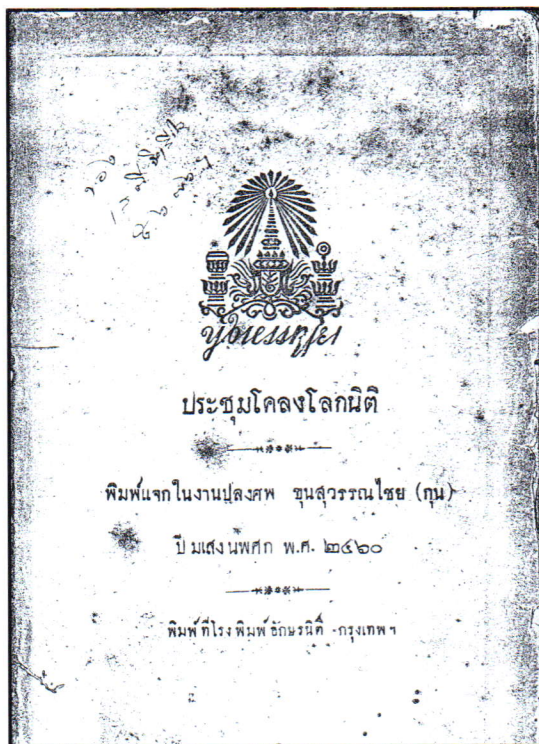
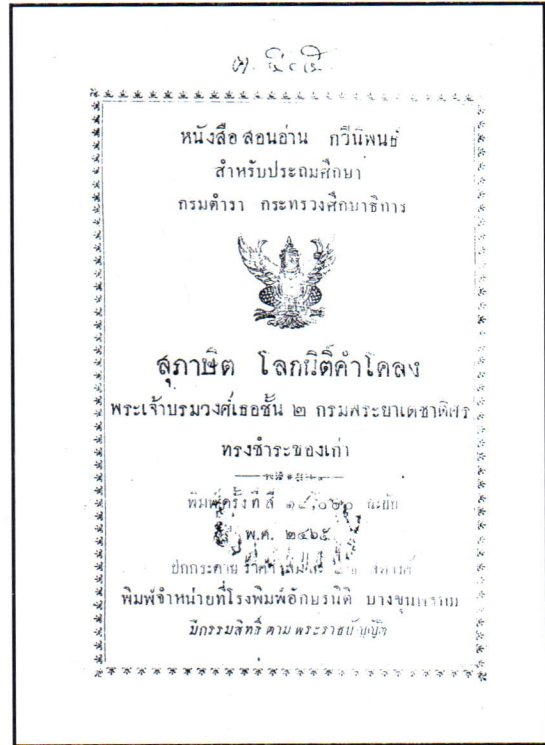
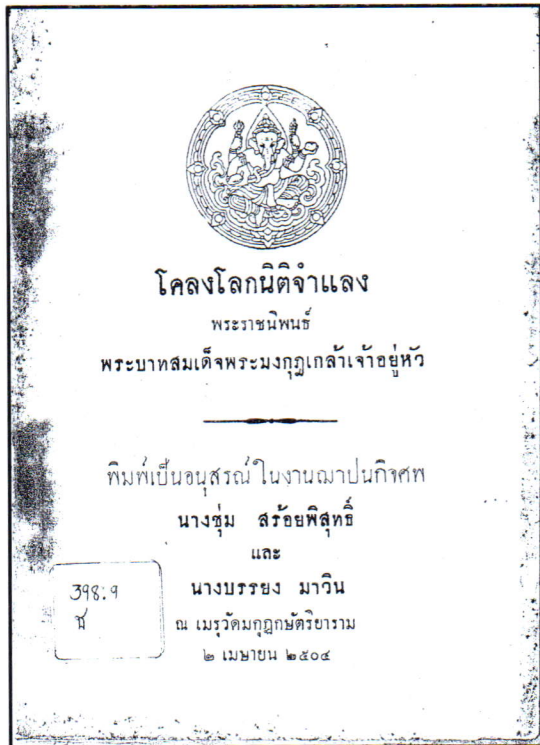
คำสอนบางบทก็ตรงกับภาษิตของชาติอื่นๆ เช่น โคลงโลกนิติกล่าวว่า

“รู้้น้อยว่ามากรู้	เริงใจ
กลกบเกิดอยู่ใน	สระจ้อย
ไปเห็นชลไกล	กลางสมุทร
ชมว่าน้ำบ่อน้อย	มากล้าลึกเหลือ”

ภาษิตญี่ปุ่นว่า “กบในสระไม่เคยเห็นทะเลหลวงเลย” และภาษิตจีนว่า “คนมีความรู้่น้อยก็เหมือนกับกบ”

คติคำสอนที่ได้รับความนิยมแพร่หลายนอกจากนำไปอ้างอิงในวรรณกรรมต่างๆ ดังกล่าวแล้ว ที่กวินำไปแต่งเป็นเรื่องสุภาษิตขึ้นโดยตรงก็มี เช่น สุนทรภู่นำไปแต่ง **สุภาษิตสอนเด็ก** ดังจะยกตัวอย่างเปรียบเทียบกันพอสังเขป เช่น โคลงโลกนิติว่า

“ทรัพย์มีสี่ส่วนไซ้	บุญบัน
ภาคหนึ่งพึงแยกกัน	เก็บไว้
สองส่วนเบ็ดเสร็จสรรพ	การกิจ ใช้นา
ยังอีกส่วนควรให้	จ่ายเลี้ยงตัวตน”

สุภาสิตสอนเด็กของสุนทรภู่กล่าวว่า

“อนึ่งทรัพย์มีสี่ส่วนให้ควรแบ่ง
สองส่วนแจกจ่ายตามปรารถนา
อีกส่วนหนึ่งซื้อเสบียงเลี้ยงอาตมา
ส่วนหนึ่งอย่าหยิบใช้ไว้กับตน”

๓. ลักษณะฉันทลักษณ์ คาถาในคัมภีร์โลกนิติส่วนมากมี ๔ บาท กวีไทยจึงได้เลือกใช้ **โคลงสี่สุภาพ** ในการแต่งแปลเป็นภาษาไทยมาแต่เดิม ด้วยสามารถจำกัดจำนวนบาทให้จบใน ๔ บาทได้เท่าคาถาเดิม และโคลงสี่สุภาพนั้นยังเป็นคำประพันธ์ที่บังคับทั้งจำนวนคำและวรรณยุกต์ ทำให้อ่านได้ไพเราะกว่ากลอน ทั้งไม่ต้องใช้อุปการศัพท์มากเหมือนการแต่งเป็นฉันท หรืออื่นๆ โคลงโลกนิติจึงมีความไพเราะทั้งในด้านสำนวนภาษาอันสละสลวย ด้านน้ำหนักเสียงสูงต่ำตามบังคับแห่งวรรณยุกต์ และด้านความชัดเจนในการสื่อความหมาย เมื่อสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิศร ทรงชำระโคลงโลกนิติสำนวนเก่า ก็ได้ทรงรักษาฉันทลักษณ์ของโคลงสี่สุภาพไว้ แต่ทรงปรับแก้สำนวนภาษาและการใช้ศัพท์ให้ชัดเจนง่ายต่อการทำความเข้าใจยิ่งขึ้น ดังตัวอย่างเช่นคาถาโลกนิติต่อไปนี้

ทีโสม ชุเม น กากาน	สีโท คุณน น โสภเต
คหุรมชุเม ตูรงโค	พาลมชุเม จ ปณฺหิตโต

โลกนิติ ฉบับราชบัณฑิตยสถาน แปลคาถาดังกล่าวไว้ว่า

หงส์อยู่ในหมู่กาย่อมหมดสง่า	ราชสีห์อยู่ในหมู่โคย่อมหมดสง่า
ม้ายู่ในหมู่ลาย่อมหมดสง่า	นักปราชญ์อยู่ในหมู่คนโง่ก็ย่อมหมดสง่า

โคลงโลกนิติ สำนวนเก่า แต่งไว้ว่า

ชาติหงส์การอบล้อม	ฤงาม
โครอบราชสีห์ทรม	เลื่อมแท้
อัสตรเลื่องลือนาม	ลารอบ ควรฤ
ปราชญ์อยู่กลางพาลแล้	ยศสิ้นเลื่อมสุญ

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิศร ทรงชำระใหม่ให้ไพเราะสละสลวยยิ่งขึ้นเป็น

ฝูงหงส์หลงเข้าสู่	ฝูงกา
สีหราชเคียงโคนา	คลาดเคล้า
ม้ายันระคนลา	เลวชาติ
นักปราชญ์พาลพาเต้า	สิ้นไฉนงาม

โคลงโลกนิติจำแลง

ความที่โคลงโลกนิติเป็นคำสอนซึ่งคนไทยรู้จักกันดีท่องจำกันได้ขึ้นใจหลายบท ทั้งที่ในขณะนั้นยังมิได้ใช้เป็นหนังสือแบบเรียนแต่อย่างใด พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระมหากษัตริราชผู้ทรงพระปรีชาสามารถในการพระราชนิพนธ์วรรณกรรมร้อยแก้ว ร้อยกรอง ตลอดจนบทความและสารคดีไว้เป็นอันมาก ก็ได้ทรงพระราชนิพนธ์โคลงกาพย์ดลใจโคลงโลกนิติไว้ชุดหนึ่งจำนวน ๒๑๒ บท ทรงให้ชื่อว่า **“โคลงโลกนิติจำแลง”** ลงพิมพ์เป็นตอนๆ ในหนังสือ **ดุสิตสมิต** กรมศิลปากรได้นำมาพิมพ์รวมเล่มครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๔ โคลงโลกนิติจำแลงนี้ส่วนใหญ่จะทรงใช้บาทแรกของโคลงโลกนิติของเก่า แล้วทรงแปลงบาทท้ายๆ ให้เป็นเรื่องล้อเลียน เสียดสีบุคคล เหตุการณ์สำคัญ ตลอดจนค่านิยมทางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป โดยมีพ้องต้องพิมพ์โคลงโลกนิติของเก่าเปรียบไว้ ผู้อ่านก็จะจดจำและเทียบเคียงให้เห็นตนเองได้ โคลงโลกนิติจำแลงจึงไม่เป็นเพียงบทพระราชนิพนธ์ที่แสดงถึงพระอารมณ์ขัน และพระปรีชาสามารถในการแปลงคติคำสอนให้เป็นเรื่องเย้ยเยาะล้อเลียน เสียดสี หากยังเป็นวรรณกรรมซึ่งแสดงถึงความเป็นอมตะของ **“โคลงโลกนิติ”** ที่เป็นวรรณกรรมต้นแบบอีกด้วย

บทที่ทรงล้อบุคคลสำคัญ เช่น

“ภูเขาทั้งแห่งล้วน	ศิลา
ลมพายุพัดมา	บ่พิน
กำแพงเพชรบัญชา	สั่งเจาะ
ทำอุโมงค์รถครั้น	ครั้นแหลั่นทูลเขา”

“กำแพงเพชร” ในโคลงนี้คือสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระกำแพงเพชรอัครโยธิน ผู้บัญชาการกรมรถไฟหลวงขณะนั้น ซึ่งทรงพิชิต “ภูเขาศิลา” ที่ภาคใต้กล่าวว่าไม่มีวันทลายด้วยการขุดภูเขาเป็นอุโมงค์เพื่อวางรางรถไฟเสียดสีเป็นอันมาก

“จามรีชนข้องอยู่	หยุดปลด
ชีพบกรักยศ	ยิ่งไซ้
เสือป่าที่มักด	ประลองยุทธ์
น่าจะดูเยี่ยงไว้	หน้อยเนื้อเกลอเอ๋ย”

“เสือป่า” ในโคลงนี้ ทรงหมายถึงกองกำลังเสือป่าที่ทรงตั้งขึ้น ที่มักจะอ้างดการฝึกซ้อมประลองยุทธ์บ่อยๆ

ในรัชสมัยของพระองค์ท่านเป็นระยะที่เริ่มมีเสรีภาพในการพูดและเสรีภาพของหนังสือพิมพ์มากขึ้น ได้ทรงเสียดสี “นักพูด” และ “เอ็ดดิเตอร์” คือบรรณาธิการของหนังสือพิมพ์ไว้หลายบท เช่น

“คนใดคนหนึ่งผู้	ใจกรรจ์”
เคียดฆ่าคนอนันต์	หนักแท้
ไปปานบุรุษอัน	นักพูด
หลอกมนุษย์มากแล้ว	แนะให้ฉิบหาย”

“กบน้อยเฝ้าหางน้ำ	สมุทรไทย
อวดบ่อตนอาศัย	เพียบน้ำ
คือเอ็ดเตอร์ใน	ออฟฟิศ
อวดว่ารู้หมดล้า	เลิศแท้ทุกสถาน”

และอีกบทหนึ่งว่า

“โทษท่านผู้อื่นเพียง	เมลิ้งา
ปองดิฉินนินทา	ห่อนเว้น
ดียังไม่พอหา	โอกาส
ลงดำว่าเขาเหล่าน	ณ หน้าสื่อพิมพ์”

โคลงโลกนิติจำแลงมีโคลงที่ทรงแต่งล้อความในโคลงโลกนิติของเก่าอีกหลายบท ที่เป็นที่รู้จักกันดี เช่น

“ผลเดื่อเมื่อสุกไซ้	มีพรรณ
ภายนอกแดงดูนั้น	ขาดร้าย
นางเอกภาพยนตร์อัน	สวยสุด
แท้ที่จริงเป็นหม้าย	ลูกตั้งแปดคน”

โคลงที่ทรงแต่งเสียดสีค่านิยมทางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป การเห่อฝรั่ง การเป็นคนที “ทันสมัย” การอวดรู้ ฯลฯ ยังมีอีกหลายสิบบท ล้วนแต่สนุกน่าอ่าน หากจะยกมาเป็นตัวอย่างในบทความนี้ก็จะยืดยาวไป ควรที่ท่านผู้สนใจจะหาพระราชนิพนธ์เรื่องโคลงโลกนิติจำแลงนี้มาอ่านเพื่อให้ได้อรรถรสเต็มที่

อย่างไรก็ตาม ไม่ว่าจะเป็โลกนิตี้อย่างไร โคลงโลกนิติ หรือโคลงโลกนิติจำแลง ความยืนยาวของวรรณกรรมเรื่องนี้ ย่อมเป็นเครื่องแสดงว่า คุณค่าในคติคำสอนคือเครื่องจรรโลงให้วรรณกรรมนี้เป็นหลักประเพณีปฏิบัติของชนทุกชาติทุกภาษา สมชื่อวรรณกรรมว่า “โลกนิติ” หรือ “นิติประจำโลก” ตลอดไป

บรรณานุกรม

๑. คณะกรรมการพิจารณาและจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์. **ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ ๑.** กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, ๒๕๒๑.
๒. นิยะดา เหล่าสุนทร. **โคลงโลกนิติ : การศึกษาที่มา.** พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ : แม่คำฝาง, ๒๕๓๘.
๓. _____. **พินิจวรรณกรรม.** กรุงเทพฯ : แม่คำฝาง, ๒๕๓๕.
๔. ปริมาณชิตชโนรส, กรมสมเด็จพระ. **กฤษฎาสอนน้องคำฉันท์.** พระนคร : โรงพิมพ์เดลิแมร์, ๒๔๗๑.
๕. **ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน.** กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คิวพร, ๒๕๑๗.
๖. มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. **โคลงโลกนิติจำแลง.** พระนคร : โรงพิมพ์ธรรมบรรณาการ, ๒๕๐๔.
๗. ราชบัณฑิตยสถาน. **โลกนิติ-สุตวัฏฒนনীติ.** กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐.
๘. ศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร), พระยา. **โลกนิติ ในวชิรญาณ เล่ม ๒. จ.ศ. ๑๒๔๗.**
๙. ศิลปากร, กรม. **ประชุมโคลงโลกนิติ ฉบับหอสมุดแห่งชาติ.** กรุงเทพฯ : คลังวิทยา, ๒๕๐๖.
๑๐. _____. **สวัสดิรักษาคำฉันท์ สุภาสิตสุนทรภู์ และสุภาสิตสอนเด็ก.** กรุงเทพฯ : ศิริมิตรการพิมพ์, ๒๕๐๙.
๑๑. สารประเสริฐ (ตรี นาคะประทีป), พระ. **โลกนิติ ไตรพากย์ หรือ โลกนิติ คารม พ.ศ.๒๔๖๑.** กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไท, ๒๔๖๑.
๑๒. แสง มนวิทูร. **โลกนิติปกรณ์.** กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๑๗.
๑๓. หอพระสมุดวชิรญาณ. **นิบาตชาดก เล่ม ๑๔ วิสดีนิบาต.** พระนคร : โรงพิมพ์บำรุงนุกุลกิจ, ๒๔๗๑.

พากย์ เจริญไชน

นายปัญญา นิตยสุวรรณ

ไชนเป็นนาฏศิลป์ชั้นสูงอย่างหนึ่งของไทย มีกำเนิดในสมัยกรุงศรีอยุธยา ได้วิวัฒนาการมาตามลำดับจนถึงปัจจุบัน แต่เดิมนั้นผู้แสดงไชนจะต้องสวมหัวไชนปิดหน้าทั้งหมด จึงต้องมีผู้พูดแทน เรียกว่าผู้พากย์-เจรจา ต่อมาได้ปรับปรุงให้ผู้แสดงที่เป็นตัวเทพบุตร เทพธิดา และมนุษย์ชายหญิงสวมแต่เครื่องประดับศีรษะ ไม่ต้องปิดหน้าทั้งหมด เครื่องประดับศีรษะ ได้แก่ ชฎา มงกุฎ รัตเกล้า และกระบังหน้า ซึ่งมีศัพท์เรียกว่า “ศิราภรณ์” แต่ผู้แสดงไชนที่สวมศิราภรณ์เหล่านี้ ก็ยังคงรักษาประเพณีเดิมของการแสดงไชนคือไม่พูดเอง ต้องมีผู้พากย์-เจรจาแทน เว้นแต่ผู้แสดงเป็นตัวตลก และฤๅษีบางองค์จึงจะเจรจาเอง ถือเป็นเอกลักษณ์อย่างหนึ่งของผู้แสดงไชนที่เป็นตัวตลก

ผู้พากย์เจรจาไชน นับเป็นคนสำคัญอย่างยิ่งในการแสดงไชน จะต้องมีความรู้ความเข้าใจในเรื่องราวที่แสดงอย่างแจ่มแจ้ง อีกทั้งยังต้องจดจำบทพากย์-เจรจาบางบทให้ขึ้นใจอีกด้วย และจะต้องมีไหวพริบปฏิภาณสามารถแต่งบทพากย์เจรจาได้เอง

บทพากย์ เป็นบทกวีประเภทกาพย์ ได้แก่ กาพย์ยานีและกาพย์ฉบัง บางท่านกล่าวว่าบทพากย์ในสมัยโบราณมีกาพย์สุรางคนางค์รวมอยู่ด้วย แต่ที่นิยมพากย์กันในปัจจุบัน มีเพียงกาพย์ยานีและกาพย์ฉบังเท่านั้น ดังจะเห็นได้จากหนังสือประชุมคำพากย์รามเกียรติ์ภาค ๑-๙ ซึ่งหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร จัดพิมพ์เผยแพร่ ศิลปะของการพากย์นั้น เมื่อผู้พากย์พากย์จบไปบทหนึ่ง ผู้ตีกลองตะโพนจะตีทำให้ผู้ตีกลองทวดตีรับ ๒ ที แล้วผู้ที่อยู่

ในโรงโขนก็จะร้องรับพร้อมๆ กันว่า “เพี้ย” คำรับว่า “เพี้ย” นี้ ยังค้นหาหลักฐานไม่ได้ว่ามีที่มาจากอะไรแน่ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เคยโปรดให้ใช้คำว่า “ชโย” แทนเฉพาะในตอนที่ พากย์ชมรถหรือชมกระบวนทัพมณูษย์และวานร การรับคำ “ชโย” นี้ จึงเลยไปถึงต้องรับท่ายเสี่ยงโหว่า “ชโย” แทน “ฮิ้ว” ในตอนที่ให้ก่อนยกกองทัพมณูษย์และวานรไปด้วย ในปัจจุบันนี้หันกลับมารับท่ายคำพากย์ว่า “เพี้ย” ทั้งยักษ์และลิงตามเดิม บทพากย์ที่แต่งเป็น กากพย์ยานีมีลักษณะดังนี้

“ปางนั้นพระจักรี

ประทับ ณ พลับพลา

บทพากย์ที่แต่งเป็นกากพย์ฉับ มีลักษณะดังนี้

“อินทรชิตบิดเบือนกายิน

ทรงคชเฮอร์วณ”

ผู้ทรงศรีอยุธยา

ณ ท่ามกลางพลากร”

เหมือนองค์อัมรินทร์

ลักษณะของคำพากย์หรือบทพากย์ และโอกาสที่ใช้พากย์ในเวลาแสดงโขนแบ่งออกเป็น ๕ ประเภท คือ

๑. พากย์เมือง ใช้ในเวลาตัวเจ้าเมืองฝ่ายยักษ์ประทับในปราสาทและท้องพระโรงหรือตอนที่พระรามประทับอยู่ในพลับพลา ซึ่งตามปกติเรียกว่าพากย์เมือง ก็อาจเรียกว่าพากย์พลับพลาได้ บทพากย์เมืองหรือพากย์พลับพลานี้มีทั้งแบบกากพย์ยานีและกากพย์ฉับ

ตัวอย่างบทพากย์เมืองที่เป็นกากพย์ฉับ

“ปางนั้นทศเคียรราชา

สิงหาสน์พิมุขมณเฑียร

เสนาม้ายานองเนียน

พระวงศ์พรหมเมศอรุรา”

สถิตเหนือมหา

นอบน้อมนบเคียร

ตัวอย่างบทพากย์พลับพลาที่เป็นกากพย์ยานี

“ปางนั้นพระสีกร

สถิตรัตน์บัลลังก์ทรง

เสนาพานเรศ

น้อมเฝ้าประณังอนันต์

ฤทธิรอนวราพงศ์

ณ พลับพลาพานวัน

ทั้งสองเขตนครขันธ์

อเนกแน่นอยู่นองเนื่อง”

๒. พากย์รถ ใช้พากย์ตอนนายทัพทรงรถ นอกจากนี้ยังมีความหมายรวมไปถึงการทรงช้าง ทรงม้า และทรงพาหนะอื่นๆ ตลอดจนชมตัวนายทัพและไพร่พลอีกด้วย บทพากย์รถส่วนมากจะมีแต่กาพย์ฉบังเท่านั้น นอกจากบางบทจะมีกาพย์ยานีเข้าไปแทรก ใช้พากย์ได้ทั้งรถฝ่ายยักษ์ และรถฝ่ายมนุษย์ คือพระราม พระลักษมณ์

ตัวอย่างบทพากย์รถฝ่ายยักษ์

“เสด็จทรงรถทรงสงคราม

แสงแก้วแวววาม

สว่างกระจ่างพร่างพราย

พระที่นั่งบัลลังก์เลิศเจิดฉาย

งอนระหงระงปลาย

ปลิวคว้างมากกลางเมฆา”

ตัวอย่างบทพากย์รถฝ่ายมนุษย์

“พระลักษมณ์ทรงคักดิ์รู้เรื่อง

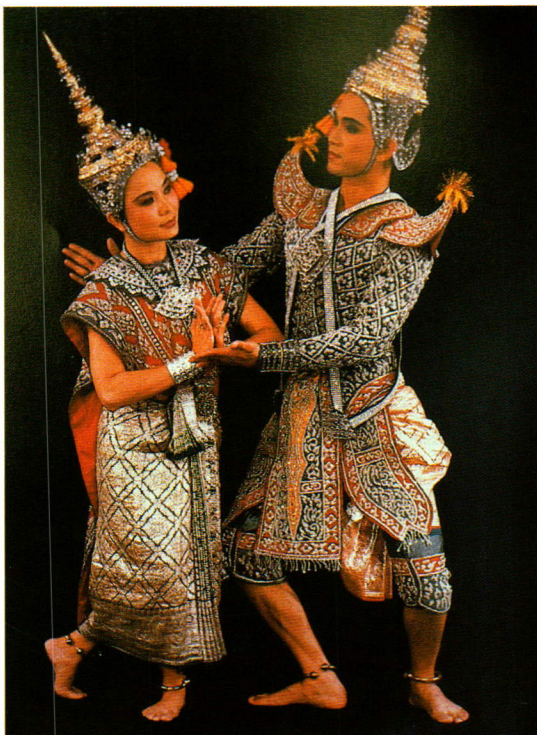
เรื่องรุ่งสีเหลือง

ย่างเยื้องมาขึ้นรถทรง

ทรงรถรัตนายิ่ง

ยงยิ่งระหง

ระหงเหมกนกนกนกลาย”

ตัวอย่างบทพากย์ตอนทรงช้าง

“ช้างทรงขององค์สุริยา	างอนโสกา
ตกมันกระหิมคิมครมวญ	
ย้ายท่าง่าเท้าเข้ายวน	เห็นธงทิวทวน
ทะลิ่งถลิ่งตาดู”	

ตัวอย่างบทพากย์ตอนทรงม้า

“เสด็จทรงมิ่งม้าพาชี	ม้าต้นตัวดี
ชื่อนิลพาหุฆามขำ	
เครื่องประดับสรงประดิษฐ์คิดทำ	พื้นแผ่ทองคำ
คุณดอกเป็นดาราฉาย	

๓. พากย์ชมดง เป็นบทพากย์ที่ใช้ในตอนชมป่าเขาลำเนาไพร และชมนกชมไม้ การพากย์จะขึ้นต้นบทด้วยทำนองเพลงชมดงใน แต่ตอนลงท้ายเป็นทำนองพากย์ธรรมดา บทพากย์ชมดงแต่งเป็นกาพย์ฉบัง ตัวอย่างเช่น

“เค้าโหมงจับโหมงมองเมียง	คู่เค้าโหมงเคียง
เคียงคู่อยู่ปลายไม้โหมง	
ลางลึงลิ้งเหนี่ยวลดาโยง	ค่อยยุดยุดจุดโซลง
โลดไล้ในกลางลางลึง”	

๔. พากย์ไอ้ การพากย์แบบนี้ใช้ในตอนโศกเศร้าเสียใจ และรำพึงรำพัน วิธีพากย์คือ ตอนต้นพากย์เป็นทำนองพากย์ธรรมดา แต่ลงท้ายบทพากย์ด้วยทำนองเพลงไอ้ปี่ใน พร้อมกับเป่าพาทย์บรรเลงรับ แล้วจึงตีตะโพนทำและตีกลองทัด ๒ ที แล้วรับ “เพี้ย” บทพากย์ไอ้ส่วนมากจะแต่งเป็นกาพย์ยานี ดังตัวอย่างต่อไปนี้

“พระช้อนเกศขึ้นวางตัก
ยั้งคิดยั้งกระสัน
พิศพินคิโรโรตม์
กรแก้มพระกัณฐา

พิศพิศตร์แล้วรับขวัญ
ยั้งโคกเคราในวิญญาน์
พระองค์โอรสและนัยนา
ก็แม่นเหมือนลิตาเดียว”

๕. พากย์บรรยาย ใช้พากย์เวลาบรรยายถึงความเป็นไปต่างๆ ในท้องเรื่อง รวมไปถึงการพากย์ตอนอ่าน
สำนวนตอนสั่งสอน ฯลฯ อีกด้วย บทพากย์บรรยายจะแต่งเป็นกาพย์ยานี หรือกาพย์ฉบังก็ได้

ตัวอย่างบทพากย์บรรยาย ที่แต่งเป็นกาพย์ฉบัง

“คล้ายคล้ายสองนายเหาะมา
ด้วยฤทธิแรงแข่งศรี
ดั้นหมอกออกกลีบเมฆี
ก็เย็นระรินชื่นบาน”

พู่พ่องเมฆา

สามราชากระบี่

ตัวอย่างบทพากย์บรรยายที่เป็นกาพย์ยานี

“ปางนั้นกระบิลบุตร
เรียกลูกพระรวี
มาสอนสุภาชีวิต
ว่าพิ้งถึงอัน-

วัชรินทรเรืองศรี

ผู้เป็นน้องอันร่วมครมภ์

กิจระเบียบระบอบบรรพ์

ตราขีพสุดปรารถน”

บทเจรจาไขน เป็นคำประพันธ์ประเภทร้อยยาว
ใช้เป็นบทพูดของตัวไขน หรือบรรยายอิริยาบถและ
ความรู้สึกลึกซึ้งคิดก็ได้ ทำนองของการเจรจาไขนแบ่ง
ออกเป็น ๒ แบบ คือ

๑. ทำนองบรรยาย เป็นการเจรจาตอนที่
บรรยายการกระทำ หรือความรู้สึกลึกซึ้ง คิดตลอดจน
อารมณ์ของตัวแสดง ผู้เจรจาไขนทำนองบรรยายถ้า
ไม่มีความชำนาญเพียงพอ บางครั้งเสียงอาจจะหลง
หรือแปร่งหูได้

๒. ทำนองพูด เป็นการเจรจาตอนที่เป็นการพูด
โต้ตอบกันของตัวไขน ผู้เจรจาจะต้องเปลี่ยนทำนอง
จากบรรยายมาเป็นทำนองพูด

นอกจากทำนองเจรจาจะแบ่งออกเป็น ๒ แบบ
แล้ว ลักษณะของการเจรจาหรือบทที่จะใช้เจรจายัง
แบ่งออกเป็น ๒ อย่างอีกด้วย คือ

๑. เจรจาตัน การเจรจาแบบตันก็คือผู้เจรจา
ต้องนึกคำเจรจาด้วยตนเอง แล้วก็เจรจาออกมาโดย

ไม่มีการแต่งบทไว้ก่อน การเจรจาแบบนี้ผู้เจรจาต้อง
จดจำเรื่องราวที่จะเจรจาให้ได้แม่นยำ และใช้ปฏิภาณ
แต่งถ้อยคำสัมผัสให้สละสลวยได้เนื้อถ้อยกระตือรือร้น
จึงจะนับว่าผู้เจรจาก่อนหน้านี้มีความสามารถ

การเจรจาดันจะเจรจาได้ทุกทำนองทั้งทำนอง
บรรยายและทำนองพูด การแสดงไขนแต่ละครั้ง
ผู้เจรจาส่งเจรจาดันมากที่สุด

๒. เจรจากระทุ้ง การเจรจากระทุ้ง คือผู้เจรจาส่ง
ต้องเจรจาตามบทเจรจาที่มีผู้แต่งขึ้นไว้เป็นแบบฉบับ
เฉพาะตอนหนึ่งๆ ซึ่งเรียกว่า “กระทุ้ง” เมื่อการแสดง
ไขนดำเนินมาถึงตอนที่มิบทกระทุ้งผู้เจรจาส่งจะต้อง
เจรจาตามบทกระทุ้งทันที บทกระทุ้งจะมีความไพเราะ
สละสลวยในเชิงสัมผัส การเล่นอักษรและความหมาย
ถ้าคนเจรจาฝ่ายหนึ่งเจรจากระทุ้ง แต่อีกฝ่ายหนึ่งไม่
ได้ท่องบทกระทุ้งนั้นมาก็จะเจรจาแบบตันโต้ตอบไป
ตามสติปัญญาของตน จะทำให้เป็นที่อับอายแก่กัน
เพราะเขาถือว่าคนเจรจาส่งต้องท่องจำบทกระทุ้งให้ได้

บทกระหู่มีอยู่หลายบทหลายตอน เช่น ตอนทศกัณฐ์
สนทนากับพระราม ตอนทศกัณฐ์สนทนากับกุมภกรรณ
ตอนพระรามกริ้วหนุมานในชุดนางลอย ตอนเข้าพระ
เข้านางต่างๆ นอกจากบทที่กล่าวมานี้ยังมีบทกระหู่ที่
ผู้เจรจาจะต้องท่องจำให้ขึ้นใจอีกหลายบท

ตัวอย่างบทกระหู่ ตอนหนุมานตีทัพพระลักษณ

“หนุมานชาญกฤติ เห็นน้องพระจักรีดำรัส
ถามความเคลือบแคลง จึงแกลังกล่าวกลบความ ว่า
ชนะน้อยหรือพระลักษณชั่งชักถามออกมาได้ไม่ยอปาก
ก็ใครเล่าเขาจะอยากทรหอดอดเหียวเคียวปล้ำทำการ
รับอาสา ชาวโลกในมายหน้าจะตำหนิติประจาน ว่าทำ
ดีเยี่ยงหนุมานแล้วไม่ได้ดี รับราชการชั้นอาสาด้วย
รักดี บำเหน็จก็ไม่มีดีแต่หลอกใช้ ปากปราศรัย
ใจเชือดคอ ต่อหน้าแล้วทำดี ได้ทีก็คิดหักหลัง
นึ่งประจาน เหมือนคำโบราณท่านย่อมว่า คับที่
พออยู่ได้ คับใจแล้วอยู่ยาก เราจึงได้บั่นบากมาเข้า
ด้วยเจ้าลงกา จงพิจารณาเหตุเกิดพระลักษณ

เหม...อ้ายหนุมาน ช่างว่าขานออกมาได้ไม่ยอ
ปาก เพราะเอ็งอยากกินแต่ลูกยอ จึงสอพลอตีประจบ
คบยักษ์เพราะรักยศ แสร้งลืมน้ำพระพิพัฒน์สัตยา
เสียหมดจนสูญสิ้น เผ้าลบหลู่ดูหมิ่นนินทานายปาย
ประจาน เอ๊ย...ธรรมนิยมเป็นข้าราชการแห่งเหียว
เบรียวกลืนจึงจะดี ล่ามะหาครูกับศิษย์ผิดแล้วต้องตี
ดีแล้วต้องชม ท่านบริภาษพิมาตข่มเพราะอารมณ์
เอ็งเป็นพาล ทำการกำเริบนัก เพราะท่านรักจึงได้ขู่
เพราะท่านเอ็นดูจึงได้ว่า อันวณรในพลับพลาใครจะ
ได้รับกรณาเหมือนหนึ่งตัว ยังไม่รู้สึกลำนึกหัวเอา
ความชั่วขึ้นมาชี้ ส่วนความดีถมไปไม่เอามาว่า
เอ๊ย...ถึงจะนิทานที่ว่าบ้างไว้บ้างเกิดจะหนุมาน”

บทเจรจาทะลุบางบทที่มีถ้อยคำสำนวน
ไพเราะและมีความหมาย มักจะเป็นที่หวงแหนของ
ผู้เจรจา จะไม่ยอมบอกผู้อื่น นอกจากจะเป็นลูก
ศิษย์ที่รักใคร่และเห็นใจกันจริง จึงจะยอมบอกให้

สิ่งที่ผู้เจรจาควรจะต้องสำวร ก็คือ จะต้องทำ
ลุ่มเสียงให้เหมาะสมกับตัวโชน และต้องสอดใส่

อารมณ์ไปตามบทบาทด้วย เช่น เวลาโกรธก็ทำเสียง
โกรธ เวลาเสียใจก็ทำเสียงโศกเศร้าเสียใจ เป็นต้น
นอกจากนี้ยังต้องรู้ว่าเจรจาให้ตัวโชนตัวไหนว่า จะได้
ทำเสียงให้เหมาะสมกับบุคลิกของตัวโชนนั้นๆ เช่น
เจรจาให้ตัวแสดงที่เป็นยักษ์ทำบท จะต้องทำเสียง
ใหญ่และหนักแน่นภูมิฐาน ถ้าเจรจาให้ตัวแสดงที่เป็น
ลิงทำบท ก็เจรจอย่างแคล่วคล่องว่องไว ไม่ชักช้า
เนิบนาบ เวลาเจรจาให้ตัวแสดงที่เป็นมनुษย์ผู้ชายว่า
เช่น พระราม พระลักษณ จะต้องทำเสียงให้นุ่มนวล
และเจรจาค่อนชั่งช้า เพื่อให้สมบทบาทตัวพระ แต่
ถ้าเจรจาให้มनुษย์ผู้หญิงว่า เช่น นางสีดา ยิงต้องทำ
เสียงให้นุ่มนวลและอ่อนหวานมากขึ้นอีก

ผู้พากย์เจรจาแต่เดิมใช้ผู้ชาย ครั้นต่อมา
กรมศิลปากรได้ปรับปรุงให้มีผู้พากย์-เจรจเป็นผู้หญิง
สำหรับพากย์-เจรจาในบทของตัวนางเพื่อความ
เหมาะสม แต่มีข้อพึงสังเกตอย่างหนึ่งสำหรับผู้ชมการ
แสดงโชน กล่าวคือถ้าเป็นการแสดงโชนหน้าจอจะไม่
ใช้ผู้หญิงพากย์-เจรจา คงใช้ผู้ชายพากย์-เจรจตาม
แบบโบราณ การใช้ผู้หญิงพากย์-เจรจา จะใช้เพียง
การแสดงโชนฉากที่แสดงภายในโรงละครหรือทาง
โทรทัศน์เท่านั้น การแสดงโชนหน้าจอที่ใช้ผู้ชายพากย์-
เจรจานั้น ผู้พากย์-เจรจจะต้องมีหน้าที่บอกบทหรือ
ซึ่งเป็นบทประพันธ์ประเภทกลอนสุภาพ เพื่อให้ผู้
แสดงได้ยินบทเสียก่อน จะได้คิดวราตามบทหรือได้
อย่างถูกต้องสวยงาม และยังเป็นกรช่วยเหลือความ
จำของนักร้องให้ร้องได้ถูกบทอีกด้วย เพราะการ
แสดงโชนหน้าจอส่วนมากนักร้องไม่ได้ดูบทหรือ
ถ้าเป็นการแสดงโชนฉาก ผู้พากย์-เจรจไม่ต้องบอกบท
ทั้งนี้เพราะผู้แสดงและผู้ขับร้องผ่านการซ้อมมาแล้ว
เป็นอย่างดี และนักร้องก็ร้องตามบทที่พิมพ์ประกอบ
การแสดง นอกจากนี้ในการแสดงโชนหน้าจอ ผู้พากย์-
เจรจายังต้องบอกชื่อเพลงหน้าพาทย์ที่จะบรรเลงอีก
ด้วย เช่น บอกว่า “บัดนี้ เชิด” หรือ “บัดนั้นเสมอ”
 เป็นต้น

แม่นม

นายจุลทัศน์ พยาฆรานนท์

ในสังคมไทยเรานี้มีประเพณีเนื่องในการเลี้ยงดูลูกที่ยังอยู่ในวัยทารก คือตั้งแต่แรกเกิดไปจนกระทั่งอดนมอย่างหนึ่ง คือ หาหญิงแม่ลูกอ่อนที่มีใช้แม่ของลูกนั้น มาให้น้ำนมแก่ลูกของตัวกินแทนกินนมแม่ หญิงแม่ลูกอ่อนที่นำมาให้น้ำนมเลี้ยงทารกนี้เรียกกันว่า แม่นม

แม่นม หมายถึงหญิงแม่ลูกอ่อน คือหญิงที่เพิ่งคลอดลูก มีน้ำนมมากเกินพอให้ลูกของตัวดื่มกินแล้วก็อาจแบ่งปันให้ทารกในวัยเดียวกันของผู้อื่นกินได้บ้าง หญิงแม่ลูกอ่อนซึ่งแบ่งน้ำนมของตนเลี้ยงดูทารกที่มีใช้ลูกของตัวกินจนกระทั่งทารกนั้นโตพอจะอดนม หรือเลิกกินนมหญิงนั้นแล้ว คือผู้ที่ได้ชื่อแม่นม หรือเรียกสั้นๆ ว่านมก็ว่า

ประเพณีการหาหญิงแม่ลูกอ่อนมาเป็นแม่นมให้น้ำนมแก่ลูกหลานที่เกิดขึ้นใหม่นี้ เป็นประเพณีนิยมในหมู่ชนชั้นกลางและชั้นสูงมาแต่โบราณกาล ทั้งนี้พียงเห็นได้จากหลักฐานที่เป็นลายลักษณ์ในสมัยอยุธยา ตอนต้นกล่าวไว้ในกฎหมายเตียรบาล ซึ่งได้รับการตราขึ้นเมื่อพุทธศักราช ๑๕๐๑ ตอนทีกล่าวถึง พระราช

พิธีสมโภชพระกุมาร ความตอนหนึ่งกล่าวถึงแม่นมดังนี้ “แม่นมเอก ๓ แม่นมโท ๗ แม่นมตรี ๙” เป็นต้น ซึ่งหลักฐานตามกล่าวไว้นี้ย่อมเป็นที่แสดงให้ทราบว่าการประเพณีนิยมจัดหาแม่นมมาให้น้ำนมแก่ทารกนั้นมีมานานแล้ว และหลักฐานนี้ยังให้เป็นที่ทราบได้ว่าในราชสำนักก็มีประเพณีนิยมเช่นนี้ด้วย ซึ่งแม่นมที่ได้รับการจัดให้เป็นผู้ถวายน้ำนมแก่พระราชโอรสก็ตีพระราชธิดาก็คือ ภายหลังได้รับการขนานนามว่า พระนม

ว่าด้วยสาระเนื่องด้วยประเพณีนิยม ในการจัดหาหญิงแม่ลูกอ่อนมาเป็นแม่นมนี้ แต่เมื่อกาลก่อนคนในสมัยนั้นท่านคิดเห็นอย่างไร และมีเกณฑ์ประการใดเป็นเครื่องกำหนดคุณภาพของหญิงแม่ลูกอ่อนซึ่งจะจัดมาเป็นแม่นมเพื่อให้น้ำนมแก่ลูกหลานของตน สาระอันเป็นประเด็นสำคัญในประเพณีนิยมนี้มีที่แสดงไว้ให้เห็นได้ในวรรณกรรมคำกาพย์ เรื่อง มโนห์ราตอนหนึ่งโดยความเนื่องกับที่ท้าวอาทิตย์วงศ์ตรัสสั่งให้หานางแม่นมมาถวายน้ำนมแก่พระโอรสดังต่อไปนี้

“สมเด็จพระบิดา

อ่อนแอเอ็นแอมวงศ์เอนกกลม

ชาติเชื้อเนื้อผู้ดี

พงษ์เผ่าเหล่าพญา

लगนางผิวดพรธขาว

นมใสไม่สู้ดี

เลือกเสียไม่ให้เอา

लगนางนมคัดทรวง

สั่งให้หานางแม่นม

รูปทรงพร้อมด้วยลักษณะ

สกุลมีจึ่งเอามา

มีอัชฌาเชื้อผู้ดี

นมยานยาวถึงนาภี

लगนางมีนมเป็นพวง

มิให้เฝ้าพระลูกหลวง

แต่งตั้งเต้าไม่เข้าการ

นางนางนั้นนางอน
เอาแต่พอประมาณ
เนื้อหนังอ่อนละไม
ปัญจะกัลยาณี
เอาใส่ในราชการ
สั่งให้เร่งจัดแจง

น้ำนมนั้นเปรี้ยวไม่หวาน
พานคล้อยๆ น้อยจึงดี
ทรงวิไลเลิศสตรี
ผิวผ่องศรีเนื้อดำแดง
น้ำนมหวานไม่แสบ
รู้คล่องแคล่วกิริยาดี”

ความเนื่องด้วยสาระในวรรณกรรมคำกาพย์
ตามที่ได้คัดมาแสดงไว้นี้ จัดเป็นอุทาหรณ์
เกี่ยวกับการจัดหาแม่นมมาให้ให้น้ำนมเลี้ยงทารกเรื่องหนึ่ง
ซึ่งจะยกไว้ก่อน

อันว่าเด็กแรกเกิดนั้นต้องกินน้ำนมเป็นอาหาร
หลัก น้ำนมที่เด็กได้ดื่มกินต้องเป็นน้ำนมที่มีคุณภาพ
ไม่เป็นนมเสียหรือเป็นพิษ ซึ่งเด็กกินเข้าไปแล้ว
นอกจากจะไม่เจริญเติบโตตามวัยแล้วยังพานให้เจ็บ
ไข้ได้ป่วยไปต่างๆ น้ำนมจึงเป็นสิ่งที่สำคัญที่เด็กจะได้
รับไปจากแม่ของเด็กนั้น

เกี่ยวกับคุณภาพของน้ำมนั้น จัดเป็นเหตุหนึ่ง
ให้เกิดการจัดหาแม่นมมาให้ให้น้ำนมแก่ทารกของตัว
ซึ่งจะอธิบายต่อไป ในที่นี้จะว่าด้วยคุณสมบัติของ
น้ำนมตามที่กล่าวไว้ในตำราแพทยศาสตร์สงเคราะห์
เล่มที่ ๑ ฉบับทูลเกล้าฯ ถวายหมวดฉันทศาสตร์ ชำระ
ปี พ.ศ. ๒๕๑๓ ว่าด้วยน้ำนมดีและชั่ว กับลักษณะ
สตรีผู้เป็นมารดาให้น้ำนมแก่ทารกดื่มกินดีไม่ดียังไร
ในตำราดังกล่าวอธิบายไว้ดังนี้

ว่าด้วยน้ำนมดี

● นัยหนึ่งโสทรเพศสตรี ในคัมภีร์ว่าไว้ ดีร้าย
ให้ปรากฏ รูปนמרสต่างกัน

● หญิงหนึ่งนั้นมียาก ออกไหลผายเนตรน้อย
พักตร์เข้มซ้อยชมชวน นุ่มเนื่อवलเอวรัด นาสา
ทัดเล็บสิงห์ หลังราบยั้งถันตั้ง เต้ากลมดั่งดอกบัว
ห้วนมเล็กขอบแดง กล้องแกล้งมือเท้าเรียว น้ำนม
เขียวรสมันหวาน ฯ

● รูปหนึ่งพานไหล่สอบ หน้ากลมขอบเนตร
น้อย พักตร์เข้มซ้อยดวงถัน ดังบุษบันตูมตั้ง พิศผิว
หนังเหลือสีการเกิดมีกลิ่นกาย หอมรวยคล้ายเหมือน
กลิ่น การเกิดยีนนามมาเบญจะกัลยาณีปรากฏ น้ำนม
รสข้นหวาน ฯ

● อนึ่งพงศ์พานผิวพรรณ งามเกศกัณฐ์
งามองค์ งามคิ้วงามขนตา งามนาสาสูงสม เต้านม
กลมปลายอน งามผิวอ่อนเอวกลิ้ง น้ำนมฟุ้งใจข้น
รสหวานพ้นมันลักหน้อย ฯ

● อนึ่งเข้มซ้อยดวงพักตร์ วิไลลักษณะนารี
เนตรมฤคิงามคม งามโอษฐ์ผมแข็งขัน งามเบื้องบนนภา
กาบกล้วยมีสีฐาน ตบโศกพานผายผึ่ง ออกไหลซึ่ง
เพราพร้อม น้ำนมย่อมมีสี สันขชาติมีรส มันปรากฏ
ยิ่งนัก ฯ

● อนึ่งยศศักดิ์ตระกูล ในประยูรสุริยวงศ์
กษัตริย์พงศ์เศรษฐี บุโรหิตมีเสนา เผ่าพันธุ์คำซ้อขาย
ชาวนาหมายรูปร่าง สรรพสรรพางค์กล่าวมา หา
โรคาบมิได้ เป็นเอกในสตรี คุณนมมีกล่าวมา
มาดมั่นว่ากุมาร เกิดบันดาลดวงแผน ช่างร้ายแม่น
ได้กิน มลทินสิ้นเป็นดี ฯ

ว่าด้วยน้ำนมชั่ว

● รูปนมมีโทษเล่า ฝ่ามือเท้ากายยาว เนื้อ
เหลืองขาวสองสี ไม่พ่วงพีไม่พอม นมยานย่อมห้วน
น้อยไม่สมเต้าใหญ่ หนังริมในเนตรหย่อน โลภกิน
ห่อนบำหยัด ลำเนียงทัดเทียมมาก กลิ่นกายแรงราว
น้ำล้างควาเนื้อมิ นามยักขินีกล่าวมา ฯ

● หญิงใดถ้าผิวพรรณ ขาวสำคัญดำแดง กลิ่นกายแรงเหมือนชาย สำเนียงหมายเหมือนเสียง เพชรร้องเพียงริมโอษฐ์ กลมแท้อโทะเต้าใหญ่ แลเล็ก ไม่เสมอกัน เดินเห็นหันมักสตุค รูปนมนึงคือน้ำเต้าสอสำคัญ นามนั้นหัสติ ฯ

● หญิงหนึ่งมีอาการ ตาเหลือกลานไหลลู่ หน้าแข็งทุตันแขน ใหญ่ยิ่งแม่มแม่มือ ใหญ่ใจคือใจร้าย นมห่างปลายแบนเสียง เหมือนสำเนียงกามม หยัก คักนมมีรส เบี้ยวปรากฏสำคัญ ฯ

● หญิงหนึ่งนั้นสันทัด ขาวเหลืองคัพท์สำเนียง แม่นเหมือนปักซี่ พิราบมีกลิ่นกาย สาบเพร่าร้ายแรง ครัน เต้านมนั้นเป็นคอบ น้ำเต้าสอรูรัส นมนั้นปรากฏ ผื่นผาด ขึ้นควาชาดจิตจาง สิริรูปร่างกล่าวมา ดุจดำราล่วนโทะ ฯ

ว่าด้วยน้ำนมเป็นโทะ

● หนึ่งโสดโทะลม ก่าเริบนมรสเบี้ยว สีเขียวชุนควาแรง น้ำหอยแมงภูตัมเหมือนนึ่งนม นั้นไซ้ หลังหายไปในน้ำ รสผาดก่าเดาให้ โทะนี้ไซ้ เดโช ก่าเริบโรคาณี

● นมหนึ่งมีเขียวควา กลิ่นร้ายแรงแพะเพศ เสมหะเหตุปถวิ ก่าเริบมีสองโทะ ฯ

● นมหนึ่งโสดจางใส หลังลงในน้ำมัน ไม่คุดกันเป็นสาย ลอยกระจายทั่วไป โทะนี้ไซ้โรลิต ก่าเริบติดพัวพัน ฯ

ว่าด้วยน้ำนมพิการหรือเป็นพิษ

● นัยหนึ่งนั้นมารดา นอนเพลิงถ้าโลหิต มันทำพิษมิให้ เข้าไฟได้มนั้น ติดขัดขึ้นระดม มีครรรค์ อยู่ทั้งสาม โทะลมตามทีกล่าวมา แต่หลังอย่าพึงให้ ทารกได้ตัมกิน เป็นมลทินเหมือนชาด เอาไปพาดไป ทารกเบียดพาดไป กินนมเฝ้าอาหาร นมนั้นปานยาพิษ เหตุโลหิตมารดา ก่าเริบวาทภคค์ เร่งยาหักโทะให้ มารดาให้สิ้นร้าย เห็นคลายหายแล้วลอง ให้ถูกต้อง ตามตำรา ตักน้ำมาที่ใส่ หลังนมใสในน้ำ กลมจลล้า อย่างดี นอกกว่านี้ล่วนโทะ ฯ

● นัยหนึ่งโสดมารดา รูปยักษาพานร ว่าบรอนแรงระคะ เลี้ยงลูกยากหอนคง ถึงเผ่าพงศสมบุรณ

ตามตระกูลเชียวใจ รูปนมในกล่าวมา ทั้งมวลาเหมือนกัน ฯ

อนึ่ง ว่าด้วยน้ำนมพิการและน้ำนมเป็นโทะ ไม่ควรให้ทารกตัมกินดังกล่าวมาแล้วนี้ ยังมีความใน คัมภีร์ปฐมจินดาผูก ๑ ปริเภท ๓ กล่าวไว้ให้ทราบ เป็นความเพิ่มเติม ต่อไปนี้:-

ลักษณะน้ำนมพิการ

ลำดับนี้จะกล่าวด้วยลักษณะน้ำนมพิการอีก ๔ จำพวก คือ สตรีชัตรีดูจำพวก ๑ สตรีนอนเพลิง มิได้ ๑ และน้ำมนั้นเป็นน้ำนมดิบจำพวก ๑ สตรีมี ครรรค์อ่อน น้ำนมเป็นน้ำเหลืองไหลหลังลงในน้ำเป็น สายโลหิตกับน้ำนมระคนกับจำพวก ๑ ถ้าลักษณะ น้ำนมอันชั่วดูจกล่าวมานี้ถ้าให้ทารกบริโภคเข้าไป ดุจหนึ่งให้บริโภคยาพิษ ก็ะบังเกิดโรคาพยาธิต่างๆ

ลักษณะน้ำนมเป็นโทะ

ลำดับนี้จะกล่าวด้วยลักษณะน้ำนมเป็นโทะ อีก ๓ จำพวก คือ สตรีนอนเพลิงมิได้ ท้องเขียว ดังท้องค่าง ครันเมื่อออกจากเรือนเพลิงแล้ว ให้ทารก นั้นบริโภคน้ำมนั้นเข้าไปก็อาจให้เป็นโรคต่างๆ ด้วย ตัมน้ำนมเป็นโทะทั้ง ๓ จำพวกดังนี้ คือ

น้ำนมจางสีเขียวต้งน้ำตัมหอยแมงภูจำพวก ๑

น้ำนมจางมีรสอันเบี้ยวจำพวก ๑

น้ำนมลอยเป็นฟองจำพวก ๑

น้ำนมทั้ง ๓ จำพวกนี้ ย่อมเบียดเบียนทารก ทั้งหลาย ซึ่งได้บริโภคนั้น กระทำให้เกิดโทะต่างๆ บางทีก็กระทำให้ลงท้อง บางทีก็กระทำให้ท้องขึ้น บางทีก็กระทำให้ตัวร้อน บางทีก็กระทำให้ปวดมวน โทะ ทั้งนี้เป็นมลทินโทะแห่งน้ำนม เพราะน้ำนมดิบให้โทะ เป็น ๓ ประการดังนี้ ฯ”

การเลี้ยงดูทารกออกไปเสียจากการตัมน้ำ นมที่ดีมีคุณภาพ ไม่ควรให้เด็กกินนมที่ไม่ดี ซึ่งจะ เป็นโทะแก่เด็กตามกล่าวอธิบายมานี้แล้ว การที่จะ เลี้ยงทารกให้เติบโตเจริญวัยเป็นเด็กที่แข็งแรง ไม่พิกลพิการ ไม่ไข้โรค ยังขึ้นอยู่แก่แม่ของเด็กนั้น ด้วยว่าเป็นหญิงที่มีบุคลิก ลักษณะดีชั่วเป็นประการใด ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญแก่ทารกผู้เป็นลูกนั้นอีกด้วย

ว่าด้วยบุคลิกลักษณะของหญิงที่จะเป็นแม่ของลูกนี้ ในคัมภีร์ปฐุมจินดา ได้ให้คำอธิบายให้ทราบได้ ดังต่อไปนี้

ลักษณะรูสตรี

ปุน จ ปรี ลำดับนี้พระอาจารย์เจ้าท่านจะกล่าวด้วยรูปแห่งสตรี มีลักษณะ ๘ ประการเป็นต้นดังนี้

อันว่า รูสตรีมีลักษณะ ๘ ประการนั้น คือ อุดมด้วยรูปต้องด้วยนรลักษณ์เบญจกัลยาณีอาการ ๓๒ ประการ ดำหรือแดง ขาวหรือเหลืองก็ดี ถ้าขาวเหลืองโลหิตนั้นสันฐาน ดำแดงโลหิตนั้นขม ฯ

อนึ่ง มนุษยรูปนั้น รูปปานกลาง มีลักษณะ ๕ ประการ ถ้ามีต้องประการใดประการหนึ่ง ขาวก็ดี ดำก็ดี ดุจดั่งกัน ฯ

อนึ่ง อาตุกรุป แลพานรูปนั้น ขาวก็ดี ดำก็ดี ดุจดั่งกัน ฯ

อนึ่ง ชัยรูปนั้นมีลักษณะ ๔ ประการคือ ดำแลแดง-ขาวแลเหลืองก็ดี ให้พิจารณาดูรูปสตรีภาพ เป็นดังนี้ ฯ

ถ้าสตรีใด ขาวโหลรวบ เลี้ยงลูกมิดก

ถ้าสตรีใด ตาพอง แลตาขาวมากกว่าตาดำ เลี้ยงลูกมิดก

ถ้าสตรีใด นมห่างตกราวข้าง สตรีนั้นมักจะแห้งลูก ฯ

ถ้าสตรีใด นมเบะตกพวง เอวกลม โหลผาย หล้งราบ แขนส้วย สีเนื้อดังกระเกด ตาลิคือตาทราย กลิ่นตัวหอมดังกระเกด สตรีนั้นต้องนรลักษณ์ ๘ ประการ ดีนก ฯ

สาระสำคัญดังกล่าวมาแต่ข้างต้นโดยลำดับ ที่ว่าด้วยน้ำนมดีน้ำนมชั่วประการ ๑ ว่าด้วยสุขภาพของผู้เป็นแม่ของเด็กประการ ๑ กับว่าด้วยบุคลิกลักษณะของหญิงผู้ซึ่งจะเป็นมารดาของทารกอีกประการ ๑ นั้น ล้วนแต่เป็นเหตุเป็นผลอันเป็นการจำเป็นให้เกิดการหา “แม่นม” มาให้นมแก่เด็กแรกเกิดที่จะพึงเพียงแต่กินนมแม่ของตนไปตามลำพังไม่ได้ สาระสำคัญ ๓ ประการที่อ้างมานี้จัดเป็นเหตุให้มีแม่นม

และประเพณีนิยมหาแม่นมมาให้ลูกหลานแรกเกิดได้กินน้ำนมที่ดี มีคุณภาพ

อนึ่ง ยังมีเหตุอันเป็นที่มาในการจัดหาแม่นมมาให้ให้นมแก่เด็กกิน ดังได้ยินคำผู้ให้พบว่าให้ฟังอีก ๒ ประการ คือ

เนื่องจากหญิงบางคนมีน้ำมน้อยไม่พอให้แกลูกจะกิน จึงต้องจัดหาแม่นมที่น้ำนมมาก น้ำนมดีมาให้นมแก่เด็ก เพื่อเป็นการเสริมปริมาณน้ำนมให้เด็กกินได้เพียงพอ ประการหนึ่ง

เหตุอีกประการหนึ่ง เนื่องด้วยความประสงค์จะรักษาทรวงทรวงอกของหญิงผู้เป็นแม่มิให้บกพร่อง ตกหย่อน เสียรูปไปเสียก่อนวัยอันควร ทั้งเนื่องด้วยผู้หญิงแต่ก่อนแต่งงานและออกเรือนไปอยู่กินกับสามีเมื่ออายุยังน้อย กล่าวเฉพาะหญิงผู้ดีหญิงมีบรรดาศักดิ์และหญิงที่เป็นข้าบาทบริจาริกาในพระเจ้าอยู่หัว ย่อมจะต้องระมัดระวังและเอาใจใส่รักษาทรวงทรวงอกให้สวยามคงที่อยู่ให้นานเท่าที่จะทำได้ โดยเฉพาะทรวงอกเป็นส่วนที่มีเสน่ห์ควรทนุถนอมให้คงรูปได้ทรงเป็นอันดี ไม่ควรให้เด็กกินนมแม่จนเสียรูปเสียทรงไปเสียก่อนวัยอันควร เหตุนี้จึงต้องจัดหาแม่นมมาให้ให้นมแก่เด็กนั้นแทนแม่แท้ๆ

การจัดหาแม่นมมาให้ให้นมแก่ทารกที่เป็นลูกหลานในแต่ละครอบครัวนั้น แม่นมแต่ละคนต้องเป็นหญิงที่มีความสมบูรณ์พร้อมในการแม่นมได้เป็นอย่างดี ซึ่งลักษณะของหญิงที่มีคุณสมบัติจะเป็นแม่นมที่ดีเป็นคุณแก่เด็กที่จะรับน้ำนมดีกินก็ดี กับหญิงที่ไม่มีคุณสมบัติจะให้ให้นมและไม่ควรเลือกหามาเป็นแม่นมก็ดี ในพระคัมภีร์ปฐุมจินดา ให้ความอธิบายให้ทราบดังต่อไปนี้

ว่าด้วยลักษณะสตรีและน้ำนมชั่ว

● สตรีจำพวกหนึ่ง มีกลิ่นตัวคาวดังน้ำล้างเนื้อ เนื้อขาวเหลือง ท้องตัวยาว ฝ่ามือแลเท้ายาว จมูกยาว สันทัดคนไม่พืไม่พอม ลูกตาแดง หนังริมตาหย่อน นมยาน หัวนมเล็ก เสียงพูดแหบเคืองดังเสียงการ้อง สะดือลึก กินของมาก ลักษณะดังกล่าวนี้ชื่อว่า ยักขินี เป็นสตรีที่มีกามราคะแรง ถ้าให้ทารกบริโภคน้ำนมเข้าไป

มักบังเกิดโรคต่างๆ ลักษณะอย่างนี้ท่านให้ยกเสียอย่างพึงเอา

● สตรีจำพวกหนึ่ง มีกลิ่นตัวดังบุรุษ ผิวเนื้อขาว ฝ่าเท้าใหญ่ข้างหนึ่ง เล็กข้างหนึ่ง เดินไปมามากสะดุดตาแดง ริมฝีปากกลม เสียงแข็งดังเสียงพะ เจรจาปากไม่มิดกัน นมดังคอน้ำเต้า ลักษณะดังกล่าวนี้ชื่อว่า หัสดี เป็นสตรีที่มีกามราคะแรง ถ้าให้ทารกบริโภค น้ามน้ำเข้าไป ดูกดงเอายาพิษให้บริโภค ลักษณะอย่างนี้ท่านให้ยกเสียอย่างพึงเอา

ลักษณะสตรี ๒ จำพวกนี้ ท่านว่าหนาไปด้วย กามราคะนั้นแรงนัก ซาบซ่านไปทั่วทุกชุมชน ถ้าให้ทารกบริโภคเข้าไป ถึงทารกจะไม่มีโรค ก็จะมีโรคเป็นไปต่างๆ เพราะน้ามน้ำชั้ว เป็นโทษแสลงโรคดุจกล่าวมานี้ ๑

ว่าด้วยลักษณะสตรีและน้ามนดี

ลำดับนี้จะกล่าวด้วยลักษณะแห่งสตรีและน้ามนที่ดี ซึ่งทารกบริโภคมิได้เป็นโทษนั้นมิอยู่ ๔ จำพวก ดังจะกล่าวต่อไปนี้

สตรีจำพวกหนึ่ง มีกลิ่นตัวหอมดังกล้วยไม้ ผิวเนื้อแดง ใหลผาย หลังราบ สะเอวรัด สันฐานตัวต่ำและเล็ก มือและเท้าเรียว เต้านมดังดอกอุบลพั่งแย้ม แ้มใส เสียงดังเสียงสังข์ รสน้ามนั้นหวานและมัน เจือกัน ลักษณะสตรีอย่างนี้ ท่านจัดเป็นสตรีเบญจกัลยาณี ให้เลือกเอาไว้ให้ทารกบริโภคดีนัก ๑

สตรีจำพวกหนึ่ง มีกลิ่นตัวดังดอกอุบล ผิวเนื้อเหลือง ใหลผาย ตะโพกรัด นิ้วมือและนิ้วเท้าเรียว แก้มพอง เสียงดังเสียงเตา แลลัม เต้านมดังดอกบัวบาน น้ามนั้นชื่นมีรสหวาน ลักษณะสตรีอย่างนี้ ท่านจัดเป็นสตรีเบญจกัลยาณี ให้เลือกเอาไว้ให้ทารกบริโภคดีนัก ๑

สตรีจำพวกหนึ่ง มีกลิ่นตัวไม่ปรากฏหอมหรือเหม็น เอาการม ขนตาองอน จมูกสูง หัวมนงอนดังดอกอุบลพั่งจะแย้ม เต้านมกลม รสน้ามนั้นหวานมัน สักหน้อย ลักษณะสตรีอย่างนี้ท่านจัดเป็นสตรีเบญจกัลยาณีให้เลือกเอาไว้ให้ทารกบริโภค ดีนัก ๑

สตรีจำพวกหนึ่ง มีกลิ่นตัวหอมเผ็ด ใหลผาย

ตะโพกผาย ท้องดังกาบกล้วย หน้าผากส้วย ตาดังตาทราย ผมแข็งชัน ปากดังปากเอื้อง เสียงดังเสียงจกกระจัน นมพวง น้ามนขาวดังสังข์ รสน้ามนั้นมัน เข้มลักหน้อย เลี้ยงลูกง่าย ลักษณะสตรีอย่างนี้ ท่านจัดเป็นสตรีเบญจกัลยาณีให้เลือกเอาไว้ให้ทารกบริโภค ดีนัก ๑

ลักษณะสตรี ๕ จำพวกนี้เป็นสตรีเบญจกัลยาณี ท่านจัดสรรเอาไว้ถวายพระมหากษัตริย์เจ้าได้เสวยครั้งนั้น เรียกว่าทิพยโอสถประโยธ ดูกน้าสุรามฤต ถ้ากุมารและกุมารีผู้ใดได้บริโภค ดูกดีมีกินซึ่งโอสถอันเป็นทิพ น้ามนที่กล่าวมาแล้ว ๔ จำพวก ถึงว่ากุมารและกุมารีผู้ใดจะมีโรคก็อาจบำบัดเสียได้ทุกประการ เพราะน้ามนดีมีคุณดังโอสถ และมีได้แสดงโรคดีนัก ๑”

อนึ่ง นอกจากความในพระคัมภีร์ปฐุมจินดา กล่าวถึงลักษณะสตรีและน้ามนชั้ว น้ามนดี ที่ควรเลือกมาเป็นแม่นมเพื่อให้ น้ามนแก่ลูกหลานในครัวเรือนแล้ว ในพระคัมภีร์เรื่องเดียวกันนี้ยังได้แสดงวิธีพิจารณาดูน้ามนของหญิงแม่ลูกอ่อนที่จะให้มาเป็นแม่นมว่าดีชั่วมีคุณหรือโทษอย่างไรอีกด้วย ดังความในพระคัมภีร์ระบุไว้ดังนี้

“วิธีที่จะพิจารณาดูให้รู้ว่า น้ามนนั้นจะดีหรือชั่วนั้นให้เอาน้ำใส่ขันลง แล้วให้หยดน้ามนลงดู

ถ้าสีน้ามนขาวดังสีสังข์และจมลงในขัน สันฐานเหมือนดังผลบัวกระาะ น้ามนอย่างนี้จัดเอาเป็นน้านมอย่างเอก

ถ้าหล่อน้ามนลง น้ามนนั้นกระจาย แต่ว่าขึ้นจมลงถึงกันขัน แต่ไม่กลมเข้า น้ามนอย่างนี้จัดเอาเป็นน้านมอย่างโท

ถ้าพ้นจาก ๒ ประการนี้แล้ว ถึงจะมีลักษณะประกอบด้วยยศศักดิ์ ชาติตระกูลปานใดก็ดี ถ้ามีกุลศัลหลังยังติดตามบำรุงรักษาไม่ให้เกิดโรคพยาธิ น้ามนนั้นเปรี้ยว ขม ผาด จืดจาง และมีกลิ่นอันคาวนั้น ก็จัดเป็นน้ามนโทษทั้งสิ้น ดูกกล่าวมาดังนี้ ๑”

เนื้อความที่ได้นำเสนอมาในตอนท้ายนี้ พึงสังเกตได้ว่าหญิงแม่ลูกอ่อนที่จะหามาเป็นแม่นมให้

ทารกได้อาศัยเต็มกิน น้านมแทนกินนมแม่ของเด็กนั้น ย่อมจะต้องมีคุณลักษณะและคุณสมบัติอย่างไรบ้าง จึงควรถามว่าเป็นแม่นม

การหาหญิงแม่อ่อนมาเป็นแม่นมนั้น ต้องจัดหาไว้ล่วงหน้า คือหาหญิงต้องด้วยลักษณะจะเป็น แม่นมที่ดีให้ได้ก่อน โดยหาพบทำให้สมัครใจและ พร้อมที่จะรับเป็นแม่นมให้ และข้อสำคัญในการนี้ นั่น คือหญิงนั้นต้องตั้งท้องในเวลาไล่เลี่ยกันกับแม่ของ เด็กที่ต้องการแม่นม การหาหญิงมาเป็นแม่นมนั้น ต้องการสำรองไว้สักคนหนึ่งหรือสองคน ทั้งนี้เพื่อ เวลาคลอดจะได้คลอดในเวลาใกล้เคียงกันกับแม่ของ ลูก และหญิงที่จะเป็นแม่นมนั้นมีน้ำนมพร้อมให้ ทารกกินพอเวลากัน การที่ต้องหาหญิงท้องมาเป็นแม่ นมสำรองไว้ก็เพื่อว่าหญิงนั้นอาจจะคลอดไม่ประจวบ เวลาคลอดของแม่เด็ก เด็กจะขาดน้ำนมหรือไม่ได้ น้ำนมที่ดีจากแม่นม

การหาหญิงแม่อ่อนมาเป็นแม่นมนั้น ปกติ ถือเป็นการจ้าง แต่จะตกลงว่าจ้างกันอย่างไร ได้รับค่า จ้างเป็นสิ่งที่ใดและมากน้อยเท่าใด ยังไม่อาจสืบทราบได้ แม่นมที่จ้างมานั้นมักพักอาศัยอยู่กับครอบครัวที่ตัวมา ให้น้ำนมแก่เด็ก นับแต่ภายหลังเด็กแรกเกิดได้ ๓ วัน เป็นต้นไปจนกระทั่งเด็กนั้นอดนม แม่นมบางคนอาจ อยู่เลี้ยงดูเด็กที่ตัวให้น้ำนมกินไปจนเด็กนั้นโตถึงวัย ตัดจุกโกนจุกก็มี

แม่นมแต่ละคนที่ได้รับการจ้างวานให้มาเป็น ผู้ให้น้ำนมแก่เด็กนี้ จะต้องเป็นผู้ที่พ่อแม่หรือญาติ ผู้ใหญ่ของทารกนั้นรู้จักมักคุ้น และไว้วางใจได้เป็น อย่างดี เมื่อมาอยู่กินภายใต้ชายคาเดียวกันครอบครัว พ่อแม่ของเด็กก็ย่อมมีความสนิทชิดเชื้อเสมือนญาติ ยิ่งที่สำคัญไปกว่านี้ชื่อว่าแม่นมนั้น คือผู้ยินยอมให้ น้ำนมของตนเป็นเครื่องหล่อเลี้ยงชีวิตทารกผู้เป็น ทายาทของครอบครัวหนึ่งอย่างน้อยคนหนึ่งสองคน แม่นมจึงได้รับความนับถือและสำนึกในบุญคุณจาก พ่อแม่ของทารก และเด็กนั้นเมื่อเจริญวัยจนรู้ความ ซึ่งเด็กที่มีแม่นมสำคัญเสมอแม่บังเกิดเกล้าของตัวอีก คนหนึ่ง

เรื่องความนับถือแม่นมตามกล่าวนี้นี้ มี อุทาหรณ์เรื่องหนึ่งในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา เมื่อรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช พระเจ้าอยู่หัวพระองค์นี้เมื่อยังทรงพระเยาว์ มีพระนมนางหนึ่ง ซึ่งปรากฏนามภายหลังชื่อ เจ้าแม่วัดดุสิต เป็นผู้ถวาย พระกษัตริธรา เจ้าแม่วัดดุสิตหรือพระนมนางนี้ เป็น ผู้ที่สมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงนับถือยิ่งนัก ความเรื่องนี้ปรากฏขึ้นเมื่อคราวที่หลวงสรศักดิ์ บันดาลโทษต่อยเอาเจ้าพระยาวิไชยเยนทร์พันทัก ถึง ๒ ชี ได้รับความเจ็บปวดถึงสลบไปในเขต พระราชฐาน หลวงสรศักดิ์นั้นรู้สึกตัวภายหลังว่าได้ กระทำความผิดขึ้นแล้ว เกรงว่าจะถูกลงพระราชอาญา จึงไปเฝ้าเจ้าแม่วัดดุสิต กราบทูลวิงวอนให้เจ้าแม่ วัดดุสิตกรุณาขึ้นไปเฝ้าสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวขอ พระราชทานมิให้ตนต้องได้รับโทษ ต่อไปนี้เป็นเนื้อ ความโดยพิศดารมีในพระราชพงศาวดาร ดังนี้

“ฝ่ายหลวงสรศักดิ์ก็ไปเฝ้าเจ้าแม่วัดดุสิต ซึ่งเป็นมารดาเจ้าพระยาโกษาเหล็ก โกษาปาน และ เป็นพระนมผู้ใหญ่ของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวนั้น และ ถวายบังคมแล้วก็กราบทูลแถลงการณ์อันเจ้าพระยา วิไชยเยนทร์กระทำให้อ่อนในพระพุทธานุภาพเหมือน ดั่งนั้น และได้กราบทูลพระกรุณาแล้ว ก็มิได้เอาโทษ ข้ำพระพุทธานุภาพมีความโหม่นสถึงพระพุทธานุภาพ อันเจ้าพระยาวิไชยเยนทร์จะทำให้พระพุทธานุภาพให้ พินาศเสื่อมสูญ ดั่งนั้น จึงชกเอาปากเจ้าสมุหนายก แล้วก็หนีมา และบัดนี้สมเด็จพระพุทธานุภาพอยู่หัวทรง พระพิโรธ จะลงพระราชอาญาแก่ข้าพระพุทธเจ้า ขอจงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม อัญเชิญเสด็จขึ้นไป ขอพระราชทานโทษข้าพระ- พุทธเจ้าครั้งหนึ่งเถิด

จึงเจ้าแม่ผู้เฒ่าได้ทรงฟังดั่งนั้น ก็เห็นโทษอัน เจ้าพระยาวิไชยเยนทร์ทำผิด จึงเสด็จด้วยเรือพระที่ นั้งขึ้นไปยังเมืองลพบุรี และเสด็จถึงฉนวนน้ำประจำท่า ก็พาหลวงสรศักดิ์ขึ้นไปยังพระราชวัง ให้ยั้งยังอยู่ นอกแลก่อน แล้วก็เสด็จไปเฝ้าข้างใน และสมเด็จพระ เจ้าอยู่หัวตรัสทอดพระเนตรเห็นแล้วก็กระทำ

ปัจจุบันการ เชิญเสด็จให้สถิตย์ร่วมราชอาสน์และ ยกพระหัตถ์อัญชลี แล้วก็ดำรงสถามว่า พระมารดา ขึ้นมาด้วยธุระสิ่งใด จึงเจ้าแม่ผู้เฒ่ากราบทูลโดยเหตุ ทั้งปวงนั้นทุกประการ สมเด็จพระมโหฬารพระพุทเจ้า อยู่หัวตรัสทราบเหตุนั้นแล้ว ก็มีพระราชโองการ ให้หาหลวงสรศักดิ์มาเฝ้า แล้วก็ดำรงสปรากษเป็น อันมาก แล้วเจ้าแม่ผู้เฒ่ากราบทูลขอพระราชทานโทษ ก็ทรงพระกรุณาโปรดพระราชทานให้ แล้วตรัส บอกประพจน์เหตุทั้งปวง อันหลวงสรศักดิ์ทำแก่ เจ้าพระยาวิไชยเยนทร์นั้น ให้แก่เจ้าแม่ผู้เฒ่าทราบสิ้น ทุกประการแล้วดำรงสให้ยับยั้งอยู่ ณ พระราชวัง ๒-๓ วัน และทรงปรนนิบัติด้วยความเคารพเป็นอันดี แล้วก็อัญเชิญเสด็จกลับไปยังกรุงเทพมหานคร”

ความในพระราชพงศาวดารดังที่คัดมาลำดับ ให้ทราบนี้ เป็นเพียงอุทาหรณ์เรื่องหนึ่งแสดงให้เห็น

ความสำคัญของแม่นมในอดีตว่าได้รับความยกย่อง นับถือจากผู้ซึ่งได้ดื่มน้ำนมไปแต่อกแห่งแม่นมนั้น เพียงใด

แม่นม หรือหญิงลูกอ่อนผู้มีน้ำใจแบ่งปัน น้ำนมจากเต้านมของตัวให้แก่ทารกของผู้อื่นได้ดื่มกิน เพื่อการมีชีวิต เพื่อสร้างเสริมร่างกายให้เติบโตใหญ่ เพื่อให้มีกำลังแข็งแรง เพื่อให้เป็นทารกที่มีความปรกติ ในอันที่จะเติบโตเป็นผู้ใหญ่ที่มีพละกำลังสมบูรณ์ต่อไป แม่นมจึงเป็นผู้ที่มีคุณประเสริฐหนึ่งในสังคมแต่อดีตที่ ล่วงไป

ปัจจุบัน ผู้คนในสังคมเปลี่ยนคติอันเป็น ประเพณีนิยมในการหาหญิงแม่ลูกอ่อน มาเป็นแม่นม ให้น้ำนมแก่ลูกอ่อนแทนแม่แท้ๆของเด็กนั้นไปเสียแล้ว ดังนั้นเรื่องแม่นม จึงเป็นเพียงตำนานเรื่องหนึ่งจากอดีต ซึ่งควรยุติไว้เพียงเท่านี้

การซ่อมบูรณะฉัตรประจำฐานชุกชี พระพุทธมหามณีรัตนปฏิมากร

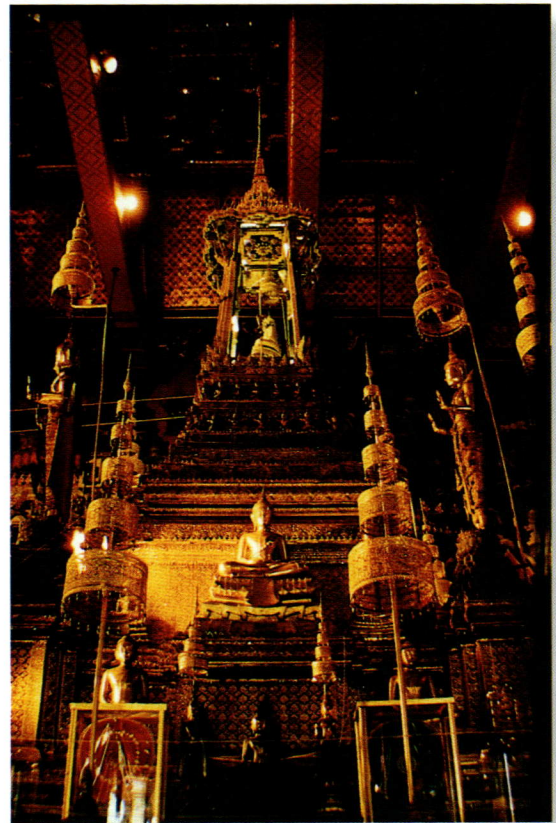
นัยนา แยมสาขา

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

วัด พระศรีรัตนศาสดาราม หรือที่เรียกกันเป็น
สามัญโดยทั่วไปว่า “วัดพระแก้ว” นั้น
พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช
ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สถาปนาขึ้นเป็นพระอาราม
ในพระบรมมหาราชวัง เพื่อเป็นที่ประดิษฐาน
พระพุทธมหามณีรัตนปฏิมากร พระพุทธรูปคู่บ้าน
คู่เมือง และเป็นสถานที่บำเพ็ญพระราชกุศล จึงนับ
เป็นวัดที่สำคัญที่สุดวัดหนึ่งของประเทศไทย

วัดพระศรีรัตนศาสดารามนี้มีความงดงาม
อลังการ วิจิตร ทั้งทางด้านสถาปัตยกรรม
ประติมากรรม จิตรกรรม รวมทั้งเป็นที่รวมแห่ง
งานช่างฝีมือศิลปโบราณ วัดอุณคักดีสิทธิ์ ล้ำค่า
จำนวนมาก และหนึ่งในจำนวนศิลปโบราณวัตถุ
เหล่านั้นมีฉัตรที่สร้างขึ้นเป็นพุทธบูชา และฉัตร
ประจำพระพุทธรูปฉลองพระองค์จำนวนมิใช่น้อย
รวมอยู่ด้วย ซึ่งในนี้จะได้กล่าวถึงเฉพาะฉัตรประจำ
ฐานชุกชีพระพุทธมหามณีรัตนปฏิมากรในพระ
อุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม สร้างขึ้นทั้งที่เพื่อ
ปักกันประจำพระพุทธรูปสำคัญ และสำหรับปัก
ประดับตามชั้นเบญจา ฐานชุกชีพระพุทธมหามณี
รัตนปฏิมากร

ฉัตรเป็นเครื่องสูงสำหรับแขวน ปัก ตั้ง หรือ
เชิญเข้ากระบวนแห่เป็นเกียรติยศ รูปร่างคล้ายร่มที่
ซ้อนกันขึ้นไปเป็นเถา ลดหลั่นกันเป็นลำดับ ชั้นบนมี
ขนาดเล็กกว่าชั้นล่าง สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ

กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ประทานคำอธิบายถึง
ที่มาของฉัตรไว้ว่า “ใบบัวเป็นต้นเดิมของร่ม
ร่มเป็นต้นเดิมของฉัตร ซึ่งคนโบราณใช้ปิดบัง
รักษาศีรษะ” และพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว พระราชทานพระบรมราชาธิบายถึงแหล่ง
กำเนิดของฉัตรไว้ในพระราชหัตถเลขา ลงวันที่
๑ กุมภาพันธ์ ร.ศ. ๑๒๔^๑ สรุปความว่า “ฉัตรมี
แหล่งกำเนิดเดิมมาจากอินเดีย ใช้ทั้งภายนอกและ

^๑ “ฉัตร” สารานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน เล่ม ๙ จิน-ฉันทน์ พระนคร : โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, ๒๕๑๒ - ๒๕๑๓. หน้า ๕๘๐๕.

ภายในอาคาร มีชั้นเดียว นั้ตรที่มีหลายชั้นคงเกิดแถบพม่าและไทย”

นั้ตรประจำฐานซุกชีพระพุทธรูปหามณีรัตนปฏิมากรในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดารามที่พระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์แห่งพระบรมราชวงศ์จักรี มีพระราชศรัทธาสั่งอูทิศถวายเป็นพุทธรูปที่มีลักษณะเป็นนั้ตรปรูลดลายโปร่ง ๕ ชั้น ประดับเพชร พลอย และลงยาสี จำนวน ๔๕ คัน มี ๓ ขนาดคือ ขนาดใหญ่ ๒๖ คัน ขนาดกลาง ๕ คัน ขนาดเล็ก ๑๔ คัน เป็นนั้ตรทองคำ ๒๓ คัน นั้ตรทองคำลงยาสี ๑๘ คัน นั้ตรเงินชุบทอง ๑ คัน นั้ตรเงิน

^๒ ศัพท์ทางช่างโบราณเรียก “ระใบนั้ตร”

^๓ ใบรายงานการซ่อมบูรณะของช่างเรียก “เข้มนั้ตรนั้ตร”

^๔ ใบรายงานการซ่อมบูรณะของช่างเรียก “ซ่อมหางมยุรา”

ลงยาสี ๑ คัน นั้ตรเงิน ๑ คัน และนั้ตรทองแดง ปิดทองคำเปลว ๑ คัน นั้ตรแต่ละคันประกอบด้วย คันนั้ตร กำพูนั้ตร ปลียอด โคจรระบายนั้ตร^๒ ระบายนั้ตร นอกจากนี้มีนั้ตรบางคันประดับรัตเกล้า^๓ ดอกประจายาม ลายเนื่องตุงตุง และหรืออินทหรณ^๔

ในการบูรณะปฏิสังขรณ์พระอารามวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ซึ่งมีหลักฐานระบุไว้หลายครั้ง แต่กลับไม่มีหลักฐานปรากฏว่าได้เคยซ่อมบูรณะนั้ตรที่ปักประดับในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดารามเลย จนเมื่อกาลเวลาผ่านล่วงมากกว่า ๒๐๐ ปี นั้ตรเหล่านี้จึงชำรุดทรุดโทรมลงมาก เนื่องจากสภาพแวดล้อมและมลภาวะต่างๆ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ประธานคณะกรรมการอำนวยการบูรณะปฏิสังขรณ์วัดพระศรีรัตนศาสดาราม เมื่อคราวสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี มีพระราชศรัทธาดำริให้กรมศิลปากรดำเนินการซ่อมบูรณะนั้ตรในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ซึ่งยังคงมิได้รับการซ่อมบูรณะในคราวนั้นด้วย ให้กลับดังเดิม เพื่อน้อมเกล้าฯ ถวายเป็นพระราชกุศลแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช เนื่องในมหามงคลสมัยรัชม้งคลาภิเษก ๒ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๕๓๑

คณะผู้จ้งรักภักดี ซึ่งประกอบด้วยคณะบุคคลที่เคยร่วมเป็นกรรมการจัดหาทุนบูรณะปฏิสังขรณ์วัดพระศรีรัตนศาสดาราม เมื่อครั้งเฉลิมฉลองสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ครบ ๒๐๐ ปี พุทธศักราช ๒๕๒๕ ได้น้อมรับพระราชดำริมาดำเนินการ โดยคณะผู้จ้งรักภักดีได้รับผิดชอบดำเนินการเชิญชวนบอกบุญผู้มีจิตศรัทธาร่วมบริจาคทรัพย์สมทบทุนโดยเสด็จพระราชกุศล วัดพระศรีรัตนศาสดาราม และสำนักพระราชวัง ทำหน้าที่จัดหาทองคำ เงิน เพชร และพลอยสีต่างๆ ควบคุมเงินค่าใช้จ่ายยอดรวม อำนวยการความสะดวกแก่ช่างกรมศิลปากรที่มาปฏิบัติงานรักษาความปลอดภัย ตรวจสำรวจ ควบคุมการเข้าออก บริเวณอาคารซ่อมบูรณะนั้ตร กรมศิลปากรโดยฝ่ายช่างสิบหมู่ กองหัตถศิลป์ ซึ่งปัจจุบันสังกัดรวมอยู่ใน

สถาบันศิลปกรรมรับผิดชอบการซ่อมบูรณะฉัตร

คณะผู้จรัฏฐการ ได้จัดตั้งคณะกรรมการ
อำนวยการจัดซ่อมบูรณะฉัตรประจำพระพุทธรูป
ฉลองพระองค์ฯ และประจําฐานชุกชีพระพุทธรูปมหา
มณีนีรตนปฏิมากรขึ้น มีท่านผู้หญิงเจริญ อติเรกสาร
(ขณะนั้นคือ คุณหญิงเจริญ อติเรกสาร) เป็นประธาน
นางทักษิณา สวานานนท์ เป็นกรรมการและเลขานุการ
คณะกรรมการอำนวยการจัดซ่อมบูรณะฉัตรฯ ได้
เชิญชวนผู้มีจิตศรัทธาร่วมบริจาคสมทบทุนโดยเสด็จ
พระราชกุศล โดยมอบพระเครื่อง “สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช”
พระพิมพ์ผง เนื้อขาว ซึ่งฝ่ายช่างสิบหมู่ กองหัตถศิลป์
กรมศิลปากร สร้างและประกอบพิธีพุทธาภิเษก
ณ พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เมื่อครั้ง
สมโภชกรุงรัตนโกสินทร์เป็นสิ่งที่สมนาคุณ ได้เงินมา
จำนวนหนึ่งแต่ยังไม่เพียงพอที่จะใช้ในการซ่อมบูรณะ
ฉัตรทั้งหมด คณะกรรมการอำนวยการจัดซ่อมบูรณะ
ฉัตรฯ จึงได้มอบหมายให้กรมศิลปากรร่วมกับกรม
ธนารักษ์จัดสร้างเหรียญพระพุทธรูปมหามณีนีรตนปฏิมากร
(พระแก้วมรกต) ชนิดทองคำ ๒ ขนาด และชนิด
บรอนซ์ขึ้น รวมทั้งสร้างพระเครื่องสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช
เพิ่มเติม เพื่อสมนาคุณแก่ผู้บริจาคทรัพย์ทอดผ้าป่า
สามัคคีหารายได้สมทบทุนซ่อมบูรณะฉัตรของ
กระทรวงมหาดไทย และผู้บริจาคทรัพย์ ๕,๐๐๐ บาท
โดยสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราช
กุมารีเสด็จฯ ทรงประกอบพิธีพุทธาภิเษก ณ
พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เมื่อวันที่ ๘
มิถุนายน พุทธศักราช ๒๕๓๒

การซ่อมบูรณะฉัตรในพระอุโบสถวัดพระศรี
รัตนศาสดารามในชั้นแรกคณะกรรมการอำนวยการ
จัดซ่อมบูรณะฉัตรประจำพระพุทธรูปฉลองพระองค์ฯ
และประจําฐานชุกชีพระพุทธรูปมหามณีนีรตนปฏิมากร
ได้พิจารณาและมีมติให้ดำเนินการจัดซ่อมบูรณะฉัตร
ประจําฐานชุกชีพระพุทธรูปมหามณีนีรตนปฏิมากร
จำนวน ๔๕ คัน ก่อน ซึ่งในการนี้ สมเด็จพระเทพ
รัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ได้เสด็จไปทรง
เป็นประธานในพิธีบวงสรวงพระพุทธรูปมหามณีนีรตน

ปฏิมากร เพื่อเป็นสิริมงคลในการซ่อมบูรณะฉัตรฯ
เมื่อวันที่ ๙ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๕๓๑ และ
ในวันที่ ๑๗ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๕๓๑ เมื่อได้จัด
เตรียมสถานที่ เตรียมความพร้อม และเชิญฉัตร
คันแรกลงมาเตรียมซ่อมบูรณะแล้ว สมเด็จพระเทพ
รัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ได้เสด็จไปทรง
เป็นประธานลงสืบลักกลดลายชั้นฉัตรเป็นปฐมฤกษ์
จากนั้นคณะช่างของกรมศิลปากรได้เริ่มปฏิบัติงาน
ซ่อมบูรณะฉัตรประจําฐานชุกชีพระพุทธรูปมหามณีนีรตน
ปฏิมากร โดยมีนายพนวัฒน์ สมพันธ์ เป็นผู้รับผิดชอบ
ในฐานะหัวหน้าโครงการซ่อมบูรณะฉัตรประจำ
พระพุทธรูปฉลองพระองค์ฯ และประจําฐานชุกชีพระพุท
ธรูปมหามณีนีรตนปฏิมากร

กรรมวิธีในการซ่อมฉัตรนั้นช่างจะยกเชิญ
ฉัตรแต่ละคันลงมา ถอดส่วนประกอบฉัตรออกจาก
แกนแล้วสำรวจสภาพความชำรุด ถ่ายภาพ จดบันทึก
ข้อมูลและคำนวณหาพื้นที่ทองที่จะนำมาใช้ซ่อมบูรณะ
จากนั้นจึงนำส่วนประกอบฉัตรมาล้างทำความสะอาด
ด้วยน้ำประคําดีควาย สํารวจสภาพความชำรุดอีกครั้ง
แล้วรื้อชิ้นส่วนต่างๆ ออกจากโครงฉัตร เสา แขนกรัด

กำมะถัน เพื่อทำความสะอาด

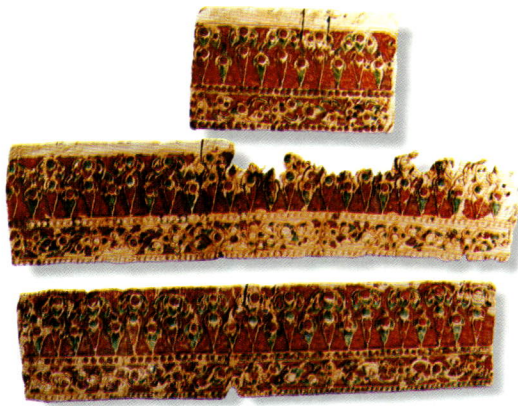
สำหรับระบายฉัตร รัตเกล้า และอินทรรณูช่างจะใช้กระดาษไขลอกลายเขียนเพิ่มส่วนที่ชำรุดขาดหาย แล้วนำแผ่นทองที่รีดเตรียมไว้มาเผาให้ร้อนแล้วแช่กรดกำมะถันเพื่อทำความสะอาด เข้าชั้นรอให้ชั้นเย็นตัว แล้วจึงสลักดูนลายเหมือนของเดิมที่ลอกไว้ จุลลลาย เผาให้ร้อนเพื่อถอดแผ่นทองออกจากชั้น นำชิ้นส่วนทั้งหมดมาจัดลายแล้วเชื่อมต่อประกอบกัน ลวดลายส่วนที่ปิด งอ ได้รับการเคาะแต่งให้ได้รูปทรงสมบูรณ์ นำไปขัดล้างทำความสะอาดปรับสีทองให้เหมือนกันหมด ขัดล้างทำความสะอาด

อีกครั้งหนึ่ง แล้วผึ่งให้แห้งโดยวิธีแขวนให้ลมผ่านหรือใช้เครื่องเป่าแห้งช่วย ฉัตรที่ทำด้วยเงินนำไปชุบทอง ฉัตรทองคำลงยานำไปลงยาสีตามสีเดิม ฉัตรทองแดงนำไปลงรักปิดทอง

ดอกประจายาม ลายเนื่อง ตั้งดิ่ง ที่ขาดหายไปทำขึ้นใหม่เหมือนของเดิมโดยดอกประจายามใช้กรรมวิธีซ่อมบูรณะเหมือนการซ่อมบูรณะระบายฉัตรลายเนื่องทำขึ้นใหม่โดยการตัดแผ่นทองเผาให้ร้อนเพื่อขึ้นรูป ตัดแต่ง ต่อเชื่อม แล้วตกแต่งให้เรียบร้อย ตั้งดิ่งทำกรอบประดับพลอยแล้วเชื่อมห่วงติดกับกรอบ

กำพู่และปลียอดฉัตร ส่วนที่ชำรุดขาดหาย

ซ่อมสร้างขึ้นใหม่ให้เหมือนของเดิม โดยนำแผ่นทอง
รีดมาเคาะขึ้นรูป แล้วเข้าชั้น เขียนลวดลาย สลักดูน
ฉลุลาย ประดับพลอย แล้วใช้ชั้นหรือเรซินกรอกให้
หนาพอประมาณเพื่อป้องกันไม่ให้พลอยหลุดร่วง
และเพื่อรักษารูปทรง

โครงระบายฉัตรที่เป็นสนิม ผุชำรุด ทำตาม
แบบของเดิม โดยตัดแผ่นทองแดง ฉลุเป็นซี่ แล้วใช้
ลวดจับตั้งให้เป็นโครงฉัตร พร้อมกระยะสำหรับ
แขวนตั้งตั้ง เสร็จแล้วประกอบระบายฉัตร เข็มขัดฉัตร
ประดับดอกประจายาม แขนงตั้งตั้ง

คันฉัตร ตัวแกนซ่อมปิดทอง ปลอกหุ้มแกน
ปิดทอง

เมื่อการซ่อมบูรณะชิ้นส่วนประกอบประดับ
ฉัตรทุกชิ้นเสร็จสิ้น นำมาประกอบเข้ากับคันฉัตร
ผูกยึดด้วยลวดทองคำ ล้างทำความสะอาดเรียบร้อยแล้ว
นำมอบคณะกรรมการตรวจรับตรวจความเรียบร้อย
เป็นครั้งสุดท้าย จากนั้นจึงเชิญฉัตรกลับขึ้นไปปัก
ประดิษฐานยังฐานชุกชีพระพุทธรูปมหายานรัตน-
ปฎิมาการตามตำแหน่งเดิม

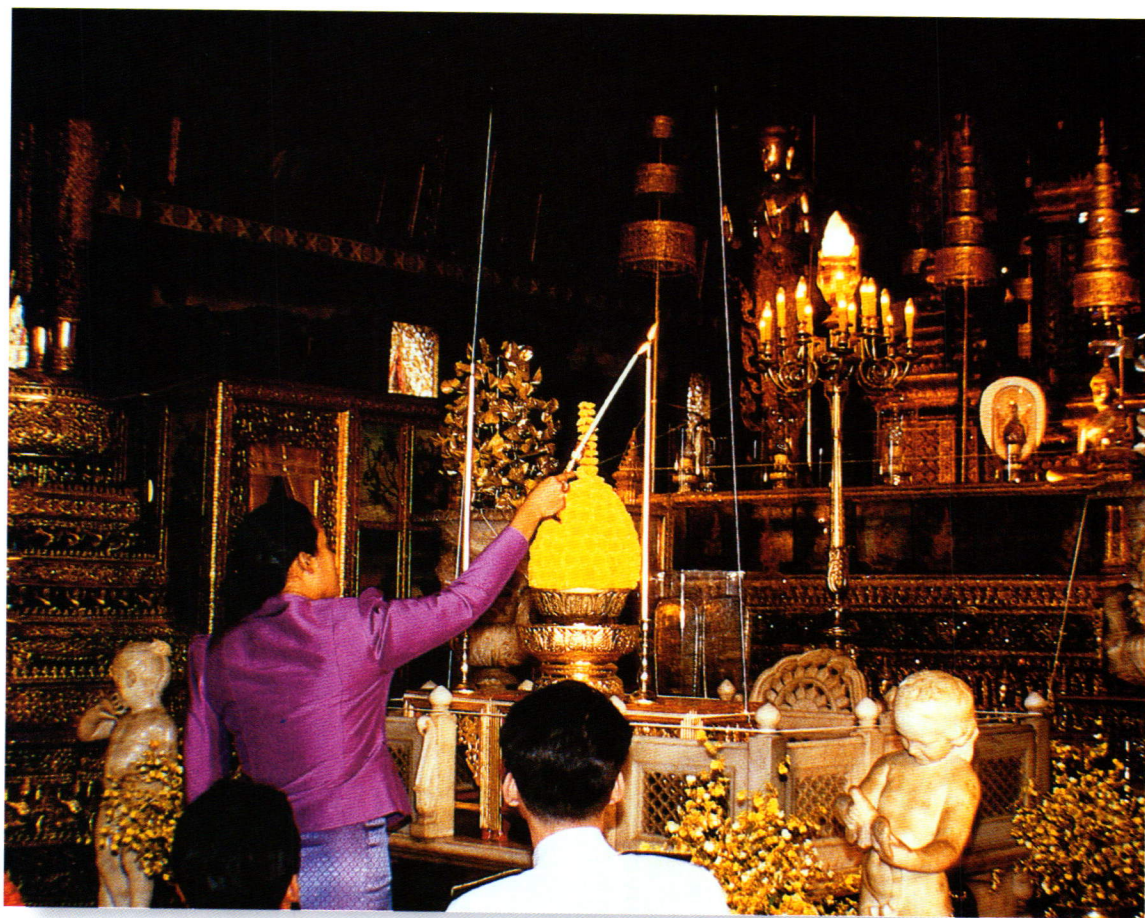
การซ่อมบูรณะฉัตรประจำฐานชุกชีพระพุทธรูป
มหายานรัตนปฎิมาการทั้ง ๔๕ คัน เป็นงานประณีต
ศิลป์ที่ต้องใช้ความละเอียดลออ และความวิริยะ
อุตสาหะของช่างซึ่งมีอยู่น้อยคน เพราะถูกจำกัดด้วย
ฝีมือและอัตรากำลัง และช่างและเจ้าหน้าที่ผู้เกี่ยวข้อง
ทุกคนต่างได้ทุ่มเทความเพียรพยายามและแรงกาย
แรงใจ ปฏิบัติงานเพื่อสนองพระมหากรุณาธิคุณอย่าง
เต็มกำลังความสามารถจนงานซ่อมบูรณะฉัตรดัง

กล่าวแล้วเสร็จลงอย่างสมบูรณ์ ดังตาม ในวันที่ ๑๖
กุมภาพันธ์ พุทธศักราช ๒๕๓๙ อันตรงกับปีเฉลิม
ฉลองการครองสิริราชสมบัติครบ ๕๐ ปีของพระบาท
สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช คณะกรรมการ
อำนวยการจัดซ่อมบูรณะฉัตรฯ จึงได้นำความขึ้น
กราบบังคมทูลสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยาม
บรมราชกุมารี ขอพระราชทานพระราชนุญาตจัดพิธี
ฉลองฉัตรประจำฐานชุกชีพระพุทธรูปมหายานรัตน-
ปฎิมาการ เพื่อเฉลิมพระเกียรติเนื่องในมหามงคล
วโรกาสดังกล่าว เมื่อความทราบฝ่าละอองพระบาท
แล้ว พระราชทานพระราชนุญาต

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราช-
กุมารี เสด็จพระราชดำเนินทรงเป็นประธานในพิธี
ฉลองฉัตร เมื่อวันที่ ๕ ตุลาคม พุทธศักราช

๒๕๓๙ เวลา ๑๕ นาฬิกา ทรงจุดเทียนมหามงคล
ทอง-เงิน ที่ธรรมาสันติลา แล้วพระสงฆ์เจริญ
พระพุทธมนต์ฉลอง จากนั้นทรงประเคนจตุปัจจัย
ไทยธรรมถวายพระสงฆ์ ทรงหลังทักษิณทกเป็น
เสร็จพิธี

ในการนี้คณะกรรมการอำนวยการจัดซ่อม
บูรณะฉัตรฯ ได้ทูลเกล้าฯ ถวายฉัตรทองคำจำลอง
แต่สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี

ซึ่งได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ถวายเป็นพุทธ-
บูชาพระพุทธมหามณีรัตนปฏิมากร ฉัตรทองคำ
จำลองนี้มีฐานหล่อด้วยทองแดงผสมเงิน แกนฉัตรทำ
ด้วยเงิน ปลอกหุ้มแกนฉัตรเป็นทองคำ โครงชั้นฉัตร
แต่ละชั้นทำด้วยเงิน ระบายฉัตร กำพู ปลียอด ทำ
ด้วยทองคำ ตั้งตั้งทำด้วยเพชรรัสเซียหุ้มกรอบทอง

ฉัตรประจำฐานชุกชีพระพุทธมหามณีรัตน-
ปฏิมากรซึ่งนับเป็นศิลปกรรมล้ำค่าคู่บ้านคู่เมืองขึ้น
หนึ่งในพระอุโบสถแห่งพระอารามวัดพระศรีรัตน-
ศาสดาราม ที่ได้ซ่อมอนุรักษ์อย่างละเอียด ประณีต
ด้วยความอุตสาหะของคณะช่าง ทำให้ฉัตรทั้งหมดจะ
ยังคงประดิษฐานอวดความงดงามวิจิตร ความเป็น
ประณีตศิลปกรรมแห่งภูมิปัญญาช่างไทยแก่พุทธ-
ศาสนิกชนที่เข้าไปสักการะบูชาพระพุทธมหามณีรัตน-
ปฏิมากร และผู้คนที่แวะเวียนไปเยี่ยมชมความงาม
แห่งศิลปกรรมไทย ณ ฐานชุกชีพระพุทธมหามณี-
รัตนปฏิมากรอีกตราบนานเท่านาน

คำสั่งสำนักนายกรัฐมนตรี

ที่ ๓๗๘/๒๕๕๐

เรื่อง แต่งตั้งคณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ

เพื่อให้การดำเนินงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติเป็นไปอย่างต่อเนื่องอันจะเป็นผลดีต่อความมั่นคงของชาติ และเพื่อเสริมสร้างเกียรติภูมิและภาพลักษณ์ของคนไทย รัฐบาลไทย และประเทศไทยต่อสังคมโลก

อาศัยอำนาจตามมาตรา ๑๑(๖) แห่งพระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการแผ่นดิน พ.ศ. ๒๕๓๕ จึงแต่งตั้งคณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ โดยมีองค์ประกอบและอำนาจหน้าที่ดังต่อไปนี้

๑. องค์ประกอบ

๑.๑	รองนายกรัฐมนตรี (นายพิชัย รัตตกุล)	ประธานกรรมการ
๑.๒	รัฐมนตรีประจำสำนักนายกรัฐมนตรี (คุณหญิงสุพัตรา มาศดิตถ์)	รองประธานกรรมการ
๑.๓	รัฐมนตรีประจำสำนักนายกรัฐมนตรี (พลอากาศเอก สมบุญ ระหงษ์)	รองประธานกรรมการ
๑.๔	เลขาธิการพระราชวัง	กรรมการ
๑.๕	ราชเลขาธิการ	กรรมการ
๑.๖	เลขาธิการนายกรัฐมนตรี หรือผู้แทน	กรรมการ
๑.๗	เลขาธิการคณะรัฐมนตรี หรือผู้แทน	กรรมการ
๑.๘	ปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี หรือผู้แทน	กรรมการ
๑.๙	ผู้อำนวยการสำนักงานงบประมาณ หรือผู้แทน	กรรมการ
๑.๑๐	เลขาธิการคณะกรรมการกฤษฎีกา หรือผู้แทน	กรรมการ
๑.๑๑	เลขาธิการคณะกรรมการข้าราชการพลเรือน หรือผู้แทน	กรรมการ
๑.๑๒	ปลัดกระทรวงกลาโหม หรือผู้แทน	กรรมการ
๑.๑๓	ปลัดกระทรวงการคลัง หรือผู้แทน	กรรมการ

๑.๑๔ ปลัดกระทรวงการต่างประเทศ หรือผู้แทน	กรรมการ
๑.๑๕ ปลัดกระทรวงมหาดไทย หรือผู้แทน	กรรมการ
๑.๑๖ ปลัดกระทรวงศึกษาธิการ หรือผู้แทน	กรรมการ
๑.๑๗ ปลัดทบวงมหาวิทยาลัย หรือผู้แทน	กรรมการ
๑.๑๘ อธิบดีกรมประชาสัมพันธ์ หรือผู้แทน	กรรมการ
๑.๑๙ อธิบดีกรมศิลปากร หรือผู้แทน	กรรมการ
๑.๒๐ เลขาธิการคณะกรรมการส่งเสริมและ ประสานงานเยาวชนแห่งชาติ หรือผู้แทน	กรรมการ
๑.๒๑ เลขาธิการคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ หรือผู้แทน	กรรมการ
๑.๒๒ ผู้ว่าการการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย หรือผู้แทน	กรรมการ
๑.๒๓ ผู้อำนวยการองค์การสื่อสารมวลชน แห่งประเทศไทย หรือผู้แทน	กรรมการ
๑.๒๔ กรรมการผู้จัดการใหญ่ ธนาคารกรุงไทย จำกัด (มหาชน) หรือผู้แทน	กรรมการ
๑.๒๕ กรรมการผู้อำนวยการใหญ่ บริษัท การบินไทย จำกัด (มหาชน) หรือผู้แทน	กรรมการ
๑.๒๖ นายขวัญแก้ว วัชโรทัย	กรรมการ
๑.๒๗ พลเอก จรัส กุลละวณิชย์	กรรมการ
๑.๒๘ คุณหญิงจินตนา ยศสุนทร	กรรมการ
๑.๒๙ นางฐะปะนีย์ นาครทรรพ	กรรมการ
๑.๓๐ คุณหญิงเต็มสิริ บุญยสิงห์	กรรมการ
๑.๓๑ นายทองต่อ กล้วยไม้ ณ อยุธยา	กรรมการ
๑.๓๒ นายเอียรชัย ศรีวิจิตร	กรรมการ
๑.๓๓ พลเอก พิจิตร กุลละวณิชย์	กรรมการ
๑.๓๔ นายแมนรัตน์ ศรีกรานนท์	กรรมการ
๑.๓๕ นายเย็นใจ เลาหวณิช	กรรมการ
๑.๓๖ นางลดาวัลลี วงศ์ศรีวงศ์	กรรมการ
๑.๓๗ พลเอก วันชัย เรืองตระกูล	กรรมการ
๑.๓๘ นายวิจิตร อาวะกุล	กรรมการ
๑.๓๙ นายสมพร เทพสิทธา	กรรมการ
๑.๔๐ ท่านผู้หญิงสมโรจน์ สวัสดิกุล ณ อยุธยา	กรรมการ
๑.๔๑ หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล	กรรมการ
๑.๔๒ คุณหญิงสุชาดา ศรีเพ็ญ	กรรมการ
๑.๔๓ ร้อยโท สุวิทย์ ยอดมณี	กรรมการ

๑.๔๔	นายเอก	สิทธิประศาสน์	กรรมการ
๑.๔๕	ผู้อำนวยการสำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ		กรรมการและเลขานุการ
๑.๔๖	ผู้อำนวยการส่วนวิชาการ		กรรมการ
	สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ		และผู้ช่วยเลขานุการ
๑.๔๗	ผู้อำนวยการส่วนส่งเสริมเอกลักษณ์ของชาติ		กรรมการ
	สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ		และผู้ช่วยเลขานุการ
๑.๔๘	หัวหน้าฝ่ายเลขานุการและประสานงาน ส่วนวิชาการ		กรรมการ
	สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ		และผู้ช่วยเลขานุการ

๒. อำนาจหน้าที่

- ๒.๑ พิจารณากำหนดนโยบายและแผนงานที่เกี่ยวกับการเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ และการเสริมสร้างความมั่นคงให้แก่สถาบันหลักของประเทศ
- ๒.๒ ให้คำปรึกษา ความคิดเห็น และข้อเสนอแนะในการปฏิบัติงานตามนโยบายและแผนงานที่วางไว้
- ๒.๓ ดำเนินการเกี่ยวกับการประชาสัมพันธ์ การเผยแพร่ และการให้ความรู้แก่ประชาชน ในเรื่องเอกลักษณ์ของชาติ ตลอดจนเสริมสร้างความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับสถาบันหลักของประเทศแก่ชาวไทยและชาวต่างประเทศ
- ๒.๔ ดำเนินการประสานงานและสนับสนุนการดำเนินงานเพื่อการเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติแก่หน่วยงานทั้งภาครัฐบาลและภาคเอกชน
- ๒.๕ เพื่อให้การปฏิบัติงานของคณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติได้เป็นไปโดยมีประสิทธิภาพ และได้ผลสมตามความมุ่งหมาย ให้ประธานกรรมการมีอำนาจแต่งตั้ง คณะอนุกรรมการหรือคณะทำงานเพื่อช่วยปฏิบัติงานได้ตามความจำเป็น

สำหรับการเบิกเบี้ยประชุมให้เป็นไปตามพระราชกฤษฎีกาเบี้ยประชุมและค่าตอบแทน ที่ปรึกษา ซึ่งนายกรัฐมนตรีแต่งตั้ง พ.ศ. ๒๕๒๓ และฉบับที่ ๒ พ.ศ. ๒๕๓๓ โดยให้ตั้งเบิกจาก สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี

ทั้งนี้ ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป

สั่ง ณ วันที่ ๓ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๔๐

(นายชวน หลีกภัย)
นายกรัฐมนตรี

คำสั่งคณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ
ที่ ๔๙/๒๕๔๒
เรื่อง แต่งตั้งคณะกรรมการมรดกของชาติ

ตามที่ได้มีคำสั่งคณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ ที่ ๓/๒๕๔๐ ลงวันที่ ๑๒ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๔๐ แต่งตั้งคณะกรรมการมรดกของชาติ นั้น

เพื่อความเหมาะสมและเพื่อประสิทธิภาพในการดำเนินงานของคณะกรรมการอัยยอำนาจตามคำสั่งสำนักนายกรัฐมนตรี ที่ ๓๗๘/๒๕๔๐ ลงวันที่ ๓ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๔๐ เรื่อง แต่งตั้งคณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ จึงให้ยกเลิกคำสั่งคณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ ที่ ๓/๒๕๔๐ ลงวันที่ ๑๒ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๔๐ และแต่งตั้งคณะกรรมการมรดกของชาติ โดยมีองค์ประกอบและอำนาจหน้าที่ ดังนี้

๑. องค์ประกอบ

๑.๑	พลตรี หม่อมราชวงศ์ ศุภวัณย์ เกษมศรี	ประธานอนุกรรมการ
๑.๒	นายประพัฒน์ ตริณรงค์	รองประธานอนุกรรมการ
๑.๓	นายจุลทัศน์ พยามรานนท์	รองประธานอนุกรรมการ
๑.๔	นายบรรเจ็ด อินทุจันทร์ยง	อนุกรรมการ
๑.๕	คุณหญิงคณิตา เลชะกุล	อนุกรรมการ
๑.๖	นางเนาวรัตน์ พลเดช	อนุกรรมการ
๑.๗	นายวีรพันธุ์ มาลัยพันธุ์	อนุกรรมการ
๑.๘	นายปัญญา นิตยสุวรรณ	อนุกรรมการ
๑.๙	นางธัชกร เหมะจันทร์	อนุกรรมการ
๑.๑๐	ผู้อำนวยการหอสมุดแห่งชาติ (นางสาวศรีอุทัย เศรษฐพานิช ผู้แทน)	อนุกรรมการ
๑.๑๑	ผู้อำนวยการหอจดหมายเหตุแห่งชาติ (นางสาวนัยนา แยมสาชา ผู้แทน)	อนุกรรมการ
๑.๑๒	ผู้อำนวยการสำนักโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ (นางสงศรี ประพัฒน์ทอง ผู้แทน)	อนุกรรมการ

๑.๑๓ นายสันติ	เล็กสุขุม	อนุกรรมการ
๑.๑๔ นางสาวทรงสรรค์	นิลกำแพง	อนุกรรมการ
๑.๑๕ นางสาวบุหลง	ศรีกนก	อนุกรรมการ
๑.๑๖ นางสาวเพลินพิศ	การัญ	อนุกรรมการ
๑.๑๗ นายวิบูลย์	ลีสุวรรณ	อนุกรรมการ
๑.๑๘ นายเสมอชัย	พูลสุวรรณ	อนุกรรมการ
๑.๑๙ นายกิตติ	จันทร์ส่อง	อนุกรรมการและเลขานุการ
๑.๒๐ นางสาวจิตต์	เทียนสว่าง	อนุกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

๒. อำนาจหน้าที่

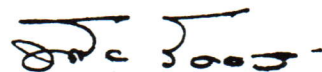
๒.๑ พิจารณาดำเนินการเผยแพร่มรดกของชาติ เพื่อเสริมสร้างให้เยาวชนและประชาชนทั่วไปมีความรู้ ความเข้าใจ และภาคภูมิใจ รวมทั้งตระหนักในคุณค่าของสมบัติของชาติโดยการดำเนินกิจกรรม และผลิตสื่อในรูปแบบต่างๆ

๒.๒ กำหนดกลุ่มเป้าหมายเพื่อการเผยแพร่

๒.๓ ปฏิบัติงานอื่นๆ ตามที่ได้รับมอบหมายจากคณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ

ทั้งนี้ ตั้งแต่บัดนี้ เป็นต้นไป

สั่ง ณ วันที่ ๓ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๔๒

(นายพิชัย รัตกุล)

รองนายกรัฐมนตรี

ประธานคณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ

